

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1926

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE
1926

Redaktionsudvalget:

Redaktør *P. Eliassen*, Kolding (Formand).

Bankdirektør *J. F. Kiær*, Fredericia.

Lærer *R. Mortensen*, Lindeballe.

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri - Kolding.

INDHOLD

	Side
Træk af dagligt Liv i Vejstrup Sogn omkring 1850. Ved <i>K. Kristensen</i> , Grønninghoved	1
Gamle Præstegaarde:	
Præstegaarden i Paaby. Af Architect <i>H. Zangenberg</i> , Lynghy. (Med 8 Billeder, 1 Situationsplan og 1 Skitse)	62
Glud Præstegaard. Af Sognepræst <i>Chr. Andersen</i> , Glud. (Med 5 Billeder og 1 Grundplan)	87
Series pastorum — Præsterækken — i Glud-Hjarnø Sognekald. Af Sognepræst <i>Chr. Andersen</i> , Glud	98
»De 24 Mænds Conspiration« i Vejle 1611. Ved Kommune- lærer <i>C. V. Petersen</i>	108
Et smukt Billede fra Kolding 1836. Af <i>P. Eliassen</i> . (Med 1 Billede trykt i 3 Farver)	114
Smaastykker: Fra Rendebanen i Kolding. Af <i>I. O. Bran- dorff</i> . — Fra et Ting under aaben Himmel i Bjerre Herred. Af <i>P. Eliassen</i> . — Grejs gamle Kirke. Af <i>Marius Hansen</i> . — Hvalfangsten paa Hjarnø. Af <i>Søren Knudsen</i> , Glud. (Med 1 Billede). — Brudstykke af en Byvide fra Eltang. Af <i>J. J. Ravn</i> . — »Kochens Kilde« ved Vejle. Af <i>C. V. Petersen</i>	116
Indsamlingen i Vejle Amt til Nationalmuseumsfondet ..	130
Vejle Amts historiske Samfunds Regnskab for 1925	132
Anders Sørensen Vedels Mindeskrift om Jens Pedersen Grundet. Oversat af <i>Fr. Moth</i> . (Med 1 Faksimile)...	133
To gamle Møller i Bjerge Herred. Af <i>Søren Knudsen</i> , Glud. (Med 7 Billeder)	188
»Marielund«. Ved <i>I. O. Brandorff</i> . (Med 2 Billeder).....	224
Fra Museet paa Koldinghus. Ved <i>O. C. L. Espersen</i> . (Med 4 Billeder)	238
Smaastykker: En Mekaniker. Ved <i>P. Pedersen</i> . — Nogle gamle Tingsvidner fra Viuf. Ved <i>J. J. Ravn</i> . — Et Vidne fra Vejle Kirkegaard. Ved <i>Marius Hansen</i> . — Hvorledes saa Drederup ud? Ved <i>P. Eliassen</i>	250
Vejle Amts historiske Samfund. Aarsberetning for 1925	259

TRÆK AF DAGLIGT LIV I VEJSTRUP SOGN OMKRING 1850

VED

K. KRISTENSEN, GRØNNINGHOVED

I Vejle Amts Aarbog for 1907 Side 70 udtaler P. Eliassen i en Artikel »Fra de otte Sogne« Haab om, »at der skabes Lyst hos Egnens (de otte Sognes) Befolkning til sely, navnlig ud fra mundtlig Overlevering, at belyse de stedlige Minder nøjere i Aarbøgerne«.

Da jeg for nogle Aar siden læste dette, besluttede jeg mig til det Forsøg at løfte en Del af den derved ud-kastede Opgave, idet jeg allerede da havde optegnet enkelte Smaatræk fra det daglige Livs Færd i tidligere Dage, saavel som en Del Sagn og Fortællinger om Varsler, Spøgeri og anden saakaldet »Overtro«, som gamle Folk havde fortalt.

I det sidste Par Aar har jeg da haft lidt mere System med disse løst spredte Optegnelser og søgt at faa noget nærmere Sammenhæng i de gamles Erindringer, naar de i Samtaler kom ind paa »den Tid, da vi var unge« og i Minderne oprullede for mig sære og fremmedartede Billeder.

Som et foreløbigt Resultat fremlægges herved en Del af disse Billeder, men naar de bliver kaldt Træk af det daglige Liv i Vejstrup Sogn omkring 1850, maa dette dog ikke tages helt bogstaveligt. Tiden for enkelte Smaatræk i Minderne rækker nemlig ikke længere til-

bage end til omkring ved 1870, men med den i Forhold til Nutidens hastige Tempo langsomme Udvikling, der fandt Sted paa Landet i forrige Aarhundredes midterste Aartier, har Skikke og Sædvaner paa Landet næppe ændret sig synderligt i Løbet af en Snes Aar, saa hvad der var »god Latin« eller hævdvunden Skik ved 1870, har i de fleste Tilfælde vel ogsaa nok været det ved 1850.

Heller ikke danner Vejstrup Sogns Grænser de skarpt afskaarne Rammer for Billederne, enkelte af disse rækker ogsaa uden for Sognegrænserne og drager derved andre Egne ind til spredt Belysning.

En Tak til Meddelerne af det optegnede kan ikke rettes til nogen eller nogle med Navns Nævnelse, idet de betydeligste af mine Kilder har ønsket at være ukendte for Læserne, men jeg har været glad for enhver Samtale med alle dem, der har trukket Forhængen og Dunkelheden over svundne Dage lidt tilside. Og maaske disse Optegnelser kunde være en Spore for andre, baade gamle og unge, i andre Sogne til at fortælle og nedskrive de gamle Minder, inden det bliver for sent og de ved Dødens Le er udslettede.

Bulfjælshuse og Trælader.

Inden vi giver Ordet til de gamle og sammen gaar paa Vandring ud i Sognet, mens vi lytter til deres Tale og dvæler med dem i Minderne fra deres Barndoms- og Ungdomsdage, vil jeg tillade mig at gengive nogle faa Linier af, hvad R. Mejborg skriver i »Gamle danske Hjem« Side 114 om de Bygningsformer, som paa de nærmest følgende Sider skal gøres til Genstand for en kort Omtale:

»I det nordøstlige Sønderjylland vedblev Bønderne lige til 1840 at anvende Bulfjælle til Udhuse. Ikke faa

Trælader er bevarede, navnlig i Koldingegnen. Indhuse af Planker er derimod ikke opførte i Mands Minde, og næsten alle de, der fandtes fra gamle Dage, er nedrevne i de sidste 20 Aar. Indenfor vore nuværende Grænser staar (i 1888) kun et eneste. Det er bygget 1700, altsaa i en fattig Tid, hvorom da ogsaa Hoveddørens karakteristiske Indskrift:

»Søren Hansen og Karen Sørensdatter bygger af Nød og ikke af Lyst. Gud give os Trøst! Anno 1700«. bærer Vidne.

Desuagtet er det slet ikke tarveligt. Halvdelen af Væggene, særlig Vinduesvæggene, er udmurede med røde Sten og har sorte Stolper. Halvparten bestaar derimod, ligesom Udhusvæggene, af »Væglukkelse«. Denne er dannet af brede, tykke Planker, der er skærpede foroven og udhulede forneden, saa at de kan slutte sammen, naar de stilles paa Kant. De er anbragte i Fuger paa Siderne af Stolperne og kan tages ud og sættes ind uden synderligt Besvær. Heraf benytter man sig i Høsttiden, idet man danner Indkørsler paa Laderne.«

Omtrent de samme Ord kunde siges om en anden Gaard i Sognet, der var borte, da Mejborg foretog sine Undersøgelser til sit Festskrift i Anledning af Hundredaaret for Stavnsbaandets Løsning (1888), men endnu laa i sin — sandsynligvis — oprindelige Skikkelse i 1850-erne. Det var Nis Jensen Ravns gamle Gaard i Sjølund. Den havde sin Beliggenhed paa modsat Side af Vejen gennem Sjølund som den nuværende Sjølundgaard og blev nedbrudt, da denne opførtes.

En gammel Mand fortæller om denne Gaard, at »foruden Stuehuset, som var Bindingsværk med Tavlmur, laa der tre Lader, som alle var af Træbræder. Og saa var der en Udbygning paa Kostalden ud

tilbage for at skaffe Plads til Kreaturerne. Og desuden var der en »Karrunkel«, som vi kaldte den, en temmelig stor Kornlade uden Undervægge og vistnok med to Længder Spær over hinanden.

De Trælader var jo ikke saa helt tætte, uden at det nok om Vinteren kunde fyge ind i dem. Vi havde det saadan, at naar vi i Karlekammeret kom indenfor Døren — denne var for Resten en »Heldør«, hvorimod der saadan et Sted som ind til Bryggerset var »Halvdøre« — saa stod der en Dobbeltseng med Hovedenden ud imod Ydervæggen. Det kunde godt hænde, at Sneen trængte ind gennem Sprækkerne imellem Brædderne og lagde sig i Hovederne paa vi to Karle, som havde Soveplads i den Seng. Trængtes der ellers til mere frisk Luft i Kammeret, kunde en lille Luge, som fandtes over denne Sengs Hovedende, skubbes tilside. Indgangen til dette Karlekammer var lige ude fra Gaarden.

Til Værn for Kreaturerne blev der slaaet Stænger udvendig fra Stolpe til Stolpe og Mellemmrummene mellem disse Stænger og Bræddevæggene fyldt ud med Halm. Saadan noget stift Halm kunde sidde i mange Aar og det var jo noget, der lunede godt. Men en saadan Halmskærm lavedes kun for Kostalden, ikke ved Hestene, de maa vel være bleven regnede for mere haardføre.«

Dette lille Kig ind i de gamle Trælader og Bulfjæls-huse viser os, at Opholdet i dem ved Vintertid ikke altid kunde henregnes til Livets Behageligheder, men der siges, at Kreaturerne befandt sig godt i dem og trivedes vel, naar Hensyn tages til andre af den Tids Forhold, hvor bl. a. Fodringsmetoderne og Emnerne til Foderet havde en noget anden Sammensætning end nutildags. Og de gamle er overbeviste om, at Korn og

Halm opbevaredes og holdt sig langt bedre i de Udhuse, der som ovenfor skildret udelukkende bestod af Træ, end i Stenhuse.

Malerisk har Udsynet over en Samling Gaarde og Huse med »Trælader« været med den Samstemmighed, de havde med det omgivende Landskab, i hvilket deres lave, mosgroede eller kalkede Undervægge og høje »Overrer« (Tagværker) med den stejle Rejsningsstraadækte Flader fandt et ypperligt Leje, gemt hen i Læ mellem Egnens tætte, levende Hegn.

I 1850-erne var der endnu en Del af denne Bygningsforms Typer tilbage i Vejstrup Sogn. Dog er der ikke Meddelelser om andre i Sjølund end ovenomtalte N. Jensen Ravns Gaard samt ved Nis Nissens Gaard en Lade, hvis Vægge ogsaa dannedes af Brædder — altsaa Bulfjæl.

I Vejstruprød fandtes foruden den af Mejborg omtalte Gaard, hvis Ejer var Jørgen Truelsen Ravn, en omtrent lignende, der ejedes af Nis Holm. De to Gaarde laa paa hver sin Side af det korte Stykke Vej, som fra Vejstruprød fører hen til den gamle Studevej og Alfarvej fra Grønninghoved efter Aller til.

Den sidstnævnte Gaard havde ligesom N. J. Ravns Gaard i Sjølund Tavlmur i Stuehuset, men Trælader som Udhuse og havde sin Plads, hvor nu »Ravnsminde« ligger og hvis Ejer R. Ravn er en Søn af Jørgen Truelsen Ravn. Det er Stuehuset af dennes gamle Gaard, der er afbildet nederst til højre paa Omslaget til Vejle Amts Aarbøger — set fra Vest. Gaarden var beliggende lige over for den nuværende »Ravnsminde« med den endnu staaende mægtige aarhundredgamle Eg lige nord for »Storedørns« (Dagligstuen).

I Grønninghoved træffer vi ligeledes en Gaard med tre Trælader til Udhuse samt Bulfjælsvægge i Stue-

husets østre Gavl og nærmeste to Fag, mens Resten af Stuehusets Bindingsværk er udmuret med røde Sten. Den tilhørte Mikkel Iversen og laa, hvor nu Sjølund Pigejhems Avlsbygninger ligger og hvis Mark er en Del af dens Tilliggende.¹⁾

Der har sikkert været ikke saa faa flere Huse med Bulfjælsvægge end de her nævnte. Det menes, at omtrent hver Gaard havde een eller flere Bygninger, helt eller tildels med Træydervægge.

.... Om Endedørene, som i næsten alle de gamle grundmurede Stuehuse findes i Gavlen ud imod Haven, mener en gammel Kone, at de vistnok har været beregnet til Brug, naar der var Gilder eller »Høtte«. Altsaa i de Tider, hvor det var almindeligt med Kartegilder, Skagegilder, Opskær- eller Høstgilder o. s. v. Saa blev den Dør, der flere Steder findes som en Døbeltdør med baade en simpel udvendig Dør og en mere pyntelig Fyldingsdør indad imod Storstuen, slaet op paa vid Gab for at bruges dels som Indgangsdør og dels for at give Adgang for frisk Luft, naar Dansen i den sene Nattetide traadtes efter den lange Dags Arbejde. (Denne Opfattelse af denne Dørs særlige Formaal kan nok tyde paa, at Vinduerne ikke har været beregnede til at aabnes.) — Mon det ikke ogsaa kunde være med Henblik paa Ligudbæring fra Storstuen og direkte ud i det fri, at disse Døre bryder Gavlmurens Flade. Hvilket der nu end oprindeligt har været Formaalet, saa er dette dog vistnok nu faldet bort, thi mange Døre bruges nu ikke mere, men sidder stille og ruster fast paa Hængslerne.

¹⁾ Det er M. Iversens Gaard, der er omtalt af P. Eliassen i V. A. Aarb. 1907 Side 94 med Billeder af den vestre og den østre Lade.

Stuernes Udstyr.

Som Husenes Ydre var enkelt, tarveligt og regelmæssigt — uden den nyere Tids tit velmente, men tiest skæmmende og ilde anbragte »Forsiringer« paa den sidste Menneskealders »Stadshuse«, — saaledes var ogsaa det indre. Rummene faa og smaa, uden nogen overflødige »Pænstuer«, naar hertil da ikke regnes den Storstue, som fandtes i de fleste Gaarde, og som ganske vist ikke brugtes til Hverdagsophold, men som dog var lige saa nødvendig som f. Eks. Køkkenet. Ved Midten af forrige Aarhundrede var det jo ikke bleven Skik at samles uden for Hjemmet til de store Sammenkomster, hvoraf nu de fleste henlægges til Forsamlingshusene. Da maatte man i enhver større Gaard have et Rum, hvor en større Forsamling kunde finde Plads til saadanne Hjemmets Fester som Bryllupper eller naar Sorgen havde slaaet Bo og Begravelse skulde foregaa. Og som i forrige Afsnit nævnt, var der ligeledes Brug for Storstuen ved de »Høtte«, der lige saa sikkert som Aarstidernes Skiften var en Del af Lønningen efter Afslutningen af flere aarligt tilbagevendende Arbejder.

Men om enkelte Rums og da navnlig Dagligstuens tarvelige Udstyrelse kan vistnok følgende Skildring gælde som Regel.

En gammel Mand har fortalt, at i hans Barndomshjem — i en Arbejderfamilies Hus — var Indgangen til »æ Dørns« gennem en lille Forstue, hvorfra man tilhøjre traadte ind i en Stue, der langs ad Huset spændte over to Fag og paa den anden Led havde hele Husets Bredde. Dog gik Stuens frie Rum ikke helt til Husets bagerste Væg, idet der ved denne var indrettet to Alkovesenge, hvis Forsider ud imod Stuen lukkedes med Døre.

Tilvenstre for Indgangsdøren stod en Dragkiste. Ved den modsatte Væg havde Kakkelovnen sin Plads. Dens Udseende, om det har været en Bilægger eller af en anden Slags, kan Fortælleren ikke mindes noget om.

Standkister menes ikke at have haft deres Plads i Dagligstuen, »da ikke ved Smaafolk«. De hørte nærmest hjemme i Gaardfolks Storstue og blev mest brugt til at have Sengetøj i.

Fast Bænk under Vinduerne var der ikke —. »Ja — i Gaardene havde de jo, men da ikke hos Smaafolk. Der var der kun et Par »Rebstole« — simple Træstole med flettede Halmsæder. Ellers var der tit kun et Bræt paa Stolene som Sæde. Bare et almindeligt tyndt Brædt slaet oven paa Sidestykkerne. De kostede jo ikke meget, saadanne Stole. Saa stod der et Bord, enten med hel Plade paa fire Ben eller med Klapper til at slaa op paa de Ben, der kunde drejes ud eller ogsaa som i Gaardene, hvor de havde Borde med en bred Egetræspanke paa en lang Fod med brede Endestykker eller med Krydsben.

Slagbænke kan jeg ikke rigtig huske at have set her paa Egnen — da ikke hos Smaafolk. De var vist mere brugt vesterude i Gaardene. Der var ikke Plads i Smaa-folks Stuer til dem.

I et Hjørne af Stuen — det var gerne ved Kakkel-ovnssiden — stod Spinderokken. Det var en af de lave med Trædehjulet til Siden for Tenen. De høje, hvor Tenen sidder over Hjulet, er mere nye. Ved Siden af Rokken var der en Kurv til at lægge »Tøjerne«¹⁾ i, naar de var kartede. Den Kurv var saadan en Slags Kasse med fast Bund og Spiler i Sider og Ender, saadan vel paa et Par Tommers Bredde og noget den samme Afstand imellem dem. I den ene Ende var der

¹⁾ »Tøjer« er fodslange, tynde Pøller af Uld.

et Rum skilt fra til at have Ulden i og til at stikke Karterne ned i.

Klokken, vi havde, var af dem med hvide Skiver med Blomster paa. Den hængte i et Hjørne og Lodderne gik i Snore. Der var ogsaa dem, der kunde have Messingkæder til Lodderne, men tit var der kun Hysing. Værk var der jo ikke meget af i en saadan Klokke. Vi havde en gammel Smed i Byen — det var i Vejstruprød, — som kunde gøre alle Klokker i Stand. De kunde jo tages uden for og lukkes op og saa kunde der kigges ind til hele Værket. Og saa kunde man puste paa dem og puste dem rene. Der var ogsaa nogle af dem, som havde Træhjul.

Naar min Moder sad og spandt om Aftenen, havde hun foran sig hængende en Skaalelampe, hvori der brændte noget, de kaldte »Brænnulli«.¹⁾ Lampen hængte ned fra Loftet i en lang Jernstang. Den havde to smaa flade Skaale, den ene oven over den anden. Den underste skulde optage den Olie, der dryppede ned fra Vægen i den øverste. Vægen var af Siv, som vi Børn skulde plukke. Der var megen Forskel paa dem. Vi skulde have dem med godt tykt »Malle« (Marv) indeni. For nogle var saa tørre og uden Marv, de duede ikke, men de gode var tykke og fulde af »Malle«. Denne Lampe gav jo rigtignok en slem Os og havde en stærk Lugt. Og en saadan Lampe kunde Haandværkere, som nu en Skrædder, ikke se at arbejde ved — den var kun til Kvindfolkene. Men de kunde ogsaa nok sy fine Ting ved dens Skin.

Saa havde vi ogsaa en »Praas« — et hjemmegjort Lys med Væge — den skulde »snydes« tit. Men det havde de ogsaa en saadan Øvelse i, at de kunde gøre

¹⁾ »Brænnulli« eller »Brændeolie« forklares af Feilberg som Roeolie eller Jordolie, hvilket sidste er lig Petroleum.

det lige ned til Flammens Rod uden at Lyset gik ud. Men saadan et Lys havde Smaafolk vist ikke uden naar de kunde faa en Praas forærende.

Et Spejl — ja, det var vist bare et Stykke Glas med noget Kviksølv bagpaa. Det og saa Kammen var stukket ind oppe ved Bjælken, hvorfra vi saa let kunde tage begge Dele ned paa een Gang.

Billeder paa Væggene havde vi ogsaa og dem kom vi nemt efter Rammer til. De blev bare sat op med lidt Gær. En Smule Gær paa Bagsiden af dem og saa over paa Væggen med dem. Saa man tog ikke sine Billeder med sig, naar man flyttede. Det var mest Soldater- og Krigsbilleder. Da var det jo Skik, at Konfirmanderne, naar de skulde ud af Skolen, skulde give de andre Børn Billeder. Det var af de store billige Ark med Soldater eller andet paa. De var jo allesammen fra Tyskland og kostede ikke mange Skilling. De skulde altid hentes i »Felt« (Christiansfeld), for der var de billigst. Saa fik Børn jo, som de var Venner med Konfirmanderne til eller ogsaa som de var af Rang til, saadan at Smaafolks Børn kunde faa en enkelt Infanterist eller Kavallerist, ligesom det nu kunde træffe sig, nogle kunde ogsaa faa to eller flere, og der var de Gaardfolks Børn, som fik et helt stort Billede af en Konge eller lignende.

Gardiner havde Smaafolk ikke i min Opvæksttid. Gaardfolkene havde jo nok en Kappe i »æ Dørns«, men ingen Sidegardiner.

Men Blomster i Vinduerne havde min Moder altid. Det var gerne et Par Gyldenlakker, ligesom ogsaa Pelargonier var brugt. Det var af den gamle Slags, som staar her.¹⁾ Ogsaa disse her²⁾ havde hun. De blev kaldt for Kristi Blodsdraabe eller blot Blodsdraabe, og

¹⁾ Rundbladede Pelargonier. ²⁾ Fuchsia.

de var altid blaa — ikke som de fleste nu, der er røde og hvide.

I Gaardene stod mange Steder over Kakkellovnen et stort Messingfad og saa op til den ene Side en lang Række Tallerkener og paa Væggen hængte et Bækken. Paa Kakkellovnen stod ogsaa »æ Møser«¹⁾ og Glødefadet. Da havde vi jo ikke saadan Tændstikker, men naar der kom fremmede og de skulde have Piben tændt, hentedes Gløder i et Fyrfad, som stilledes paa Bordet, og derfra tog de saa Gløder og kom i Piben.

Mangletojet hængte ogsaa gerne paa en Væg i Dagligstuen. Der var dem, som havde det meget fint med Udgravninger og med mange Farver.

Paa Bordet stod Ølkruset og paa et Chatol eller ogsaa i Vindueskarmen — ved Siden af Mandens Plads for Bordenden — havde Klukflasken og Snapseglasset deres Plads. Saa kunde Manden nemt og bekvemt naa dem og skænke en Dram med en Drik Øl til den fremmede. Disse Klukflasker havde Maal efter »Krus« til hele eller halve eller dobbelte »Krus«²⁾.

Tapet var ikke kendt, men Væggene — der var jo mange Brædevægge — var malede med stærke Farver. Der brugtes meget at male med grønne Farver.

Gulvene i Opholdsrummene var mestendels af Teglsten i Dagligdørns og hos Smaafolk bare lagt i Rader, men hos Gaardfolk var de mange Steder lagt i pæne Mønstre. Og de havde jo Brædder i de pænere Stuer. Det var meget brede svenske Brædder, der kunde holde til noget Slid og kunde ligge i mange Aar. Saa havde Kvindfolkene jo noget smukt hvidt Sand at strø paa Gulvene.

¹⁾ En Morter.

²⁾ »Krus« var et Maal paa flydende Varer og 1 Kande var lig 2 Krus. (Efter Feilbergs »Ordbog over jyske Almuesmaal«.)

I Køkkenet var ogsaa gerne Gulv af Teglsten eller hos bedre stillede Folk kunde der være brugt Klinker eller Fliser.

Saadanne Steder som i Bryggers og Forstue kunde Gulvet mange Steder være »pikket«, det vil sige Brolægning af smaa Kampesten, som vi kaldte Haandsten.«

Glødefadet, hvoraf Gæster blev budt Gløder til Pibens Tænding, er foran omtalt, men

»til Pibetænding havde vi ogsaa Fyrtøjet. Det var en skarp Flintesten, som vi tog ved bare at slaa en større Flintesten i Stykker og saa søge den skarpeste ud. I en Vestelomme havde vi et Stykke Fyrsvamp. Det kunde købes færdigt til Brug hos Høkeren, men vi kunde ogsaa selv lave det til ved at tage af de store Svampe, der vokser paa Træerne i Skovene. De skulde koges og derefter gennembankes, saa blev de sammenhængende. Hvis de ikke blev kogt, saa faldt de fra hinanden og kunde ikke holde. Vi tog nu Flintestenen og et lille Stykke Fyrsvamp i venstre Haand og holdt det saadan, at Svampen lige naaede ud til Kanten af den skarpe Flintesten. Herpaa slog eller strøg vi nu med et Stykke Staal, hvorved der kom en Gnist, der straks kunde tænde i den tørre Fyrsvamp. Den, der var øvet, havde Ild efter bare et Par Riflinger med Staalet over Flintestenens Eg. Ryggen af en Lommekniv kunde ogsaa bruges til at slaa Ild med. Men det skulde være Staal, der skulde bruges — Jern duede ikke til det. Der var ogsaa dem, der havde en Fyrtønde — en Blikdaase eller en Trædaase — hvori Fyrsvampen var. I Stedet for Svamp kunde ogsaa bruges Klude, der var forkullede uden dog at være brændt helt itu. De fyldtes i denne Beholder og kunde skydes op fra Bunden, saa Indholdet altid var ved den øverste Rand.

Den daglige Kost i Hus og i Gaard.

Om den daglige Levemaade ved Midten af forrige Aarhundrede lyder Beretningerne, at den var meget enkel og tarvelig. Kun faa og usammensatte Retter — i Reglen af hjemmeavlede og hjemmeforarbejdede Emner — den ene Dag omtrent som den anden.

I Smaamandshjemmene var det mest Brød og Grød og atter Brød og Grød at skifte med. Paa Brødet brugtes en Del som Paalæg Sirup, tiest smurt paa saa tyndt som det kunde lade sig gøre og paa det bare Brød, uden Smør til Underlag. Og saa havde Kniven en egen Evne til at gaa dybt i Brødet og skille nogle tykke Skiver, tit endda med en kraftig »Hæl«, af. Dog, det var endda ikke det værste, bare der havde været nok af disse Hælskiver, men det kunde det ikke saa faa Steder jævnligen være smaat med.

»Det kunde ogsaa nok hænde sig, at Brødet kunde blive muggent, men det er ligesom det ogsaa er en anden Slags Mug, der sætter sig paa Brødet nutildags. Men det blev nok ikke smidt væk, fordi der var en muggen Plet i det, og det smagte heller ikke saadan som muggent Brød gør nu. Den Gang bagte Folk jo selv og der var jo længe imellem. Vi fik det at spise alligevel, om ogsaa der var lidt muggent i, og Moder sagde da til os: »Spis I bare det mugne med, det skal I ikke være kede af, for det giver stærke Folk.«

Som Drik til disse Sirupsmellemader brugtes en Del Hyldete. Blomsterne hertil er der jo næsten hvert Aar rigeligt af i Hyldebuskene rundt om i Sognets mange levende Hegn. De skulde helst plukkes lige inden Udfoldningen og langsomt tørres. Men Sukker til at søde Hyldeteen med var ukendt. Den maatte nøjes med den Sødhed, som Sirupsbrødet kunde give. Den hørte ogsaa nærmest kun til Aftensmaden. Om Morgenen har

Maden ogsaa i Smaamandshjemmene vistnok været Mælkegrød ligesom i Gaardene.

Om den dagligdags Forplejning, som den i Almindelighed blev givet i Gaardene, lyder det, at dens Hovedbestanddel var Grød.

Spisetiderne var i Sommertiden fem om Dagen: Davre, Formiddagsmellemmad, Middagsmad (eller Unnen), Eftermiddagsmellemmad og Nadver.

Davren, som bestod af Mælkegrød og et Stykke Brød med Smør, spistes, naar Karlene havde gjort Staldgering og Drengen havde været i Udmarken at flytte Ungkreaturerne. Det kunde vel være ved Sekstiden.

Formiddagsmellemmaden var et let Maaltid, bestaaende af et Par Stykker Brød med Paalæg — i Reglen Ost paa det ene og Veksling med forskelligt Kødpaalæg paa det andet. Denne Mellemmad spistes ved Nitiden.

Middagsmaden spistes ved Tolvtiden, mange Steder allerede Klokken halvtolv, hvorefter der holdtes Middagshvil til Klokken to, inden man igen drog ud til Arbejdet. Der kom i Reglen to Retter Mad paa Bordet til Middag, og Hovedretterne, hvormed der skiftedes lidt i Ensformigheden, var Grød, Vælling og »Vandmad«. Det var som oftest Grød eller Vælling, der dannede Formaden eller den første Ret, kogt enten i sød eller i skummet (haandskummet) Mælk med skummet Mælk eller Kærnemælk at dyppe Grøden i (eller søbetil). Grøden var gerne Boghvedegrød, men der brugtes dog ogsaa Byggryn til Middagsgrøden eller til Vælling. Og

»det var nogle fede Grød, naar de store Byggryn blev kogt i sød Mælk eller ogsaa i Mælk, der var skummet med en let Haand. Saa var det en Kost, som gav sunde Folk.«

Saa vel Boghvedegrynene som Byggrynene fremstilledes paa Egnens Mølle af hjemmeavlet Korn. Naar Boghveden lavedes til Gryn paa Møllen, blev der ogsaa noget Mel — Boghvedemel — hvoraf der bagtes Pandekager.

»Der var jo rigtignok noget Sand i dem, saa de kunde knase imellem Tænderne. Lidt sorte saa de ogsaa ud i Farven af det her mørke Boghvedemel, og tit bagtes de paa en halv Tommes Tykkelse. Stive som et Brædt var saadanne Boghvedemelspandekager, men ellers godt skøre og nok værd at sætte Tænderne i, naar vi fik en Smule Sirup til dem.«

Om andre Slags Grød fortæller en gammel Mand, at f. Eks.

»Rugmelsgrød har vi ikke faaet saa ret meget her paa Egnen, idet her har næsten altid været nok af baade Byg og Boghvede. Dog var der et Aar, hvor Boghveden tildels var mislykket og ikke blev fuldmoden, ligesom den heller ikke kom tør i Hus, saa den vanskelig kunde laves til Gryn. Det Aar fik vi en Del Majsgrød, men de faldt ikke rigtig i Smagen, de var for sødlige.«

»Som Eftermad efter Grød og Vælling spistes næsten altid Kartoffler med Kød eller Flæsk til. Kartofflerne kom ind paa Bordet — i et stort Fad — med Skrællen paa. Enhver maatte saa selv pille dem, han mente at kunne spise, og lagde dem i en Dynge paa Bordet foran sig, inden der toges fat paa »Dypningen«. Pigerne havde nemlig ikke Tid til det Arbejde at pille eller skrælle Kartofflerne til alle Gaardens Folk, der var nok for dem at bestille endda. — Flæsket var stegt, og Fedtet deraf (eller ogsaa Meldyppelse med Fedtet i) kom ind i Panden til at dyppe Kartofflerne i.«

Som Middagsmad brugtes ogsaa en Del »Vand-

mad«, som var Fællesnavn for Kaal (Grønkaalssuppe) og Ærter (gul Ærtesuppe). Vandmaden kogtes i Reglen paa salt Kød og Flæsk og gerne i saa rigelige Portioner, at der var nok til mindst 2 à 3 Dages Middagsmad. Kødet og Flæsket, der spistes til Kaal og Ærter, slap dog gerne op den anden Dag. »Saa gav det Pande-kager som Eftermad for tredje Dags Vandmad. — Ja, — det var en tarvelig Kost, men den gav sunde Folk«, mener de gamle, som er opfødt ved denne ensartede Spiseseddel.

Kød og Flæsk har det dog aldrig været knapt med her paa Egnen, selv om der vel nok har været Undertagelser fra Reglen, hvor »Tilmaden« (Kød, Flæsk, Ost o. lign.) var knappere afmaalt, men som Norm for »Madstedet« kan vist godt tages følgende rosende Om-tale om Kosten paa en Gaard i Grønninghoved. Vi hører her tillige om Eftermiddagens to Maaltider: Mellemmad og Nadver. Det var her paa denne Gaard — som de fleste Steder —

»Skik ved Fire-Tiden om Eftermiddagen at spise Mellemmad, og det var ikke saa knapt afmaalt. Der blev næsten aldrig spist op af Mellemmaden om Eftermiddagen, som ellers de fleste Steder kun var to Stykker Brød, men det var jo ogsaa nogle store Stykker Brød, der jo nok kunde fylde lige saa meget som tre à fire Stykker af dem, der bliver af »Købensbrød«. Der var ogsaa godt med Paalæg af Ost, Kød, Spegepølse og andet. Det kunde jo rigtignok ske, at Pølsen somme-tider kunde blive lidt stærk og harskagtig, men hvad — det tog vi som noget, der hørte sig til. Der var jo lidt længe imellem Slagtingerne, saa det kunde nok blive noget gammelt.

Om Sommeren, naar Klokken var otte om Aftenen, men heller ikke før, gik vi hjem fra Marken, og naar

vi var kommen hjem, saa var det, at vi fik Grød — enten Mælkegrød eller denne her nykogte Surgrød med Fedtebrød til. Surgrøden var dog ikke saa meget brugt her paa Egnen som længere vesterude, hvor den omtrent var Hverdagskost. Den fremstilledes ved at koge Byggryn i Kærnemælk. Denne blev taget saa sur, som den var — uden Tilsætning af noget Sødstof. Naar Grynene, som var store hele Byggryn, var kommen godt i Kog, blev Gryden med Indhold sat i en Tørvekurv med Hø, hvor Grøden saa stod og dampede færdig til om Aftenen. Det var nemlig særlig som Aftensmad, at Surgrøden anvendtes, men saa var den rigtignok ogsaa god.

Den Grød, der levnedes om Aftenen, sættes paa Davrebordet næste Morgen med kogt Mælk over. Og saa fik vi jo desuden til Davren et Stykke Brød med Smør eller Fedt paa, som det nu kunde falde sig.

Om Vinteren fik vi ikke Mellemmad om Eftermiddagen, saa spistes i Stedet for i Mørkningen Grøden med Fedtebrødet til og siden ud paa Aftenen »Kvælds-nadver«. Det var ved Nitiden, naar vi var færdige med Aftenarbejdet og Pigerne skulde ud at malke. Saa fik vi hver $1\frac{1}{2}$ à 2 Stykker Brød med Paalæg. Dog var det ikke alle Steder, at det var Skik med denne Kvælds-nadver.

Naar vi til Middag fik Boghvedegrød, var det gerne Kærnemælk, vi fik at dyppe i. Ogsaa Øllebrød fik vi en Del af som Middagsmad. Det var ogsaa en bedre Øllebrød end den, der bliver nu af »Købensøl« og »Købensbrød«. Øl har ikke været brugt ret meget til at dyppe Grød i, undtagen enkelte Steder i Grønninghoved, hvor det ogsaa kunde blive brugt til Davren i Stedet for Mælk.

Søbemaden — Grød, Vælling o. a. — kom ind paa

Bordet i et eller flere store brune Fade, hvortil saa enhver langede ud og hjemførte sin Portion med Spise-skeen uden at bruge Tallerken som Mellemstation.

Trætallerkener kunde vi sommetider faa at skære itu paa, naar der var noget, som skulde skæres itu eller ogsaa gjorde et Stykke Brød det ud for Tallerken. Ellers gik det ogsaa tit til paa den Maade, at vi kunde tage ved som nu et Stykke Pølse med de bare Fingre og dyppe det i Saltet eller Sauce og spise af det paa den Maade.

Ved Maaltiderne sad Husbonden for Bordenden, og inden for Bordet sad saa efter Rang Karlene. Uden for Bordet havde Madmoderen og Pigerne Plads. Pigerne stod altid op, mens de spiste. De maatte ikke sidde ned — det havde de ikke Tid til.«

Hvor der i det foregaaende er Tale om Mellemmader og om eet eller to Stykker Brød, saa er det næsten altid Rugbrød, der tænkes paa, thi

»Kage gav det ikke noget af — hverken Sigtekage eller Hvedekage. Ja — det kunde hænde til Højtider og enkelte festlige Lejligheder, at det kunde give et Stykke Rugkage. Det var af fint Rugmel, som var sigtet fra det Mel, der var bestemt til Brød. Der avledes nok nogen Hvede, men vi fik ingen Kage af det, ikke vi, der tjente, da. Men saa fik vi noget, der kaldtes »Knæpkage«. Det var saadan en tynd Kage, ogsaa lavet af Rugmel, som var sigtet fra og Dejgen deraf klappet ud og lige bagt i Ovnens tilsidst. Den var vel paa Størrelse med Bogen der — ikke meget større da og den var vist heller ikke tykkere.¹⁾ Den blev smurt over med »Raamælk«,²⁾ inden den blev sat i Ovnens,

¹⁾ »Bogen der« er et Halvbind af Vejle Amts historiske Samfunds Aarbøger.

²⁾ Raamælk kaldes den Mælk, som Koen giver de tre første Dage efter Kælvingen.

og saa kunde vi faa den — saadan helt uden for Maaltiderne — ja — det var vistnok endda kun paa Smaagaardene, paa de store var det vist ikke Skik. Den Knæpkage tror jeg nok, vi saadan gik og gnaskede paa uden for den egentlige Spisning.«

Saadan fortælles der om den almindelige dagligdags Kost, men til disse faa, stadig igen de samme, Retter kan føjes lidt om enkelte Spiser, hvis Servering falder sammen med visse aarligt gentagne Arbejder i Gaardens Drift.

En Ret, der nyder stor Berømmelse hos mange af de gamle, er den saakaldte »Sortsuppe«, der dog ikke fuldstændig hører en svunden Tid til, men finder Anvendelse i en Del Husholdninger endnu. Tidligere har den dog været meget mere brugt, og Nydelsen — der for mange fandtes at være noget blandet — af denne Ret faldt sammen med en Slagtning, idet en Hovedbestanddel af den var Blodet fra det slagtede Dyr. Der kogtes først Suppe paa et Stykke Ryg, og denne Suppe blev tilsat det opsamlede og omrørte Blod. Under Blodsuppens — eller Sortsupsens — videre Tillavning kommes Boller, Kartofler og Gulerødder i som til anden Suppe, ligesom nogle brugte at smage den til med Eddike. Der spistes Kød og Brød til den. Af Sortsuppe kogtes som af anden »Vandmad« saa store Grydefulde, at det kunde give nok at varme op til mange Gange.

Men som nævnt var det ikke alle, der ansaa Sortsuppe for nogen særlig udpræget Delikatesse, men kunde nok ønske sig en anden Middagsmad de Dage, den stod opført paa Spiseseddelen. Det samme gælder en anden Ret, der ogsaa hører til de meget omdisputerede med Hensyn til Anerkendelsen af dens Velsmag — eller Afsmag, nemlig »Finker«.

Naar Faarene slagtedes, var det hævdunden Skik

at lave de »korte Plukkefinker«. Det var navnlig de spiselige Dele af Dyrenes Indvolde, der fandt Anvendelse ved denne Rets Tilberedning, sammen med en lille Smule af det egentlige Kød, som kogtes imellem de »korte Finker«. Naar et Kreatur slagtedes, blev der lavet noget, man kaldte »lange Finker«.

»De kunde trækkes ud i nogle lange Rinkninger, og dem var det ikke alle, som syntes om. Der skulde dygtig med Eddike og Sukker i alle Finker, det var det, der gjorde dem gode, ellers kunde de let blive noget vamble. Ja — det er som sagt ikke alle, der har Smag for dem, men særlig de gamle Folk, der er bleven vant til dem, holder paa at faa lavet Finker, naar der slagtes.«

I Høstens Tid vankede der gerne noget ekstra ud over den daglige Forplejning. Fra en Gaard i Grønninghoved kan erindres, at

»Konen kom hver Dag ud med Godt til os, enten Gammeltøl, Saftvand eller anden god Drik samt Æbleskiver. Saa strøg vi jo allesammen Lerne for hende, hvis vi da ikke havde faaet begyndt paa Mellemmaden, det kunde jo ske.«

(Vistnok sidst i Halvfjerdserne.)

Brændevin, Kaffe og anden Drik.

Om Brændevin hedder det, naar Talen bliver om daglig Forplejning i 1850-erne, at

»een Ting kunde vi de fleste Steder ogsaa faa rigeligt af, og det var Brændevin, for det brændte de jo alle Steder, dels ulovligt og dels lovligt. Men de maatte jo dog ikke lave det saa stærkt, som de vilde, saa kom Kontrolløren jo og saa efter, om det holdt de Grader, det maatte have. Der har været Brændevinsbrænderi

hos Ole Jakobsens¹⁾ i Sjølund, de maatte brænde og levere til andre, men det var dog vist allerede standset først i Halvtredserne. Men jeg har som Dreng tjent et Sted, hvor de brændte selv, men de maatte jo ogsaa passe paa saadanne Steder, naar Kontrolløren var i Sigte. Der fik Karlen gerne »de første Draaber«, som jo var de bedste, i saadan en stor »Skæggemand«. Det vil sige, at han og Pigen havde det sammen, saadan at naar hun, der stod for Brændevinsbrændingen, ud paa Natten havde det første Bryg, saa tog hun noget fra til Karlen, som han saa gemte i sin Kuffert. Men Manden vilde jo gerne vide noget herom, men han turde dog ikke lukke Karlens Kuffert op og se efter, om han havde Brændevin skjult, og det havde heller ikke gaaet ham vel saa. Ej heller turde jeg sige noget om det, om ogsaa Manden lokkede for mig med en Lybskskilling.¹⁾

Der var de Steder, hvor de fik Dram til Maden hver Dag hele Aaret rundt, men som nu paa Sjølundgaard fik vi kun i Høstens Tid Brændevin til Mellemmaden. Der var da beregnet to Dramme til hver Mand.«

Men saa godt som alle Steder hørte — som allerede nævnt i Afsnittet om Stuernes Udstyr — Brændevinsflasken og Ølkovsen med til den daglige Opholdsstues faste Inventar. »Saa var det jo en Gang at drikke« naar der kom fremmede — det vil sige en Snaps og en Taar Øl.

Denne Velkomstdrik traadte i Stedet for Kaffe, eller rettere, Kaffen vandt frem, fortrængte Øllet og Snapsen og traadte i Stedet for dette.

»Ja — Kvindfolk kunde jo faa en Taar Kaffe med

¹⁾ Ole Jakobsen havde den Gaard i Sjølund, som nu A. Schultz har.

²⁾ Lybskskilling var Skillemønt af smaa Sølvskillinger, prægede i Hamborg og Lybæk, Værdi = $3\frac{1}{2}$ Rigsbankskilling. (Feilberg: Ordbog.)

en Knald brunt Sukker til. Hverken Puddersukker eller hvidt Sukker var jo ret meget kendt.«

Nogle Steder var det ogsaa Skik at byde den fremmede Mand et Stykke brunt Sukker til Drammen. Men naar der var suttet lidt paa det, var det ikke ualmindeligt, at det toges ud af Munden og lagdes over i Sukkerskaalen igen til »behagelig« Afbenyttelse af senere Gæster.

Kaffedrikning var ellers ikke ret udbredt eller almindelig ved Midten af forrige Aarhundrede. Derimod brugtes en Del Agern som Erstatning for Kaffe. Der siges ogsaa, at Agern den Gang var bedre end nu om Dage. De var baade større og knap saa bitre. Der gættes paa, at de nu mangler Varme, idet der menes, at Somrene ikke er saa varme som tidligere. Agern til det nævnte Brug blev indsamlede, tørrede og brændte ligesom de rigtige Kaffebønner for at kunne males.

Ogsaa Rugbrødsstumper har fundet en Del Anvendelse i tørret, brændt og malet Tilstand, om ikke som ren »Rugkaffe«, saa som Blandingsmiddel og Tilsætning til den virkelige Kaffe, da den begyndte at blive almindelig Drik paa Gaardene.

Ved Omtalen af »den daglige Kost i Hus og i Gaard« er allerede peget paa Hyldeteen som daglig Drik, navnlig i Smaamandshjemmene. En 75-aarig Kone har fortalt, at

»min Moder plukkede mange Hyldeblomster og tørrede, for at vi kunde have noget at lave Te paa, for da havde vi jo ikke saadan Penge og kunde løbe til Købmanden og købe for som nu. Saa brugte vi ogsaa de her »Marieløgler«, ¹⁾ det er saadan nogle smaa røde Blomster. De gror omkring ved Diger, er ikke ret høje, men har en dejlig Lugt, saa de var ogsaa gode.

¹⁾ »Marienøgle« er baade en Kodriverart og den plettede Gøgeurt. Skal her være den sidste.

Kamilleblomster blev ogsaa en Del brugt, men hvordan det nu kan være — de er omtrent borte nu. Der er nok af dem, der kaldes Kamilleblomster, men det er ikke af de rigtige. De gode maa ikke være ret store, og saa skal de kunne lukke sig sammen. De skal være helt runde og ikke være som dem, der gror nu — helt aabne og lukkede op.«

Lidt om Hyrdedrengens Kaar.

Med den Tids lille Dagløn og ringe Arbejdsfortjeneste har det nok knebet for Smaafolk at skaffe selv en saa tarvelig Forplejning som i det foran omtalte. Børnene maatte derfor tidligt ud for selv at tjene til Livets Ophold. Saaledes fortæller en gammel Mand, at han kun var 10 Aar, da han var ude at tjene et Sted, hvor han stundom maatte malke otte Køer og selv bære Mælken hjem fra Marken.

Pladsen gjaldt for en Sommer, og for Arbejdets Opfyldelse maatte Skolens Krav vige. Skolen skulde nemlig søges hver Onsdag Formiddag, men det blev kun til at komme der een eneste Formiddag hele Sommeren. Læreren vilde ogsaa lige saa gerne, at de Børn, der saadan tjente eller hjemme maatte arbejde med, saa de kun kom i Skolen rent undtagelsesvis, helt blev borte, for de sad bare og sov de faa Gange, de mødte.

Det har været lige omkring ved 1850, og om Vinteren skulde Skolen søges daglig Dag, naar det skulde være godt, men der siges, at »det var saamænd ogsaa godt, om der var enkelte, som næsten slet ikke kom.«

Der menes af Fortælleren, at de Børn, der ikke var ude at tjene, ogsaa om Sommeren skulde søge Skolen noget tiere end dem, i hvis Lod det allerede var faldet at have et Tyendes Stilling, for

»de, der tjente, kunde som sagt slippe med en halv

Dag om Ugen, og der blev heller ingen Ting gjort, om de slet ikke kom i Skole. Det var en Lærer Jepsen, vi havde, og han var en meget rar Mand over for en saadan Knægt. Der var jo heller ikke meget ved at komme i Skolen saadan en enkelt halv Dag, for da var vi jo søvnige og faldt i Søvn. Saa han, at en saadan lille Knægt sad og sov — ja, saa vækkede han ham ikke, men sagde, at han kunde vel godt have behov at sove lidt.«

Det er knap saa mild en Dom, der fældes over en Lærer i Nørre-Bjært, som samme Fortæller ogsaa har prøvet at gaa i Skole hos, da han tjente i denne By ved 14-Aars Alderen.

»Han var en haard Negl til at slaa. Han brugte den Metode at tage Synderen i Haaret med den ene Haand og trække ham op over Bordet, mens han i den anden Haand holdt Tampen, hvormed der saa vankede Stryg over Bagen. Og Tampen var ikke blot et almindeligt Stykke Reb, men i den frie Ende af dette var splejset en Knude, hvorved Slagene blev endnu værre. Ja — som han kunde slaa.

Ja — det var ikke nemt for en lille Dreng. Jeg var jo kun en 13—14 Aar, da jeg tjente der i Nørre-Bjært og i Høstens Tid skulde gøre min Part som Optager efter en Le. Naar vi om Aftenen ved Solnedgang holdt op med at høste, og Karlene begyndte at sætte Kornet sammen, maatte jeg hen at samle Køerne hjem — dem havde vi staaende paa en Græsmark ved Siden af Høstageren for at jeg kunde flytte dem, naar den Tid var — og derefter til Drejens at flytte Ungkreaturerne. Inden jeg saa kom hjem igen, kunde det godt være henimod Midnat, og naar Klokken var tre, kom Pigen og kaldte mig op igen. Saa afsted igen til Drejens, inden jeg skulde have Køerne ud, og derefter hen at

tage mit Skaar op paa Høstageren. Den anden Optager var en stor stærk Pige, men ikke at hun skulde tage og binde et Neg for mig. Intet Under, at en saadan lille Pojk mangen Gang græd over det, naar det kneb at følge med.«

Som nævnt, gjorde det ikke saa meget eller kom sig saa nøje med Skolegangen om Vinteren heller. Thi om Vintertide havde Fattigfolks Børn nemlig meget at gøre med at bære Brænde hjem. I mangt et Smaamandshjem havde man ikke andet Brænde end hvad Børnene kunde bære hjem fra Skovene i Sognet. Vejstrup Sogn var jo ogsaa dengang langt mere skovrigt end nu.

Denne Brændehjemføring foregik paa den Maade, at Skovkarlene — Brændet maatte kun hentes, naar Karlene var paa Skovarbejde — hjalp Drengen to Stænger paa Skuldrene. Stængerne blev bundet sammen i den bagerste Ende, for at den lille Drager bedre kunde holde Styr paa dem og hindre dem i at glide ned ad Skuldrene. Der kunde stundom være lige Læs nok at drage af med, da Skovkarlene jo nok kunde have Moro af at give Hjælp med saa store Stænger, at det kneb med at faa dem slæbt hjem.

Høstarbejdet og Høstskikke.

Naar de lyse Nætter er forbi, og Kornmodlynene i stille Aftener farer hen over det stjernestrøede Himmelhvælv, begynder Høstmaskinernes Klapren sammen med Traktorernes Brummen at lyde hen over de danske Agre. Hvor før i Tiden 10 à 12 Leer sang over Stubbene under lystig Skæmt og Latter fra lige saa mange Karlemunde og Pigers Læber, kører nu en enlig Karl, hvis Sang, om han da synger, overdøves af Maskinens Snurren og i Løbet af grumme kort Tid kan

en ny Høst være indbjerget. — Nej — ikke indbjerget, men hjemkørt som Offer for andre snurrende Jern-
uhyrer, hvis den da ikke allerede ude paa Marken er
styrtet i graadige Tærskværkers Gab. Indkøring af
Kornet — virkelig Indkøring i Hus — som i gamle
Dage, da det stoppedes i Ladernes tit noget snævre
Bug eller formedes i Stakke ude paa Toften, naar La-
derne var mættede, for siden at give Arbejde og Varme
ved Plejltærskning hele Vinteren, er der ikke i Ma-
skinernes Tidsalder det Humør over som forhen.

Thi om Arbejdet paa Bøndergaardene for en 70—80
Aar siden stemmer alle gamle Folks Beretninger over-
ens i dette, at selv om næsten alt forefaldende Arbejde
maatte udføres med større Slid og stadigere Brug af
legemlige Kræfter end nu til Dags, da Maskinerne i
faa Dage besørger det samme Arbejde, som tidligere
lagde Beslag paa mange Menneskers Arbejdskraft i
flere Maaneder, saa

»var der dog i den Tid Løjer ved det, sikken et Sjøv
der kunde være paa Marken, men da kunde de paa
Gaardene ogsaa gøre noget for deres Folk, saa Folke-
ne kunde bestille noget med Lyst. De var altid glade, og
Humør var der over det, om ogsaa det var strengt Ar-
bejde, for det var der næsten altid.« (En 75-aarig
Kones Syn paa Fortidens Arbejdsvilkaar.)

Og saa lader vi de gamle selv fortsætte med at
skildre Livet i »Slid og Slæb« — »Sjøv og Løjer«, og
vælger da Høsttiden først som den Del af Aaret, da
Arbejde og Fest var næsten eet.

»Ud over Markerne var der vist lige saa meget Korn
i de Dage som nu, maaske endda mere. Da dyrkedes
jo ingen Roer, ligesom der ej heller var saa megen
Hvede. Og da fik vi jo saa, som der før er bleven for-
talt, heller ingen Hvedekage til daglig.

Rug var der derimod paa næsten hver Gaards Mark, og der var noget for Smaafolk at samle, naar Stubbene var bare. Der var dem, der nok kunde samle saa mange Aks, at det nok kunde give 2 à 3 Tdr. Rug — især i Hjem, hvor maaske baade Moderen og en Datter kunde komme ud at samle Aks, kunde det give en god Hjælp til dagligt Brød.

Den Gang skulde der mange Folk til, naar der skulde høstes. Paa nogle Gaardes Marker kunde der godt være 10 à 12 Leer i Gang paa samme Tid, og jo saa lige saa mange Optagere. Paa enkelte Gaarde var der jo 2 à 3 »faste« Karle, altsaa lejede for hele Aaret, og desuden var der jo stadig 2 à 3 Daglejere, som ogsaa hver fik en Le, og endda tog de jo i Høstens Tid, hvem de kunde faa fat i til at høste og hjælpe til. Det kunde jo nok blive til en 10 à 12 Stykker ialt. Saa mange Leer var der dog sjælden i Gang paa eet Stykke. De blev gerne delt i flere Hold og høstede paa forskellige Stykker.

De Arbejdsfolk — Smaafolk — der saadan var med paa løst Arbejde i Høstens Tid, kunde foruden Daglønnen, de fik, tillige faa Brænde kørt hjem uden at det kostede noget. Ja — det skulde vi Karle jo gøre om Søndagen, det var nu saadan Skik, som det ikke kunde falde nogen ind at gaa imod.

Da kunde ogsaa alle Indsidderkonerne komme for med at binde op, ligesom ogsaa Pigerne dengang maatte med til alt Udearbejde, om det saa var Gødningsspredning, og naturligvis var de ogsaa med paa Høstageren som Optagere. — En Smaamands Kone kunde i Høstens Tid ikke faa Lov at blive hjemme og passe Børn. Saasnart den første var saa stor, at den kunde passe de mindre, saa Konen ud paa Høstageren og kom kun hjem at se til Børnene ved Middag.

Tiest fik hun jo da saa ogsaa noget Mad fra Gaarden med hjem til Børnene, saa det var alligevel paa en Maade bedre at være til den Gang.

Naar det nu led mod Slutningen af Høsten, gjaldt det om ikke at komme til at høste og binde det sidste Neg — »Fi'sneget« — den, der høstede det, skulde sidde nederst (ved Kakkelovnen) ved Høstgildet sammen med sin Optager.

Det var jo ikke altid, at man gik lige langs ad eller tværs over Agrene, naar der høstedes, men Skaarene kunde godt gaa noget ud paa skraa, saadan at det ikke var sikkert, at den, der begyndte sidst paa sit Skaar, ogsaa blev den, der holdt sidst op. Derfor var der Spænding tilsidst, da ingen holdt af at blive »Fi'sfa'r« og »Fi'smo'r«, som de kaldtes.

Ogsaa den Gaard i Byen, hvor de blev sidst færdige med Høsten og Indkøringen, var til Spot og Grin for de andre Gaardes Folk. Der blev til en saadan Efternøler sendt et »Fi'sneg« — det var gerne en stor udpyntet Dukke, lavet af et Knippe Halm, som var klædt paa med baade Frakke, Hat, Benklæder og hvad der hørte til til fuld Mundering. Men det var jo altid noget gammelt, pjaltet og forrevent noget. En saadan Dukke blev her i Egnen sat op paa Taget, saa alle i Nærheden kunde se den og deraf vide, at den Gaard var ibag.

Men naar det sidste Neg var høstet, saa gik det jo hjemad, om ogsaa der endnu var længe til Aften, og ind i Gaarden, hvor vi stillede os op foran Hoveddøren allesammen. Karlene hængte Hatten paa en Læknag og strøg Leen dygtigt. »At stryge for Kaalen«, kaldtes det. Konen i Gaarden, der var belavet paa dette, maatte nu skynde sig ud og beværte med Dram og Æbleskiver. Ellers havde Grønkaalstoppene i Haven gaaet sig en Tur for Karlens Leer, men Konen var jo

ked af at miste sin Kaal paa den Maade, da der var god Brug for den til Føden om Vinteren, baade til »lang Kaal« og »kort Kaal«. ¹⁾)

Andet »Opskærgilde« fik vi ikke end denne Skænk ved Strygningen for Kaalen, men der holdtes jo saa et Høstgilde siden, naar vi var helt færdige med Høsten. Der var alle dem, der havde hjulpet til i Høsten, med, ligesom ogsaa de gifte Arbejderes Børn. I de store Gaarde, hvor der var Plads til det, blev der gerne ud paa Aftenen lidt Dans til Høstgildet. Længere frem i Tiden kom jo saa den Skik, at flere slog sig sammen og holdt Høstgilde med Spil, ¹⁾) Kaffe og Kage.

Til Høstgildet, der holdtes, naar Høsten var endt, fik alle Tjenestefolk i Gaarden — baade Karle og Piger — en stor rund Kage, en Hvedekage, som vi saa kunde selv om, om vi vilde spise eller give væk. Men vi havde jo vor daglige Føde i Gaarden, saa vi havde ikke behov at spise den, og de fleste tog den da ogsaa med hjem til deres Forældre eller hvem andre, de kunde glæde med den.

Naar Kornet var høstet og »skokket« — at »skokke« er at sætte Negene sammen to og to i Rader langs ad Ageren — skulde Stubbene rives, at de løse Straa ikke gik til Spilde. I de fleste Gaarde havde vi til dette Brug en eller flere store Træriver, med et Hoved paa mindst en Favn langt. Nogle Steder har de een endnu, men nu er der Tænder af Jern i den. I gamle Dage havde vi kun Trætænder, og de sad saadan lidt skraat ned i Hovedet, saa de ligesom pegte fremad mod Forenden af Riveskiftet. Saadan en »Harve« gik vi Karle saa og trak med langs ad Ageren, men de kunde jo

¹⁾ Stuvet Grønkaal og Grønkaalssuppe.

²⁾ Ved Spil skal her jo forstaa Musik.

ikke tage det hele saa nøje med, uden at der alligevel blev mange Vipper at samle op.

Bygstubbene blev revne med almindelige Haand-river, og det skulde helst gøres om Morgenens, inden Duggen var væk.

Før Indkøringen skulde begyndes, skulde vi »ud at binde«. Alt Kornet blev bundet den Gang — to og to Neg sammen — med Halmbaand af Rughalm. For at have dem i Beredskab, sad vi hjemme i Loen, naar det i Høstens Tid var en Regnvejrsdag, og »gjorde Baand« til at binde med. Naar det saa var Indkøringsvej, blev en 4 Mand sendt ud at binde fra Morgenstunden, for at der kunde bindes noget i Forlag, og siden var der kun to til at binde, de kunde nok holde Vognen ved-lige. Ja — der var jo heller ikke lige mange til at binde paa de smaa og de store Gaarde, det her er fra en større Gaard i Sjølund.

Her paa Egnen læssedes Kornet af Karlene — imod som ude paa Vestereggen, hvor det var Pigernes Bestilling at læsse baade Korn og Hø. — Hos Ravns i Sjølund var det saadan, at der var to Karle til at række Kornet op paa Vognen, men kun een der til at lade det. Saa var Manden selv med og kørte Vognen til Fremme ganske langsomt. Opstikkerne begyndte saa paa den Maade, at den ene gik lidt fremad i Skokstederne, og de mødtes da midt for Vognen. Men det var vistnok ogsaa det eneste Sted, hvor de var to til at række op til een Vogn.

Naar Vognen var ved at være læsset, gik Manden hen og tog Læssetræet, som slæbte bag efter Vognen — Læssetræ brugtes alle Steder, men da fik vi ogsaa alt Kornet med hjem, nu kører de jo og spilder det paa Vejen og kører i det, fordi der ikke maa gaa nogen Tid til at binde Kornet eller spænde Læssetræet paa — og

stak det op til Karlen paa Vognen. En af Opstikkerne slog Forrebet et Par Gange om Læssetræet og Bagenden spændtes saa ogsaa fast med et Reb igennem en Tridse. Det tog ikke ret mange Minutter med det hele.

Skærpningsen af en Le gik til paa den Maade, at den blev »haad'et«. Naar det skulde gøres, havde vi en lille Buk eller en Klods at sidde paa og foran os havde vi ligesom en Huggeblok til at sætte det her »Haad'e-tøj« fast i. Det var et firkantet Stykke Jern, som var lidt tykkere og bredere foroven, saa der blev ligesom et Hoved paa det, fladt ovenpaa. Med en særlig Hammer, der kun var til det Brug, skulde der nu bankes paa Lebladet, saa Eggen blev skærpet og tynd. Det Arbejde skulde der Øvelse og et godt Øjesyn til, for der maatte ikke være mere end som en Sytraads Tykkelse langs Eggen, hvori »Biddet« sad. Der maatte ikke hamres saadan for bredt ud. Jeg har et Aar haft mit Mas paa en Gaard i Grønninghoved, hvor Manden ikke selv kunde skærpe sin Le, saa maatte jeg gøre min egen Le i Stand om Aftenen, efter at vi var kommet hjem og saa siden være der saa tidlig om Morgen, at jeg kunde faa Mandens Le »haad'et« inden Davretid. Efter en saadan Omgang kunde en god Le nok skære en hel Dag uden at have behov at blive skærpet om Middagen, hvis det da ikke var en meget blød Le og man ikke strøg Biddet fra den med Strygen. For det kunde jo nok gøres ved at holde Strygen for tværs paa Bladet.

Det var saa noget om Arbejdet i Høstens Tid. Om ogsaa det var Aarets travleste Tid, saa havde vi dog altid noget at bestille den anden Del af Aaret ogsaa.

Ja — ogsaa om Vinteren var der altid noget at gøre, da stod Karlene og Daglejerne og tærskede Korn med Plejl hele Vinteren igennem og alle kunde faa noget

ved det at bestille i Stedet for som nu at gaa og hjaske ude.

Da fik vi ogsaa lært at pløje en ordentlig Fure, for da havde vi jo ikke de her Dobbeltpløve, men kun Enkeltpløve, og dem skulde der Karle til at styre, hvorimod en Dobbeltpløve kan jo en Dreng køre med, det er jo bare at holde lidt ved Haandtaget. Men Furen er ogsaa tit derefter, og den skulde før i Tiden være aldeles lige. Naar gamle Ravn¹⁾ kom ud og stod og saa henad en af de her lange Furer, og den saa ikke var helt lige, saa skulde Karlen snart faa det at vide.«

Saadan lyder denne Mands Fortælling, men der er en lille Smule Uoverensstemmelse i de mig meddelte forskellige Skildringer af Høstlivets Færd og dets Skikke. Det giver sig navnlig tilkende i Overleveringerne om, hvorledes Festen for Høstens Ophør formede sig i Opskærgilde og Høstgilde samt i Skikken med »Fi'sfar« og »Fi'smor«. I det foran fortalte mener Meddelelsen jo, at der ikke vankede Gilde udover Dram og Æbleskiver ved Ophøstningen — altsaa intet Opskærgilde, hvorimod en anden Fortæller stærkt fremhæver Opskærgildet paa Bekostning af egentligt Høstgilde.

Men muligvis stammer denne Forskellighed fra, at det alt fortalte er fra Høsten paa en Gaard i Sjølund og det efterfølgende er hentet fra Færden paa en Gaard i Grønninghoved. Thi, skønt beliggende i samme Sogn, men i to af dette Sogns tre Byer, kan Skikkene paa Gaardene i de to Byer godt være en lille Smule afvigende i visse Enkeltheder. Maaske ogsaa der kan være sket Ændringer i det Tidsrum, der ligger imellem Tiden for det foran fortalte, der er fra 50-erne,

¹⁾ Nis Jensen Ravn, Sjølundgaard.

og til de Dage, da det efterfølgende er oplevet — i 70-erne.

»Naturligvis blev der ogsaa strøget for Kaalen hjemme i Gaarden« — fortæller min Meddeler om Skikken i Grønninghoved — »naar det sidste Neg var høstet, men først havde vi i Marken »kastet Stryge« om, hvem der skulde være »Fi'sfar« og »Fi'smor«. Det gik saadan til, at der blev stillet et Neg op, hvorefter alle Høstkarlene fra en vis Afstand skulde søge at kaste deres Stryge hen til dette Neg. Det skulde vel ikke synes saa vanskeligt, naar Maalet ikke var over en halv Snes Alen borte, men det var nu alligevel ikke saa helt let at »kaste Stryge«. Se — det gik nemlig til paa den Maade, at den, der skulde kaste, tog fat i højre Øre med venstre Haand, vendte Ryggen mod Neget i en halv Snes Alens Afstand og nu skulde han med højre Haand svinge Strygen hen over venstre Skulder og ved Kastet faa den til at ramme Neget eller dog faa den saa nær til det som muligt. Den, hvis Stryge faldt længst fra Neget, blev den uheldige med samt hans Optager. Men han fik Leen pyntet med Blomster, Grønt og Korn, og hans Optager fik det sidst bundne Neg sat paa Kratten, hvorefter vi marscherede hjem to og to. I Gaarden strøg vi altsaa for Kaalen, hver Høstkarl med sin Optager ved Siden, og Konen kom ud med Dram og Vin, saa vi kunde faa af det, hvad vi vilde have, og lige bagefter Konen kom en Pige med Æbleskiver.

Tidligere havde det ogsaa her været saadan Skik, at det Par, som høstede og bandt det sidste Neg, var dem, der blev kaldt for »Fi'sfar« og »Fi'smor«, men ved Ophøstningen af det sidste Stykke kunde der jo nok laves lidt Kunster. For hvis der nu var Kig paa et bestemt Hold til at bære Spottenavnet, kunde de andre

jo nok gaa noget efter det, ved at tage enten bredere eller smallere Skaar, saa det kom til at passe med det sidste Neg til dem, der var udset til at skulle have det.

Men Skænken og Æbleskiverne var dog ikke det egentlige Opskærgilde, det kom ikke før om Aftenen. Naar vi var færdige, tog vi vort Søndagstøj paa og saa fik vi en god Aftensmad med Suppe eller Risengrød først og derefter Steg, Kaal og Kartofler. Ved dette Gilde sad »Fi'sfar« og »Fi'smor« øverst ved Hæderspladsen ligesom der, naar Kaffen ud paa Aftenen var drukket og Punschen baaret ind, blev sunget Skaaler for dem, efter at først Husbondens og derefter Madmoderens Skaal var sunget. Opskærgildet sluttede med nogle Timers Dans.«

Meddeleren af det ovenfor gengivne kender ikke til Afslutningsgilde (eller »Høstgilde«) efter endt Indhøstning, men fortæller, at det sidste Neg, der blev taget ved Hjemkørselen, blev pyntet med Blomster og Grønt og sat op til Stuedøren, hvor det blev staaende, men hvorlænge, erindres ikke.

Lidt Husflidssyssel.

At den lange Arbejdsdag ikke gav megen Fritid tilovers for Karlene, vil let kunne skønnes af det allerede meddelte, men endnu mindre Tid havde dog Pigerne fri. Det er tidligere nævnt, at i Følge Skik og Brug maatte Pigerne ikke sidde ned, naar de spiste inde ved Bordet sammen med den øvrige Del af Gaardens Folk, men skulde staa op uden for Bordet, saa de let og uden Hindring af hverken Bænke eller Stoles Rygstød kunde komme Vejen frem og tilbage mellem Bordet og Køkkenet. Og en hel Del Arbejder, hvorom senere vil blive fortalt, som nu er faldne bort, gjorde den Gang Pigerne Fritid rent minimal. Karlene havde dog i Regelen

de fleste Steder Vinteraftenerne til egen Raadighed, men tog de saa Eksempel efter Pigerne med Karterne og Husmoderen ved Rokken, saa de ogsaa havde noget nyttigt at tage sig for, enten til eget Brug eller til Gaardens Bedste?

Vist ikke i nogen særlig udstrakt Grad, thi der siges, at her paa Egnen (altsaa i Vejstrup Sogn) har Karlene ikke udført saa meget Husflidsarbejde i Aftensyssel som Skik har været ude ad Vesterkanten. Derude (d. e. omkring Midten af Sønderjylland) fæstedes Karlene til at skulle sno et vist Antal Favne af Tagreb eller »Simer«. Engang en Karl her fra Egnen var kommen derud at tjene og Manden i Gaarden vilde have ham til at følge Trop med Simesnoningen, kom han jo noget i Knibe. Han kunde nemlig ikke, idet han ikke var vant til dette Arbejde herhjemme fra, hvortil Manden mente, at han kunde lære det og var villig til at give ham den fornødne Vejledning. Men Karlen strittede imod, idet han gik ud fra, at han ikke ved Indgaaelsen af Fæstemaalet var bleven fæstet til dette Arbejde, og han slap ogsaa fri. De andre Karle derimod havde altsaa et vist Maal Simer at skulle sno. Simerne maalttes ved at vinde dem gennem Haanden og op om Overarmen, naar Albuen holdtes bøjet. De blev snoet af Havrehalm, som brugtes i den Tilstand, det kunde faa ved at ryste det korte og løse fra saa godt som muligt.

Husfliden udøvedes her paa Egnen mest af enkelte Husmænd, som lavede en Del Halmarbejde. Saa godt som alle Kurve, baade store og smaa, Avnekurve, Hakkelsekurve, Torvekurve, Madkurve, Sykurve o. s. v. var nemlig lavede af tynde Halmpøller, der holdtes sammen og i Stilling af lange Skinner eller Baand, udkløvede af Pil eller Hasselstokke. Kurvene til Nedpak-

ning af Maden, man havde med, naar man skulde i Marken, havde i Reglen hvælvet Laag og et enkelt buet Greb af tynde bøjede Stokke op over Midten. Ogsaa Foderkopper til Brug ved Hestenes Fodring fandtes af Halm.

I de mindre Gaarde var det dog Skik, at man lavede Træsager selv, nemlig saadanne Ting som River og Skovleskafter og lignende Ting. Disse saavel som »Slagvoller« (Slagstykket af en Tærskpejl) var altid af selvgroet Facon, idet under Skovningen eller ved Hugningen af Hegn om Vinteren de Grene lagdes tilside, hvis krumme Form gjorde dem egnede til Skovleskafter, eller som havde en »Tveje« — to Grene gaaende ud fra Stammen under samme Vinkel, til hver sin Side og delende Stammen — saa de kunde anvendes som Riveskafter. Den Slags selvgroede Riveskafter af Hassel eller Ask kunde holde at skubbe Høet sammen med om Sommeren ved Bjergningen, naar det var revet sammen i fyldige Revler, idet de kunde bøjes næsten helt sammen uden at knække, mens en ud-savet Pind ikke vilde have taalt nær saa stort et Tryk.

Den Slags Ting stod Karlene og lavede om Morgen i Huggehuset ved Hjælp af Baandkniv og »Tællehest«.

Keglespil, »Spænd« og »slaa til Skorsten«.

Men nu er Vinteren rundet ud og trillet bort under Tidens sikkert og ustandseligt rullende Hjul, Plejlens sidste klingre Slag paa Logulvet er forlængst hendøet og blevet til intet sammen med den sidste Sne, hvis Modstand mod Forvandlingen til Væde for Jorden Sydvesttaagen har suget med sig paa sin ilsomme Flugt hen over Landet.

Foraaret er i Vente, og Køerne i Stalden, der mær-

ker den stigende Sols Lokken, brøler længselsfuldt efter Vangens saftige Græs i Stedet for Vinterfoderets stive Halmstraa eller tørre Høoduske. Ude paa Marken har Foraarsarbejdet taget sin Begyndelse med Harvning og Beredning af Jorden, at den kan være skikket til at modtage Vaarsædens livgemmende Kærner.

Aftensædet er forbi, Lampen eller »Praasene« gemt bort og der kommer nu en Tid, hvor Karlene efter endt Dagsgerning ved Markarbejdet og Vederkvælgelsen derfor ved Aftensbordets Grødfad har et Par Timer fri, inden Mørket falder paa og Sengen kalder til Hvile. Men da Karlene jo ikke den Tid raadede over andet Befodringsmiddel end det ældgamle, som ogsaa Apostlene betjente sig af, nemlig egne Ben, kunde der ikke tages lange Ture ud om Aftenen, men alligevel havde de megen Morskab i Foraarets og Sommerens Fritimer.

Herom fortælles der, at

»ved Foraarstid, naar Aftensædet sluttede og vi ikke havde Lys tændt, trak vi tit noget ud paa Gaden om Aftenen i Flok og Følge, og havde da lidt Kommers eller spillede et eller andet Slags Spil. Dog især om Søndagen var der Løjer paa Grønninghoved Gade uden for Porten til den Lade, der laa, hvor nu Pige-hjemmets Avlsbestyrerbolig ligger. Det var jo den gamle Trælade, der hørte til Mikkell Iversens Gaard, som laa der endnu.¹⁾

Vi havde et Spil, som kaldtes »Spænd«. Det spillede paa den Maade, at vi stod i nogle Skridts Afstand fra et Hus — det skulde helst være et af de her Træhuse med Bræddevægge. Fra dette »Maal« kastede vi en stor Mønt ind imod Bræddevæggen, saadan vel i

¹⁾ Af denne Lade med den omtalte Port findes et udmærket Billede i V. A.s Aarboeg for 1907 Side 98.

halv Mandshøjde, saaledes at Møntstykket fløj noget tilbage igen, naar det kastedes i en Bue og kom i skraa Stilling ovenfra ind imod Bræddevæggen. Naar saa Numer een havde kastet og hans Mønt faaet Plads, var det Numer to's Tur til at kaste. Det gjaldt nu om for ham at smide sin Mønt, saadan at den kom i Nærheden af Formandens. Vi havde saa en lille Pind at maale med. Hvis nu Numer to havde faaet sin Mønt til at falde i Leje saa tæt ved den første, at Afstanden mellem dem ikke var større end Spændpindens Længde, havde han vundet Formandens Mønt og tog baade den og sin egen op igen. Men var Afstanden for stor, blev begge Mønter liggende, og naar saa Numer tre kastede sin Mønt mod Bræddevæggen, havde han jo Mulighed for at kunne vinde dem begge to, hvis han kunde faa sin Mønt til at ligge imellem dem, saa Spændpinden kunde naa dem begge to. Ellers maatte Numer fire til det og havde jo saa endnu mere at vinde.

Saaledes blev vi ved hele Rækken igennem med at kaste efter en bestemt Tur. Denne var afgjort i Forvejen ved, at vi, inden vi begyndte, havde kastet vore Mønter ind mod Bræddevæggen allesammen. Den, hvis Mønt kom til at ligge nærmest ved Væggen, kastede først i Spillet, den næste var Numer to og saa fremdeles.

Ude paa Vejen spillede vi til »Skorsten«. »Skorstenen« var et lille Stykke Brædt stillet paa Kant. Det var af de gamle svenske Fyrrebrædder og kunde vel have en halv Alens Længde og være et Kvarter højt. Spillet gik saa til paa den Maade, at vi ogsaa her kastede i Rækkefølge, bestemt paa samme Maade som ved »Spænd«. Til Kastningen brugtes de her gamle Søs-

linger, de andre Pengestykker var ikke gode til det.¹⁾ De kunde ikke rigtig glide. Det gjaldt nemlig om, at Søslingen kom til at ligge saa nær op ad »Skorstenen« som muligt. Det kunde jo ogsaa nok hænde, at en kom med Kanten ind under. Det gjaldt saa om for de andre at kaste, saa deres egne Mønter kunde skubbe en andens Søsling ud af sit Leje, saa den kom længere bort fra »Skorstenen«. Eller hvis en Søsling faldt saadan, at den kom til at staa i skraa Stilling og hælde ind mod Skorstenen, saa maatte de andre spillende se at faa den væk med deres Søsling og komme nærmere til Skorstenen selv. Naar saa alle Spillerne havde gjort et Kast hver, kunde de, som ikke syntes, at de var naaet tæt nok til »Skorstenen«, faa Lov til at »give«, det vil sige, at de kunde for en vis Betaling købe et eller flere Slag for at prøve paa at naa nærmere til Maalet.

Naar der nu ikke var flere, som vilde »give«, blev det Beløb, der var betalt for Slagene, lagt op paa Overkanten af Brædtet — og der kunde tit være hele Prøjsere imellem.²⁾ De blev alle lagt med »Kronen« nedad, og nu skulde vi søge at slaa »Skorstenen« omkuld. Dertil havde vi saadan en lille Haandsten, som vi vistnok fra en 8 à 10 Alens Afstand skulde slynge ind mod Brædtet. Det gjaldt om at faa dette til at falde saadan, at saa mange Pengestykker som muligt i Faldet kunde dreje sig og vende Kronen opad. Den, hvis Søsling havde været nærmest ved »Skorstenen«, kastede først, og siden de andre, som de laa udefter til.

¹⁾ En Sysling (el. Søsling) var en før 1848 brugelig Kobbermønt med Kristian den syvendes Navnetræk. Den var = $\frac{1}{2}$ Lybskskilling og Værdi 6 Øre. (Feilberg: Ordbog.)

²⁾ En Prøjsjer var en præjsisk Daler = 8 Mark Rigmønt eller 2 Kr. 67 Øre. (Feilberg: Ordbog.)

Der kunde nok være dem, der havde et saadant »Smed« paa at svinge denne Haandsten lige mod Underkanten af Brædtet, at det lige saa stille faldt forover og Mønterne derved vendte sig bare en Omgang og kom til at ligge med Kronen opad. Hver tog saa de Mønter, der saadan vendte Krone for hans Slag, og naar der ikke var flere tilbage blev »Skorstenen« stillet op til et nyt Spil.

De Penge, man saadan brugte til at spille om, gik de fleste af Spillerne med løse i Lommerne. Der brugtes jo ikke saa mange Penge ellers som nu om Dage, men mange havde dog alligevel en Klat Penge liggende løse i Bukselommen, naar de saadan gik ud og maaske kunde komme »i Lav«, saa de der nemt kunde tage dem, naar de fik Brug for en Skilling til et af de Spil.

Paa Trekanten der ved Branddammen i Grønninghoved er ogsaa bleven spillet mange Slag Kegler. Men Keglespillet kan jeg nu ikke rigtig huske saa godt som »Spænd« og »Skorsten«, men det var vistnok saadan, at Kongen stod i Midten og gjaldt for ni. Saa havde vi en, vi kaldte for »Syvhønen«, den stod paa det bagerste Hjørne og taltes for syv. De andre Kegler kan jeg saa ikke huske, hvormeget gjaldt. Men det var jo da om at slaa saa mange omkuld som muligt, for det fik vi betalt efter ved ham, der holdt »æ Pot«, som vi havde betalt vort Indskud i, inden vi begyndte, at vi kunde have noget at slaa om.

Det var som sagt ogsaa meget om Søndagen, at de Spil blev drevet, og der kunde være baade Mænd og Karle i dem. Baade Gaardmænd og alle de Gaardmandssønner, der var i Grønninghoved, var med til at spille.

Naar saa Pigerne kom og gik ud til Malkning, fik de jo »et Sjøv« med paa Vejen som dette: »Hاللøj! —

Du! — Har du set din Oldemoders Nathue i Dag?« —
 »Naa! — ja — saa kan du godt gaa igen.«

Saa var det heller ikke nemt for en fremmed at komme igennem Byen. Man havde et gammelt Ord, der sagde, at »den, der ku' go igjennem Grønningho'ed uskjæn', ku' kom igjennem Helvede ubræn'.«¹⁾ Saa slemme var de til at grine og gøre Nar ad dem, der kom ad Gaden paa en Tid, hvor Byens Folk ogsaa var der i stort Tal.

Til Folkemarked i Kolding.

Skiftedagstiderne var i Fortiden som nu første Maj og første November, men langt de fleste Fæstemaal blev indgaaet med Gyldighed fra sidstnævnte Dato og et Aar frem i Tiden. Det var ikke almindeligt med de korte Lejemaal paa et halvt Aar eller endnu kortere Tidsrum for et Tyende, ligesom der heller ikke ret mange brugte første Maj som Skiftedag. Det var kun faa udover de eventyrlystne, i hvis Blod Udlængslen randt og drog sin Bærer ud mod fjernere og med rigere Løn lokkende Egne. Herved tænkes paa de Karle, som her fra »æ Østerejn« drog vesterud til Marskegnene, hvor de lod sig leje som Sommerkarle til at tage Del i »æ Slet« i »æ Mæ'sk« (Høsletten i Marsken).

Ude i Vesteregnet var det nemlig mere Skik med at bruge Majdag til Skiftedag, netop af Hensyn til Sæsonarbejdet med Græsslaaning i Marskegene. Dog havde Karlene østerfra ondt ved at klare sig overfor Vesterboerne i dette Arbejde.

Men der kunde jo tjenes noget mere end blandt de hjemlige Hegn.

For Tjenesteforhold i Sognet blev Fæstemaal i

¹⁾ »Den, der kunde gaa igennem Grønninghoved uskændt, kunde komme igennem Helvede ubrændt.«

Reglen indgaaet hjemme paa Gaarden, hvor Tyendet enten havde Plads og nok vilde blive, eller hvor der søgtes en ny Plads. Der var dog ogsaa mange unge, som følte sig tiltrukken af den mere festlige eller usædvanlige Glans, der hvilede over det saakaldte »Folkemarked« i Kolding. Saavel som der vel ogsaa baade blandt Tyende og Husbonder var nogle, hvis Ry — ikke for det gode — har stillet sig noget hindrende i Vejen for henholdsvis at faa Plads og at faa Folk fæstede hjemme i Egnen.

Disse Folkemarkeder fandt Sted paa Rendebanen i Kolding, og herom fortæller en gammel Mand, der som ung Karl selv har taget Del i det som »Markedsvare«.

»Der stod eller gik vi saa den første og vel ogsaa den anden November og havde hele den Plads til Raadighed. Saa kom jo en Bonde hen, naar han havde fundet en Karl, som saa ud til at kunne passe ham, og spurgte: »Har du Plads?« — »Nej — det har jeg ikke.« — »Vil du da have Plads?« — »Ja — det vil jeg nok.« — »Hvor meget skal du saa have i Løn?«

Det sagde Karlen jo, men syntes Bonden saa, det var for meget, sagde han jo sin Pris. Kunde de nu ikke blive enige om det, gik han hen til en anden, det gjorde Bonden. Saadan kunde de da gaa rundt og se paa hinanden, til der blev Fæstemaal ud af det. Der var jo ogsaa dem, der drog til Folkemarked og fæstede de Karle, de havde haft. Det kunde ske, at de ikke havde kunnet blive enige om Prisen hjemme og saa maaske paa Markedet blive enige om den samme Løn, der var budt hjemme, eller den, Karlen havde forlangt.

Det kom jo an paa, hvordan Markedsprisen var. — Den skulde de jo først høre.

Det var dog vistnok mest Arbejdsfolk, som drog til

Marked og lod sig leje der. Gaardmandsbørn kom der vistnok ikke eller dog sjældent.

Heller ikke Piger kom til Marked. — Ja — maaske nogle af de svenske Piger, der en Tid kom herover og lod sig leje som Malkepiger, tog til Marked, men det véd jeg ikke rigtig.

Men ikke alle de markedsrejsende naaede at komme til Marked den første November — den Dag, de var rejst efter det, for der var jo altid nogle, som først skulde »op ad æ By«, og da var der jo ikke saa meget ved at komme hen ad Vestergade til, der var hverken Blæsbjerg eller noget andet til den Side deropad.

Men saa var der, naar vi var kommen over Sønderbro og hen til Hjørnet ved Helligkorsgade, til Højren i den Gade lange Rækker af Borde og Bænke — een Række ved Jens Peter Wissings Side og een Række ovre ved Thomsens Side.

Der kunde saa faas baade stegt Aal, Frikadeller og Steg — ja — og saa naturligvis Dram til. Saa kunde det jo nok ske, at der var dem, som ikke kom længere, men blev siddende der saa længe, at de hverken kunde se Sol eller Maane.

Saa maatte de jo til det igen om anden Dag, dem, der ikke var naaet at blive lejede bort, for da kunde de jo saa komme med i »æ Efterslæt«.

Fra Studehandelens Dage.

Naar nu Karlelønnen har været oppe paa om ved 100 Kroner om Maaneden, er det jo næsten lige saa meget, som en Karl her fra Sognet sidst i Tredserne fik for et helt Aar for at passe Kreaturer paa en Gaard i Binderup. Lønnen derfor var kun 120 Kroner omsat i Nutidens Penge eller i den Tids Mønt 30 Specier.

Ved Siden af Kreaturpasningen havde han dog et lille Ekstraarbejde, der bestod i at pumpe Vandet op af en Kumme ved Siden af Møddingen, naar den (Kummen) var fuld af det fra Møddingen nedløbende Gødningsvand. Vandet østes ud over Møddingen igen, særlig over Hestegødningen, som havde Plads for sig selv i den ene Side af Møddingstedet.

For dette Arbejde fik Karlen en Specie — een Specie — for hele Aaret.

Besætningens Størrelse var paa ca. 70 Kreaturer. Fodringen og Gødningsudkøringen og hvad andet, deres Pasning førte med sig dog ikke Malkningen, den hørte til Pigernes Arbejde — maatte han begynde med Klokken fire om Morgenen, for at det hele kunde naas, og saa maatte i Vintertiden en Del af Hakkelseskæringen til Studene udføres om Aftenen, efter at Mellem-maden og Nadvergrøden var spist.

Der var 46 Stude paa Stald, og til dem skulde der hver Dag skæres en Trave Blandsæd af Havre og Byg i Hakkelse, hvoraf en Del blev skaaren om Middagen, Resten, som før nævnt, ved Lygteskin om Aftenen, alt-sammen paa en saakaldt »Skærekiste«, hvor Hakkelse-enderne snittes af ved Hjælp af en lelignende lang Kniv, der føres op og ned med højre Haand. Af denne Hakkelse fik Studene to »Givter« eller to Foder hver Dag.

Enken, der havde Gaarden, kom gerne en Tur ud i Stalden hver Dag hen over Middag og gik frem og tilbage en lille Tid, mens hun talte med Røgteren og saa paa Dyrene.

De Stude, der var tjenlige til Salg om Foraaret, solgte Enken til Thygesen paa Lykkesgaard i Sdr. Stenderup. Ham havde hun mest Tiltro til og saa ham an for at handle mest reelt. — De andre Handels-

mænd, der kom, vilde nok snyde hende, naar det kunde lykkes dem.

Det kunde jo give en god Skilling, naar en saadan Flok blev solgt, og — efter hvad min Meddeler mener — mange kunde sætte — om ikke alle Pengene — saa dog de fleste af dem hen som ren Fortjeneste.

En Del Smaastude blev dog indkøbt til Erstatning for de solgte. De kom ud paa løs Græsning om Sommeren for siden at fedes videre næste Vinter.

»Der kunde« — siger Fortælleren — »ogsaa somme-tider komme nogle magre Fyre med nogle Horn saa lange som næsten Armsvidde. Det var nogle slemme Kammerater, men der var jo det gode ved det, at Studene i Reglen er temmelig skikkelige.«

Dyrenes Alder var gerne om ved tre Aar, naar de solgtes til Studehandleren for at sendes sønderpaa op omkring Husum og den Egn der. Leveringsstedet for dem var i Aller Kro.

Dertil kom saa ogsaa Drifter længere borte fra end fra nærmeste Sogne og Byer — nede fra Sdr. Bjært, Sdr. Stenderup og andre Sogne.

Turen gennem Aller, Haderslev og videre sydpaa maatte jo tages tilfods hele Vejen. Driverne havde deres bestemte Stykke Vej, som helst skulde naaes hver Dag. Der menes, at Haderslev vistnok var første Dags Maal.

Kugleposten, Diligencen og »æ Kong'vej«.

Kun faa og slappe Baand holdt ved Midten af forrige Aarhundrede et Sogns Forbindelse med Omverdenen sammen. En Begivenhed som vor Tids daglige Tilbringning af Postsager — Breve, Ugeblade og Aviser — var helt ukendt.

Var der nogen, der ventede Breve, maatte de selv

forhøre om dem og selv lade dem afhente paa nærmeste Posthus, som for Vejstrup saavel som de andre »otte Sogne«, var beliggende i Christiansfeld. Egnen hørte jo dengang sammen med det øvrige Sønderjylland og havde fælles Administration med denne Landsdel, og skulde man »til Stad«, var det jo tiest Haderslev, Rejsen gjaldt, selv om Kolding var nærmeste Købstad.

Men det var om Brevbesørgelsen. Paa den Maade — at man selv skulde forhøre om Breve — kunde et Brev jo nok tit blive noget gammelt, inden Adressaten fik Nys om det og fik det i Hænde.

Vilde man spare sig for Ulejligheden med egen Afhentning af Brev, var det meget brugt at faa »Kagekonen« — Koner, som drev Handel med Kager, de hentede i Christiansfeld — til at være Postbud og tage dem med. »Hun fik jo saa et Par Skilling for det. Skulde et Brev sendes, saa en Mand afsted til »Felt« med det.«

Folks Brevveksling hørte jo heller ikke til Hverdagsbegivenheder dengang, det var jo mest »æ Øvrighied«, som skikkede Brev. »Men Tjenestefolk — nej — de hverken skikkede eller modtog Breve.«

Og af »Aviser« var der kun faa. Der nævnes, at Nis Jensen Ravn i Sjølund var Abonnent paa »Kolding Avis«, men han kunde jo kun faa den ved selv at lade den hente i Kolding. Nis Nissen — ogsaa i Sjølund — var Holder af »Dannevirke«, hvis Redaktør da var P. Hjort Lorentzen. Den skulde hentes i Christiansfeld.

Der menes ogsaa, at Ravn i Sjølund fik Bøger til Laans eller til Leje fra Kolding — fra et Lejebibliotek i Østergade. Det var to Brødre Wisbech, Udgiverne af Wisbechs Almanak, som havde en Forretning omtrent hvor nu P. Knaks Efterfølger er, og »hvor man saadan

kunde give lidt for at faa Bøger med hjem og læse. Da havde vi jo ikke saa mange Bøger ude omkring »o æ Land«.«

Forsendelsen af Postsagerne mellem Kolding og Christiansfeld besørgedes af »Kugleposten«, hvorom der fortælles, at

»den kom rullende forbi, hvor mine Forældre boede lige ud til Landevejen i et Hus, som hørte til P. Viuffs (nu Andreas Lauridsens) Gaard i Sjølund.

Kugleposten kaldtes ogsaa »Brevposten«, til Forskel fra Deligencen, som tog Folk og Pakker med, hvorimod Kugleposten kun medførte Breve. Den var en stor rund Kugle, der hængte imellem Vognens fire Hjul, vistnok mest paa Baghjulene. Paa et Sæde højt oppe over Forværket — eller Forvognen — havde Kusken sin Plads.

Kugleposten var kun forspændt med to Heste — i Modsætning til Deligencen, hvis Forspand var fire Heste (en Tid var de alle sortblissede) som een Mand kørte. Dens Farve var ogsaa gul og dens Besætning — en Kusk og en »Postfører«, hvilken sidste modtog Betaling af Passagererne og sørgede for Brevene og Pakkerne — var klædte i røde Trøjer.

De havde Blæsehorn med og kunde spille mange Stykker saa godt som nogen Musiker. Saa blæste de jo i Hornet, navnlig igennem Byerne, for at vare Folk ad, at de kunde komme af Vejen. Børnene kunde jo saa ogsaa høre dem, naar de kom, og faa sig flyttede, for de laa jo næsten altid og rodede ude paa Vejen. Det var jo en dejlig Legeplads.

Deligencen kom hver Dag, Kuglepostens Tur var derimod sjældnere, vistnok kun en Gang om Ugen.«

Og der menes, at det kun var om Vinteren, at de skulde køre ad Vejen igennem Sjølund for at komme

fra Kolding til Christiansfeld. I den Aarstid maatte der nemlig ikke køres ovre ad »æ Kongevej«, at den ikke skulde være for opkørt, om Kongen kom paa Rejse. (Frederik den syvende rejste jo meget i Sønderjylland).

Tiest benyttedes vel tilfældigt mundtligt Bud, naar Forældre og Børn, gode Venner eller andre havde en Meddelelse at tilsende hinanden og som ikke hastede, men det kunde jo hænde, at der var Budskaber, hvis Opsættelse paa længere ubestemt Tid ikke kunde taales. Saa maatte en Mand afsted i denne bestemte Anledning.

Saaledes fortæller en af mine Hjemmelmænd, at hans Fader engang gik fra Vonsildgaard og ud til Rødding Højskole med et Brev til Sønnen fra Vonsildgaard, som var paa Højskolen derude. Hvor stor Betalingen for en saadan Tur har været, vides ikke, men ret mange Skilling har det vist næppe været — »ja — saa fik han naturligvis en Mellemmad i »æ Fek« og naturligvis en lille Flaske med en Dram i ogsaa.«

Det var vel ogsaa mest for at gøre en Tjeneste med det, idet Brevbæreren havde en Søn tjenende paa Vonsildgaard.¹⁾

Ligeledes fortælles ude fra Vestereggen, at en Kone, hvis Hjem laa tæt ved Siden af »Kontrollørens« Hus (vel Toldkontrolløren) ved Foldingbro, tit har gaaet den lange Vej derfra og til Christiansfeld med Brev. Samme Kone gik ikke saa sjældent om Aftenen med Brev — fra Foldingbro — til Hulkjær Mølle ved Brørup (det menes, at det har været med Melding og Advarsler mod Smuglere).

¹⁾ Efter Oplysning af den nuværende Ejer af Vonsildgaard, C. Wissing, var det dennes Fader, Poul Jakob Tolderlund-Wissing, som en Vinter i Slutningen af Halvtredserne var Elev paa Rødding Højskole.

Om Vejene fortælles, at Arbejdet med at udbedre og omdanne »æ Kong'vej« til den ny Landevej blev udført i Halvtredserne. Hvor de rejsende, naar de, som før nævnt om Postvognene, om Vinteren henvistes til at fare ad »den gamle Landevej« igennem Sjølund, Vejstruprød og Aller, saa stødte til Kongevejen igen, er Fortælleren ikke helt paa det rene med, men mener, at denne løb ind i Haderslev østen for det Forlystelsessted »Tivoli«, som nu ligger lige oven for Byen.

Da den ny Landevej var reguleret og aabnet for almindelig Færdsel, flyttedes Stenskro — midtvejs mellem Christiansfeld og Haderslev — over til den. Før laa den nemlig længere ovre mod Øst, hvor Landevejen (eller »æ Stud'vej«) kom fra Bøgeskov og fortsatte ad Errigsted til.

»Det var en slem Vej — den gamle Landevej — at færdes ad med de store Fragtlæs. Alt Handelsgods, som dengang skulde op ad »æ Nørland«, kørtes nemlig da paa Vogne, helt nede fra Hamborg, hvorfra alle Varer blev købt. Der kunde tit være flere Spænd Heste — indtil 8 à 12 Heste — for en saadan Varelastvogn.

Det kunde ogsaa nok gøres nødig ad Bakkerne ved Fiskbækkjær. Den stejle Bakke paa Allersiden havde de jo da nedad, idet omtrent alle de store Læs gik nordpaa, men den her i Vejstrup Sogn var næsten lige saa slem. Det hændte ikke sjældent, at de, som ikke var godt og stærkt kørende, maatte op til »Røy«¹⁾ for at bede Bønderne om at komme med Heste og hjælpe til at slæbe Vognene, som ellers havde Følge paa næsten et Kvarters Bredde, igennem Vejens Lerælte.

Der sparede jo nemlig paa Vejarbejdet, og Vejene var ikke i den Stand, som de er i nu. Og dog klages der jo endda, saa snart der er et lille Hul.«

¹⁾ Vejstruprød eller tidligere Vejstruprøy.

»Kloge Folk« og anden »Overtro«.

Kom Sygdom til Huse eller Ulykke indtraf, forsøgetes i de fleste Tilfælde Helbredelse ved Hjælp af gamle Husraad og hjemmelavede Salver og Mediciner.

Om et enkelt meget anvendt Husraad, den saakaldte Krydderpose, som fandtes i omtrent hvert Hjem, fortæller en gammel Kone:

»I min Ungdom havde vi ikke saadan Raad at komme til Læge, saasomt vi skadede en lille Smule. For mindre Skader havde vi da en Krydderpose at lægge paa, og den blev meget brugt baade for »Jægt«¹⁾ og Tandpine. Krydderposen var en lille flad, tynd Pude, fyldt med alle de stærkt lugtende Urter, vi kunde faa fat i, baade fra Haven og ude fra Marken. Der var baade Hyldeblomster, Kamilleblomster, Malurt, Ambra, »Maddam«, Maries Sengehalm«,²⁾ Timian og Humle. Og der skulde ogsaa være Høsmuld i. Alle de Urter skulde plukkes om Sommeren, og Posen med de tørrede Urter varmedes og lagdes paa det syge Sted saa hed, som den kunde taales. Den skulde nok lindre Smerterne og fordele Pinen.«

Søgtes der Raad udenfor Hjemmet, havde man stærk Forkærlighed for at spørge »den kloge Mand« eller »den kloge Kone« fremfor at henvende sig til langt borte boende Læge. Maaske ogsaa Honoraret har spillet en Rolle her, jævnfør det ovenfor gengivne, at man havde ikke Raad til at søge Læge, hvis faste Takster vel i Folks Bevidsthed har forekommet at være dyre i Forhold til Raadet hos »den kloge Mand«, der jo ikke maatte have nogen bestemt Betalingskala.

¹⁾ Gigt. (Er egentlig »Flyw'jægt« eller Flyvegigt).

²⁾ »Maries Sengehalm« er Fællesnavn for flere Planter — en Snerreart, vild Timian og en Slags Evighedsblomst.

»Maddam« er det samme som den gulbladede Indfatningsplante Pyrethrum.

Til Belysning af den Tro, man i forrige Aarhundredes Midte nærrede til »kloge Folk«s Evner, skal fortæles følgende, omtrent som det er mig fortalt af endnu levende Folk. Der gives deri et ganske interessant Bidrag til forskelligt af, hvad de fleste »oplyste« Mennesker i vore Dage vil kalde Sagn og Overtro.

»I Sdr. Bjært boede der en Mand, som vi kaldte »æ Gørtler«. Han drog rundt og satte brækkede Ben og Arme sammen. Jeg var da ogsaa en Gang som Dreng kommen til Fejlen med mit ene Ben. Jeg var jo kun en Knægt, men var da begyndt at komme med i Marken. Min Fader havde noget Rug hos en Bonde, og jeg var da kommen med i Marken efter denne her Rug, da den var høstet. Paa Vejen hjemad kom en Smed forbi, som min Fader stod og snakkede med. Han glemte derover at holde Øje med mig, og jeg faldt ned af Læsset, og saa gik det jo, som det saa tit gaar, at jeg ikke fik det ene Ben med, og Fader maatte bære mig hjem.

Saa gik der Bud til »æ Gørtler«, og han kom kørende. Jeg kan tydelig huske, at han kørte med en hvid Hest og at jeg skreg, saasnart jeg saa den her hvide Hest. Jeg skulde saa ligge med Benet udstrakt en Tid. Hvad der har været i Vejen med det, ved jeg ikke, men det har dog aldrig været saa godt som det andet siden.

Doktorerne har jo nok ikke kunnet gøre ham »æ Gørtler« noget, for ellers skulde de nok været der. Han var ogsaa helt sikker i sin Sag, og han havde faste Takster for sin Hjælp, saa han maa jo nok have lært noget, men han var ikke saa dyr som Doktorerne. Ved Smaafolk var han ikke altid saa nøje eller saa paaholdende med Betalingen. Han var lidt fugtig og var tit fuld, naar han kom.«

Det menes, at omtalte »æ Gørtler« med sin Lægekunst »har haft det paa Følelsen« ligesom de Kolsnap Benbrudslæger. Om dem fortælles, at

»der var min Fader kommet over engang. Han havde været ved at feje Skorsten og stod og holdt ved Stigen med den ene Haand. Men saa maa der have været en Sten løs paa Skorstenen, der faldt ned og slog hans ene Finger itu. Han søgte først rigtig Læge en Tid, men hvad hjalp det? Ikke til noget godt.

Saa tog han da over til Poulsen i Kolsnap, som spurgte, hvad han havde gjort ved Fingeren. Ja — saadan og saadan — og saa havde da en Doktor doktoreret paa den. »Ja — det kunde næsten ses«, sagde Poulsen, »for det var dumt gjort, men den Doktor var jo ogsaa Idiot. Men nu kan du tage over til ham igen i Morgen og sige, at der er ikke andet at gøre end at tage hele Fingeren af. Den er helt raadden af den Doktoreren, som den dumme Doktor har øvet«.

Og det maatte min Fader saa ogsaa gøre. Fingeren kom væk, den var bleven helt fordærvet.

Der var kun fire Læger langt og nær omkring — to i »æ Felt« og to i Kolding. Ude paa Landet var der ingen. Det var helt sjældent, at Folk havde Læge, saa skulde det da være slemt Uheld eller være helt dødssyge.

Men den Poulsen i Kolsnap kunde Lægerne ikke lide. De vilde engang prøve at fange ham og gav ham et Skelet af et Menneske at sætte sammen. Alle Benene laa i en Dynge, men de havde taget et ganske lille et bort. Poulsen satte dem sammen, og da han var færdig, sagde han, om han saa maatte faa det lille Ben, der manglede. Saa maatte Lægerne jo give sig og sige, at han var lige saa klog som de og lade ham have Lov til at fortsætte.«

— — —

»Nu er det gaaet væk med den Tro paa kloge Mænd og kloge Koner, men der har været nogen, som kunde mere end andre.

Saadan var der nede i Sdr. Stenderup en Mand, de kaldte ved Navn Mathis Bruhn, men han kunde kun gøre godt. For det var saadan, at de, som kunde gøre godt, kunde ikke gøre andet, og de, som kunde volde Ulykker, kunde kun gøre ondt.

I det gamle Fattighus i Sjølund — det laa i den lille Toft uden for Hans Jørgen Boysens Gaard — boede en Kone, som de kaldte Bartha. Saa var det engang, at en Arbejderfamilie i Ravns Daglejerhus havde et Barn, som var bleven sygt, og der gik da Bud til Mathis Bruhn i Stenderup. Han kom ogsaa og sagde, at han nok kunde fortælle dem, hvem der havde gjort Barnet ondt, og de kunde ogsaa nok faa hende at se, men han var ikke meget for det. Endelig siger han saa, at hun vilde komme for at laane noget, men det var alligevel ikke, fordi hun havde Brug for det, hun vilde laane.

De maatte dog ikke lade hende faa noget, saa skulde Barnet nok komme sig. Og ganske rigtig; det varede ikke længe, saa kom den her Bartha og vilde laane en Ting. Men hun fik ikke noget, og straks efter blev det bedre med Barnet.

Der kan man se, han maa alligevel have kendt noget, vi andre ikke kender, for det maa da have været hemmelige Kræfter, der kunde faa hende til at komme — men se — hun kunde kun gøre ondt.

Og det var særlig dem, hun havde det godt med, og som var gode mod hende, det gik ud over. Dem, hun var uens med og kævledes med, kunde hun ingen Skade gøre. Saadan var det med den Slags Mænd og

Kvinder, at det var kun dem, de var gode Venner med, at de kunde gøre ondt.«

Dette var en gammel Mands Ord, hvorigennem der klinger en fast Tro paa, at der i det mindste i Fortiden har været Mænd og Kvinder, hvis Evner satte dem i Stand til henholdsvis enten at volde Ulykker eller raade Bod paa skete Skader eller afværge onde Anslag, uden dog at have ubegrænset Magt i hvad Retning, de selv ønskede.

En gammel Kone fortæller noget lignende om Virkningerne af »onde Øjne«, som ovenfor er fortalt om denne Bartha. Kan være, at det er den samme Hændelse, men i lidt forskellig Iklædning og henlagt til forskellige Steder:

Det var samme Mathis Bruhn,

»der engang blev hentet til en Daglejerfamilie, boende i et Hus, som hørte til Søndergaard i Grønninghoved. De havde et Par Børn, der var bleven helt sære. Der havde een set paa dem og gjort ondt for dem. Det var saadan noget underligt noget som Sankt-Veitsdans, de havde, men dog alligevel ikke denne Sygdom.

Og Mathis Bruhn kom ogsaa for at se paa Børnene og sige Forældrene Raad for den underlige Sygen.

Men han vilde jo helst være fri for at gøre noget ud af det, men det blev dog saadan, at han gav dem det Raad, at naar der nu, efter at han var rejst af igen, kom en Kone for at laane en Del, skulde de passe paa ikke at lade hende komme over Dørtrinet og naturligvis heller ikke give hende noget.

Saa vilde det onde tabe sin Magt. Og det varede heller ikke længe, inden det blev bedre med Børnene og de blev rigtige igen.«

Samme Mathis Bruhn var ogsaa Tilflugt i Nøden,

naar det hændte, at Smørkærningen ikke vilde gaa, som den skulde.

Saaledes var der en Gang nede paa en af de store Gaarde nede efter Sdr.-Stenderup til, vistnok Var-marksgaard, at

»Kærnen gjorde sig tvær og næsten ikke kunde slæbes ud af Stedet. De havde en af de her Æltekærner, som ellers let kunde trækkes af een Hest. Men nu var den bleven saaledes, at to Heste havde Mas med at trække den, og Smør kunde de ikke faa.

Der raadedes saa til at sende Bud efter Mathis Bruhn. Det vilde Manden i Gaarden dog ikke høre noget om, da han ikke regnede det for noget med den Snak og den Tro. Men han gav sig dog tilsidst og lod gaa Bud efter Mathis.

Han kom ogsaa, saa i Kærnen og var en Tid inde ved den alene. Da han lidt efter kom ud, sagde han, at nu kunde de godt spænde det gamle Øg for, nu skulde Kærnen nok gaa.

Og det gjorde den ogsaa — meget let endda. Han har dog kunnet noget mere end de fleste, siden han saadan kunde faa den igang. Han kom baade over Stenderup, Bjært og Vejstrup helt til Aastorp, naar der var Brug for ham, men det var altsaa kun for det gode, han kom.«

Om een af disse Ture fortæller en gammel Kone, at det engang, mens hun var Barn, i hendes Hjem

»i Grønninghoved ogsaa var galt med Kærningen. Vi havde kun een Ko og derfor ogsaa kun en lille Kærne — af dem med en Stang til at trække op og ned med Haanden, og vi kærnedede og kærnedede, men det var umuligt at faa Smør af det, der var ikke andet at gøre end at sende Bud efter Mathis Bruhn.

Da han havde set ned i Kærnen, strøede han noget,

han havde med og som han kaldte »Dyvelsdræk«¹⁾ i et Kors i Kærnen, og siden den Tid var det en let Sag at faa Smørret til at skille sig fra.«²⁾

— — —

Har Jægere nu til Dags end en Del Vanskeligheder at overvinde og ikke saa faa Hensyn at tage, naar Lovens Fordringer skal ske Fyldest, inden Bøssen med rolig Samvittighed inden for Jagtkortet kan kastes over Skulderen, saa er han dog vist næppe ude i Marken udsat for at øde sit Krudt og sine Hagl paa saa vanskelige Stykker Vildt, som Jægerne i gamle Dage kunde møde paa deres Vej.

Thi »det blev ogsaa fortalt«, siger en gammel Mand, »at der var dem, som kunde skabe sig om til en Hare.«

Nede bagved Nis Dahls, paa Marken Arrebjerg, som gaar ind til Peter Kraghs Skov og til Line Damgaard's Mark »Romholm«, var en Mand fra Hejls ved Navn Peter Skomager, der gik en Del paa Jagt, engang kommen ind og skød paa en Hare, men den faldt ikke,

¹⁾ Dyvelsdræk (ell. Djævleskarn) er et almindelig kendt Lægemediel og var i tidligere Dage meget anset som Hjælp ved Trolddomskunster. Er et Udtræk, der vindes af en Skærplante i Persien og Afghanistan.

²⁾ I 1878 var hans Navn fremme i Andst-Slaugs Retsprotokol, idet en Mand i Øster Vamdrup, som havde haft Vanskeligheder med Kærningen, og derfor havde haft Bud efter Mathias Bruhn, anklagedes af sin Nabo, hvis Kone han efter Sigende havde beskyldt for at have bevirket, at Kærningen var forhekset. Under et Forhør i denne Sag (4. Februar 1878) oplystes det, hvorledes Mathias Bruhn hævdede Trolddommen:

»Han befalede Konen i Huset at lægge tre Gløder under Kærnen, og og ovenpaa Laaget af den skulde hun lægge tre smaa Dynger af Salt, saa meget hun kunde tage med 3 Fingre hver Gang. Han forklarede, at Gløderne betød, at den, der havde hindret Kærningen, skulde faa sin Ende sveden eller varmet, og Saltet skulde være en Laas mod Hindring. Iøvrigt brugte Mathias Brun ikke sæfllige Fakter, men under Forberedelsen til Kærningen maatte ingen tale. Før Kærningen holdt Mathias Brun sin ene Finger omtrent $\frac{1}{4}$ Tomme ned i Fløden, formentlig for at overbevise sig om, hvad Varmegrad Fløden havde, thi han gav Ordre til at hælde mere varmt Vand i. Saa begyndte Kærningen, og 9 Minutter efter at den var begyndt, havde man Smør.«

— Han forlangte ikke nogen bestemt Betaling for Hjælpen. Konen gav ham et Par gamle Strømper, og Manden gav ham 2 eller 3 Kroner.

P. Eliassen.

hvor meget han saa end skød paa den. Den blev bare siddende og saa paa ham.

Men han blev dog saadan ved det, at han gik hjem og aldrig mere gik paa Jagt eller skød da i alt Fald ikke paa Harer.

Denne Hare mentes da ogsaa at være af dem, der skulde skydes med en Sølvknap. Hagl kunde ikke gøre det til den Slags.

Den skulde være Genfærdet af en Mand, som var kommen uretfærdig til dette Stykke Jord. Han havde, efter hvad Folk havde fortalt, svoret sig til det ved at sværge falsk om, at det var hans egen Jord, han stod paa og hans eget Løv, han stod under. Han havde nemlig taget Jord af sin egen Mark i Støvlerne og Blade af sin egen Skov i Huen og mente, at det derved var klaret. Men han kunde alligevel ikke faa Fred i sin Grav, og Folk troede, at han var den Hare, som Peter Skomager kom til at skyde paa uden at kunne skyde den ned.

Det skal ogsaa være derfra, at Marken hedder Arrebjerg eller arvet Bjerg, fordi det var arvet Jord, men arvet paa ulovlig Vis.¹⁾

Naturligvis véd de gamle ogsaa at fortælle om, at der har været Folk i Vejstrup Sogn, som formentes at være i Besiddelse af Cyprianus.

I et Hus i Grønninghoved, som nu er nedbrudt, boede i sin Tid en Kone ved Navn Line Brandts. Huset laa i Østergaards Toft uden for Enden af den store Frugt- og Tørrehave, som tidligere fandtes østen for denne Gaard. Det skal have været omtrent der, hvor Vejen svinger til venstre for at komme hen og opad »æ Hulvejsbjerg« ved Foden af Skamlingsbanken.

Lige over for Huset, paa modsat Side af Vejen som

¹⁾ Om Arrebjerg se V. A. Aarb. 1913 Side 110–115 (ved P. Eliassen.)

dette var en »Kjæld«, en Kilde eller rettere en lille Brønd om een af de Kilder, som bryder frem paa Markerne mellem Grønninghoved og Skamlingsbanke.

En gammel Mand, der som Dreng var sammen med sin Fader til det store Møde paa Højskamling den 4. Juli 1844, har fortalt, at Line Brandt den Dag havde en god Fortjeneste ved at sælge Vand fra denne Brønd til de Skarer af vejfarende, som den Dag gæstede Skamling, og hvis Vej faldt forbi hendes Hus. Dagen var stegende hed, og der kunde nok trænges til en Drik Vand. For en Søsling kunde man drikke saa meget, man lystede.

Om denne Line Brandt gik Troen ellers, at hun kunde spaa, og at hun var i Besiddelse af Cyprianus.

Det sidste blev ogsaa sagt om et Par Folk, som boede i et andet Hus i Grønninghoved, der nu heller ikke er mere. Det skal have ligget i den Mark (»Olling«), som ligger langs med nordre Side af Grønnevejen og hører til Line Damgaards Gaard, inde paa det Hjørne, man har paa højre Haand, naar man kommer ad Byens gamle Kirkevej og svinger ud paa Grønnevejen.

Manden hed Peter Nissen og hans Kone i daglig Tale kaldt Johanne Pe' Nissens. Han skulde ogsaa været Ejer af Cyprianus, ligesom baade han og hans Kone kunde noget mere end de fleste.

Der siges, at Manden sov tit om Dagen og færdedes meget om Natten, og en Dreng, der en Sommer skulde passe deres Ko, havde ogsaa Ordre til at drive med den om Natten og saa sove om Dagen.

Der skimter igennem, at denne natlige Færd ikke altid har været for det gode.

Sagnet om Herreborgen Vejstrups Undergang.

Som sidste Afsnit af denne Skildring vil jeg gengive et gammelt Sagn, der ganske vist ikke staar i direkte Forbindelse med det daglige Livs Skikke i Vejstrup Sogn omkring 1850, men derimod peger langt længere tilbage, helt ind i det ukendte Mørke, hvoraf Sognets Navn og Oprindelse er udrunden.

I Vejle Amts Aarbog 1907, Side 73, mener P. Eliasen, at Vejstrup Sognavn muligvis stammer fra en forlængst forsvunden By eller maaske en Gaard af dette Navn. Formodningen om tidligere Tidens Herullen over en større Gaard af Navnet Vejstrup fremsættes ogsaa af P. Rhode i sin »Beskrivelse over Haderslev Amt« 1775, og at Sagnet om denne i Mystikens Taage indhyllede Borg endnu ikke helt er hendøet, viser det Sagn, som nu fæstnes paa Papiret, og som sætter Herreborgen Vejstrups fuldstændige Udslettelse fra Jordens Overflade i Forbindelse med Tilstedeværelsen af den saakaldte Gammellose, der ligger omtrent midt i Sagnet, tæt ved Kirken.

Dette Sagn er i 1925 bleven mig meddelt af en Mand i Fyrrerne, som i sin Barndom har hørt sin Bedstemoder fortælle det, og det lyder saaledes:

»Paa Borgen Vejstrup boede engang en Herremand, som var en haard og raa Herre, der ikke regnede eller frygtede hverken Gud eller Djævelen, langt mindre noget Menneske.

Den eneste, han havde Respekt for og som kunde have Magt med ham, var Præsten. Alle andre frygtede ham og undgik ham helst — undtagen nogle faa særlig gode Venner.

En Del af disse havde en Gang jaget og fartet rundt

sammen med ham i flere Dage i Borgens store og vidtstrakte Skove.

Som de nu en Aften sad og drak og turede hjemme i Riddersalen, og Herremanden udfordrede og spottede enhver, sagde de til ham:

»Nu mangler nok Præsten til at tage lidt igen med dig, saa vilde du vist ikke være saa kry og kæphøj.«

»Gid den slemme tage ham!« skreg Herremanden.

»Skulde vi da ikke kunne finde paa en Spas at drille ham med?« raabte Gæsterne.

»Jeg har en gammel So, som skal slagtes, lad os lægge den ind i Sengen og saa sende Bud til Præsten om, at jeg ligger meget syg og bede ham komme straks, at jeg kan tale med ham, inden jeg dør«, sagde Herremanden.

Og Præsten kom ogsaa, saa stærkt der kunde køres, med et Par kulsorte Heste for Vognen. Han kommer ind i Kammeret, hvor Soen, som nu var hørt op med at skringe, laa i Sengen.

Og Præsten begyndte jo at tale til, som han skulde ved en saadan Lejlighed, men da den formentlige Herremand stadig ikke gav hverken Lyd eller Livstegn fra sig, opdagede han jo, hvilken Spas der blev drevet med ham.

Fuld af Vrede forlod han straks Borgen, men da Herremanden og hans Venner i Riddersalen, hvor de igen havde forsamlet sig om Drikkebordet, slog en Haanlatter op efter ham, slyngede han en Forbandelse over dem med Spaadommen om, at som Straf for deres Spot med det hellige Sakramente skulde ikke een af dem bevare Livet til denne Dags Ende, ligesom der ejheller skulde blive en Sten tilbage af Borgen til Solen gik ned.

Atter kommen paa Vognen befalede Præsten sin

Kusk at køre saa stærkt han kunde, men ikke se sig tilbage, hvad der end hændte. Og saa snart de var kommen uden for Borgens Grænser, lød der bagved dem et voldsomt Rabalder og forfærdeligt Skaltorn, men de holdt Stand uden at vende sig om.

Men Dagen efter var Borgen forsvundet, og paa dens Plads laa en stor Sø, som nu er bleven til Gammelmosen.«

Om nu ogsaa dette Sagn kan genfindes i andre Egne af Landet i samme eller noget ændret Skikkelse, men knyttet til andre Borge eller Byer, er det dog ganske interessant at lægge Mærke til Gammelmosens tidligere noget isolerede Beliggenhed og — i Forhold til Omgivelserne — temmelig højt, som før nævnt midtvejs i Sognet.

Dens ca. 30 Tdr. Land store, mørke og dystre Flade, hvor Vandet staar og sumper i kantede Tørvegrave, hvorfra Bekkasiner og Blishøns ilsomt farer i Skjul mellem Sumpenes Rørskove og Pilekrat og smaa Birkelunde, og hvor den ellers triste Lyng paa de endnu af Tørvespaden uberørte Pletter danner smaa Oaser, der i Eftersommeren sødt duftende vinker Tusinder af flittige Arbejdsbier til de lyserøde Klokkeblomsters Honningemme, kan nok i fordums Tid have fyldt Menneskenes Sind med mystisk Stof til Sagndannelse om Mosens Oprindelse.

GAMLE PRÆSTEGAARDE

PRÆSTEGAARDEN I PAABY

AF

Architekt H. ZANGENBERG, Lyngby.

Den lille By Paaby, ca. 3 km Vest for Kolding, ligger lidt Syd for Landevejen fra Kolding mod Ribe. Byen bestaar af fire Gaarde, hvoraf den ene er Præstegaarden for Harte Sogn, der altsaa ikke her ligger i umiddelbar Nærhed af Kirken, som man sædvanligt træffer det i vore Landsbyer. Det er vanskeligt at finde nogen Begrundelse af dette Forhold, og det er maaske ogsaa snarest et Stykke Godshistorie, som falder lidt uden for denne lille Afhandling, der især skulde være viet Præstegaardens Bygninger og deres Omgivelser.

Som Bygningerne laa inden Nedrivningen og Omdannelsen for 2 Aar siden, bestod Gaarden af to sammenbyggede Bindingsværkslænger mod Nord og Øst, som var indrettet til Lader, Loer og Stalde, en fritliggende Bindingsværkslænge mod Syd, der var Bolig for Forpagteren og som desuden indeholdt nogle Udhusrum, samt et grundmuret og straatækket Stuehus, der var Præstens Bolig. Af disse Bygninger fremgik det, at kun de to sammenbyggede Længer mod Nord og Øst var gamle Bygninger, baade Stuehuset og Forpagterboligen var yngre, men Stuehuset var yngst, for-

mentlig fra Tiden omkring Midten af forrige Aarhundrede.

Ved et nøjere Eftersyn viste det sig, at Nordlængen bar et Aarstal 1788, anbragt over en Dør i Sydsiden, og Vestlængen syntes ogsaa at kunne henføres til samme Tidsrum; men den nordlige Side af Nord-

Fig. 1. Indkørsel, Ladegavl og Staldlængens Vestside.

længen, og samme Længes knægtbyggede Gavl var dog utvivlsomt ældre, idet det vilde være ganske utænkeligt, at der i Slutningen af det 18. Aarhundrede skulde være bygget Bygninger med saa svært Tømmer til baade Stolper, Løsholter¹⁾ og Peblinge.²⁾ Det var endvidere paafaldende, at Undervæggen under Løsholterne, baade i Nordlængen og i den vestlige Længes

¹⁾ De vandrette Tømmerstykker mellem Stolperne.

²⁾ De lodrette Tømmerstykker mellem Stolperne i Bindingsværksvæggene fra Løholt til Væggens øverste Tømmerstykke, Remmen.

Gaardside ikke havde Peblinge som i Overvæggen, men viste sig som et eneste stort Tavl mellem Stolperne. En Undersøgelse af Tømmeret gav til Resultat, at disse underste Tavl havde været udfyldt med Fjæle eller Planker, og dette bekræftedes af Embedsbogen (Liber daticus), der hørte Præstekaldet til.

Denne Embedsbog, der er paabegyndt 1776, indeholdt enkelte Henvisninger til en tidligere Bog af samme Art, som heldigvis er blevet bevaret, og i det følgende skal anføres, hvad disse Bøger oplyser om Præstegaardens Bygninger gennem Tiderne. Optegnelserne gaar tilbage til 1714, og Præsten *Henrik Sytkam Holstebro*, der synes at være den første, som har meddelt noget om Bygningerne, skriver om Gaarden paa dette Tidspunkt: »Da ieg underskrefne kom her til Kaldet og Præstegaarden som var d. 1ste may 1714, gaf ieg 500 Dlr. for Præstegaarden, ihvorvel der var icke saameget Sted jeg kunde sætte 1 Læs Korn eller Høe tør. Ieg lod tekke samme Sommer den synder Side af den store Lade¹⁾, lod anlegge den Have udenfor Forstuedørren, som ieg tog ind fra Gaarden, min Formand Mag. Eskild Busk sad her i 29 Aar²⁾, giorte slet intet ved Bygningen, ieg lod straks legge ny læder³⁾ under den vester Huus (Staldlængen) og her under Stuehuuset fra Køkkenet af om til kvisten⁴⁾, lod Jernankere lige (ligge) i Bielkerne, baade *Brygerset* og *Kiøkenet*, saasom Huuset var færdig at skillis ad, Kvisten og Gaulen lod ieg indsætte over en Allen, saavit var det skilt fra hinanden over Jordkiøleren. — —

¹⁾ Den nuværende Nordlænge.

²⁾ Skal være 20 Aar. Han var den 8de Præst efter Reformationen og havde Embedet i Aarene 1694—1714.

³⁾ læder = Leder, Fodleder = Fodtømmer.

⁴⁾ Kvist = en mindre Udbygning paa Siden af Huset.

Anno 1721 hafde ieg alle Steenene¹⁾ af Stuehuset og lod dem legge ind i tag, samme Aar lod ieg rydde ade-dammet og sætte en ny Post og rende i den.«

I 1714 har det altsaa ikke staaet særligt godt til med Præstegaarden, og der er gjort en Del Arbejde for at forbedre Bygningerne. Bemærkelsesværdigt er det at

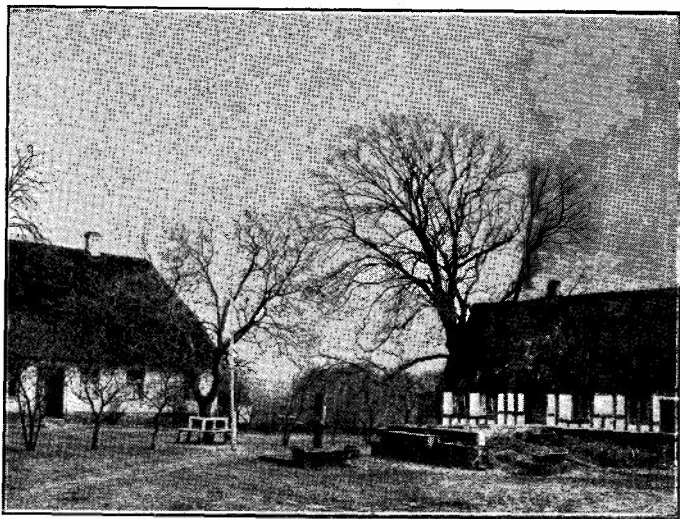

Fig. 2. Gaardspladsen. Bemærk Delingen i Haveplads, og Gaardsplads for Avlsbruget.

den søndre Længe ikke omtales, og endvidere ses det at den Deling af Gaardspladsen, som endnu i 1924 var paaviselig (se Billedet ovenfor) og som bestod i en Art Have eller pynteligere Del foran Stuehuset, og en Plads særligt beregnet for Gaardens Avlsbrug, skyldes Præsten Henrik Sytkam og stammer altsaa fra Tiden efter 1714. At den søndre Længe ikke omtales, behøver ikke

¹⁾ Formentlig Tagstenene, der er blevet erstattet af et Tag, bestaaende af Rør.

at være ensbetydende med, at den ikke har eksisteret, thi det ses at samme Længe ikke heller omtales i de følgende Præsters Tid før 1782. Enten har denne Længe været overflødig, og der er kun blevet gjort saare lidet ud af denne Bygning's Vedligeholdelse, eller ogsaa har den, hvad dens Navn i 1794 angiver, været benyttet til Forpagterbolig, og Forpagteren har da maaske selv maattet vedligeholde denne. I hvert Fald har den eksisteret, da Præsten Lauritz Haagen i 1753 overtog Gaarden.

Præsten Henrik Sytkam sad i Embedet fra 1714—1730, og formodentlig har han sat Bygningerne i saa god en Stand, at hans Efterfølgere i Embedet Præsterne *Christian Søbeye* (1730—1734) og *Jørgen Mørch* (1734—1753) ikke følte sig foranledigede til at gøre andet ved Bygningerne end paany at lægge Tagsten paa Stuehustaget. Optegnelser om, hvad de har foretaget ved Bygningerne synes ikke at foreligge, og det er først gennem deres Efterfølger, *Hr. Lars Haagen* (eller *Haugen*), at man faar at vide, i hvilken Tilstand Bygningerne var, samt hvad der videre blev foretaget med dem. For straks at fastslaa, hvorledes Bygningerne saa ud i 1753, maa vi imidlertid gaa saa langt ned i Tiden som til 1782, da Pastor Haagen skriver i den yngste Ministerialbog:

»Præstegaarden var i Middelmaadig stand, da jeg antog dend, hvor for jeg maatte give for dend 500 Sldr. dend bestoed da som endnu af 4re længder Huse.

1) stue Huset, som har 18 fag med een qvist paa dets østre side af $3\frac{1}{2}$ fag, og een liiden qvist paa dend vestre sides tag over Kiøkkenet. Dette var ved min Komme her til tækket med tegelsteene, men for dend Bekostelighed ved at holde det vedlige, saa og for varmens skyld om vinteren, tog jeg samme tegel tag af og

loed det tække med straae, hvorved vandtes dette tilige, at jeg kand have mit Korn paa lofftet tørt.

2) een stor Lade paa gaardens Norderside af 20 fag.

3) et staald Huus paa dends vestre side af 19 fag og

4) et lidet Huus paa dends Søndre side paa 10 fag.

Da jeg har i mine Embeds aar sat over 400 ja vel 600 Rdr. deels paa stuehuset, til dets bedre indretning, thi ved min Komme her til var samme især meget forfalden, deels til paa udhusene, til deres vedligeholdelse, er Præstegaarden langt meer sine 500 sldr. (Slettedaler) værd end dend var da jeg antog dend.« —

I den ældste Ministerialbog skriver samme Præst følgende, der nærmere belyser ovenstaaende summariske Oversigt, og meddeler en Række interessante Enkeltheder:

Effterretning for mine Effterkommere om hvad Reparationer i min Tid her ved Steden er skete paa Paa-bye Præstegaard.

»Jeg Lars Haugen kom her til Kaldet 1753 i April og gaf for Præstegaarden 500 Sldr. De 6 første Aar forpagtede jeg Præstegaardens Aufling bort til de 3 Beboere (Gaardmænd) i Paabye for 26 Rdr. 4 mk. og 9 Tr. (Traver) Tag aarlig. Alle raadte mig vel fra samme Forpagtning, men for min Ukyndigheds Skyld i Auflingssager gjorde jeg det dog, skjønt jeg inden de 6 Aar vare omme fortrød det. Anno 1754 om Sommeren lod jeg legge nyt Gulv og Løfft i *Dagligstuen*, skildte dend ad ved et Skiærværk¹⁾ af Breder saa ieg baade fik *Dagligstue* og *Sovekammer* deraf. I *Forstuen* loed ieg legge nye Fieleguld (Gulv) og loed omlegge Lofftet derover. I *Qvisten* loed ieg legge Gulv af nye Breder og loed Lofftet omlegge for der at have mit *Studerekammer*, ieg lod opsette *Kiøkken* og *Bryggers*

¹⁾ Gammelt Ord for det nutidige Skillorum.

Skorsteenene af nye og Kiølne og Bageroven som dog formedelst Muurmesterens Forseelse blev for liden. Forat have Udsigt til Gaarden lod ieg borttage det høye Torngierde som Hr. Sytkam havde ladet sette 1714, fra Kiøkkenvasken hen til den synder Ende af *Salshuset*¹⁾, efftersom ieg fornam at Grunden var for skarp til Have og loed samme Plads belegge med Steenebroe. I samme Aar loed ieg heele *Salshuset* uden og inden udspække og tætte med Leer og Kalk, hvilket aldt med meere kostede mig henved 150 Rdr.

Anno 1755 om Sommeren loed ieg tage Steenene af *Salshuset* paa begge Sider og loed det igien tække med Tag, og det af denne Aarsag, at ieg fornam, at det vilde blive bekosteligt at holde vedlige med Skiælning og Tagsteene efftersom Huuset staaer for stærke Sonden og Vesten Vinde. Ved denne Forandring blev og *Salshuset* meere tæt og lunt end tilforn. Jeg fik paa 12 til 16 Rdr. nær det for Tagsteenene som ieg oplagde Taget for.

Anno 1756 loed ieg legge 28 til 29 Al. Leder under den store *Lade* herpaa søndre Side fra dend østre Ende hen til dend store *Ladedør* foruden adskillige Smaa-reparationer som i dette Aar bleve giorte paa Gaarden.

Anno 1757 lod ieg sætte et nyt Træværk om *Kilden*²⁾ i Gaarden loed og 9 Linder sette for *Salshuset*.

1783 loed ieg atter sette nyt Træværk om *Kilden* og nye *Tvinge*³⁾.

Anno 1758 loed ieg indrette til beqvem Brug dend

¹⁾ *Salshuset* betyder her hele Stuehuset, og det er ret betegnende at Præsten her bruger den samme Betegnelse som almindeligt er blevet brugt om Bøndergaardenes Stuehuse, og saaledes antyder en vis Lighed mellem Præstegaarden og Bøndergaardene. Benævnelsen *Salhus* — senere *Sals* — findes allerede i Jydske Lov af 1241, hvori *Salhus* og *Lade* nævnes som Gaardens 2 Hovedbygninger.

²⁾ *Kilden* = *Kjeld* = *Brønd*.

³⁾ Herved skal utvivlsomt forstaaes *Brøndvippe*.

store og øde Stue fra Forstuen af hen til dend søndre Ende af Salshuset. Jeg loed tage fra samme ved et *Skiærværk* et *Giestekammer* og et *Pakkammer*, loed *Skorsteen* og *Camin* af nye opmure, loed giøre nye *Vinduer* for de gamle og ubrugelige, loed omlegge *Gulvet* og *Lofftet* forat faae tæt for *Utøye*, hvilket aldt med meere kostede mig 50 Rdr. Ieg loed og samme *Sommer* legge nye *Leder* fra Forstuen af hen til *Hiørnet* paa dend vestre Side af samme *Stue*.

Anno 1759 gjorde ieg adskillige *Smaareparationer* her og der paa *Præstegaardens Udhuuse*, som kunde behøves.

Anno 1760 loed ieg tække det heele *stoere Ladehuus* paa søndre Side og her og der forsyne med nye *Lægter*. Jeg loed en *Fiskerpark* rydde i *Kalvehauge*, som dog var mesten unyttigt, eftersom dend ikke kunde blive over 3 Al. dyb, hvor dend var dybest — *1781* og *1782* loed ieg atter tække dend *stoere Lade* paa begge *Sider*.

Anno 1761 loed ieg tække 16 *Fag* paa det *vestre Huuses vestre Side* med nyt og got *Tag*. Samme *Aar* loed ieg legge nyt *Loft* og nyt *Gulv* samt *Skiærværk* paa *Qvistkammeret* ud til *Gaarden*, hvilket *Kammer* tilforn var ganske *forfalden* og *ubrugelig*. Ieg loed og lege nyt *Gulv* i min *Kones Spisekammer*. Saa loed ieg og dend *vestre Gaul* paa dend *stoere Lade* reparere med nye *Fyrbreder*, hvilke 2de *Kammere* og *Gaul* kostede mig for *Breder* og *Arbeydsløn* 16 Rd. 1 mk. « —

Trods alle disse mange og efter *Datidens Forhold* saare *bekostelige Vedligeholdelser* og *Ombygninger*, der, som rimeligt er, især blev foretaget ved selve *Præstens Bolig*: *Stuehuset* eller *Salshuset*, saa var og blev der stadig en *Del* at gøre ved *Præstegaardens Bygninger*, og det *Udseende*, som den havde i sin sidst kendte *Skikkelse* forinden *Nedrivningen* og *Ombyg-*

ningen i 1924, skyldes de efter Hr. Lars Hagen nærmest følgende Beboere af Gaarden, nemlig Præsten Hr. *Anders Bruun* (1785—1798) og Provsten *Hr. Niels Gudme Blicher* (1798—1817).

Hr. Anders Bruun skriver i ovenomtalte Ministerialbog følgende:

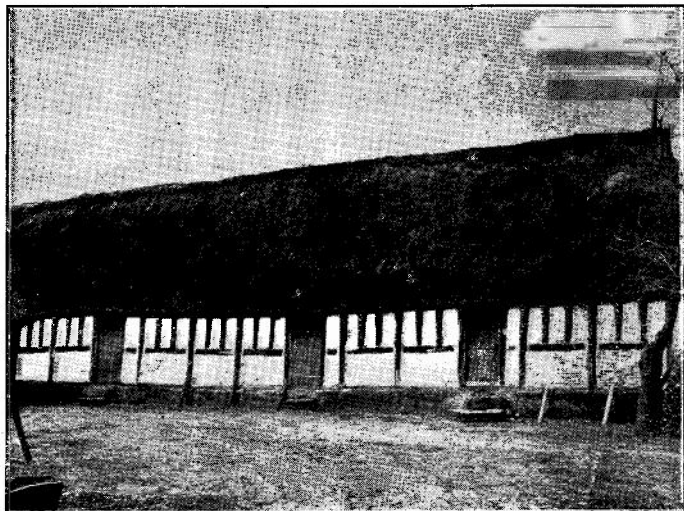

Fig. 3. Ladebygningens Gaardside.

»Ligeledes til Efterretning for mine Efterkommere hvad Reparationer er skeet ved Paabye Præstegaard af Bruun.

Anno 1787 en nye Port til *Forpagterhuset* i Gaarden, kost 4 Rdr.

Anno 1788 den søndre Side af *Ladehuset* indsat af nye og Ladebygning overalt leedet samt Bielker og Stormbaand og 1100 Muursteen dertil forbrugte — kostede 100 Rdr.

Samme Aar den østre Side fra Vognskuret til Gafle-

hullet p. 10 Fag tækket med 18 Tr. Tag og forbrugt 4re Tyldter lægter

Anno 1789. En Jernlaage for Kyllen.¹⁾

Anno 1790. Den vestre Side af Salshuuset indsat af nye samt 9 Fag Vindue og Dørre af nye samt den søndre Ende af Salshuuset af nye opsat og Steenbroe

Fig. 4. Staldlængens Gaardside.

lagt fra Salshuuset til Kilden — og i samme Aar 20 Fag i vestre og 2½ Fag i østre Side tækket, kostede ialt 200 Rdr. I Bryggeret og Kiøkkenet nye Loft p. 7 Fag.

1791 tækket 7 Fag p. østre Side af Salshuuset.

1792 er 22 Fag Staldhuus af nye opbyggt. Aaret derpaa udspekket og i complet Stand. Samme Aar lagt Steenbroe fra Ladehuuset til Kilden. — kost 3 Rdr. Be-

¹⁾ Maltkøllen, som brugtes til at tørre det spirede Byg, Grønmalten, til det hjemmebryggede Øl.

meldte Staldhuus med sammes Indretning kostede 300 Rdr.

1794 opbyggt af nye 3 Fag Huus istædenfor 10 Fag Huus i den saakaldet Forpagterbygning som var reent forfalden og ubrugelig. Pladsen er forhøiet med Tusinde Læs Gruus og Steenbroe er lagt som kostet 3 Rdr. til Tømmer Lægter Muursteen og Arbeidsløn, ialt 250 Rdr. udgivet. Samme Aar bekostet 3de Skorsteens-piber i Sahlshuuset.

1795 sønden i Gaarden bygget 3 Fag Huus med Plankeværk og 1 Par Jern Kylleflager til Maltgiøren for Sikkerheds Skyld bekostet. — kostede ungefehr 16 Rd. —«

Det skulde dog ikke blive Hr. Anders Bruun forundt at nyde godt af sin Omhu for Gaardens Bygninger i længere Tid, allerede 1798 efterfulgtes han af Provst Blicher, og i dennes Tid undergik Præstegaarden sine sidste større Forvandlinger og fik inden 1812 omtrent det Udseende som den havde indtil 1924. Af den yngste Ministerialbog ses det, at Provst og Sognepræst N. G. Blicher i 1811 begærer udmeldt 2de Borgere af Colding til at møde i Paaby Præstegaard for at besigtige og optage en »Special Taxationsforretning« over de af Provsten bekostede nye Bygninger og andre Forbedringer ved Præstegaarden. Retten udmeldte den 13de November 1811 Muurmester Peter Steen og Snedkermester Søren Hansen, samt Tømrermester Hans Jensen Dons fra Raadevad, som den 21de November Kl. 10 samme Aar foretog Forretningen. Denne lyder saaledes:

»Paabye Præstegaards Bygninger bestaar af 4 Længder:

1) *Stuehuset* østen i Gaarden udgjør 19 Fag, her af har Provst Blicher, hvilket er os fuld vel bekjendt, i

Aarene 1800 og 1801 af nye opbygget 13 Fag 15 Alen vid udvendig Maal, den Side der vender mod Vesten af Egebindingsværk og Teglsteens murede Vægge, og den mod Østen af Brandmuur $1\frac{1}{2}$ Steen tyk fem Alen høi foruden Grundvolden af hugen Kampesteen, den nordre Ende med Skraaegavl¹⁾ af Egebindingsværk og teiglsteensmurede Vægge. Under dette Huus er en brugbar vel indrettet Kielder $13\frac{1}{2}$ Alen lang og $6\frac{1}{4}$ Alen viid inden Vægge, Muren til Udsiden $1\frac{1}{2}$ Alen tyk. Kielderen har 3 Afdelinger adskilte ved Skiærvægge, i hver Afdeling et Fag Vinduer, disse 13 Fag nye Huus har følgende Indretning:

I de 3 nordeste Fag er Bryggerset, deri en Skorsteen og en Bagerovn, ved Siden deraf en Bagerstue, hvori en med Jerndør indelukket Ovn til Kjølleilden. I de næste 4 Fag er Forstuen, Køkken med dertil hørende Skorsteen, Spisekammer, Fadbuur og Lejlighed til en Pigeseng. —

I de andre 6 Fag er til Gårdssiden, en Folkstue, en Dagligstue 10 Alen lang og $7\frac{1}{2}$ Alen vid og en Forstue, til Haugesiden 2de Sovekamre og en Haugestue. — Bemældte 13 Fag holder $4\frac{1}{2}$ Alen imellem Loft og Gulv.

Bygningen er opført af særdeles gode Materialier. Værelserne ere rummelige og beqvemt indrettede. Tag, Skorsteen, Over- og Undertømmer findes i forsvarlig Stand og der er tillige sørget for det Anstændige og behagelige. — Værelserne er smukt malede, Vinduesruderne af bedste Sort Glas, i Dørene dobbelte Stiklaase med Messing Trykkere (Haandtag) og Skildter. — Haugestuen er gibset. — I den ene af de 3 Skorstene

¹⁾ Hermed menes sikkert at den øverste Del af Overgavlen, omtrent i Højde med Hanebaandet er skraat afskaaret, det vi med et moderne Bygningsudtryk kalder afvalmet.

er indrettet en forsvarlig Maltkjølle forsynet med Jernflager og en Jerndør. — Efter de i Aarene 1800 og 1801 gjældende Priser paa Bygningsmaterialier og Arbejds-løn med. m. vurdere vi: At hvert af fornævnte 13 Fag Stuehuus ikke er bygget og sat i nærværende Stand ringere end 240 Rdlr. altsaa taxere vi den hele Bygnings Bekostning for 3120 Rdlr. — Stuehusets øvrige 6 Fag, hvori er Bedstestue og 2de Gjæstekammere ere istandsatte af forrige Sognepræst. —

2. *Den søndre Længde* har 13 Fag af nye bygget, og i den forrige Præstes Tid for 17 Aar siden af stærk Egebindingsværk og teglsteensmurede Vægge. — Her er Hughuus, Leilighed til Brændsel, Vognremiser og fem Fag af nærværende Sognepræst indrettet til Værelser i Aaret 1803 og 1811, hvori et studeer Kammer, 2de Sovekammere og en Rullestue. —

Omkostningerne med disse Værelsers Indretning taxere vi for 300 Rdl.

3. *Den vestre Længde* bestaar af 20ve Fag med Port iberegnet, opført af forrige Sognepræst i Aaret 1792 af Egebindingsværk og Teglsteens murede Vægge i Siden mod Vesten og ligeledes Overvæggen i Siden mod Østen, men *Undervæggene ere af Eegefjæle*. I denne Længde er Koe- og Hestestald, Foderloe, Karlekammer og Haurlade. —

4. *Den nordre Længde* 16 Fag stor er bygget til Lade af Egebindingsværk, Overvæggene ere murede af Teglsteen, *Undervæggene bestaar af Eegefjæle*. — En særdeles stærk Bygning, ei alene Undertømmeret, men ogsaa Overtømmeret er af Eeg. — Den søndre Side er heel nye, opført i den forrige Sogne Præstes Tid 1788.

5. Ved den østre Ende af Laden 3 Fag Huus 6 Alen viid indrettet til Sandhuus, Hønsehuus, Vandhuus og Svinestie, bygget af forrige Sognepræst 1794.

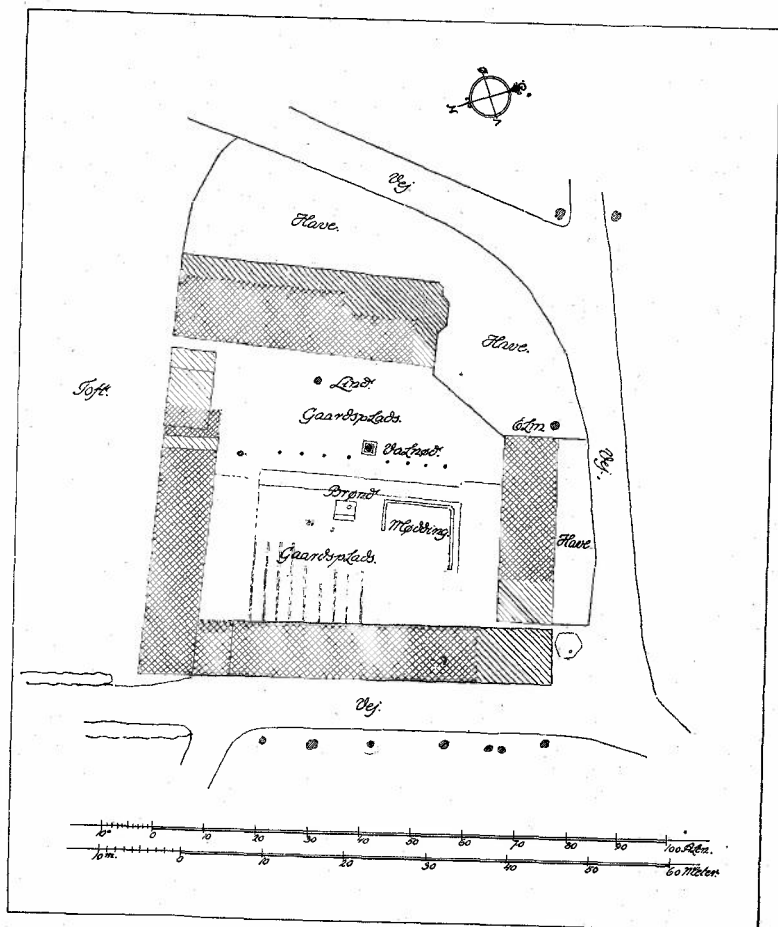

Fig. 5. Situationsplan. Den mørkere skraverede Del viser de gamle Bygninger ved Ombygningen i 1788-1795.

Paa disse Udhuusbygninger, som alle ere holdte i god Stand, har Provst Blicher bekostet 2de nye Fjlgavle paa No. 3 og 4 af Fyrrefjle og en nye Port ligeledes af Fyrrefjel. Disse 2de Gavles og Portens Bekostning vurderes for 56 Rdlr.

Til Præstegaarden østen for Stuehuset er anlagt og indhegnet af bemeldte Provst Blicher en nye Frugthave, som er indhegnet mod Sønden med et Plankeværk, $3\frac{1}{2}$ Alen høi af Eegetømmer og Fyrrefjel 43 Alen lang, vurderes for 100 Rdlr. og malet frie Spalieværk (Espalier) 36 Alen af Eegetømmer og fyrre Spoler, vurderes for 35 Rdlr. I Gaarden findes et Stakitværk 50 Alen i Længden ligeledes opsat af Provst Blicher i Aaret 1806, bestaaende af nye Stolper og Hammere og Fyrstakitler, vurderes for 50 Rdlr. — Alle fornævnte Bygningers Omkostninger, som af oftbemældte Provst Blicher er anvendte paa Paabye Præstegaard beløber sig tilsammen til 3664 Rdlr. —

At denne Syns og Taxationsforretning saaledes er rigtig, trøste vi os til ved Lovens Eed at bevidne, Sted og Dag som foran.

Søren Hansen, Snedker, Peter Steen Muurmester,
Hans Jensen Dons Tømremester.«

Sammenfatter man nu de Oplysninger, som Ministeralbøgerne giver til en Oversigt over Bygningernes Indretning og Udseende gennem Tiderne, og ser man bort fra de rent selvfølgelige Vedligeholdelser som Straatækning og Fornyelse af Fodtømmer, der jo altid har været nødvendige ved vore gamle Landbygninger, vil denne Oversigt vel omtrent komme til at forme sig saaledes:

Stuehuset har ligesom Stuehusene ved Egnens Bøndergaarde baaret Navnet Salshus, et Navn som det først slipper i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Det er en ganske naturlig Ting at denne Længe som selve Præstens Bolig er blevet vist større Opmærksomhed end de øvrige af Gaardens Længer, og dette har da ogsaa medført en stadig Ændring af Bygningen. I 1714 var Huset en teglhængt Bindingsværksbygning, og da

Præsten, Hr. Henrik Sytkam, ikke meddeler at have gjort nogen Ændring ved Bygningen, men kun at have foretaget Vedligeholdelsesarbejder, maa man antage at Indretningen har været den samme som 39 Aar senere, da Stuehuset var en Bindingsværksbygning paa 18 Fag og havde en Tilbygning paa 3½ Fag ind til Gaarden og en lille Kvist (eller Frontspids) ud mod Haven i Husets nordre Ende. Det havde da Teglstenstag, der senere blev ombyttet med Straatag, som det efter den Tid stadig har beholdt. Man kan ikke gøre sikker Rede for Husets Indretning udover at det kan fastslaaes, at der i de 6 sydligste Fag af Huset har været en eneste stor Stue, der senere indrettedes til en Beddestue og 2 Gæstekamre. Resten af Stuehusets 12 Fag har været optaget af en Forstue og en Dagligstue, der har været saa rummelig, at den i 1754 er blevet delt i to, saa at der baade er blevet Dagligstue og Sovekammer af den. Endvidere har der været Køkken og Bryggers, begge disse har sikkert ligget i Bygningens nordlige Ende, og desuden har Studerekammeret for Præsten været indrettet i Udbygningen til Gaarden, saaledes at han har kunnet holde Øje med, hvad der foregik paa Gaardspladsen, efter at han har fjernet den Have, som i 1714 blev anlagt i Gaardspladsens ene Halvdel nærmest Stuehuset.

Dette Udseende synes Stuehuset at have beholdt indtil 1790, da hele Vestsiden blev gjort i Stand og fik nyt Tømmer, og formodentlig er Udbygningen til Gaarden forsvundet ved samme Lejlighed. Allerede 1801—02 ombyggedes det igen, og nu ændres det meget stærkt, dog bliver de 6 sydligste Fag staaende uberørt, og det er vel tvivlsomt, om der da skete nogen synderlig Forandring med selve den nye Vestside af Bygningen fra 1790, udover at Tavlene er blevet udmurede med

brændte Sten. Da Huset gøres bredere, faar det en ny Nordgavl, ligeledes af Bindingsværk, og den østre Side opføres af Grundmur paa Kampestenssokkel. Dette Udseende har Huset ligeledes ved Udsiftningen i 1821, og formodentlig indtil omkring Midten af 19. Aarhundrede, da Stuehuset faar sin sidste Ombygning, alle Ydervægge gøres af Grundmur, de 6 sydlige Bindingsværksfag forsvinder og erstattes med en større Tilbygning af Grundmur, og denne gøres lige saa bred som den øvrige Del af Længen (se Situationsplanen).

Af Udlængerne er Nordlængen saa afgjort den interessanteste, og den var i 1924 den ældste af Præstegaardens Bygninger.

Den store Lade, som den kaldes, er i Virkeligheden ikke saa stor som Udtrykket lyder, idet den er $43\frac{3}{4}$ Alen (27,4 m.) lang og $10\frac{1}{2}$ Alen (6,65 m.) bred, dog er det muligt at den har mistet 4 Fag af sin Længde, idet den efter Beskrivelsen i 1782 endnu synes at være 20 Fag i Længden. Muligvis er den blevet kortere ved Sydsidens Istandsættelse i 1788, hvilken Istandsættelse altsaa blev foretaget af Præsten Anders Bruun, hvis Navn findes antydet i den forreste Del af Inskriptionen i Dørhammeren over den vestligste Dør i Sydsiden:

A B S B H K I D
ANNO 1788.

Af Synsforretningen i 1811 ses det, at Bygningen da, ligesom i 1924, kun er 16 Fag lang, og at den har afsluttet Dørr. Synsmænd en vis Beundring, fremgaar af deres Udtalelse: »en særdeles stærk Bygning«. Paanær Sydsiden stammer dens Tømmer utvivlsomt fra i hvert Fald den sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede, og fra den Tid er ogsaa Egeplankerne i Undervæggene. Dette Træk har den haft fælles med en

stor Del af Omegnens Bøndergaarde, særligt Syd for Kolding, ned mod Haderslev, men det var dog almindeligst, at ogsaa Overvæggene var udfyldte med Egeplanker.¹⁾ Denne Væglukning er gammel her i Landet, den synes at have været kendt allerede i 1043, og i 1554 udstedte Christian den 3die det første Forbud

Fig. 6. Ladelængens Nordside. Den ældste Del af Præstegaardens Bygninger.

mod denne Byggemaade, og ingen Nørrejyde maatte derefter »bruge Fjæletømmer eller Bulvægge i deres Huse, men alleneste kline og lukke dem med Ler og Sten.« Det var Meningen ved dette og flere lignende senere Forbud at hindre Bøndernes Ødelæggelse af Skovene ved overdreven Anvendelse af Træ i Byg-

¹⁾ Der kendes ikke mange Eksempler paa at kun Bygningernes Undervægge har været lukkede med Bulfjæle. Et af de med Paaby Præstegaardslænge nærmest beslægtede Tilfælde er vist i Mejborgs slesvigske Bøndergaarde, Fig. 104: Ladevæg fra Klokris i Nibül, Lindholm Sogn.

ningerne, men Bønderne fastholdt stædigt deres gamle Byggeskik, og Bulhuse (som den Art Bygninger kaldtes) blev stadigt byggede baade i det 17. og 18. Aarhundrede.

Til en vis Grad har nok Forbudet virket hæmmende, og dette at Præstegaarden her kun har haft Bulfjæle i Undervæggene, er maaske en Følge heraf, men dette hører dog til Undtagelserne, og man spørger uvilkaarligt om Forbudets Nytte, naar man ser det svære Tømmer, der findes i Gaardens Bindingsværkswægge, især i den her omtalte Ladelænge. Stolperne er i Nordvæggen 21—27,5 cm brede og Peblingerne 23,5—43 cm, saa der er ikke megen Plads til klinede eller murede Tavler i Overvæggene. Med det svære Bindingsværkstømmer, Bulvæggene, den høje Rejsning og den knægtbyggede Gavlfod mod Vest har Længen staaet gennem Tiderne som et Mindesmærke over det 17. Aarhundredes Byggeskik. Sydsiden blev sat om i Slutningen af det 18. Aarhundrede, hvorved de brede Peblinger, som maa antages at have siddet i denne Væg som i Nordvæggen, forsvandt og erstattedes med 2 Peblinger i hvert Fag, og Bulfjælene forsvandt i Løbet af det 19. Aarhundrede, men trods disse Ændringer havde Længen endnu i 1924 et usædvanligt stateligt og ærværdigt Udseende. Ændringen af Undervæggens Tavler fra Bulfjæle til Udfyldning med Mursten er maaske foretaget samtidig med Stuelængens fuldstændige Omdannelse til Grundmur, og det er ikke utænkeligt at de tynde Flensborgersten, der i 1924 sad i Ladelængens Undertavler mod Gaarden, tidligere har været indmuret i Stuehusets Bindingsværkstavler.

Derimod var det Mønstermurværk som fandtes i Ladelængens vestlige Tavler i Gaardsiden (som ses af ovenstaaende Tegning), sikkert fra Slutningen af det 18. Aarhundrede. Endnu maa det tilføjes at Længen

savnede den for Bulhusene saa karakteristiske Gavlbrand, en lang og smækker Stang, der for det meste var pynteligt udskåret, og som var anbragt i den øverste Gavlspids og ragede ret højt op over Tagrygningen.¹⁾ Paa Tagbranden var ofte anbragt en Vejrfløj, og

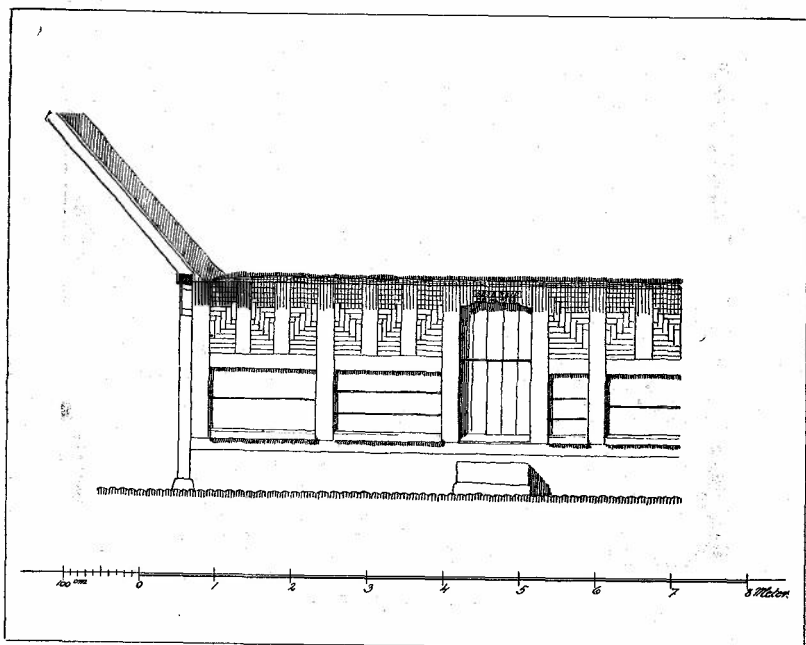

Fig. 7. Brudstykke af Ladelængens Gaardside (Rekonstruktion).

maaske var det Resterne af en saadan Gavlbrand med en moderne Vejrfløj, der endnu i 1924 fandtes ved Længens Østgavl (se Billedet af Ladelængens Gaardside). I Fløjen var, i tre Linier, indhugget: HIB — SKB — 1909.

¹⁾ Tagbranden er en overordentlig gammel Husprydelse, og kan i hvert Fald følges tilbage til Middelalderen, og den kendes f. Eks. fra en af vore gamle Folkeviser, hvor Germand Gladensvend, omskabt til Fugl, sætter sig paa Jomfruens Burebrand.

Den vestre Længe har ogsaa undergaaet forskellige Størrelsesforvandlinger gennem Tiden. Det første man ved om den er, at den i 1753 var »et staald Huus« (Staldlænge) paa 19 Fag. Senere, i 1792, nævner Præsten A. Bruun, at der er nybygget 22 Fag Staldhus, men der er nogen Uoverensstemmelse mellem denne

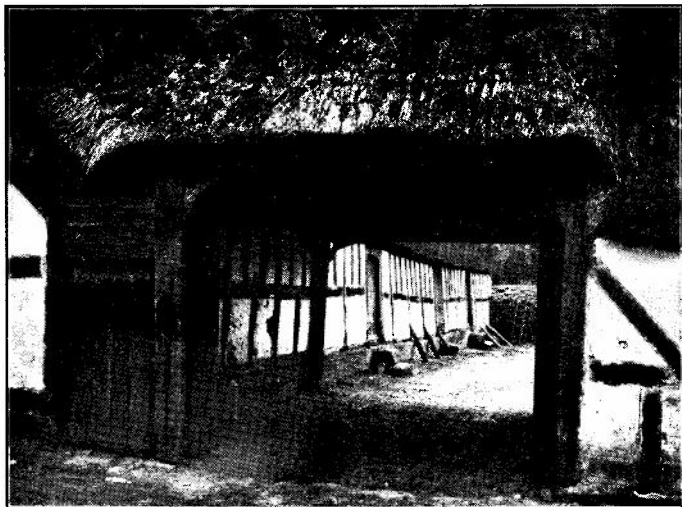

Fig. 8. Indkørselsport.

Meddelelse og Synsforretningen i 1811, der meddeler at Længen bestaar af 20 Fag, Porten iberegnet. Bygningen gav i 1924 ikke nogen Oplysning om dette Punkt, idet den da, foruden Porten, bestod af 23 Fag, hvoraf de sidste 6 sydligste Fag utvivlsomt var yngre end Ombygningen i 1792.

Længen var endnu i 1924 en statelig Bindingsværkslænge af Ydre (se Billederne). Vestsiden havde 2 Peblinge i de gamle Fag i saavel Under- som Overvæg, og Gaardsiden synes ligeledes at have haft 2 Peblinge i

Overvæggen mellem hver Stolpe. Mellem Peblingene fandtes endnu i enkelte af Fagene Mønstermur af samme Art som i Ladelængens Sydside, og Bulfjælene var erstattede med Murstenstavl ligesom i Ladelængen. Trods de meget detaillerede Meddelelser om Bygningerne, som Præsterne har optegnet i Ministerialbøgerne, er det umuligt at afgøre, om Bygningen forinden 1792 har haft Bulvægge, men der synes dog at være en Sandsynlighed herfor. Det er nemlig paafaldende, at kun Gaardsiden har haft Bulfjæle i 1811. Dette kunde maaske skyldes Mangel paa Træ til den Art Vægge, en Mangel som sikkert har været meget følelig ved Ombygningen i 1792, og det er da ikke utænkeligt, at man har anvendt de bedste af de gamle Bulfjæle igen, og derved kun faaet tilstrækkeligt med Bulfjæle til Gaardsiden, og man har da været nødsaget til at opføre Længens Vestvægge af Bindingsværk.

Indvendig var denne Længe, saavel som Ladelængen, væsentlig ændret gennem Tiderne og frembød derfor ingen Interesse, da det ikke var muligt at faa klarlagt den tidligere Indretning. Selve Indkørselsporten til Gaarden i Fagene nærmest Ladelængen var tofløjet, og mellem Portfløjene og Ladelængen var anbragt en særlig Indgangslaage (se Billedet Side 82). Portfløjene var ikke gamle, derimod var Jærnbeslaget, de lange smedede Hængsler, sikkert de oprindelige fra 1792.

Sydlængen, der altsaa tidligere har været Forpagterbolig, og var det endnu i 1924, er den yngste af Bygningerne, og Opførelsen af den blev altsaa, efter Optegnelserne, paabegyndt i 1794. Indtil dette Tidspunkt var den en Bygning paa 10 Fags Længde og var til Slut »reent forfalden og ubrugelig«. Den er saa blevet nedrevet, og Genopførelsen af den er efter Optegnelserne

blevet foretaget stykkevis, hvad der bekræftes af de mange Skraastivere i Bygningens Sydside, der ligesom antyder de forskellige Stykkers Størrelse (se Billedet.) I 1794 er de første 3 Fag blevet bygget, næste Aar igen blev der bygget yderligere 3 Fag, og i 1811 er Længen 13 Fag lang og angives at være bygget af Præsten

Fig. 9. Forpagterboligens Sydside.

A. Bruun. Den maa altsaa have været færdig i 1798, da Provst Blicher kom til Gaarden. Ved Provstens Ombygning af Stuehuset i 1800—01 har der ikke kunnet blive Studerekammer i Stuehuset, og Kammeret er da blevet indrettet i Sydlængen, tillige med et Par Sovekamre og en Rullestue. Ved Stuehusets sidste Ombygning i Midten af 1800'erne er der formentlig blevet indrettet et Studerekammer i Stuehuset, og Sydlængen er da helt og holdent blevet benyttet til Forpagterbolig med vedliggende Udhusrum.

Det lille Hus ved den østre Ende af Laden var i 1811 (se Synsforretningen) af Bindingsværk, men synes ved Undersøgelsen af Bygningerne i 1924 at være helt forsvundet og erstattet med en yngre Bygning indrettet til Brændselsrum og Hønsesus.

Selve *Gaardspladsen* var som tidligere nævnt delt i 2 Dele. Den Del der laa nærmest Stuehuset havde endnu i 1924 en haveagtig Karakter og skiltes fra den vestlige Del ved en Række mindre Kirsebærtræer. Paa selve Pladsen fandtes en smuk Valnød, omgivet af en Bænk, og tæt udfor Stuelængen fandtes en stor Lind, formodentlig en Efterfølger af de 9 Lindetræer, som Præsten Lars Haagen lod plante i 1757. Øst for Forpagterboligen fandtes en mægtig Elm (se Billedet af Gaardspladsen). Den Del af Gaardspladsen, der især tilhørte Landbruget, og som laa Vest for Stuehuspladsen, var brolagt, og i Brolægningen sporedes lange Striber, en ud for hver Stolpe af Staldlængens 9 nordligste Fag. I denne Del af Gaardspladsen laa desuden Møddingen, saaledes som det almindeligvis har været brugt i gamle østjydske Bøndergaarde. Møddingen var nu omgivet af en betonstøbt Mur.

Undersøgelsen af Præstegaardens Bygninger i 1924 var begrundet ikke alene ved de prægtige gamle Bygninger, som altsaa endnu for 2 Aar siden udgjorde en væsentlig Bestanddel af Præstegaarden, men ogsaa ved at en Del af disse Bygninger skulde nedrives og forsvinde. Interessen samlede sig derfor naturligst om de Bygninger der skulde falde, og da disse Bygninger var Staldlængen og en Del af Ladelængen, var det saaledes de ældste Bygninger, der især blev undersøgt. De øvrige daværende Bygninger: Forpagterboligen og Stuehuset havde i Kraft af deres yngre Alder ikke nogen særlig Interesse ved den bygningshistoriske Under-

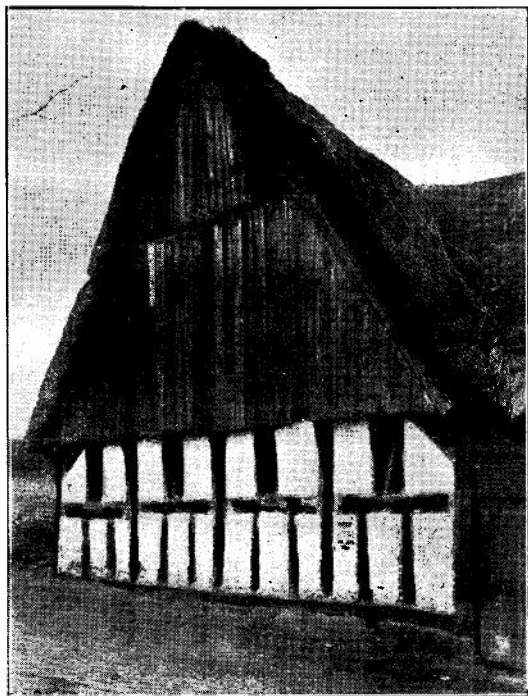

Fig. 10. Ladelængens Vestgavl.

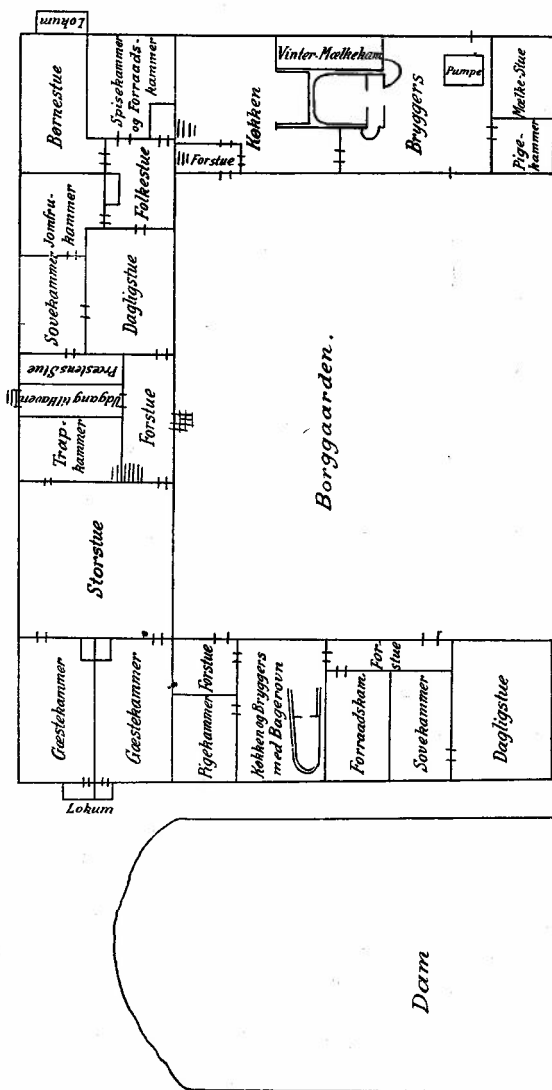
søgelse. At de alligevel har faaet det, skyldes de fortrinlige Oplysninger, som Præsterne har efterladt sig i Embedsbøgerne. Det maa dog anføres at den Art Oplysninger ikke er saa sjældne og at mangt et fortræffeligt og oplysende Bidrag til Præstegaardenes Bygningshistorie skjuler sig i disse Embedsbøger.

Forinden Nedrivningen af de omtalte Dele af Præstegaardens Bygninger erhvervede Kolding borgerlige Skydeselskab en stor Part af Bindingsværkstømmeret, der blev flyttet til Skydeselskabets Plads ved Munkens-

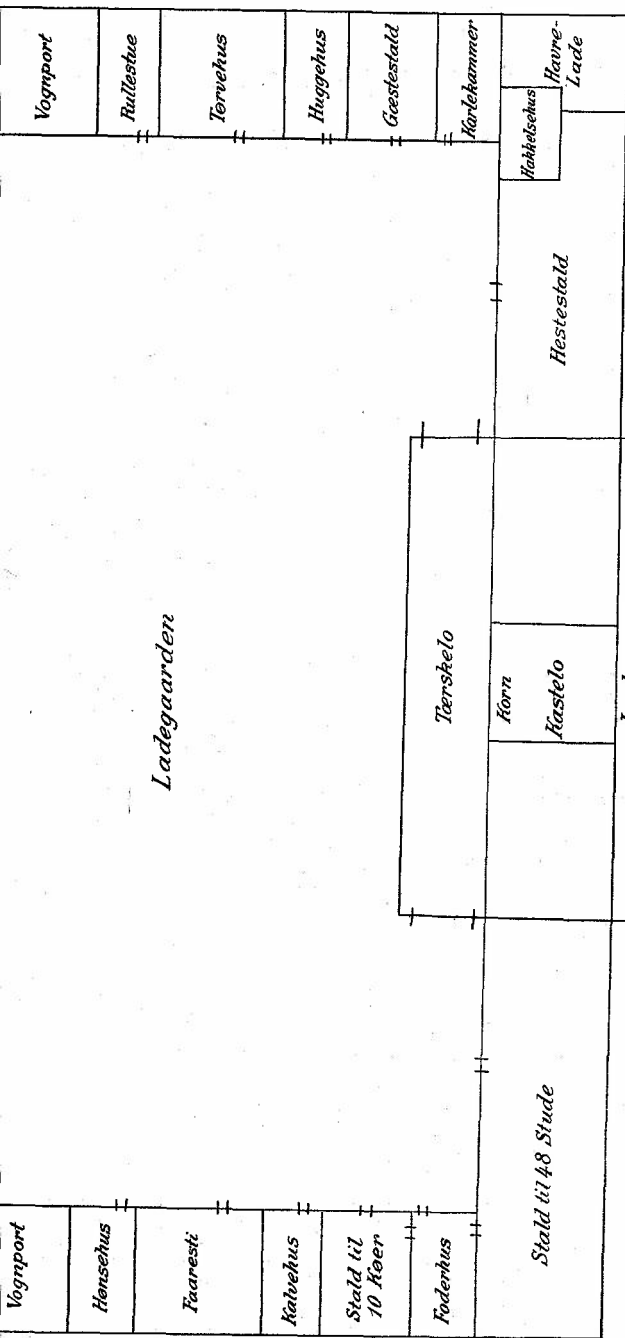
dam i Kolding, hvor det er Hensigten at genopføre Bygningerne og indrette dem med Lokaler, til Brug for Selskabet. De gamle Bygninger kommer saaledes igen til Ære og Værdighed, de vil blive restaurerede og forhaabentlig udmurede med de gamle mønstermurede Teglstenstavl, hvorimod Bulfjælene af rent praktiske Grunde maa udelades. Der maa i høj Grad ønskes Skydeselskabet Held til Gennemførelsen af denne Plan, saaledes at Bygningerne maatte blive genrejste i en ikke altfor fjærn Fremtid.

GLUD PRÆSTEGAARD I BJERRE HERRED

D. 17. December 1923 nedbrændte Glud Præstegaards Avlsbygninger fuldstændigt, og dermed led den gamle stilfulde og ejendommelige Gaard en Skade, som aldrig kan oprettes. Vel blev det store træfløjede og teglhængte Stuehus uberørt af Ilden og fik ovenikøbet det følgende Aar en ret omfattende Restauration, men det og Avlsbygningerne hørte saa nøje sammen som et Ægtepar, der passer aldeles til hinanden og har fulgtes ad i et langt Liv og derfor ikke kan skilles ad, uden at den, der bliver tilbage, tager sig yderlig forladt ud og ogsaa er det. »Borggaarden«, som Stuehuset med sin Gaardsplads fra gammel Tid kaldes, dannede sammen med Avlsgaarden et Hele, som ved den nævnte Brand for bestandigt er gaaet i Stykker, og Branden medførte desuden, at Præstegaardens Jord blev udstykket, saa at der kun blev 26 Tdr. Land Ager og Eng tilbage foruden $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land Skov, og de nye Avlsbygninger, der selvfølgelig maatte blive smaa imod de gamle, — der var af betydeligt Omfang, — og tillige have en anden, mere tidssvarende Indretning, maatte — saavidt gørligt —

Glud Præstegaard 1792.

gemmes helt til en Side, fordi det blev umuligt at bringe dem i Stil og Sammenhæng med Hovedbygningen.

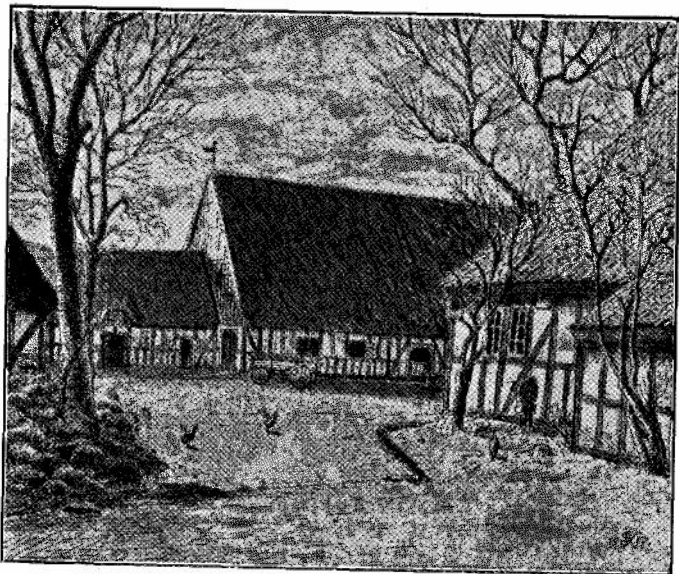
Glud Præstegaard er 2 Gange før bleven hjemsøgt af Ildsvaade. Første Gang i Svenskekrigens Tid, da — efter Sigende — en polsk Soldat skød sit Gevær

af mod Straataget. Gaarden nedbrændte helt. Den laa den Gang i den nuværende Have paa en underligt indkneben Plads mellem 3 andre Gaarde, og paa det Sted, hvor den har ligget, er der i min Embedstid fundet nogle faa Kobbermønter med Kr. IV's Navnetræk. 1740 i Naadensaaret efter Sognepræst, Konsistorialassessor Paul Gluds Død brændte Præstegaarden atter fuldstændigt, og hans Enke Marie Margrethe Dreyer lod den samme Aar for egen Regning genopføre. Det er af hendes Værk, det nuværende Stuehus er tilbage og det endda ikke helt, som hun lod det bygge, hverken i det Ydre eller det Indre.

Stuehuset blev bygget i 3 sammenhængende Fløje

af Egebindingsværk med Tegltag. Hovedfløjen, som er den midterste, hviler paa en temmelig høj Sokkel og er i det Hele betydeligt højere end Sidefløjene. Den ligger mod Nord i Gaarden, er paa 23 Fag og har under de 14 østligste Fag en Kælder med meget

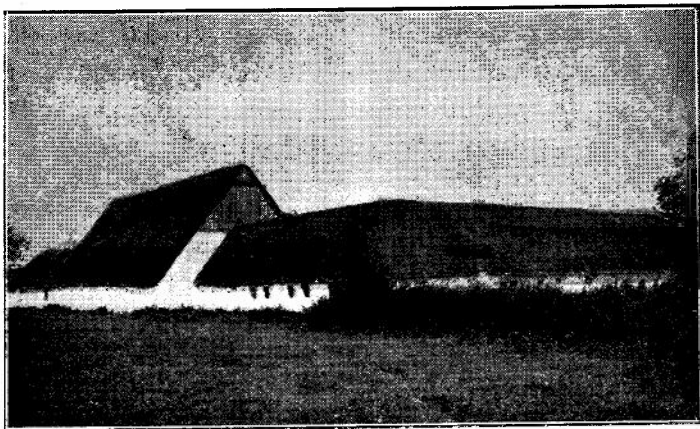
Parti af Avlsgaarden.

svært Egetømmer. Oprindeligt havde den en Kvistbygning til begge Sider — mod Nord og Syd — med en Lejlighed paa 3 Værelser og Forstue med Indgang paa Loftet. Paa hver Side af denne Kvistbygning var der 2 mindre Kviste med Vinduer for at skaffe Lys til Lofterne.

I Hovedfløjen har Præsten altid haft sin Bolig, og den rummede oprindeligt bl. a. en stor Sal, der gik gennem Huset i hele dets Bredde og var 12 Alen i Kvadrat. Dens ene Væg bestod af 3 mægtige Fyrre-

træsskabe. Der skulde en vældig Kakkellovn til at varme den Sal op om Vinteren, og en saadan var der ogsaa, da jeg i 1886 var med til et Juleselskab i Glud Præstegaard.

Hver af Sidefløjene er paa 12 Fag. I den østre var der et meget stort Køkken, Fadebur, Mælkekammer, Folkestue o. s. v. Den vestre Fløj havde Marie Mar-

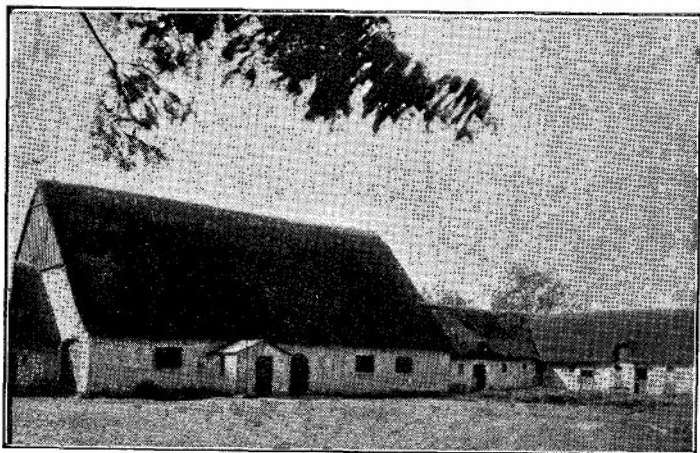

Avlsgaarden set fra Sydøst.

grethe Dreyer forbeholdt sig selv til Enkebolig og havde ladet den indrette med alle fornødne Stuer til en selvstændig Husholdning. Der var paa hver af Fløjene 2 Døre ud til Gaardspladsen og over hver Dør var der en lille Kvist til 5 Par Duer.

Avlsbygningerne, som ved et betydeligt Mellemrum var skilte fra »Borggaarden«, var opførte af Egebindingsværk med Straatag. De bestod af en Lademod Syd paa 15 Fag, 22 Alen dyb med Gennemkørsel paa langs og med et meget højt Tag, hvori Tømmerkonstruktionen var overordentlig stærk, 2 mindre Huse, hvert paa 17 Fag, ved hver Ende af La-

den, hvoraf det østlige var Hestestald, det vestlige Kvægstald. Sammenbyggede med disse var der i Vest et Hus paa 16 Fag, hvori der var en mindre Kvægstald, en Faaresti, Vognport og Redskabsrum m. v. samt en ganske lille Svinesti, — i Øst et Hus, ogsaa paa 16 Fag, hvori der var Karlekammer, Brændselsrum, Hønsesus, Rullestue og endnu en Vognport.

Avlsgaarden.

Ved Opførelsen af samtlige Bygninger var Symmetrien saa nøje iagttaget, at der ikke paa den ene Side af Gaarden var en Dør, et Vindue, en Laage o. s. v., uden at der paa den anden Side var en tilsvarende Dør, Vindue, Laage o. s. v. Men for denne Symmetris Skyld var unægteligt adskillige praktiske Hensyn og Bekvemmeligheder tilsidesatte.

Det hører vist til Sjældenhederne, at en saa stor, statelig og stilfuld Præstegaard er bleven opført i en Tid, da der hverken kunde faaes Laan eller anden Understøttelse af det Offentlige. Men Marie Margrethe

Dreyer raadede over betydelige Midler. Hun var i Besiddelse af saa stor en Formue, at hun, efter at hun havde opført Præstegaarden, var i Stand til at købe Hovedgaarden Jensgaard i Glud Sogn med alt til den hørende Bøndergods.

Hun havde dog næppe bekostet saa meget paa Præstegaarden, hvis hun ikke havde haft Sikkerhed for, at hendes Søn Hans Glud vilde faa Kaldet. Det fik han, medens en anden Søn fik Jensgaard, som hun ombyggede saaledes, at den ganske kom til at ligne Glud Præstegaard. Den er endnu i Slægten Gluds Eje.

Medens Præstegaarden i det Ydre maa have været meget imponerende, da den var ny, synes det Indre, sammenlignet med Nutidsforhold at have været ret sparsomt udstyret. Ialtfald er det vist, at Præstens Dagligstue og Sovekammer samt Enkens Dagligstue var de eneste Værelser, der var malede. Alle de øvrige var hvidkalkede, og saaledes var Forholdet indtil 1830.

Een Ting havde Marie Margrethe Dreyer dog vist ikke tænkt paa, da hun besluttede at bygge Glud Præstegaard i Herregaardsformat, nemlig at den for de kommende Præster kunde blive kostbar at bebo og vedligeholde. Hun har vel nærmest kun tænkt paa sin Søn, der foruden Præstekaldets Indtægter ejede en Del Gaarde i Glud og hele Øen Hjarnø, og altsaa var en formuende Mand. Men da han døde 1780, gik Præsteembedet fra Slægten Glud, som havde haft det i 5 Led, og naar man i Embedsbogen læser Provst Matthæus Plesners Redegørelser for, hvad der er anvendt til Vedligeholdelse af Bygningerne og Reparation af indtrufne Skader, faar man et godt Indblik i, at det har været en meget dyr Historie. Det lyk-

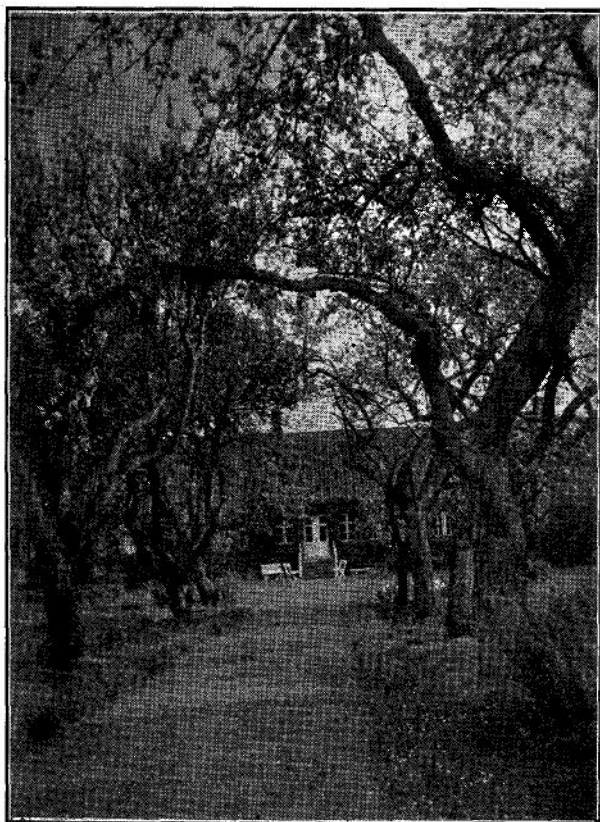
kedes da heller ikke at opretholde alt. I Tidens Løb maatte samtlige Kviste paa Hovedbygningen afbrydes, fordi de var blevne faldefærdige, og en Del af Egetømmeret i Bindingsværket blev erstattet med Fyr. Praktiske Hensyn medførte desuden, at der maatte foretages nogle Forandringer i Tidens Løb. Medens Avlsbygningerne i alt væsentligt beholdt den Indretning, de havde fra Begyndelsen, skete der ikke saa faa Omdannelser af Lejligheden i Hovedbygningen. Den vestre Fløj blev indrettet saaledes i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, at der blev Værelser til Skoledisciple, som cand. theol. Plesner, den senere Præst i Glud og Provst i Bjerre og Hatting Herreder, forberedte til Studenterexamen eller Latinskolen. Senere havde Præsten sit Studereværelse og Konfirmandstue der, foruden at der var Gæsteværelser. Da Præstegaardens Avling i 1894 for første Gang blev bortforpagtet, overlodes den vestre Fløj Forpagteren til Bellig, og siden da har den tjent som saadan. Ogsaa i Hovedfløjens Indre er der i Tidens Løb sket Forandringer. 1850 blev der indrettet en særlig Spisestue, siden en Havestue, men den største Forandring skete i 1895, da den store Sal paa Grund af, at den vestre Fløj var overladt til Forpagteren, og der maatte skaffes Studereværelse og Konfirmandstue andetsteds, blev delt i 3 Værelser, og dermed forsvandt noget, der har udgjort en fast Del af Lejligheden i saa at sige alle gamle Præstegaarde. Ved Restaurationen i 1924 blev der i Hovedfløjen opsat Tagstol og Hjælpepær, ligesom en Mængde Lægter fornyedes og hele Taget paa den nordre Side blev omlagt med nye Tagsten, hvilket altsammen i høj Grad tiltrængtes. Ved samme Restauration blev den østre Fløj, som var meget brøstfældig, forsynet med Tagstol, Hjælpepær og en Del

nye Lægter, ligesom Taget blev omlagt, dog ikke med nye Sten; adskilligt af Bindingsværket blev fornyet. Fløjens Indre blev helt omdannet, saaledes at der nu er Pigeværelse, Vadskerum, Rullestue, Frugtkammer, Badeværelse, Brændselsrum og Høsehuse. Begge Sidefløje er blevne afstolpede, hvilket ikke har kunnet lade sig gøre med Hovedfløjen.

Ja! vist er der sket Forandringer med den gamle Præstegaard, og vist har den mistet sin Halvdel og desuden noget af sin oprindelige Pryd. Men den staar dog endnu i sin Alderdom smuk og ærværdig med gammel Stil over sig. Den har endog fulgt saa godt med Tiden, at den uden at lide Skade har kunnet optage i sig saa moderne Ting som elektrisk Lys og Vand-Indlæg. Den har været Bolig for 7 Præstefamilier og kan blive det for mange endnu ved en god Vedligeholdelse.

Præstegaardens Jord udgjorde ved Udskiftningen 110 Tdr. Land med 11 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. I Tidens Løb blev nogle smaa Udlodder frasolgte, saa at den ved den af Avlsbygningernes Brand i 1923 følgende Udstykning kun udgjorde 96 Tdr. Land, deri indbefattet nedennævnte Enkesædes Lod paa $4\frac{1}{2}$ Tdr. Land. Desuden har den en Skovlod paa ca. $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land, bevoxet med Ask, Pil, El og Hassel samt nogle faa Bøge- og Egetræer.

Haven er paa 1 Td. Land og danner en regelmæssig aflang Firkant. Den ligger Nord for Gaarden og er holdt i gammel Stil med brede, lige Gange. Der findes 70 Frugtræer, hvoraf nogle meget gamle med fin Frugt saasom Graastener, Flaskeæbler, Pigeoner, Graapærer, Bergamotter o. s. v. De fleste af disse er sikkert plantede for mindst 100 Aar siden. Desuden findes der Øst for Hovedbygningen en Urtehave paa

Haven.

ca. $1\frac{1}{2}$ Skp. Land og en Blegeplads af lignende Størrelse.

Til Præstekaldet hører et Enkesæde med Stuehus og Udhus, hvert paa 9 Fag, Egebindingsværk med Straatag. Dertil hører en Have paa ca. $\frac{1}{2}$ Td. Land og en Jordlod paa $4\frac{1}{2}$ Tdr. Land, kaldet »Fruens Toft«. Enkesædet, som ligger umiddelbart øst for Præstegaardens Have, er oprettet og bygget 1833 af

Provst Plesner. Det indehaves for Tiden af Enke efter den sidst afdøde Sognepræst F. S. Aagaard.

Baade Præstegaardens og Enkesædets Haver er omgivne af gamle Stendiger.

Glud Præstegaard, 14—12—1925.

Chr. Andersen.

Sognepræst.

Billederne 1 og 2, henholdsvis af Borggaarden og en Del af Avlsgaarden, er tegnede af Maler Søren Knudsen i Glud.

Series pastorum — Præsterækken — i Glud-Hjarnø Sognekald, Bjerre Herred, Vejle Amt, nu Haderslev, forhen Aarhus Stift. Efter Embedsbogen.

1. Hr. Palle nævnes som den første Præst efter Reformationen, men om ham vides intet uden Navnet.

2. Hr. Søren — kaldet »den Gamle« for at skille ham fra hans 2 Eftermænd af samme Navn. Han havde en Søn, Iver, som skulde have været hans Eftermand, men druknede paa Hjemvejen fra Rostock, hvorhen han var rejst for at tage Magistergraden. Han blev kaldet til Sognepræst her, men ikke ordineret.

3. Søren Jørgensen Raarup, kaldet og ordineret 1583. Hans Ligsten, som har ligget i Kirkens Kor men nu er opstillet i Vaabenhuset, har en Indskrift, hvoraf følgende endnu er læseligt:

»Herunder er begravten hæderlig og vellærde Mand Hr. Søren Jørgensen Raarup, som hafver betjent Glud og Hjarnø Menigheder udi 35 Aar og døde Anno 1618. Han levede i — Aar med sin dydige og gudfryctig Hustru Maren Jens Daatter, som vor Herre bortkaldede til dig anno — den 9. Marts udi til Alders — Aar. Gud velsignede dennem udi deres ecteskab med XI Børn, 3 Sønner og 8 Døttre, af hvilke den ene Søn og den ene Datter hviler ocsaa under

denne Sten. Gud gifve dennem med alle deres Børn en glædelig Opstandelse.«

En af hans Sønner, Jacob Sørensen Glud, »Med-tjener« ved St. Nicolai Kirke i København, har givet Prædikestolen i Glud Kirke, som er prydet med et særdeles smukt og fint udført Billedskærer-Arbejde.

4. Søren Andersen Jelling — fra 1618. Han var gift med Formandens Datter, var i mange Aar Provst og døde 1681 i en Alder af 91 Aar. Hans Børn antog Familienavnet »Glud«. En af hans Sønner, Hr. Søren Glud, var Biskop i Viborg. En anden Søn, Anders Sørensen Glud, var Præst for Gangsted og Søvind ved Horsens i Aarene 1650—1659. — Hans Ligsten, der ligesom Formandens, har ligget i Kirkens Kor, men nu ogsaa er opstillet i Vaabehuset, har følgende Indskrift:

»Herunder ligger i Ro og Hvile den hæderlig og høit bedaget Mand Hr. Søfren Andersen, barnefødt udi Jelling Præstegaard anno 1590, som retsindigen hafver forestaaet Glud og Hjarnø Menigheder udi 63 Aar og været Provst i Bierre Herred paa 43 Aarstid og derefter saligen hensov den 23 Mai anno 1681 udi Hans Alders 91 Aar, efter at han sit ganske Lefnet christelig og berømmelig havde henbragt. Hos hennem hviler hans kiere Hustru, den dydige og gudfrygtige Qvinde Maren Søfrensdatter, barnefødt udi Glud Præstegaard Anno 1593, som Gud henkaldet den 7 Maj 1666 udi sit Alders 74 Aar oc hafver Gud vel-signet dennem i deres Æcteskab med V Sønner oc IV Døttre. Gud samle dem med Glæde i de Retfærdiges Opstandelse.

sacrum.

Gud min Tillid.«

5. Niels Sørensen Glud, en Søn af den forrige, født i Glud Præstegaard d. 12. Februar 1634, død d. 8.

April 1711, var Sognepræst til Glud og Hjarnø i 46 Aar, altsaa 16 Aar før Faderens Død, Provst i Bierre Herred i 30 Aar. Fra hans første Embedsaar begynder Glud Sogns Kirkebog. Ved i denne at anføre Dødsfaldene har han i en Del Aar tillige anført Texterne til sine Ligprædikener samt den Betaling han havde faaet for disse, som undertiden har været »en rød-blisset Plag«, »en 2 Aars Stud« o. s. v. — Han var gift med Anne Margrethe Hansdatter Blichfeldt, født i Raarup Præstegaard d. 7. Februar 1646, død d. 16. Maj 1727. Et Epitaphium over ham er fæstet paa den nordre Væg af Skibet i Glud Kirke, det har følgende Indskrift:

»Under Altergulvets nordre Side hviler ærværdige, hæderlige og vellærde Hr. Niels Sørensen Glud, fordum Sognepræst i Glud og Hjarnø Menigheder i 46 Aar samt Provst i Bierre Herred i 30 Aar, født i Glud Præstegaard d. 12. Februar 1634, død d. 8. April 1711 og hans kiere Hustru Anne Margrethe Hansdatter Blichfeldt, født i Raarup Præstegaard d. 7. Februar 1646, død d. 16. Mai 1727. De levede et christeligt og lykkeligt Ægteskab i 44 Aar og velsignedes med 6 Børn, 5 Sønner og 1 Datter. Tvende Sønner, Søren og Poul, var før Faderens Død Præster, den Første i Katstrup, den anden i Glud. De Fire bortkaldtes tidlig ved Døden.

Gud give Forældrene med Børnene en glædelig og frydefuld Opstandelse til det evige Liv.«

6. Poul Glud, Magister, Konsistorialassessor, efterfulgte Faderen, hos hvem han i nogle Aar havde været Medhjælper. Han var født d. 20. Juni 1678, døde d. 18. Decbr. 1739, var Provst i Bjerre Herred i 8 Aar. Hans Hustru var Marie Margrethe Dreier, født 1690, død 6. Juni 1754. I Naadensaaret efter

hendes Mands Død afbrændte Præstegaarden, som hun genopbyggede med en for den Tid usædvanlig Pragt og indrettede det vestre Fløjhus til en Bolig for sig selv med alle til en Husholdning fornødne Bekvemmeligheder. Efter at have boet der i nogle Aar købte hun Hovedgaarden Jensgaard, der ligger i Glud Sogn, hvor hun døde. Af deres Børn døde 11 i en ung Alder, kun 4 overlevede Forældrene: 1. Hans — se nedenfor. — 2. Johanne Marie, født d. 8. April 1723, blev gift med Christian Carl Plesner, Præst i Raarup og Provst. Hun døde 1804, havde ingen Børn. 3. Jacob, født d. 20. Maj 1726. Efter Moderens Død blev han Ejer af Jensgaard, i nogle Aar i Fællesskab med sin Broder Hans; han døde 1793. 4. Karen Elisabeth, født d. 3. August 1727, blev gift med Nicolaj Langballe, Præst til Ousted og Taaning.

Paa den nordre Væg i Glud Kirkes Skib er op-hængt et Epitaphium over Poul Glud med følgende Indskrift:

»Til stedsevarende Æresminde af velædle velærværdige og høilærde Mag. Poul Glud H. M. K. Assessor i Consistorio, Provst over Bierre Herred, Sognepræst til Glud og Hjarnø Menigheder, som døde 1739, 61 Aar gl. Hans Fader Niels Glud døde 1711, 77 Aar gl. og Farfader Søren Andersen Jelling døde 1681, 91 Aar gl. Alle 3 var Sognepræster og Provster over 121 Aar — og hans Frue Marie Margrethe Dreyer til Jensgaard døde 1754, 64 Aar gl., hvilke foruden 11 Børn, som døde i Ungdommen, efterlod Hr. Hans Glud, Sognepræst her sammesteds, gift med Drude Cathrine Clausen, som med Broderen Jacob Glud, født 1726 eiede Jensgaard. Datteren var Johanne Marie Glud, født 1723, gift med Hr. Christian Carl Plesner, Sognepræst til Raarup, Karen Elisabeth Glud, født 1727, gift med

Hr. Nicolai Langballe, Sognepræst til Ousted og Taa-ning.

Er af bemeldte deres fire efterlevende Børn de salige Afdøde dette Monument til Almindelse bekostet, bedende at Efterkommerne vil konservere deres Grav og betænke, at de ei maa gjøre Andet, end hvad de selv vil hændes.

Gud give dem og os alle en glædelig Opstandelse.«

7. Hans Glud, den forriges Søn, Konsistorialraad, født d. 23. Juni 1717, død d. 3. October 1780. Han tog Embedsexamen strax efter Faderens Død og blev derpaa kaldet til Præst her af hans Moder, som ejede begge Kirkerne. Han var gift med Drude Cathrine Clausen, og de blev viede d. 15. August 1743. Deres eneste Barn var Marie Margrethe, som blev gift med Kaptajn Jacob Hansen til Lyngsbækgaard paa Mols. Hans Glud ejede hele Øen Hjarnø paa Annexgaarden nær med Kirke- og Kongetiende, desuden en Del Gaarde i Glud Sogn, hvoraf gjordes noget Hoveri til Præstegaarden. Han byggede den Mølle paa Hjarnø, som stod indtil for faa Aar siden og hvortil Tømmeret, som var meget svært Egetømmer, blev tilhugget i Præstegaarden. Han har ogsaa ladet opsætte Stendigerne omkring Præstegaarden og dens Have og tog ofte selv med kraftig Haand Del i Arbejdet derved. Han stiftede et Legat paa 500 Rigsdaler, hvoraf Renten 4 % uddeles til 7 Fattige i Glud Sogn og 3 Fattige paa Hjarnø. Med ham var dette Præste-Embed i den samme Slægt i 5 Led, regnet fra Søren Jørgensen Raarup — fra 1583 til 1780, altsaa paa det nærmeste i 200 Aar. Og endnu den 6. Gang blev det i Familien, idet Hans Gluds Eftermand

8. Poul Christian Clausen var en Brodersøn af dennes Hustru og ægtede Anne Margrethe Langballe,

en Datter af Nicolai Langballe, Sognepræst til Ousted og Taaning og gift med Hans Gluds Søster. I 2 Aar var han Formandens Medhjælper, blev Sognepræst 1780 og døde af Tyfus d. 13. November 1790 i en Alder af 38 Aar. Han havde 5 Børn: 1. Hans Glud Clausen, født d. 11. April 1782, blev Kateket i Nakskov, siden Sognepræst til Halsted og Aunede paa Lolland. 2. Drude Cathrine Clausen, født d. 3. Juni 1785, gift med Christian Carl Meyer, Præst til Flade og Draaby paa Mors, siden til Rødby og Ringsebølle paa Lolland. 3. Karen Elisabeth, Tvillingsøster til den forrige, gift med Landsoverretsprokurator Bastrup i Viborg. 4. Henrik Clausen, født d. 26. Juni 1786, blev Købmand i Horsens; gift med Christiane Asmussen, Datter af Michael Overgaard Asmussen, Præst i Them. 5. Nicolai Clausen, født d. 10. Juni 1788, antog Familienavnet Clausen Bagge efter hans Mosters Mand Søren Bagge, Sognepræst til Ousted og Taaning, som havde været ham i Faders Sted efter dennes Død. Han blev Præst til Thirsted, Skjørringe og Vejleby paa Lolland. — P. C. Clausens Enke boede efter Naadensaarets Udløb i nogle Aar paa Alstedgaard i Ø. Nykirke Sogn, som hun havde købt, siden paa en Gaard i Them, derefter i Horsens og døde 1827 hos sin ældste Søn paa Lolland.

9. Christian Plesner, født 1744 i Ørum Præstegaard ved Vejle, hvor hans Fader Matthæus Plesner, som siden blev forflyttet til Ørsted ved Randers, var Præst og Provst i Bjerre Herred. — Han var først personel Kapellan i Borberg og Ryde i Ribe Stift fra 1774 til 1780. I dette Aar blev han kaldet til Sognepræst for Uldum og Langskov i samme Stift; 1788 valgtes han til Provst for Nørvang Herred. 1791 forflyttedes han til Glud; 1815 fik han sin Søn til per-

sonel Kapellan, tog Afsked 1818 og døde i Glud Præstegaard d. 21. Marts 1823. Han var gift med Johanne Adolfine v. Hjelmkrone, Datter af Christen v. Hjelmkrone, Sognepræst til Borberg og Ryde og bekendt som en særdeles dygtig Læge. Hun var født 1757 og døde i Glud Præstegaard d. 1. September 1833. De havde 6 Børn: 1. Christian Plesner, født d. 10. August 1783, blev residerende Kapellan og Førstelærer ved Borgerskolen i Kolding samt Sognepræst til Alminde 1814, Præst til Lyngby og Alhøye samt Seminarieforstander 1823, Sognepræst til Ledøje og Smørum paa Sjælland samt Provst for Sokkelund og Smørum Herreder 1832, R. af Db., død 1840. 2. Matthæus Plesner, født d. 8. Januar 1785, blev Faderens Eftermand i Glud — se nedenfor. 3. Marie Elsebeth Poulsen Plesner, født d. 15. Juni 1786, ægtede d. 15. Juni 1804 sin Fætter Marcus Plesner, som da var Sognepræst til Uldum og Langskov, men siden forflyttedes til Dalbyndre, Raaby og Sødring og derpaa til Ørsted som Amtsprovst for Randers Amts søndre Provsti. Han døde 1831. 4. Dorthea Cathrine Plesner, født d. 7. Marts 1790, gift med Domianus Dahl Steenfeldt, Købmand, først i Odense, siden i Horsens. Hun døde 1860. 5. Birgitte Kirstine Plesner, født d. 26. Januar 1794, død 1866 i Enkesædet ved Glud Præstegaard. Hun blev 1815 gift med Eskild Eskildsen, som da var Adjunkt ved den lærde Skole i Kolding, men siden blev Sognepræst paa Alrø, hvor han døde 1831. 6. Karl Frederik Plesner, født d. 5. April 1797, død i Odense 1820. Ugift.

10. Matthæus Plesner, den forriges Søn, født d. 8. Januar 1885 i Uldum Præstegaard, blev hjemme undervist af en privat Lærer, Student Frederik Serritzlev, — som siden blev Degn i Raarup, — kom i Horsens lærde Skole i Efteraaret 1799, demitteredes derfra til

Universitetet i Foraaret 1801, tog theologisk Embedsexamen i October 1804, prædikede første Gang i Glud Kirke 2. Juledag s. A. og han blev derefter i Hjemmet, hvor han baade øvede sig i Prædiken og Katekisering og især underviste unge Mennesker, som efterhaanden afgik til de lærde Skoler eller til anden Bestemmelse. Den 21. Juni 1815 blev han kaldet til personel Kapellan hos Faderen, ordineret d. 14. Juli, og d. 15. Juni 1818 til Sognepræst efter ham. — Provst Brøchner i Raarup, som Aftenen før 13. S. e. Trin. var kommen her til Præstegaarden for at indsætte ham, blev forhindret ved et Anfald af Apoplexi, hvoraf han døde. — I 20 Aar (1833—1852) var han Provst for Bjerre og Hatting Herreder, den 28. Juni 1847 blev han R. af Db. og den 10. Juli 1865 Dbm. Svækket ved et Anfald af Apoplexi, som i et halvt Aar forbød ham at bestige Prædikestolen, maatte han mod Enden af Aaret 1846 ansøge om at faa beskikket en personel Kapellan og fik først sin Søn Peter Plesner indtil Foraaret 1849, derefter Carl Gustav Risom (Huslærer paa Jensgaard) indtil Juli Maaned 1856, efter ham Christian Mathiesen Weylandt fra Nytaar 1857 og endelig Emil Frederik Bøllemose (tidligere Lærer ved Realskolen i Aabenraa) fra 3. Februar 1866. Hans Hustru var Petrine Nicoline Müller, Datter af Peter Müller, Dr. med. og praktiserende Læge i Randers. Hun var født d. 25. Februar 1793 og døde i Enkesædet ved Glud Præstegaard d. 21. Maj 1878. Provst Plesner døde i Præstegaarden d. 20. Marts 1874, 89 Aar gl. og havde da, naar man medregner hans Kapellantid, været Præst for Glud og Hjarnø i henved 59 Aar.

Af hans 5 Børn skal her nævnes Sønnen

11. Peter Plesner, der efterfulgte sin Fader i Embedet. Han var født d. 14. Februar 1821, blev i Efteraaret 1837 demitteret fra Horsens lærde Skole, tog

theologisk Embedsexamen d. 27. April 1842, hvorefter han i 4 Aar var Huslærer paa Jensgaard. D. 16. October 1846 blev han kaldet til sin Faders Medhjælper som personel Kapellan og blev ordineret af Biskop Brammer i Aarhus d. 9. December s. A. Efter Indstilling af Kammerherre H. C. Reedtz til Palsgaard blev han d. 10. Februar 1849 kaldet til Sognepræst for Assens og Klakring Menigheder. Dette Embede beklædte han i 25 Aar, indtil han ved sin Faders Død blev kaldet til Sognepræst for Glud og Hjarnø Menigheder. Han blev indsat af Provst Riber i Raarup 11. S. e. Trin. d. 16. August 1874.

Han blev d. 10. October 1849 gift med sin Cousine Caroline Eskildsen, født d. 26. November 1827, Datter af Sognepræst Eskildsen paa Alrø. Pastor Plesner døde i Glud Præstegaard d. 7. September 1894, hans Hustru døde i Horsens d. 8. Marts 1913. De var begge i meget høj Grad hjælpsomme og godgørende mod Trængende, og efter Fru Plesners Død rejste Beboerne af Glud-Hjarnø Pastorat en Mindesten paa deres Grav paa Glud Kirkegaard, som bærer deres Navne og følgende Indskrift:

»Alt, hvad I har gjort mod en af disse mine mindste Brødre, har I gjort mod mig«. Mth. 25,40.

Slægten Plesner var i 3 Led Sognepræster her, nemlig fra 1790 til 1894, altsaa i 104 Aar. Slægten Glud var her, som anført, i 5 Led, nemlig fra 1583 til 1780, altsaa i 197 Aar.

12. Frederik Schjønning Aagaard, Søn af Sognepræst Peder Deichmann Aagaard og Hustru Erasmie Johanne Hornsyld, er født i Skive d. 28. October 1838, blev Student fra Aalborg Latinskole 1856, theologisk Kandidat 1862. Efter at have været Huslærer blev han d. 29. August 1870 kaldet til personel Kapellan for Vitten, Haldum og Hadsten og blev d. 23. October

s. A. ordineret i Aarhus Domkirke af Biskop Brammer. D. 11. August 1876 blev han kaldet til Sognepræst for Giedsted og Fjeldsø i Viborg Stift, d. 1. Februar 1883 forflyttet til Kausted og Raasted i Aarhus Stift, og d. 24. December 1894 udnævnt til Sognepræst for Glud og Hjarnø. Han døde i Glud Præstegaard d. 31. Januar 1905 og ligger begravet paa Glud Kirkegaard, hvor Sognenes Beboere rejste ham en Mindesten. D. 22. April 1885 blev han gift med Johanne Bolette Eulalia Johansen, Datter af Landinspektør P. V. Johansen i Aarhus.

13. Christian Lauritz Andersen, den nuværende Sognepræst, Søn af Gaardfæster Anders Andersen og Hustru Caroline, født Egelund, er født paa Lønningegaard ved Ringsted d. 17. Juni 1858, blev Student fra Herlufsholm 1876, theologisk Kandidat Januar 1884, personel Kapellan for Skjold i Bjerre Herred, Aarhus Stift d. 19. November 1884, — ordineret af Biskop Clausen i Aarhus Domkirke d. 11. December s. A., — Kaldskapellan for Raarup i samme Herred og Stift 2. Maj 1885, Sognepræst for Aale og Tørring i samme Stift d. 28. Marts 1887, Sognepræst for Glud og Hjarnø d. 26. Juni 1905. Gift med Dina, født Anderberg, Datter af Herreekviperingshandler Anderberg og Hustru Emilie, født Mathorne i København.

I de næsten 400 Aar, der er forløbne siden Reformationen, har der altsaa kun været 13 Sognepræster i dette Kald. Det er, om ikke et enestaaende, saa dog et yderst sjældent Tilfælde. Alle mine Formænd i Embedet er, saavidt det kan sees, døde i Glud Præstegaard og ligger begravede enten under Kirkegulvet eller paa Kirkegaarden her. Det er et Embede, som har holdt fast paa sine Mænd.

Glud Præstegaard d. 14. October 1925.

Chr. Andersen.

Sognepræst.

„DE 24 MÆNDS CONSPIRATION“

I VEJLE 1611

Ved Kommunalærer C. V. Petersen.

[De »24 Mænd« var — som bekendt — en Slags Repræsentanter for »Menigheden« eller Borgernes *bredere* Lag i danske (navnlig de *jydske*) Købstæder i det 16. og 17. Aarhundrede.

At de til Tider kunde føre en ret skarp Kontrol med Raadets Handlinger, bevises bl. a. af nedenstaaende Fremstilling, som giver et Uddrag af »*Vejle Borgemesters og Raads Protestation og Erklæring imod den Conspiration, Samling heller Angift*«, 24 Borgere gjorde mod dem skriftlig paa Raadhuset.

For at gøre Indholdet lettere tilgængeligt er Stoffet behandlet frit, og Datidens Retskrivning erstattet med en noget mer ny-modens, medens de citerede Steder *løvrigt* er ordret anførte.

Bearbejdelsen af dette Stof (som af Forf. *Evald Tang Kristensen* er kopieret i Landsarkivet i Viborg) er foretaget med Hensyn paa den »*Vejle Bys Historie*«, som for Tiden er under Udarbejdelse, og hvori denne Fremstilling af Hensyn til Pladsen dog ikke kunde finde Optagelse.]

Vejle By havde i en Aarrække haft Henstand med at betale den aarlige Byskat til Kongen, og denne forlangte nu i 1611, da »den svenske Fejde« (d: »Kalmarkrigen«) var i Færd med at udbryde, det resterende Beløb udbetalt.

Raadet i Vejle havde derfor overdraget »de 24 Mænd« det Hverv at tage under Overvejelse, hvorledes Byen »bedst kunde bringe samme efterstandende Penning tilveje«. Resultatet af denne Overvejelse affattes i en skriftlig Erklæring, der »synes mere at være en Smæding imod Eders Borgemestre og Raad end

nogen billig Svar paa den Del, Eder var paabuden at forfare og fuldkomme«, — saaledes udtrykker Raadet (med *Borgemester Clemens Sørensen* i Spidsen) sig i sit Gensvar.

Der rettes fem Anklager mod Raadet, idet »de 24 Mænd«

- 1) ønsker at vide, hvor Kongens *Benaadningsbrev* (der hidtil fritog Byen for den aarlige Skat) er blevet af, og hvorfor man ikke længere kan faa Henstand,
- 2) kritiserer Bortforpagtningen af »*Raadmænds Enge*«,
- 3) kræver, at Borgemestre og Raad skal gøre Byen Regnskab for *Stormklokkepengene* og »lægge dem fra sig« i Stedet for at »opbære dem kvit og frit som hidindtil«.
- 4) antyder, at Byen har »mistet nogle af sine retmæssige Indtægter« derved, at der skal »være sket nogen *Bordag* (ø: Slagsmaal) her udi Byen, som ikke er lovlig bødt for« — »som imellem Magister Peder og Knud Nielsen«,
- 5) formener, at Borgemestre og Raad »ikke haver nogen Ret til *de 6 Mark*, som enhver af dem hidindtil haver opbaaren«.

Raadet besvarer hvert af de fem Klagepunkter:

ad 1) Det kongelige Benaadningsbrev, som man har »ladet præsentere udi Renteriet«, har Raadmand Jens Bertelsen der »maattet levere fra sig mod Kvittering«. — »Ikke heller ville vi tro, at nogen kunde gøre sig de Tanker, at vi imod Øvrighedens Minde kunde tvinge os nogen længere Frihed«, siger Raadet videre.

Naar Skatten ikke var bleven »opsamlet til rette Tid«, saa var Grunden herfor den, at man havde haabet paa videre Forskaansel eller ogsaa den Benaadning, at »vi maatte have aarlig kvitteret, hvad kongelige Bude eller andre i de Maader foromkostede Byen«.

»En stor Hob af Byens Indkomst« er anvendt til Rejser og andre Omkostninger i Anledning af, at »Byen er paakommen stor Trætte, baade Ejendom og Mark anlangende«.

Desuden er, som Anklagerne meget vel ved, »den aarlige Skat ikke udgivet, siden vi blev kaldet udi denne vores Emmitt (ø: Embede), derfor vidste vi ikke heller vel, hvoraf vore Formænd samme aarlig Skat havde taget, ikke heller vide vi endnu, hvor vi den aarlig skal tage; thi *Borgerskabs Penninge* er uvisse, og »*Forskat*« kan ikke heller strække til; *Jordskyld* kan ikke heller klække dertil at lønne Byens Tjenere og holde Byens Huse og anden Bygning vedlige med«.

2) »Øster Mae haver i lang Tid fulgt vore Formænd ulast og ukiært som Emmits Enge og vilde i Jordskyldspenget kun have givet en ganske ringe Ting; men eftersom vi formærkede, de af Stranden aarlig forøgte sig og blev større, da haver vi langt tilforn ramt Byens Nytte og Gavn og denne *selv godvilligen afstanden* til nogle af Borgerne, som nu giver deraf aarlig *til Byen* 13 Daler.«

3) »Den Daler, som gives, naar Stormklokken ringer for fornemme Folks Lig, den haver af gammel Sædvane fulgt vores Formænd og os som en Drikkepenning, vi kvit og frit haver opbaaren, men efterdi vi formærker, I os denne Rettighed misunder, ville vi den Del ogsaa gerne afstaa, saa Byens Kæmnere herefter der maa gøre Regnskab for.«

4) »Det ene er at straffe den, som i Skrøbelighed forser sig, og et andet at straffe en modvillig, ubodfærdig, halsstarrig Kumpan. Det er os ikke vitterligt, at saadan nogen er ustraffet bortgangen. Hvad Hr. Peders Klage over Knud Nielsen angaar, da fortrød han det haardelig og bad selv modeligen for hannem, at han toges derfor udi naadig Straf«.

5) »At I ville formene os de 6 Mark Raadmænds Penning, som vores Formænd og vi hidindtil af Arilds Tid haver haft, synes os, at I derudi gør meget ubetænkelige og ubilligt, thi naar I vilde selv betænke, hvorledes Borgemestre og Raad i andre smaa, omliggende Købsteder er aflagte — somme Steder med fri Markjord deres Livstid, dertil med og visse Penge langt mere end dobbelt saa meget som disse 6 Mark være kan, og somme Steder haver de desforuden som til deres Drikkepenning Halvdelen af al Borgerskabs Penge, og kan vel være det Sted her i Riget, de sidder fri for al Skat og Tynge; derimod skatter og skylder vi udi alle Maader lige med Eder, enhver efter sin Evne, ja endog saa meget mere, at Borgemestre og Raad i Vedle, 7 Personer, de skatter selv mere end den (fjerde) Part af al Byen gør, — hvad Herlighed eller Vederlag haver vi fattige Mænd da for vores Embeds Besværing og Umag, med hvad Billighed og Ret haver I da repeteret saadan ufornøden Sag imod Eders Øvrighed! Er det Mening, at I skulde ville misunde os den Øvrigheds Ære her i Byen, som Gud os uværdig udi kaldet haver?«

Raadet hævder, at »Skatten skal nu endelig med det første ud og betales, og det maa overvejes, ved hvad Middel vi bedst kunne bringe samme Penning tilveje«.

Det anbefaler derfor den forsamlede »Menighed« at udkaare 6 eller 12 Mænd, »som paa visse Tider med os kunne gennemse Byens Bøger og Regnskaber og deraf forfare, hvor Byens Indkomst er henvendt (o: anvendt), og ved hvad Middel vi skulle bekomme, hvad os resterer til disse efterstandende aarlige By-skatte.«

Og endelig giver Raadet »de 24 Mænd« en alvorlig Irettesættelse, der slutter med følgende kraftige Ord:

»Vi fattige Mænd skal og vil Dag og Nat være rede-

bon at tjene og svare høje og lave, hvem os tiltaler, og kan vel ske, *vores Bestilling uden Ros at sige ganger os mere til Hjerte og strækker sig videre, end I vel alle forstaar.*

Og hvorledes vi haver næret Byens og Borgernes Velfærd i vores Tid, det befaler vi Gud og *Tiden, som efterkommer at dømme om.*

Men hvorledes I ære og agter os derfor, og hvad Løn I tiltænker os for vores gode Vilje og Umag, det lader I os nu retteligen tilkende.

Os er intet saa meget at gøre om disse 6 Mark for Pengene i sig selver, men for den Eftertales Skyld, derefter vilde følge, ligesom vi skulde være dem, som ikke var den Løn værd, vores Formænd haver haft.

Vide I os for nogen Sag at beskyldte, som vi haver forset os udi, heller gjort mod vores Ed, enten mod Øvrighed, Byen heller Borgerne, da er vi overbødige gerne derfor at ville stande Eder alle og enhver til Rette nu, og naar som paaæskes.

Vide I ikke os at beskyldte — da protesterer vi hermed for alle Mennesker, at I med saadan Eders Skrifter, Samling og Conspiration gør os Gevalt og Uret imod Statsretten og al kongelig Forordning, som vel kan tilbørligen straffes udi sin Tid.«

Man har Grund til at formode, at dette var *første og sidste* Gang i Løbet af *Clemen Sørensens* lange Embedstid,¹⁾ at han fra Borgernes Side blev gjort til Genstand for Kritik.

¹⁾ *Clemen Sørensen* var født i Vejle 1573; han beklædte med fremragende Dygtighed og Samvittighedsfuldhed Stillingen som *Førsteborgmester* i sin Fødeby i Aarene 1600–34. I 1635 tiltraadte han Laugmandsembedet i Tønsberg i Norge; sine sidste Aar tilbragte han atter i sin Fødeby.

Medens Wallensteins Tropper huserede i Vejle (1627–29), forblev Cl. S. i sit Hjem og sin By og varetog sine Embedspligter saa vidt muligt, og efter disse Krigsaar maatte han Gang paa Gang tale sin Bys Sag overfor Kongen.

En særlig Fortjeneste indlagde han sig derved, at han tog Kopier af Byens Privilegiebreve og andre vigtige Dokumenter, hvorved disses Indhold reddedes fra Forglemmelse, skønt Fjenden ødelagde Originalerne. (Sammenlign Oberstløjtnant Sægaards Afhandling i Vejle A. Aarb. 1910 S. 162 ff.)

ET SMUKT BILLEDE FRA KOLDING 1836

Vejle Amts Aarbøger bringer denne Gang et smukt, stort, farvelagt Billede fra den idylliske lille By Kolding, som den saa ud St. Hansaften 1836.

Det vil vistnok knibe for Nutidens Koldingborgere at finde ud af, hvorfra Billedet er taget, saa forandret er Byen nu. Som man vil bemærke øverst i Billedets højre Hjørne er Billedet taget fra »Consul Wissings Hauge«, men hvem var Konsul Wissing, og hvor laa hans Have?

Konsul Wissing var Købmanden, svensk-norsk Vicekonsul Martinus Wissing, og hans Afstamning er fortalt i min Koldingbog Side 451. Han var altsaa slet ikke i Familie med den senere saa meget omtalte Jens Peter Wissing.

Billedet er tegnet fra Konsulens »Have« eller Anlæg vest for Byen. Vi ser i Midten af Billedet en Allé med Haveporten i Midten. Alléen blev som bebygget først kaldt »Alléenberggade« og fra 1873 fik den sit nuværende Navn »Allégade«. Tegneren, en bekendt Kunstner, Jørgen Roed, har formentlig siddet i det Lysthus, som — ganske vist meget forandret — eksisterer endnu, nemlig Huset for Enden af Allégades vestlige Del, op mod Katrinegade.

Porten med Søjlerne kan endnu huskes af ældre Folk. Søjlerne var af Træ, men Statuerne af Sten. Hvad de forestillede og hvor de er bleven af, kan maa-ske senere oplyses. Ved Porten til den dejlige Have,

som Konsulen tillod Publikum at spadsere i, var der anbragt »Æolsharper«, hvis Strænge melodisk dirrede for Vinden og glædede mange.

Tænker vi os gaaende ned ad Alléen ind mod Byen, deler Vejen sig til begge Sider. Fra Vejen mod Venstre kommer der kørende en Vogn. Den kører paa »Blæsbjerg«, som endnu dengang ikke var bebygget.

Lige for Alléen ses en Indkørsel eller rettere vel en Indgang. Den fører til Konsul Wissings Gaard, de høje Bygninger, der rager op lidt til venstre for. Wissings Gaard laa, hvor nu »Landmandshotellet« i Laasbygade ligger.

Omtrent ligeløbende med Alléen, i Billedets venstre Halvdel, ses et Vandløb. Der kom fra Bakken sydvest for Gaarden Jørgenskovlykke et Væld, der løb ind under en Bro, som ses paa Billedet, derpaa bugtede sig ind gennem Billedet og løb under Laasbygade, hvor der dengang var en aaben Fjellebro. Nu er Vandløbet dækket, kun en Rist ved »Fremad« røber det.

Hovedpunkterne i det gamle Billede, Slottet, dengang med to »Kæmper« (den ene faldt under en Oktoberstorm 1854), og Kirken, der staar med sine smukke takkede Gavle, behøver ingen Forklaring. Derimod kniber det med at lokalisere en Bygning med spidst Tag yderst i Billedets venstre Side. Mange vil maaske mene, at det er et Lysthus i Købmand Bastrups Have (nu Konsul Jacobsens), men det passer ikke, thi dette Lysthus blev først opført efter 1858. Det kan heller ikke være den gamle Akcisebod for Enden af Laasbygade, thi Akciseboden (købt ved Toldgrænsens Flytning 1851 af Knud Harthe og flyttet ind i hans Gaard som Stald) havde, efter hvad en af Byens ældste Mænd, Vognmand Koch (f. 1836) meddeler, *ikke* spidst Tag.

Konsul Wissings tragiske Død 1854 — han lagde sig i Vildelse i Anlægget ovenpaa en Pose Krudt, som han antændte — og Avktionen over alle hans Ejendomme, det smukke Anlæg indbefattet, er ret udførligt fortalt i min Afhandling om H. H. Grau i »Vejle Amts Aarbøger« 1918, Side 162 ff. Heri findes der ogsaa et Kort over Wissings store Have, ligesom det oplyses, hvorledes Anlægget gik tabt, hvilket visselig ikke var Konsul Graus Skyld, men skyldtes Byens Smaatskaarethed og Lunkenhed.

Endelig lidt om selve Billedet og Kunstneren. Billedet er tegnet af Kunstneren Jørgen Roed (f. i Ringsted 1808, død 1888). Kunstneren tegnede Dagen efter, 24. Juni 1836 det Billede af Østergade, som Aarbogen bragte i Aargang 1919 Side 185 og som I. O. Brandorff gav Teksten til. En i København boende Koldingenser, Bogbinder *Anker Kyster*, fandt Roeds Billede fra »Consul Wissings Hauge« i Nationalmuseet og formaaede Sekretæren i Nationalmuseet og Statens Museum for Kunst, *P. Westergaard* til at kopiere det. Denne Kopi gik over i Guldsmed *Holger Kysters* Eje, og sidstnævnte har skænket Kopien til Samlingerne paa Koldinghus, hvorfra Billedet har været udlaant til Historisk Samfund, som har overtaget den meget betydelige Udgift at lade det reproducere i Farver som Originalen, forhaabentlig til Glæde for mange Medlemmer af Vejle Amts historiske Samfund.

P. Eliassen.

SMAASTYKKER

Fra Rendebanen i Kolding.

Rendebanen i Kolding hører til Byens ældste Gader; paa Billedet fra ca. 1580 i Theatrum urbium sees den som en bred Gade med en tæt sluttet Række Bygninger paa begge Sider. De fleste Huse have 2 Etager og ligge som Skik var med Gavlen imod Gaden, adskillige have fremspringende Bislag eller Karnap, og næsten alle have Fløj eller Spids (Husbrand).

Det maa have set malerisk ud, naar Kongen her lod afholde Ridderspil: Drabelige Riddere paa vælige Hingste og i glimrende Rustninger med vajende Fjerbuske og kostbare Rendedækner, Banen krandsset af fornemme Damer i Silke og Fløjl, fra Tribunen tilviftende Ridderne Opmuntring og Bifald, medens Borgere og Bønder flokkede sig langs Skranken. Et Billede, Nutiden næppe har Mage til.

Om et Dystridt, der 1559 holdtes paa Københavns Amagertorv, hedder det malende i en gammel Beskrivelse:

»De vilde da alle den store Lyst se,
Paa Loft og Vinduer stode og de,
Paa Bislag og Døre, paa Gaderne med.
En Part brød Tag af Husene ned,
At de kunde se det Ridderspil.«¹⁾

¹⁾ Troels Lund: Dagligt Liv i Norden, 4. Udg. I., Pag. 170.

Og de Optrædende lod Tilskuerne nyde Skuespillet i alle dets Enkeltheder, idet de først viste sig i Festklædning og bagefter i Rustning:

»De kommer paa Banen
De Riddersmænd paa statelige Heste,
Deres Dækner var gjort af Silke det bedste;
Med Guld og Sølv var de saa malet,
At de saa herligt skinned og praled.«¹⁾

Banen har nok været lige saa lang som den i København paa Gammeltorv 1634, der angives at have været 250 Fod.

Beretningerne viser, at der ret ofte har været afholdt Ridderspil i Kolding. Christian III lod 1545 holde Turnering i Kolding i Anledning af sin Søns Barnedaab, og 1548 skriver han i Anledning af Prinsesse Annas Brudetog til Saxen, da han indbød alle Ledsagerne til at møde i Kolding:

»Vi have vort Rustkammer til Kolding med Rendetøj og Stikketøj, og dér ladet Banen strø« (med Halm, for at Faldet fra Hesten ikke skulde være alt for farligt).

Frederik den II skriver til København fra Kolding:
»Send alle vore Turneringssværd hid«.

Af disse Beretninger faar man det Indtryk, at Rendebanen maa have været en ensartet jævn Flade, men de Jordarbejder, der i de senere Aar er foretaget, viser noget helt andet.

Ved Gravning af en 5 Fod dyb Grøft i 1908 til en Vandledning langs det søndre Fortoug syntes der, ud for Mtr. Nr. 330 — Købmand Aagaard — at have været en Grusbanke, hvis Top naaede op til Brolægningen, men herfra faldt den meget brat imod Vest, og gik snart under Grøftens Bund, dækket af et sort fedtet Kulturlag, i hvilket gjordes et interessant Fund af

¹⁾ Troels Lund: *Dagligt Liv i Norden*, 4. Udgave, I., Pag. 170.

Genstande fra Middelalderen. Mod Øst faldt den mere jævnt, og var ligeledes dækket af dyndet Kulturlag. Grøften var imidlertid saa smal og lidet dyb, at Forholdene vanskeligt kunde bestemmes.

I Juni—Juli 1923 førtes imidlertid den store Kloakledning omtrent midt hen ad Rendebanen, og den dybe brede Udgravning gav rig Lejlighed til Undersøgelse af Forholdene, men jeg var desværre bortrejst i de Dage, Arbejdet stod paa, og ingen agtede paa det, saa hvis ikke Købmand Johs. Aagaard havde taget sig af det, vilde meget interessante Oplysninger være gaaet tabt.

Efter Hr. Aagaards Beretning, og efter de lagttager, jeg et Par enkelte Øjeblikke ved korte Besøg hjemme kunde gøre, bestod Jordlagene paa hele Strækningen i Fyld fra 0,6 m til 1 m under Gadehøjden, herunder fandtes en stenet eller gruset Vejbane, og under denne $1\frac{1}{2}$ til 2 m sort fedtet Jord, og under dette Sand. I det sorte Jordlag fandtes Dyreknogler, Potteskaar, Munketagsten og enkelte Knive og Dolke.

Det interessanteste var imidlertid, at der midt hen ad Rendebanen fandtes 5 Brønde, dannede ved fir-kantede Rammer af 25—30 cm brede 4 à 5 cm tykke falsede Ege- og Bøgeplanker af fra 1 til $1\frac{1}{2}$ m Længde. Ved den østligste Brønd stod endnu Tvejetræet, hvori Brøndvippen havde hvilet. Den vestligste Brønds underste Del bestod i en udhulet Egestamme — saakaldt »Holk« — af ca. 1 m Tværmaal, med Samleklampe, aldeles som de i Klostergade og St. Jørgensgade i 1900 fundne — se Aarbog 1906 Pag. 29.

Indholdene af Brøndene blev kastet op og kørt bort uden nogen Undersøgelse, saa Købmand Aagaard kun fik bevaret det omtalte Tvejetræ, Rester af Holken og nogle Potteskaar, der er afleveret til Museet paa Koldinghus.

Disse Jordarbejder viser altsaa, at Rendebanen oprindelig har været en sumpet Engstrækning langs Aaen, og dette bekræftes ved Udgravninger i Ejendommene Gade Nr. 1, 3, 12 og 13, hvor der under et Fyldlag ligeledes er funden sort fedtet Kulturlag i over 2 m Dybde.

Rendebanen er saaledes tilvejebragt ved Opfyldning, og det er højest sandsynligt, at det er Christian III, der har ladet den anlægge, da han interesserede sig saa meget for Ridderspil. De Fund, der er gjort, giver ingen Vejledning i saa Henseende, men da de have betydelig Interesse, skal de nævnes her.

Ved Vandledningsarbejdet i 1908 fandtes ud for Gade Nr. 6 og 8:

1. En Guldkæde, Vægt 2,3 Gram, Guldværdi 5 Kr., betalt af Nationalmuseet, som Danefæ, med 7 Kr. 50.
2. En middelalderlig Spydspids.
3. En Spore fra romansk Tid — 12—13. Aarh. — Valdemarernes Tid.
4. Brudstykke af Hjortetak.
5. Brudstykke af et stort drejet Træbæger.
6. En halv, gennemboret Trækugle.
7. Noget længere imod Vest fandtes en Mønt, »Kors-hvid«, præget i Malmø under Kong Hans — ca. 1481.
8. Ud for Andelsfrugteriet fandtes ved samme Lejlighed en Del Broncespænder fra det 14. Aarhundrede. De bar i Majuskler Indskriften »Ave Marie«.

De findes dels i Nationalmuseet, dels i Museet paa Koldinghus.

Endeligt er ved Jordarbejde i Ejendommen Gade Nr. 13 i April 1926 funden en Tømmerkonstruktion, hvis Art ikke kunde bestemmes, men i Kulturlaget fandtes en temmelig opløst Sko, der efter Formen at dømme er fra Begyndelsen af det 14. Aarhundrede (Erik Men-

ved?) — En af vore dygtigste Skomagere har restaureret den, og beskriver den saaledes: »Lavet af et Stykke Læder (garvet Kalveskind) samlet i indvendig Side, og foret helt igennem med tyndt Kalve- eller Faareskind. Udvendige Skaftesider er forsynet med en Læderstrop, som, trukken gennem 2 Indsnit i modsatte Skafteside tjener til at lukke Støvlen over Anklen. Saalen, som er syet til Overlæderet paa Vrangside, — omvendt, — bestaar af tyndet Bindsaalelæder, — garvet Kohud — som er beklædt med et tyndere Læderlag«.

Den er nu opstillet i Museet paa Koldinghus.

Jeg maa bringe Direktør K. Henningsen for Aktieselskabet de forenede Rutebiler en Tak, fordi han gjorde mig opmærksom paa dette Fund. Rendebanen er, som det her er vist, et rigt Findested, og jeg vil opfordre alle, der faar med Jordarbejder her at gøre, at have Opmærksomheden henledt paa, hvad der findes — Ting, der kan synes ubetydelige vil ofte ved sagkyndig Undersøgelse vise sig at være af stor arkæologisk Interesse.

I. O. Brandorff.

Fra et Ting under aaben Himmel i Bjerre Herred. Herredsfogden slog, saa Blodet flød.

I Bjerre Herreds Tingbog for 1674—76 (Viborgarkivet) fortælles om en Herredsfoged, som slog med Næverne, saa Blodet flød. Det var dengang, da Tinget holdtes paa aaben Mark. Selve *Stedet* for Begivenheden kan jeg ikke angive, men Tingbogen fortæller (Blad 67, 104 og 109):

Ved Tinget den 4. April begærede *Laurids Jensen* flere Gange, at Herredsfogden, *Laurids Pedersen*,

skulde give ham en Fuldmagt, men i Stedet for fik Laurids Jensen en Hoben onde Ord. Herredsfogden bandede Laurids Jensen og sagde, at Djævelen skulde fare i ham. Saa gik Laurids Jensen ud af Tinget og gik om og stod bagved Herredsfogden uden for Tingstokkene. Saa rejste Herredsfogden Laurids Pedersen sig op, »vrej« (vendte) sig om og slog til Laurids Jensen med sin Baghaand over hans Næse, saa Næsen blødte straks paa Stedet. Man hørte eller saa ikke, at Laurids Jensen gav Herredsfogden nogen Aarsag dertil i nogen Maade.

Dette bevidnedes for Herredstinget den 27. Juni samme Aar, da *Niels Staalson* af Belle sad i Retten i Dommers Sted. Der var mange Vidner, som havde set det, og de saa, at Blodet randt af Næse og Mund.

Laurids Jensen beklagede sig selvfølgelig over Herredsfogdens Adfærd, thi han mente ikke at have forset sig overfor Retten, saa han skulde medhandles saaledes, tilmed af selve Herredsfogden, der beklædte Retten paa Kgl. Majestæts Vegne, og paa et Sted, hvor enhver burde have Fred.

Laurids Jensen angives at være Søn af Hr. Jens i Barrit, og Hr. Jens maa altsaa være Sognepræsten i Barrit Jens Madsen Lemvig, som ifølge Wibergs Præstehistorie døde 1677.

Domsforhandlingerne fandt Sted den 22. August samme Aar paa samme Ting. Selvfølgelig kunde Herredsfoged Laurids Pedersen ikke sidde i Retten og dømme i sin egen Sag. Efter at en anden Sag først var forhandlet, veg han sit Sæde, der indtoges af Niels Staalson i Belle. Herredsfoged Laurids Pedersen benægtede, at der var sket Klageren nogen Overlast eller Gevalt for Retten, men alle Vidnerne blev atter ført frem og gik Herredsfogden imod. Man faar nu at vide,

at Laurids Jensen havde begæret at være Prokurator for nogle af de Vrigsted Bymænd imod nogle andre Vrigsted Bymænd. Da Laurids Jensen ikke fik Fuldmagten, brugte han onde Ord, *paastod Herredsfogden*, saa denne ikke kunde sidde i Ro for ham. Tilsidst havde Herredsfogden rejst sig op og slaet ud med sin Baghaand for at faa Fred.

Denne Forklaring hjalp ikke Herredsfogden, thi Niels Staalsøn dømte ham til 7½ Daler i Bøde for (Brud paa) Tingfred og 9 Mark for Slagsmaal samt 40 Marks Bod efter Lovens tredie Bogs 22. Kapitel — alt-saa Jydske Lov, — men henviste iøvrigt til Overdommeren.

Hvad denne har sagt, fremgaar ikke af Tingbogen, men i den følgende Tid finder man dog stadig Herredsfoged Laurids Pedersen i Bjerre som Dommer i Retten.

P. Eliassen.

Grejs gamle Kirke.

I Tilslutning til min »Grejs gamle Kirke« i Aarbogen for 1919 vil jeg her gengive en kongelig Missive¹⁾ af 7. Novbr. 1648 til Fru Margrete Lunge, Enke efter Befalingsmanden paa Koldinghus, Mogens Bille til Tirsbæk²⁾, og til Biskoppen i Ribe om Stolestader i Grejs Kirke:

Eftersom Fru Mette Rosenkrantz, afg. Niels Vinds til Grundet³⁾, tilforn hafver ladet andrage och berette, hvorledes sig stor Uskickelighed skal begifve udi Greise Kierke, i Synderlighed, naar Folket de gaar til Guds Bord, formedelst den snefre Rum, som der fin-

¹⁾ V. A. Secher: Forordninger og Recesser 1558—60. 5,582.

²⁾ Marius Hansen: Tirsbæk, S. 105.

³⁾ Marius Hansen: Hovedgaarden Grundet og dens Ejere. V. A. Aar-bog 1914.

des op ved Alteret af Aarsag, at Stolene paa begge Sider staar langs op saa ner til Alteret, saa at Folket uden Trengne icke kand did opkomme eller sidde for Alteret, hvorpaa hun til eder hafver forhverfvet Befaling, at I om dets Beskaffenhed eder skulle erkyndige och siden erklere, ved hvad Middel dermed kunde ske nogen Forandring, da, paa det saadan Uskickelighed tilbørligen kand remederes och afskaffes, beder vi eder och ville, at I med fordeligste efter eders egen derom i vores Cancelie indleiveredede Erklering och andgifvende med forskrefne Stolstande i bemeldte Kiercke lade gjøre den Anordning, at de sex Kvindestole, trei paa hver Side, som skal findes op i Coret, blifver aftaget, och de Kvinder, som der staar, blifver andbefalet at stande neden for hos de andre Kvinder, hvortil dennem fire Stole flere neden i Kierken paa Kvinde-raden skal tilforordnes, och de Menspersoner, som der nu staar, saa mange som gift er och sidder for Gaarde, dennem hafver I at tilholde, at de begifver sig ofver til Karlesiden; men de unge Karle, Svenne och Dreng at staae paa det ny Pulpitur, som bemelte Fru Mette Rosenkrantz paa hendis egen Bekostning der hafver ladet bygge, och paa det desto bedre Skickelighed i fornefte Kiercke holdes kand, da hafver i alle Stolene der sammesteds efter Forordningen at lade omskifte, saa at alle kand hafve det beste Rum mueligt er och se och høre Presten baade fra Alteret och Predikstolen.

Marius Hansen.

Hvalfangsten paa Hjarnø.

I Glud Museum findes 3 Knogler af den Hval, som for længe siden blev fanget ved Hjarnø, nemlig en stor Ryghvirvel, skænket Museet af afdøde Lærer N. Lods-

gaard, Hjarnø, en mindre do., skænket af Hr. Gustav Gluds Arvinger, Tønballegaard, og et Stykke af et Ribben, skænket af Hr. Godsejer P. Glud, Jensgaard. Desuden findes der endnu to Ryghvirvler paa Hjarnø, i Gaarden Østergaard. — Forhen havde mange af Hjemmene dér Knogler af det store Dyr. Ryghvirvlerne egnede sig særligt til at sætte et Vandtrug paa, og, skønt Beenvævet er meget porøst og Knoglerne derfor lette, synes de at være næsten upaavirkede af Tidens Tand.

Det er naturligt, at jeg i sin Tid ansaa det for min Pligt at samle de Oplysninger, det var muligt at faa om den store Krabat og Tidspunktet for dens mindelige Endeligt. Jeg talte med gamle Folk paa Hjarnø om Sagen, men ingen vidste Besked. — Jørgen Juul mente dog bestemt, at det var førend 1800, hvilket ogsaa tilfulde holder Stik. — Paa den ene af Ryghvirvlerne i Glud Museum er fastheftet en Seddel, paa hvilken Aarstallet 1797 er skrevet. — Dette har senere vist sig ikke at være rigtigt. Jørgen Juul kunde ligeledes berette, at en vis Hr. Feddersen for mange Aar siden havde været paa Hjarnø for at samle Oplysninger om Hvalen, og at han havde faaet een eller flere Knogler med sig til København og afleveret dem til Zoologisk Museum. — Da jeg saa i Somren 1918 havde et længere Ophold i Hovedstaden, besluttede jeg mig til at efterforske, hvorvidt dette Museum kunde give mig nøjagtig Besked, og jeg henvendte mig da til Hr. Viceinspektør Winge, der beredvillig viste mig den ene Ryghvirvel af Dyret, som er alt, hvad Hr. Feddersen har bragt derover. Det nøjagtige Aarstal samt Beretning om Hvalens Endeligt skulde jeg kunne finde i nogle gamle Blade »Jydske Efterretninger« fra 1871 paa det Kgl. Bibliothek. — Naa, jeg var jo ikke seen,

nu maatte jeg have Klarhed! Paa Bibliotheket maatte man desværre meddele mig, at et saadant Blad fra den Tid fandtes ikke, derimod var der nogle langt ældre af dette Navn. Ved en heldig Indskydelse forlangte jeg da dette Blad fra 1771, og ganske rigtig, straks fandt jeg hvad jeg søgte.

Avisartiklen gengives her nøjagtig i sin originale Form:

Aalborgs nyttige og fornøvelige

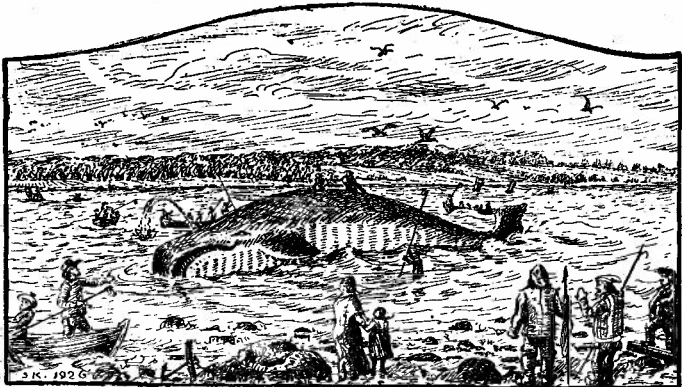
»Jydske Efterretninger«

af 1ste Februarii 1771.

Fra Sr. Brandt, Farver i Horsens, er følgende indberettet:

Paa Hiernø Land, som af Søen er omgiven 2 Mile fra Horsens Kiøbsted i Stiernholms Amt, er først i Dec. med haardt Veyr og høye Vande kommen fra Havet ansættendes en stor Fisk, og idet han vilde sætte sin Fart igennem det nordre Løb fra Landet, blev han staaende paa 7 Foed Vand. Dagen derefter, da Vandet var falden ongeføhr 1 Foed, begave Indbyggerne sig i Baade til Fisken, som laa nogle Foed med den eene Side over Vandet, og af sit Pusterør eller Aande-Hullet pustede Vandet meget højt i Vejret; Folkene havde Økser paa lange Stager, og hug i ham, men, da han agtede det ikke, gik nogle af de dristigste paa Fisken og hug nogle Læs Spæk af hannem; derefter forføyede de sig i Baadene, og hug moxen Rygbenet i to, samt Hul paa Siden, hvor de med Magt stødte et stort 12 Alens Træ i Livet, da dette skeede, følte han først Smerten, og slog meget haardt med sin Hale, som var 7 Alen bred, i Vandet, og puste da meget Blod og Vand af sig, som overstænkte alle Folk i Baadene, der maatte flygte fra ham, han dreyede sig ofte om paa Halen, men kunde ey ungaae af Mangel paa dybt

Vand, endelig fik de et stort Hul hugget udi hans Hoved, og derved dræbte ham. Samme Fisk var 26 Alen lang og 8 Alen dyb, derefter fik Beboerne ham ved Gang-Spil halet til Landet, hvor mange omliggende Herskaber reiste over at besee den, som var forunderlig af Skabning. Hovedet var ungefehr 9 Alen lang, og tvært over Hovedet imellem begge Øynene 4 a 5 Alen, den nederste Mund var besat med Tænder paa en god

Fingers Længde, og saa tykke som et Haandle, i den øverste Mund var ingen Tænder; den var meget feed, og havde tre Qvarteer reen Spæk paa Siderne, saa Beboerne fik af ham henimod 100 Tdr. Tran, foruden endeel Fit, som flød af ham i Søen; tre Dage efter han var dræbt, var han endnu varm, og Spækket røgede, endskiøndt det var paa saa kold en Aarsens Tiid; ingen her ved Navn paa Fisken, men da de partede ham, kunde de see, at det var en Han-Fisk; der skal efter Spørgement være fornummen hans Mage imellem Endelaug og Hiernø, som vilde lokke hannem tilbage. Man vendter at den ligeledes selv skulle støde an, og løbe sig fast.

Conté. Wisfinge Gange i Halding, 9. 13. 1837.

Conté. Wisfinge Gange i Halding, 9. 13. 1837.

Bemeldte Hiernøe tilhører ellers Hr. Consistorialraad Glud i Bierre-Herred.

Det fremgaar af ovenstaaende Beretning, at det har været i Aaret 1770 og Datoen var d. 8de December.

— Man kan vanskeligt forestille sig, hvor vældig en Spænding de gode Hjarnøfolk har befundet sig i; — det har svirret i Luften med: »Todeme«, »svenskeme« og andre typiske Hjarnø-Eder. — Der var dengang en Mængde af Mændene, som havde været tilsøes, og det var mærkelig nok, at ingen af dem kunde afgøre, at Hvalen var en af de saakaldte »Kaskelotter«. — Alrøboerne vilde forresten bagefter have Del i Udbyttet, og der blev endog Rettergang om Sagen. — Øvrigheden gav dog Hjarnøboerne Medhold, fordi Hvalen vendte Hovedet mod Hjarnø (!) — Men Alrøboerne tog Revanche ved, paa en Konfirmationsdag, da næsten alle paa Hjarnø var i Glud Kirke, at sejle over Sundet og rapse en Del Kobbertøj (!) — Saaledes jævnedes man Mellemværendet dengang.

Søren Knudsen,
Glud.

Brudstykke af en Byvide fra Eltang.

Før Udskiftningen fra Fællesskabet havde hver Landsby sin Byvide eller Byvedtægt. Sidst jeg var i Viborg Landsarkiv, fandt jeg i Brusk Herreds Tingbog for Aaret 1667 et Brudstykke af en gammel Byvedtægt fra Eltang. Det hedder saaledes i Tingbogen: »Der i Retten fremlagdes et Videbrev, som Grander og Naboer i Eltang haver gjort 1648 den 28de Maj, som i sin første Punkt formelder: For det første skal vi leje Græslæg hvert Aar den næste Søndag efter St. Vold-

borgdag paa vores Fæ, Heste og Øg og udjævne os det imellem, saa den, som haver meer, skal gøre den Skjel, som haver mindre og straks paa Grandestævnet give for hver Nød (Ko) 8 Skilling og for en Hest eller Hoppe 1 Mark danske paa Fællesgræsningen, og hvilken Mand, som er Grandefoged og skilles derved, skal gøre alle Lodsejere og deres Hustruer et Gilde, som hans Formand haver gjort, og hver Mand skal tage sin Hustru med sig uden hun haver lovligt Forfald, hvo det ikke gør, bøder $\frac{1}{2}$ Tønde Øl i Lauget, hvilket samme Videbrev her i Dag for Retten blev læst og paa-skrevet. — Saa mødte Tomas Jensen og dertil svarede, at han ikke havde mere Kvæg end hans Lod kunde taale, og ydermere svarede Tomas Jensen, Hans Bull, Hans Iversen og Mads Pedersen, at de ikke kunde staa ved med samme Videbrev; men det opsiger og ville gøre ny Videbrev efter den Maner, de haver i andre Byer. Hvorimod Hans Bertelsen derimod svarede, at han gerne vilde samtykke i et nyt Videbrev, naar de betaler det gamle. — Hans Bertelsen, der døde 1691 — 51 Aar gl. — beboede den største Selvejerbondegaard i Byen og var Sognefoged. (Eltang Sogns ældste Kirkebog i Landsarkivet.)

J. J. Ravn.

„Kochens Kilde“ ved Vejle.

I det sidstudkomne Hæfte af »Vejle Amts Aarbøger« (2. Halvbind 1925) findes en Artikel om *Helligkilder* i Vejle Amt.

Forfatteren af denne Artikel, August F. Schmidt, betegner heri »Kochens Kilde« som »Kokkens Kilde« og knytter hertil bl. a. følgende Bemærkning (S. 143):

»Kok hentyder vistnok til noget urent ved Lokalteten«.

Jeg skal tillade mig at oplyse, hvorledes dette mærkelige Navn er opstaaet.

I gamle Dage hed Stedet »Svertpøt« (ø: den sorte Pøl), fordi her var et meget sumpet Sted, hvor Vældet fra Bakkerne søgte Vej ned til Aaen. I Nærheden var Byens »Losseplads« (ø: Affaldsplads).

I det 19. Aarhundrede kom den gamle Svertpøtkilde til Ære og Værdighed. Dens Udløb under Kolding Landevej blev omgivet af en solid Kampestensmur, og to Stentrapper førte ned til det Bassin, hvori Kilden udgød sit rige Væld.

Desuden blev Kilden omdøbt. Den fik Navnet »Kochens Kilde« til Ære for eller til Minde om *Oberst Casper von Kochen*, der i Aarene 1802—04 som ung Vejassistent havde ledet Opførelsen af den store Stenbro over Vejle Sønderaa, og senere, som Chef for Vejkorpsen, havde forestaaet Anlægget af de nye Hovedlandeveje ved Vejle. — Kilden er nu saa at sige forsvunden, og Stedet er i den Grad vanrøgtet, at selve den Sten, hvorpaa v. Kochens Navn stod indhugget, blev fjernet fra Muren. Den tjente en Tid som Vejsten ved Fredericia Landevej nedenfor »Mindebo«, men er senere ført til Vejle Museums Gaard.

Vejle, den 11. December 1925.

C. V. Petersen.

INDSAMLINGEN I VEJLE AMT TIL NATIONALMUSEUMSFONDET

Ved Indsamlingen i Vejle Amt er der ialt indkommen følgende Bidrag fra nedennævnte Sogne (de manglende Numre repræsenterer Sogne, fra hvilke der desværre intet indkom):

	Antal Bidrag- ydere	Beløb Kr. Øre
1. Almind Sogn	90	167.75
5. Sdr. Bjært —	157	223.70
6. Bramdrup —	47	106.00
7. Brande —	250	571.00
10. Daugaard og Ørum Sogn	76	177.50
11. Dalby Sogn	70	181.65
12. Egtved —	84	196.00
13. Eltang —	83	151.00
14. Erritsø —	76	97.00
15. Engom —	65	187.00
16. Gaarslev —	74	72.75
17. Gadbjerg —	34	36.20
21. Givskud —	4	10.00
22. Give —	123	228.50
23. Glud —	107	253.75
24. Greis Sindbjerg Sogn	54	55.00
25. Harte Sogn	107	117.50
26. Hatting —	67	140.25
27. Hedensted, Store Dalby Sogn	83	206.00
28. Herslev Sogn	27	54.00
29. Hejls —	68	222.25
30. Hornstrup —	65	77.00
32. Hornum —	31	100.00
33. Hvejsel —	151	169.25
34. Højen —	89	254.50
35. Jerlev —	55	152.13
36. Jelling —	229	473.75
38. Kollerup —	40	69.50
Transport ...	2406	4750.93

		Antal Bidrag- ydere	Beløb Kr. Øre
	Transport ...	2406	4750.93
40.	Lindeballe Sogn	29	41.00
41.	Løsning —	3	9.00
44.	Pjedsted —	54	122.00
45.	Raarup —	1	5.00
46.	Randbøl —	97	153.00
47.	Ringgive —	44	43.50
49.	Skjærup —	5	17.00
50.	Skibet —	76	232.55
51.	Skjolde —	87	267.25
52.	Smidstrup —	80	141.95
53.	Stovby —	108	316.30
56.	Starup —	436	1139.00
57.	Sdr. Stenderup Sogn	87	137.60
58.	Taulov —	94	160.00
60.	Thyrsted-Uth —	48	90.00
61.	Thyregod Sogn	29	44.00
62.	Ullerup —	25	50.00
63.	Uldum —	26	102.00
64.	Urlev —	12	44.00
67.	Vejstrup —	26	58.75
68.	Vester Nebel Sogn	147	198.90
69.	Vinding Sogn	153	320.00
70.	Vindelev —	54	103.00
71.	Vilstrup —	23	80.50
72.	Viuf —	69	157.00
73.	Vonsild —	55	161.00
74.	Vrigsted —	25	43.00
75.	Ødis —	123	215.00
76.	Ødsted —	213	184.40
79.	Øster Snede —	135	167.40
		4770	9555.03
	Fredericia Købstad	690	1883.06
	Kolding —	1756	5106.36
	Vejle —	966	7100.46
		8182	23644.91
	Indvundne Renter	Kr. 297.41	
	Udgifter til Porto m. v.	174.02	123.39
			<u>23768.30</u>

Vejle Amts historiske Samfund.

Regnskab for 1925.

<i>INDTÆGT:</i>	Kr.	Øre	<i>UDGIFT:</i>	Kr.	Øre
1. Kassebeholdning overf. f. f. Aar	3271	53	1. Udgivelse af Aarbogen, 1500 Eksp.:		
2. Bidrag fra 1130 Medlemmer	4520	00	1. Halvbind.	2156.30	
3. Livsvarige Medlemmer	—	—	2. do.	1709.90	3866 20
4. 46 Subskribenter	126	50	2. Foredrag og Udflugter	393	92
5. Salg af ældre Aargange	518	79	3. Anskaff. og Vedligeh. af Inventar. . . .	77	87
6. Bidrag fra Stat, Amt og Kommune	650	00	4. Bestyrelsens Rejser og Udlæg	60	80
7. Bidrag fra Banker og Sparekasser	200	00	5. Udsendelse af Aarbogen	879.63	
8. Entre ved Foredrag	—	—	÷ Portorefusioner	668.25	211 38
9. Renter af Kassebeholdning	168	87	6. Administration	247	75
10. Andre Indtægter:			7. Andre og uforudsete Udgifter	686	15
Salg af 47 Expl. af »Strejftog«	191	50	8. Forøgelse af Kapitalformuen	—	—
			9. Restancer — fradr. under Indt.-Kt. 2	—	—
			10. Kassebeholdning overf. til n. Aar. . . .	4103	12
Kr.	9647	19	Kr.	9647	19

Kapitalformuen androg ved Aarets Begyndelse Kr. 1627.94. I Renter er tilgaaet Kr. 82.13.
Kapitalen ved Aarets Slutning Kr. 1710.07.

Kolding, 20. Januar 1926.

I. O. Brandorff.

Revisionsantegnelse:

Regnskab og Bilag eftersat, hertil bemærkes, at under Bogstav W. er opført under Tilgang i Aaret 1925 2 nye Medlemmer, skal efter Revisionens Formening være 3 nye Medlemmer. Kontingentbeløbet vil være at tage til Indtægt i Regnskabet for 1926.

Alminde og Kolding, den 13. April 1926.

Anders Jessen.

A. D. Christensen.

Revisionsantegnelsen erkendes.

I. O. Brandorff.

ANDERS SØRENSEN VEDELS
MINDESKRIFT OM
JENS PEDERSEN GRUNDET

OVERSAT AF FR. MOTH

I aaret 1565 var den 23-aarige A. S. Vedel kommen tilbage til Danmark efter sin første udenlandsrejse og havde besøgt sin fødeby Vejle, hvor han med dyb sorg modtog efterretningen om sin elskede lærer J. Pedersen Grundets død. Snart efter drog han atter til Tyskland, tog 1566 magistergraden i Wittenberg og forfattede det følgende aar i denne by sit smukke latinske mindeskrift om sin faderlige ven¹). Dette lille arbejde, der ligger til grund for H. F. Rørdams artikel om Grundet i »Dansk biografisk Lexikon, VI, s. 227 ff., J. Kinchs redegørelse for hans virksomhed i Ribe i »Ribe Bys Historie og Beskrivelse«, II, s. 66—70 og V. Blochs meddelelser i »Af Ribe Katedralskoles Historie gennem 700 Aar«, 1910, s. 24—27, ligesom det er blevet meget benyttet af Wegener i hans bog om A. S. Vedel, har, saa vidt mig bekendt, ikke været oversat før og eksisterer kun i nogle ganske faa eksemplarer. Det var derfor paa tide at redde dette arbejde af en af vort aandslivs mest fremragende og sympatiske skikkelser fra undergang ved en ny udgave eller i det allermindste ved en oversættelse, hvorfor jeg med glæde har fulgt hr. redaktør Eliassens opfordring til at udarbejde en saadan. Da den uerstattelige bog natur-

¹) *Oratio de vita et obitu reverendi viri Johannis Petri Grundth, scripta ab Andrea Severino Vellejo.*

ligvis ikke udlaanes, har hr. pastor H. Kau i København gjort sig den ikke ringe umage at tage en omhyggelig afskrift, saa at jeg har haft et aldeles paalideligt grundlag at arbejde efter. Mit formaal har været at gengive Vedels skrift med den størst mulige troskab, men tillige med al hensyntagen til modersmaalets krav. En og anden kunde maaske mene, at jeg egentlig burde have valgt den gamle forfatters egen danske sprogform, men til et saadant kunststykke mangler i hvert fald jeg enhver forudsætning; jeg har været nødsaget til at lade vor berømte landsmand udtrykke sig paa vor tids Dansk. Helt let har opgaven ikke været. Vedels skrift er fortræffeligt fra indholdets side, det er en lille aands- og kulturhistorisk perle af høj værd; det kan, anvendt med forsigtighed, danne et lille korrektiv til *Vilhelms Bangs* bekendte bog »Latinskoleliv og Studenterliv«, 1892. Bangs meddelelser er utvivlsomt paalidelige; men der findes næsten ingen lyspunkter i det uhyggelige, ja grufulde billede, han giver af det 16. og 17. aarhundredes skoleliv. Fuldt saa raat og grusomt har det dog vel ikke været alle vegne, i hvert fald i den første tid efter reformationen; thi hvor uhyre en forskel er der ikke mellem Bangs bøddelskikkelser og Vedels sympatiske skildringer af rektor Abildgaard i Aarhus og Grundet i Ribe! Kun svagt antyder Bang s. 70—72, at der i slutningen af den katholske tid med den humanistiske retning spores en mere human behandling af disciplene, repræsenteret af den berømte Morten Børup i Aarhus (død 1526) og Christiern Pedersens pædagogiske skrift »Om Børn at holde i Skole«. Bang, der hverken nævner Abildgaard eller Grundet, har næppe haft tilstrækkelig opmærksomhed for denne side af sagen. Ogsaa i Tyskland, hvorfra de aandelige strømninger udgik til Dan-

mark, kender vi fra tiden nærmest før Luther adskillige fremragende mænd, der fremsatte ganske fortrinlige pædagogiske principer, og det kan næppe være tvivl underkastet, at det er fra dem, Christiern Pedersen, Morten Børup, Abildgaard og Grundet umiddelbart eller middelbart har faaet deres fortræffelige grundsætninger. Desværre var tiden ikke moden til dem, og baade i Tyskland og Danmark sank man snart tilbage til den gamle slendrian.

Lidt beklageligt er det derimod, at Vedels skønne mindeskrift i formel henseende ikke staar paa højde med det fortræffelige indhold. Skønt forfatteren umiskendelig har tilstræbt en vis humanistisk elegance, har han ikke haft synderligt held med sig, og det er ganske tydeligt, at han selv har følt det; naar han gentagne gange taler om sin knappe tid og ringe veltalenhed, skal dette sikkert opfattes som en ingenlunde ufornøden undskyldning. Vi har ganske bestemt at gøre med et hastværksarbejde, der flere steder i en betænkelig grad nærmer sig begrebet sjuskeri. Sproget er alt andet end korrekt og staar langt under jævnmaalet for Humanistlatin; de mange uheldige, mindre rigtige udtryk virker næsten pinligt, ja ligefremme syntaktiske »brølere« er ingenlunde sjældne. Der er naturligvis tilfælde, hvor disse sproglige mangler vanskeliggør forstaaelsen, og da der desuden nogle steder maa være bortfaldet et eller flere ord, og ikke alle trykfejl lader sig rette, har jeg hist og her maattet nøjes med det omtrentlige eller sandsynlige. Hvor smaa tilføjelser var nødvendige for at faa en klar mening frem, har jeg sat dem i klammer [].

Ogsaa historiske unøjagtigheder forekommer: Vedel er ingenlunde fortrolig med begivenhedernes gang i den ham i tid saa nærliggende Grevefejde; men her

kan man lettere undskylde hans svigtende hukommelse, især da han, som han selv siger, ingen har haft at raadføre sig med.

Jeg har overført de latiniserede navne paa Dansk, men tilføjet Vedels latinske former i parentes. Ogsaa her viser han en paafaldende unøjagtighed, idet han f. ex. kalder sig selv *Andreas Severinus* o: »Anders Søren« og Jens Pedersen *Johannes Petrus* o: »Jens Peter«, skønt det burde være *Severini* og *Petri* o: »Sørens(søn)« og »Peters(søn)«, og saaledes behandler han de fleste andre navne, skønt han ikke er konsekvent. Jeg har været lidt i tvivl, om jeg skulde anvende formen *Grundet* eller *Grundith*, som Vedel (og Kinch) bruger, men har bestemt mig for den første som den almindeligste og naturligste i vore dage. De store begyndelsesbogstaver i enkelte ord skyldes Vedel, der dog heller ikke her er konsekvent (med mindre det er sætteren, der har kludret). Dog skriver han altid »Kirken« (*Ecclesia*), »Kirken og skolen« (*Ecclesia et schola*), et karakteristisk træk, som det vilde være utilbørligt ikke at gengive.

De med H. F. Rørdam og andre forfatternavne mærkede fodnoter er, naar intet andet bemærkes, tagne fra »Dansk biografisk Lexikon«. Jeg takker min ven, den grundige og saare kyndige *Dr. Achelis* her i Haderslev, hjærteligt for adskillige, meget vigtige meddelelser, som jeg har mærket med A.

Størst tak skylder jeg dog hr. pastor *H. Kau* for det uegennyttige og meget betydelige arbejde, han har haft med afskriften, uden hvilken oversættelsen havde været en umulighed. De noter, jeg skylder ham, er mærkede med K. Endelig har han med vanlig velvillie givet mig følgende overmaade værdifulde oplysninger om den latinske original:

»Den lille Bog om Grundith er i Oktav og har Arksignatur O—R, hvilket sidste jo noksom vidner om, at den har været vedføjet et større Skrift. Den indeholder 60 Sider, hvoraf de 42 (Titelbladet medregnet) udgjør Anders Vedels »Oratio«¹⁾, altsaa det, De nu har oversat. Resten af den lille Bog er optaget af nogle Digte: Et langt latinsk Digt af Anders Vedel, to latinske Digte af Petro Hegelio Ripensi, det ene til J. P. Grundet, det andet til A. Vedel, endelig et Digt paa Græsk af Jacobo Matthia Arhusiensi.

Det er rigtigt, at Bogen om Grundith har været trykt i »Similitudines«²⁾, der sammen med »Oratio« har Arksignatur A—R. Der findes paa det kgl. Bibliothek et Exemplar af »Similitudines« med »Oratio« vedføjet, foruden det særskilte Exemplar af »Oratio«. Men det er det eneste Sted i Danmark. Universitetsbibliotheket har intetsomhelst og Karen Brahes Bibliothek i Odense heller intet, og hvor skulde det vel saa ellers være? Om der muligt kunde findes et Exemplar i Ribe Latinskoles Bibliothek, kan jeg ikke oplyse.

Derimod findes der Exemplarer af Bogen i Tydskland (Wolfenbüttel), 2 Exemplarer i Oslo, bl. a. paa Universitetsbibliotheket, og et Exemplar i Sverrig (Västerås) og formodentlig flere Steder.

Det særskilte Exemplar af »Oratio« er meget medtaget af Fugtighed og er noget maculeret. Det har aabenbart været flittigt brugt; der er skrevet Bemærkninger med Blæk i Marginen somme Steder, ligesom der er hele Sætninger, der er understreget med Blæk. Det samlede Exemplar af »Similitudines« og »Oratio« er derimod vel bevaret og gjør ikke Indtryk af at være benyttet ret tit. Papir og Tryk er vel hverken

¹⁾ Talen (mindeskriftet) over Grundet.

²⁾ Se nedenfor s. 175 f.

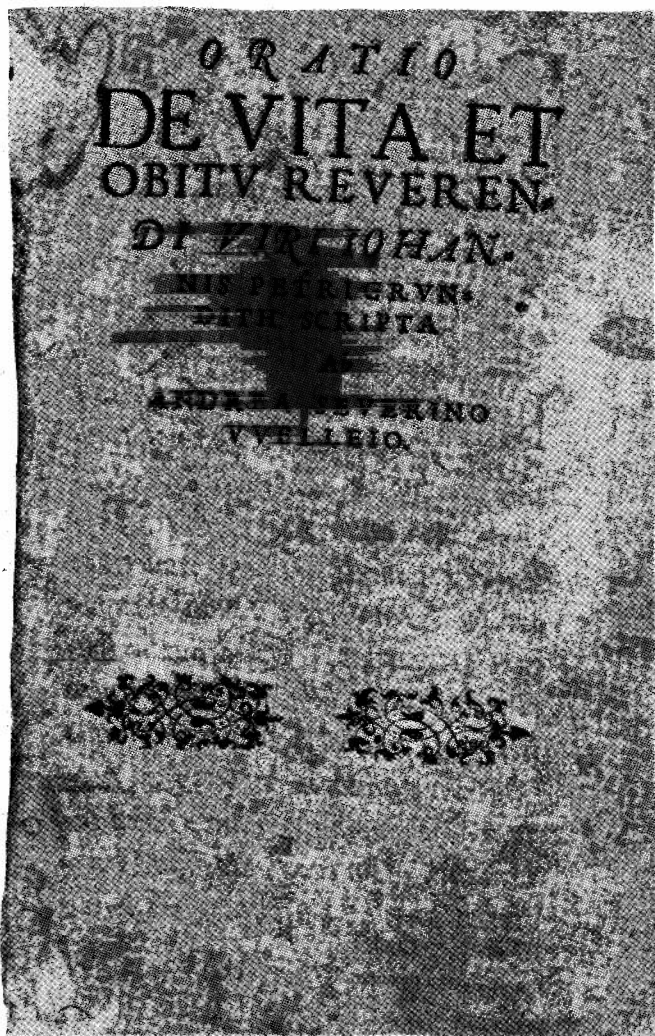
værre eller bedre end i andre Bøger fra den Tid. Typerne er smaa, og der er visse Bogstaver, der ligne hinanden saadan, at man let kan tage fejl af dem.«

Jeg har med dette lille arbejde vovet mig ind paa et omraade, der er mig ret fremmed, ikke i sproglig, men i litterær og historisk henseende. Til nogen forberedelse var der ingen tid, og jeg maatte desuden for at udføre det forlade andre studier, der optog og optager mig meget og ligger dette omraade saare fjærnt. Jeg haaber, at disse misligheder ikke maa spores alt for stærkt.

Haderslev, den 22. juni 1926.

Fr. Moth.

Faksimile af titelbladet i A. S. Vedels skrift om Grundet.

DEN ÆRVÆRDIGE
JENS PEDERSEN GRUNDETS LIV OG DØD,

EN TALE SKREVET AF
ANDERS SØRENSEN VEDEL.

Jeg hilser den højtærede, i den største fromhed, lærdom og aandsdannelse fremragende magister *Jakob Madsen Vejle*¹⁾ (Jacobus Matthiæ Welleius), Guds ords trofaste tjener i Ribe paa den Cimbriske Halvø, min ven og elskede broder i Christus.

Den 27. juni bragte brevdrageren mig et brev, der ikke blot paa vanlig vis glædede mig over al maade, fordi det var et saare vægtigt vidnesbyrd om din kærlighed til mig, men ogsaa vederkvægede mit sind, opfyldt som det er af disse mine forhaandenværende bekymringer. Naar du for øvrigt ønsker at faa del i udbyttet af mine anstrængelser, saa har du her en del deraf, der vel er for ringe til dine store fortjenester, men dog ikke uværdig til at nyde din beskyttelse og vidne om vort venskab. Paa grund af tidens knaphed har det ikke været mig muligt at udarbejde denne min lille fortælling og ekloge²⁾ med mere omhyggelig flid,

¹⁾ *Jacob Madsen Vejle* var søn af borgmester Mads Nielsen i Vejle og blev født 1538. Fra sit 10. til sit 13. aar havde han gaaet i Ribe skole (og havde altsaa haft J. P. Grundet til rektor); siden besøgte han andre skoler. 1563 tog han magistergraden i Wittenberg; 1565 blev han rektor i Ribe og 1567 sognepræst ved domkirken, et embede, der havde staaet ubesat siden Grundets død (1565). Han gjorde sig meget afholdt, saa at det var en stor sorg for menigheden, at han 1587 blev valgt til Fyns biskop, i hvilken stilling han viste megen dygtighed. Han døde 1606; han havde i sit ægteskab haft 18 børn. (Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse, II, s. 159 f.)

²⁾ *hanc narratiunculam et eclogam nostram.* — Talen over J. P. Grundet kan til nød kaldes en »lille fortælling«; men en ekloge betyder net lille digt«, lige siden renaissancen næsten altid et »hyrdedigt«. Det lader næsten til, at Vedel bruger denne benævnelse, fordi Grundet var sin menigheds hyrde.

som jeg nok havde ønsket¹⁾); ikke des mindre har jeg ydet saa meget, som min ringe fritid og mine begrænsede aandsgaver har tilladt. Jeg vilde derfor have prydet dette mit lille arbejde med flere ord, hvis jeg ikke havde kendt din fine aandsdannelse og vidst, at ingen er nærmere til at værne om vor fælles lærers ry end du, hans værdige efterfølger. Maatte den evige Gud, vor Herre Jesu Christi fader, tilstede, at du ved at træde i hans fodspor engang endog overgaar ham, for at der af dig kan udrettes noget, der er Gud kært og velbehageligt og heldbringende for dig og alle borgere i Ribe! Skrevet i Wittenberg paa selve Apostlen Jakobs dag²⁾ i Herrens aar 1567.

Anders Sørensen.

TALEN.

Der gives saa meget, som formaar at opflamme os til at elske dyden og stræbe efter den, hvis vi ikke er aldeles sløve, blottede for ethvert begreb eller forhædede i slethed. Thi for kun at tale om taknemmeligheden, hvor fin og aandfuld er saa ikke den navnkundige fremstilling af Gratiernerne, som de gamle uden al tvivl har udtænkt i en bestemt hensigt! — jeg sigter til det maleri³⁾, paa hvilket man ser tre unge piger afbildede, der med sammenslyngede arme holder fast ved hverandre, af hvilke de to vender ansigtet mod os,

¹⁾ *ut forte volui* (»som jeg maaske har ønsket«!) aabenbart en af Vedels sædvanlige uagtsomheder.

²⁾ 25. juli.

³⁾ Da et saadant maleri umuligt kunde være bevaret fra oldtiden, har Vedel formodentlig haft en moderne fremstilling for øje, skønt han stadig taler om »de gamle« og maa have kendt antike fremstillinger af Gratiernerne fra den gamle litteratur. Det ligger da nær at tænke paa den berømte *Lukas Cranach* (1472–1553), kurfyrstelig sachsisk hofmaler og borgmester i Wittenberg, der har anvendt mange antike æmner til at fremstille det nøgne kvindelige legeme. — *Gratiernerne*, yndens og skønhedens gudinder, virker ogsaa for samdrægtighed og harmoni blandt menneskene. Ordet er af samme stamme som *gratus*, »taknemmelig«, saa at Vedel med nogen ret anvender sin aandfulde og smukke symbolik.

og den tredie vender ryggen til, medens de dog hver for sig stedse fremtræder med nøgent legeme og ungdomsfrisk skønhed. Ved denne snildt udtænkte fremstilling vilde de gamle anbefale os en saare stor og for øvrigt sjælden dyd, for at vi, saa ofte som vore øjne faldt paa dette billede, ogsaa i sjælen kunde mindes denne ophøjede dyd, der er saa overmaade nødvendig baade i offentlige og private forhold. De vidste næmlich af erfaring, at det baand, der mest af alle sammenholder det menneskelige samfund, er den ved indbyrdes velvillie og gensidige tjenester tilvejebragte vekselvirkning, og at de, der formaar noget, ugærne eller i det mindste i mindre omfang vilde lade deres virksomhed og gods komme andre til gode, hvis de intet havde at vente af dem, hvem de fra tid til anden viser velgærninger. Det var dog ikke blot denne tanke, der ledede hine oldtidens vise mænd; men (og dette vejer langt tungere) de var overtydede om, at de, der glemte velgærninger, skønt de for øvrigt havde det i deres magt at vise sig taknemmelige, ikke engang gjorde sig nogen tanke om taknemmelighed mod forældre eller venner, endsige da mod Gud selv, og at dette end ydermere var den oprindelige kilde til skamløshed, der er alle andre lasters moder og leder. Derfor har de paa det omtalte maleri ikke blot vist os det store og rige udbytte, vi vinder [ved at være taknemmelige], men ogsaa maa den, hvorpaa det opnaaes. Thi ligesom to Gratier ser paa os, og kun én vender os ryggen, saaledes skaffer én eneste god gærning dobbelt gengæld. Og hvad nu deres nøgenhed angaar, og at det fortælles, at de bader sig i den Acidaliske kilde¹⁾, er dette et tegn paa, at alt bør gøres uden svig og smudsige tanker. Og for at

¹⁾ Græsk *Akidalia*, en kilde i Boiotien, der var helliget Chariterne (Gratierne).

ikke (hvad ej sjældent sker) erindringen om en modtaget velgæring hurtigt skal miste sin fyrige kraft i vort sind, har man givet dem et ydre og en skønhed, som sømmer sig for blomstrende unge jomfruer. Og saa af denne grund, siger Aristoteles¹⁾, har Grækerne opført Gratiernes templer midt i byerne; det skete næmlig, for at der intetsteds skulde mangle noget, der hos hver enkelt kunde fremkalde mindet om velgørenhed og taknemmelighed, og for at man overalt kunde have kunstværker for sine øjne, der talte om næstekærlighed og menneskelighed (de troede næmlig, at det var i statens interesse, at borgerne lagde den størst mulige vægt paa disse egenskaber). Ej heller mangler der baade fra gamle dage og nyere tider eksempler paa mennesker, der har ladet sig opflamme af saa stor kærlighed til denne dyd, at de ikke uden fare har udført mange mindeværdige gerninger og af den grund med føje nyder berømmelse og lovprises.

Naar jeg nu træder i disse menneskers spor, skyldes det ikke blot [deres eksempel]²⁾, men endnu langt mere tanken om Guds haarde og strænge trusel, der forsikrer, at ulykken ikke viger bort fra den utaknemliges hus³⁾, og derved har jeg ladet mig bevæge til at tage en byrde paa mine skuldre, der næsten overstiger mine kræfter, og hvortil jeg vanskeligt finder den nødvendige tid. Naar vi næmlig ifølge den tapre kong Alexander den Stores mening bør sætte vore lærere højest, fordi de viser os vejen til at leve paa rette vis, medens vore forældre kun aabner døren til livet for os⁴⁾, da saa' jeg, at jeg paa ingen maade kunde undgaa at besudle mig med den værste brøde, hvis jeg

1) I den »Nikomacheiske Ethik«, 1133a-2 (A).

2) Dette er meningen; den latinske sætning er slet bygget.

3) Salomons Ordsprog 17,13 (K).

4) En smule frit oversat.

ikke reddede min lærers skrifter og minde fra død og undergang, især da baade jeg og Christi Kirke skylder ham saa overmaade meget. Thi jeg tilstaar ærligt, og mangfoldige, som kender os, véd, at jeg under hans førerskab og ledelse af mine studier har betraadt den første løbebane i de frie kunster¹⁾, denne løbebane, paa hvilken jeg lige fra min barndom af har tilbragt adskillige aar, med hvilket udbytte, véd jeg ikke. Det var altsaa billigt, at jeg anvendte baade min aands kræfter, om de end er saare svage, og al min flid paa at hædre den mands ry, der baade har uddannet min aand og fra først af med største troskab ledet mine studiers gang. Ganske vist er jeg ingenlunde uvidende om, at der er mange af hans lærlinges tal, der med større myndighed og kraftigere veltalenhed og værdighed kunde varetage og udføre dette arbejde, som jeg har paataget mig; men da jeg ikke ser, at *nogen* har gjort noget forsøg derpaa, og da nu en anledning og det inderlige og hengivne personlige forhold, der raadede mellem ham og mig, tvinger mig til at fremstille og fortælle noget om hans liv og død, vil jeg gøre det saaledes, at der ikke berøves, men gives andre, hvis der kommer nogen anden, en lejlighed til at tale med større fylde i begge stilarter²⁾. Jeg tvivler heller ikke om, at der vil findes dem, som gør dette, og de vil da ikke blot ikke dadle selv dette mit svage forsøg, men endog oprigtigt anerkende det, naar de ærligt og redeligt har gjort sig det klart, hvad vi hver især skylder vor fortræffelige fader og lærer, og hvad pligten byder *mig*, der i flere aar har levet paa den fortroligste fod med ham i hans eget hus, skønt jeg var den ringeste

¹⁾ ∴: boglig dannelse, særlig gode humanistiske kundskaber.

²⁾ *in utroque genere* ∴: vers og prosa.

af alle¹⁾, og, hvad slægten angaar, er oprundet af den samme rod og har haft samme fødestavn som han.

For næmlicg at begynde lige fra vuggen af, fødtes min lærer, hr. *Jens Pedersen* (Johannes Petrus) i landsbyen *Grundet* (Grundith)²⁾, der er beliggende i den frugtbareste og tillige yndigste del af den Cimbriske Halvø (Jylland) i en afstand af knap en halv mil fra *Vejle* (Welleia). Til forældre havde han *Peder Terkelsen* (Petrus Torchillius) og *Kirsten Findsdatter* (Christina Vincentia), der, »fri for brøde, rene i færd og vandel« (for at bruge Horats'³⁾ vers), »fra forretnings-travlhed fjærnt« og »for renter og beregning fri«, foretrak deres lille jordlod for »hundrede hjerne« og »uld med Afrisk purpur to gange farvet« og levede tilfredse med deres jævnt gode, hæderligt erhvervede midler. At begge virkelig har levet fromt, kysk og rent, bevidnes af deres eftermæle, der lyder ens hos alle og nævner dem med hæder, idet mange endnu den dag i dag har bevaret mindet om dem; og blandt meget andet er det et ikke ringe bevis paa moderkærlighed, at hun paa grund af en ganske mærkelig hændelse indviede ham, om hvem vi nu taler, til Gud og theologiens studium, inden han endnu havde set dagens lys. Af hvilken grund dette skete, har jeg ment at burde tilføje, saaledes som jeg for otte aar siden hørte det af hendes egen mund, da hun var firsindstyve aar gammel.

En dag, da solen allerede var sin nedgang nær, var

¹⁾ ∴ i stilling og vilkaar (som discipel), vel ogsaa en (noget søgt) beskedenhed.

²⁾ Da if. Vedel Grundet, der døde 1565, blev lidt over 54 Aar gammel (se s. 183), maa han være født 1511. If. Kinch (anf. v. II, s. 66) fødtes han »på den daværende Bondegård Grundet ved Vejle«. Men *pagus* hos Vedel kan næppe betyde »gaard«, og Grundet var da ogsaa indtil 1578 en landsby paa 7 gaarde, se Trap under Hornstrup Sogn.

³⁾ Navnkundig romersk digter paa kejser Augustus' tid. Citaterne er fra Carm. I, 22,1; Epod. 2,1 og 4; Carm. II, 16,33.

hun for at varetage et eller andet hverv gaaet lidt længere end sædvanligt bort fra sin bolig til en dal, der ikke laa langt fra skoven. Der stødte hun paa en ulv, og da hun saa', at hun var afskaaret, og at enhver adgang til flugt var hende berøvet, løb hun ind mellem en flok kvæg, som just da tilfældigvis græssede i nærheden, i den tro, at under disse forhold vilde ulven, hvorledes det end gik, intet vove imod hende, eller at der vilde komme mennesker til, som kunde staa hende bi i hendes nød, inden den gik løs paa hende. Folk fra min hjemstavn paastaar og har ved lang erfaring (da vor egn vrimler af den slags og andre rovdyr) haft let ved at gøre den iagttagelse, at ulvene særlig efterstræber frugtsommelige kvinder og ved deres lugtesans kan opspore dem i lang afstand, men at de er bange for hornkvæg og ikke drister sig til at gøre noget, hvis det attraaede bytte befinder sig paa et nogenlunde sikkert sted, med mindre de først ved deres tuden har hidkaldt flere af deres egen art. Dette gjorde ulven ogsaa her; men imidlertid kom der nogle forbi, og da disse opdagede, hvad der foregik, opløftede de et højt raab, pudsede deres hunde paa ulven og jog den paa flugt, hvorefter de bragte den af skræk næsten livløse frugtsommelige kvinde til hendes hjem.

Til visse et stort vidunder, et vidnesbyrd om Guds godhed og varetægt! Vi ved jo, hvor meget der forefalder, som det er den menneskelige tanke umuligt at ransage, hvor mange uudsigelige vidnesbyrd om Guds værnende nærværelse under hele menneskets avling og tilblivelse, saa at man ingen finder, der formaar at fatte det i tanken og langt mindre at udtale sig derom. Og de allerstørste af disse vidnesbyrd er, at legemet, [sjælens] skønne bolig, formes af en lille, uformelig klump¹⁾, at fosteret i det allersnævreste rum bevæger

¹⁾ *maffula* er en fejl for *massula*.

sig uden aande og omsider paa vidunderlig vis fra sit varme gemmested føres ud i den kolde luft og dagens lys. Selv om vi nu indrømmer, at alt dette er den skæreste sandhed, og at det ogsaa i højeste grad fortjener, at vi atter og atter med taknemmelige hjerter tager det under overvejelse¹⁾, gør vi dog ofte den iagttagelse, at der foruden denne velkendte naturens sædvane, som ved det guddommelige forsyn er bevaret i nogle tusinde aar²⁾, hænder visse ting, undertiden endog uden formidlende og begunstigende årsager, over hvilke saa vel de avlende som de avlede³⁾ maa gribes af undren og gjerne kunde udbryde: »Hvad skal jeg give Herren til gengæld for alt, hvad han har givet mig?«⁴⁾ Om stjernernes ovenfra virkende kraft og skjulte indflydelse vil jeg ikke tale her, ej heller agter jeg indgaaende at efterforske, hvorfor som oftest de mennesker, hvem noget saadant⁵⁾ hænder i deres fødsels stund, i deres øvrige liv udfører og udretter noget mindeværdigt i en eller anden henseende. Saa meget er dog sikkert nok, at der ved denne hændelse blev givet min lærer den første lejlighed til at lade sig optage i Musernes⁶⁾ lejr med forbigaaelse af enhver som helst anden levevis. Jeg husker ogsaa, at han hele sit liv igennem erkendte den velgæring, der var vist ham ved moderens befrielse, og at han ofte med David takkede Gud: »Dine øjne saa' min formløse klump, og i din bog var alle mine lemmer skrevne, som siden formedes, skønt endnu ingen af dem var til. Du er den, der har draget mig ud af moders liv.«⁷⁾

¹⁾ Dette er sikkert meningen; men i disse linier strider Vedels Latin mod alle syntaxens regler.

²⁾ ɔ: siden »verdens skabelse« if. 1. Mosebog.

³⁾ ɔ: forældre og børn.

⁴⁾ Psalm. 116,12 (K.)

⁵⁾ Næmlig som det, der hændte Grundets moder (og ham selv) med ulven.

⁶⁾ Kunsternes og videnskabernes gudinder hos de gamle.

⁷⁾ Et citat, som det synes, af den 139. Psalme, v. 13 ff.

Ogsaa hans moder erkendte denne velgærning; thi hun aflagde det løfte, at hvis den guddommelige villie i sin mildhed lod fødslen og det øvrige¹⁾ forløbe heldigt, viede hun sin søn til præstegærningens hellige kald²⁾, og saa snart det lod sig gøre, inden han endnu havde naaet sit sjette leveaar, satte hun igennem, at han blev sendt i skole for at tilegne sig den fornødne lærdom. Faderen derimod, som mente, at hans arbejde vilde være ham til stor nytte ved ejendommens drift, søgte at hindre, at han kom til at studere. Men moderens løfte sejrede, støttet af andres mening, der blev opmærksomme paa, hvor opvakt og begavet drengen var, og derfor hævdede, at man absolut ikke burde lade faderen faa sin villie. Den, der særlig virkede herfor, var min morfader *Anders Bertelsen* (Andreas Bartholinus), der for omtrent 36 aar siden var borgmester (consul) i min fødeby og efter at have erkendt den rensede Christne læres lys endte sit liv fromt og saligt. Han holdt af drengen, ikke saa meget, fordi han havde hans faster til hustru, som paa grund af de forventninger, han nærede om hans gode anlæg, og derfor optog han ham nu i sit hus og lod ham i nogen tid opdrage sammen med sine egne børn og undervise, saa godt som tidsforholdene og skolevæsenet dengang tillod det. Men ikke blot tilegnede han sig hurtigt, hvad man dér meddelte ham, men hans aand higede efter noget højere. Alligevel var hans fader ret uvillig til at bestride de nødvendige udgifter, fordi han, som allerede omtalt, hellere saa', at han blev i sit hjem og beskæftigede sig med andre ting, end at han tilbragte tiden med boglige sysler. Og der manglede ikke meget i, at han havde sat sin villie igennem; men den forud-

¹⁾ bl. a. hvis hun fødte en søn.

²⁾ *puerum studiis religiosæ pietatis dicavit.*

seende moder forsynede hemmeligt sønnen med rejsepenge og sendte ham til *Ribe*.

Denne ved sine historiske mindesmærker og sin fordum anselige søhandel saare navnkundige by har faaet sit navn, fordi den ligger ved Vesterhavets kyst¹⁾, hvorfra vore landsmænd har den letteste sørejse til Frankrig, England og Spanien. Sønderjylland²⁾ kalder man i vore dage denne strækning af den Cimbriske Halvø, der ikke ligger meget langt fra Danmarks og Hertugdømmet Holstens nuværende grænser, til hvilket sidste land Ptolemæus³⁾ synes at have henlagt Phundusiernes⁴⁾ boliger. Da vor Grundet var kommen herhen, blev han i løbet af kort tid bekendt med gode mennesker paa grund af sin sømmelige adfærd og sin store flid. Dog var der to, han kom i et særlig fortroligt forhold til; den ene var hans studiefælle, den anden hans velynder. Den første var *Laurids Nielsen* (Laurentius Nicolaus)⁵⁾, der senere blev magister i de ypperste lærdomme og videnskaber, en i fromhed, indsigt og utrolig aandsdannelse⁶⁾ udmærket mand, som knyttede et saa varmt og ubrødeligt venskab med ham, at intet andet end blodets baand manglede for at gøre det til en fuldt ud broderlig kærlighed. Den anden var hr. *Niels Torkilsen*⁷⁾ (Nicolaus Torchillius), der i

¹⁾ Vedel forklarer navnet *Ribe*, latinsk *Ripæ*, som »kystbyen« (*ripa*, flodbred, kyst). Kinch (anf. v. I, s. 3 f.) mener, at navnet opr. er frisisk.

²⁾ *Jutiam seu Guthiam australem*.

³⁾ Berømt græsk geograf fra det 2. aarh. e. Chr.

⁴⁾ Jeg kan intet oplyse om dette folkenavn, der utvivlsomt er galt.

⁵⁾ *Laurids Nielsen (Riber)*, født i Ribe, blev senere slotspræst og snart efter sognepræst ved Nikolaj kirke i København. 1546 blev han præst ved Ribe domkirke, men ikke længe efter valgtes han til biskop i Vendelbo stift (1553), idet kongen bestemte, at den nye biskop skulde bo i Aalborg. Han var en dygtig og nidkær mand, men døde allerede 1557 (H. F. Rørdam).

⁶⁾ Dette ofte forekommende ord (*humanitas*) betyder særligt klassisk (humanistisk) dannelse, indsigt i oldtidens sprog, litteratur og historie.

⁷⁾ *Niels Torkilsen* omtales 1513 som Christiern II's kapellan, 1517 som skriver paa Københavns slot (det er vel derfor, at Vedel kalder ham kansler); 1521 var han tillige tolder i Falsterbo. Kongen lønnede ham med flere gejstlige len, deriblandt et kanonikat i Ribe, og optog ham 1520 i adels-

mange aar som højvis kansler havde stillet sin virksomhed til Christiern II's tjeneste; men da han slutte- lig forudsaa den mindre lykkelige udgang og afslut- ning, som senere fulgte, og havde faaet nok af de haardt tyngende bekymringer, som han havde maattet døje, havde han i rette tid forladt hoftjenesten, var bleven optaget i kannikernes kollegium, som det kal- des, og havde nu bosat sig i Ribe. Jeg har ofte hørt min lærer lovprise denne mands inderlige fromhed og iver for at fremme Guds ære og fornemmelig hans fremragende visdom, idet han tillige med hæder om- talte de velgærninger, han havde vist ham. Ej heller var han utaknemmelig mod sin velynder, men da le- delsen af skolen i Ribe senere var bleven ham over- draget, viste han ham ærbødig opmærksomhed og paa- tog sig med enestaaende og trofast omhu det hverv ved undervisning og formaning at uddanne hans børn, to unge mennesker med ypperlige anlæg¹).

Paa den tid gik der stort ry af skolen i Aarhus; fra alle kanter strømmede disciple derhen i mængde, dragne af magister *Terkel Abildgaards*²) udmærkede lærdom, og man nærede høje meninger om den virk- somhed, han udviste i at uddanne den derværende ung- dom. Den fortræffelige Mæcen, som jeg ovenfor om- talte, mærkede, at hans plejesøns længsler gik derhen; havde grunden været en hvilken som helst anden, vilde han ikke gærne³) have ladet ham rejse; men da han

standen. Aar 1525 kom han til Ribe med en anbefaling fra Frederik I og erklærede, at han nu vilde residere som kannik ved domkirken. Han døde 1553. (Kinch, anf. v. II, s. 51 f.).

¹) En af disse var maaske den Nicolaus Torchelii, der som student fra Haderslev 1568 studerede i Rostock (Achelis: Johanneum, s. 28, nr. 4).

²) *Terkel* (eller *Thorkel*) *Abildgaard* (hos Vedel: Torchillius Pomarius) havde været en af Morten Börups disciple i Aarhus skole. Han studerede i Rostock, fik 1520 en kirkelig virksomhed i Aarhus og blev senere tillige rektor ved domskolen. Han blev den første evangeliske sognepræst ved St. Clemens domkirke i Aarhus og virkede ivrigt for reformationen i denne by. Han døde 1564. (H. F. Rørdam).

³) *libenter*, der strider mod det følgende; rimeligere var *facile*, »let«.

saa', at hans begavelse og alder krævede, om jeg saa maa sige, rigere næring, udstyrede han ham gavmildt, anbefalede ham varmt til magister Terkel, der var hans gamle, meget kære ven, og tillod ham at drage bort, men saaledes, at han ikke lagde skjul paa, at hans afrejse voldte ham lige saa stor kummer, som om han havde været hans egen søn. Imidlertid var hans fader bleven mildere stemt ved rygterne, der naaede ham, om sønnens fremgang i studierne, og derfor gav han ham nu en mere rundhaandet understøttelse, fik ham kærere end før, og hvad han tidligere fraraadede ham, dertil opmuntrede han ham nu for alvor ved belønning og bønner.

Han drog altsaa til *Aarhus*, vel forsynet med midler, og blev med største venlighed modtaget af den mand, han var bleven anbefalet til. Han fik næmlig tilladelse til at bo hos ham i samme hus, hvilket er i højeste grad tjenligt til lettere at opnaa en rig fylde af lærdom og faa karakteren udviklet. Men da han havde smagt den sande undervisning, som han tidligere maaske ikke fik i saa god en form, lyttede han opmærksomt til alle sin lærers ord, nedlagde de særligt udsøgte i sin hukommelses skatkammer og bevarede dem omhyggeligt; og hvad han ikke kunde opnaa ved egen virksomhed, skammede han sig ikke ved at lære af andre, idet han henvendte sig til dem og spurgte dem.

Ved denne ihærdighed, der næsten kunde ligne nysgerrighed, kom han i nær personlig forbindelse med *Jens Sinning*¹⁾ (Johannes Synningius). Da denne

¹⁾ *Jens Andersen Sinning* var rimeligvis fra Sinning i Lysgaard herred. 1534 drog han til Wittenberg, hvor han blev magister i filosofi og baccalaureus i theologi. Hans senere omtalte møde med Grundet i Ystad foregik 1537. Sinning blev allerede 1538 professor i dialektik ved Københavns universitet. Senere holdt han forelæsninger over Hebraisk, blev doktor i theologien og 1547 professor i theologi. Han var en udmærket dygtig mand, men døde desværre allerede den 30. novbr. 1547. (H. F. Rørdam.)

næmlig med en ganske ejendommelig nydelse meddelte alle sin viden, og min lærer viste en ualmindelig iver efter at udspørge ham om ting, som han ikke selv vidste, opstod der en saadan fortrolighed mellem dem, at ingen af dem kendte nogen, til hvem han stod i et fornøjeligere og inderligere forhold. Sinning havde store og tidligt modne aandsgaver, hvilket ses af følgende mærkelige træk, som jeg mindes at have hørt af min lærer og har ment at burde indflette her, fordi det kan anspore andre og ikke er mit æmne uvedkommende. Skolens rektor havde engang taget fat paa fortolkningen af *Persius*¹⁾ satirer. Da han en dag forklarede dem, som han plejede, lagde han tilfældigvis mærke til, at Sinning faldt i søvn, og at bogen gled ud af hænderne paa ham, og nu forbød rektoren, at nogen vækkede ham, i den formening, at naar han forlangte, at han skulde gengive, hvad der var udviklet og forklaret, vilde han vaagne og skamme sig over sin forsømmelighed og uopmærksomhed. Nu tror jeg nok, at enhver, der beskæftiger sig med læsning af digterne, véd, hvor vanskelig en forfatter *Persius* er, ja tilmed dunkel paa mere end ét sted. Men lige saa snart som vor Jens var bleven vækket og havde faaet den befaling at aflægge regnskab for det tidligere læste, forklarede han alt uden at betænke sig, ja gik endog ud over det stykke af teksten, som dengang var blevet fortolket²⁾, og han gjorde det med en saadan klarhed, at magisteren selv vendte sig til de andre og ganske forundret sagde: »Se, hvilket vidunder!« (Videte mirum!) Dette havde til følge, at hans mis-

¹⁾ Romersk digter (34—62 e. Chr.), forfatter af alvorlige, moraliserende satirer over menneskelige laster og skrøbeligheder. Allerede i oldtiden ansaa mange *Persius* for utilladelig dunkel og uforstaaelig.

²⁾ Oversat frit efter den utvivlsomme mening. Latinen er meget kejtet og knudret.

undere hittede paa et øgenavn, hvormed de drillende betegnede ham. I lang tid kaldte man ham næmlich »Jens Vidunder«¹⁾. Men dette blev ham mere til berømmelse end til skam, skønt nogle dengang søgte at lægge ham det til last, og udfaldet viste senere, at han har besiddet en aandens skarpsindighed, der i sandhed var vidunderlig og guddommelig. Thi saa længe stræbte han med utrættelig iver at forøge sin lærdom, at han opnaaede at komme til Wittenberg, hvor han blev en god bekendt af *Philip Melancthon*, ophøjet og evig ihukommelse. Vi har et herligt vidnesbyrd om ham i et brev fra Philip til vor konge Christian III²⁾, i hvilket han erklærer, at han har haft ham inderligt kær; han klager over hans tidlige død og forsikrer, at han ikke kan undlade at sørge over, at en for riget og Christi Kirke saa nyttig mand, til hvem alle gode mennesker satte saa store forhaabninger, er bleven bortrevet i sin alders skønneste blomst; »thi«, siger han³⁾, »ikke blot ved sine aandsgaver, sine studier og sin flid overgik han alle sine landsmænd, men han var tillige saa agtet af alle for sin sædelige vandel og sit rene levned, at jeg næsten ikke mindes at have set noget ypperligere fra eders land, i hvert fald hvad fremragende begavelse og elskværdig karakter angaar«. Naar imidlertid efter et gammelt ordsprog »lige børn leger bedst«⁴⁾, maa ligheden i karakter og sind hos begge disse mænd, som jeg her taler om, hverken have været ringe eller vanskelig at iagttage. Og naar vi selv betragtes af andre med samme øjne som de menne-

¹⁾ *Johannes miro*. Man ventede *mirus*; maaske skal man læse *Miro* (genit. — onis).

²⁾ Se »*Epist. dedicatoria ad Fridericum II*« foran i Erasmus Lætus' *Bucolica*. (H. Rørdam: Kbhvns. Univ. Hist. I, 558, A. 4). (A.)

³⁾ Vedel begynder sætningen som direkte tale med *cum, inquit*, men slaar noget efter over i indirekte, hvilket har nødvendiggjort nogen *frithed* i oversættelsen.

⁴⁾ Ordret: »Ligemænd slutter sig lettest til ligemænd«.

sker, hvis fortrolige omgang vi glæder os over at nyde, kan der da være nogen større ros for vor Grundet, end at de bedste mænd alle vegne har sat ganske overordentlig pris paa at nyde hans fortrolige omgang?

Gid ungdommen i vore dage vilde følge hans eller andres eksempel! I saa fald vilde uden tvivl flere arte sig bedre, ledelsen af næsten alle fremragende stillinger vilde ikke være lagt i hænderne paa bundfordærvede mennesker, de ypperste æresposter vilde ikke være beklædte md stympere¹⁾, der mangler enhver god og ædel indsigt, og man vilde sjældnere høre ulykkelige forældre klage over de trykkende udgifter, deres sønner har kostet dem, ja, som de har spildt paa dem. Da imidlertid nu i enhver livsstilling og ganske særligt i vor egen, de studerendes, den fæle smitte, der hidrører fra slette kammerater, har spredt sin gift saa viden om, at det ikke holdes for en last, men for en dyd at omgaas og slutte venskab med folk, der hengiver sig til yppighed og udsvævelser og forsømmer studierne for at kaste sig i vellystens arme, hvad berettiger saa nogen til at nære gode forhaabninger om den øvrige del af livet? Thi de, der éngang har ladet denne daarlige omgang faa magt over sig, knækkes lettere end de rettes. De forældre, som ønsker, at der skal drages den bedst mulige omsorg for deres børn, burde af al deres hu stræbe efter, at de lige fra barndommen af blev opdragne i gode mænds ufordærvede familier, hvor de kunde have brave folks liv saa tydeligt for øje, som naar man ser i et spejl, og af egen drift indsuge fromhedens, kyskhedens og selvbeherskelsens første grundsætninger, selv naar de syslede med andre ting.

Men da jeg for en stor del taler for døve øren²⁾, som

¹⁾ *hominibus idiotis.*

²⁾ Ordret: »da en historie fortælles døve folk«.

man siger, lader jeg dette fare og vender tilbage til det æmne, jeg forlod. Da Grundet efter tre aars ophold i Aarhus skole, havde opnaaet den højeste plads blandt sine jævnaldrende, kom han endelig til at tænke paa Isokrates¹⁾ formanende ord, i hvilke denne vise taler siger, at man for at tilegne sig en rigere lærdom ikke engang bør sky de længste rejser. Han siger næmlig, at de, der lægger vind paa de frie kunster, i denne henseende staar tilbage for købmændene, der for at forøge deres formue gennemsejler og sætter over alle have endog lige til Indernes fjærneste boliger. Efter sin lærers raad, der endog udstyrede ham gavmildt ved afskeden, havde han besluttet at drage til Højskolen i København²⁾; men hvilken vind der nu end drev ham, og hvilket tilfælde der førte ham, steg han i land i *Malmø*. Det er den største og mest folkerige by i Skaane, og den ligger lige overfor København i en afstand af fire mil, skilt derfra ved vort østlige hav. Filosofiens læresætninger og den hellige skrift forklaredes her af en ganske overordentlig indsigtfuld mand, den veltalende *Oluf Chrysostomus*³⁾ (Olaus

¹⁾ Berømt græsk taler og veltalenhedslærer, 436–338 f. Chr.

²⁾ in *Academiam Haffniensem*. — Da universitetet først blev bragt i god stand af Christian III, var dette vel grunden til, at Grundet valgte at drage til Malmø.

³⁾ *Oluf Chrysostomus* var født i Hjørring og hed oprindelig *Gyldenmund*, hvilket navn han efter tidens lærde skik oversatte paa Græsk. Da han var en fremragende humanist, maa han rimeligvis have studeret og taget magistergraden i udlandet; men noget sikkert derom vides ikke. 1527 var han læsemester ved Københavns universitet og holdt som saadan 1529 en versificeret tale paa Latin »Lamentatio ecclesiae« (Kirkens veklage), der viser, at han dengang endnu stod paa Erasmus' standpunkt og ønskede trosenheden bevaret. Snart droges han dog over til reformationen. Samme aar 1529 ansattes han som lektor i de gamle sprog ved det nys oprettede gymnasium (præsteskolen) i Malmø, hvor han tillige blev den første evangeliske rektor ved byens latinske skole. I syv aar virkede han i Malmø. I sommeren 1530 gjorde han sine trosfæller overmaade stor nytte ved religionsforhandlingerne, der holdtes samtidig med herredagen i København. 1537 blev han sogneprest ved Frue kirke og omtrent paa samme tid professor ved universitetet i veltalenhedslære (retorik), senere (1539) i theologi. 1548 blev han superintendent i Vendelbo stift og tog bolig i sin fødeby Hjørring. Han virkede med dygtighed og kraft i sit kald, men døde allerede 1553. Laurids Nielsen Riber (se s. 149) blev hans efterfølger (H. F. Rørdam).

Chr.), der kort efter blev kaldet til København, hvor han opnaaede værdigheden som doktor i Theologien, hvorefter han drog bort for at styre Kirkerne i Vendsyssel. Sammen med sin embedsbroder, den lærde og berømte *Frans Vormordsen*¹⁾ (Franciscus Vuarmordus), var denne mand til stor nytte for Kirkerne og skolerne ved at udbrede Evangeliets heldbringende lære, renset som den var for det papistiske smuds, og forsvare den mod de genstridige munke.

Imidlertid indtraf der i dette aar, der var det 1535te efter Ordets kødspaatagelse²⁾, krigerske uroligheder, der i højeste grad hæmmede lærernes og lærlingenes arbejde. Da næmlig efter Christiern II's fordrivelse greverne af Hoja³⁾ og Tecelburg⁴⁾ med ufattelig frækhed var trængt ind i riget, drog de nogle byer over paa deres parti i den landflygtede konges navn⁵⁾. Da som

¹⁾ *Frans Vormordsen* var Hollænder af fødsel. Han blev munk i Karmeliterklosteret i Helsingør, hvor ogsaa Poul Helgesen, den berømte forsvarer for katholicismen, levede. Denne tog Vormordsen med for at bruge ham som lærer ved det humanistisk-theologiske kollegium, som han, støttet af Christiern II, fik oprettet i København 1519. Sammen med P. Helgesen udgav han den danske oversættelse af »Davids Psalmer« 1528, men snart skiltes deres veje. Paa grund af sine fremskredne reformatoriske anskuelser maatte Vormordsen 1529 forlade København og gik til Malmø, hvor reformationen var godt forberedt af Claus Mortensen Tøndebinder og Hans Spandemager. Da borgerne i Malmø 1529 fik tilladelse til at oprette et gymnasium eller kirkelig læreanstalt, var Vormordsen selvskreven som lærer. Han giftede sig snart efter til Poul Helgesens store harme. Under Grevefejden blev Vormordsen paa sin post og synes at have indtaget en ret fremragende stilling. 1537 blev han superintendent i Lunds stift. Efter en lang og nidkær virksomhed døde han 1551. (H. F. Rørdam).

²⁾ »: Christi fødsel. »Ordet« er Christus if. Johannes 1,14.

³⁾ Grev *Johan af Hoja* spillede en ikke ringe rolle i Grevefejden. Han faldt i kampen mod Johan Rantzau ved Øxnebjerg. Se Danmarks Riges Historie III, s. 359, 364 f., 367, 371 f.

⁴⁾ I teksten læses *comites duo, unus de Hoja, alter Tecelburgensis*. Jeg troede først, at det sidste navn var en trykfejl fra *Oldenburgensis*; thi der kan jo kun være tale om grev *Christoffer af Oldenburg*. Da Vedel imidlertid synes at mene, at Grevefejden udbrød umiddelbart efter Christiern II's forjagelse (1523), som han efter alt at dømme lader finde sted 1534 eller 1535 (!), og da Dr. Achelis oplyser mig om, at der i Westphalen har eksisteret et grevskab *Tecklenburg*, der først forenedes med Preussen 1767, er fejlen næppe sætterens, men forfatterens.

⁵⁾ Christiern II var ikke længere »landflygtig« (altsaa dog en fri mand); han sad som fange paa Sønderborg slot.

følge deraf rigets stæder og adelige kom i indbyrdes strid, opstod der indre tvedragt til fordærv for mange, som det gjerne gaar, og indbyggerne færdedes ikke længere trygt som før for at drive handel, men paa grund af de pludselige uroligheder betragtede man alt med mistanke. Derfor besluttede vor Grundet at blive her i nogen tid for at se, hvorledes disse pludselig indtraadte fredsforstyrrelser vilde forløbe, eller hvilket udfald de vilde faa. Medens han altsaa afventer sagerne gang, opfyldes hurtigere, end nogen havde ventet det, alle have af kamprustedes flaader, og al fredelig sejlads umuliggøres, og det varede ikke længe, inden greverne blev fældede¹⁾ og deres hær slaet og oprevet af den tapre og fromme kong Christian III, hvorefter fjenderne²⁾ viste sig foran Malmøs porte. Dengang var *Jørgen Mønter*³⁾ (Georgius Moneta) borgmester i byen; han var overordentlig yndet af menigmand, som han ganske beherskede, og hans befaling og villie afgjorde alt. Foruden en ret talrig borgerskare raadete han over adskillige udvalgte afdelinger af fremmede folk, og med krigersk snille havde han sørget for en mængde fornødenheder, saa at han udholdt belejringen mere end et helt aar, ja han vilde maaske have udholdt den endnu længere, hvis han ikke af hungersnød var bleven tvungen til at overgive sig; thi saa vidt var det kommet, at en farligere fjende rasede indenfor end udenfor murene, jeg mener hungeren. Jeg husker godt, at min lærer, saa ofte talen faldt paa denne krig, kunde fortælle mange timer i træk om de lidelser, han maatte døje under denne belejring; de havde, sagde

¹⁾ Dette gælder kun greven af Hoya, ikke grev Christoffer.

²⁾ Disse fjender kæmpede, hvad der ikke tydeligt fremgaar af teksten, i Christian III's navn, men ganske vist var de Malmø bys fjender. Vedel har ingen klar forestilling haft om Grevefejdens gang.

³⁾ Han hed egentlig *Jørgen Koch*, men fik navnet Mønter, fordi Christian II indsatte ham til møntmester i Malmø. Om denne berømte mand se A. Heise i Dansk biografisk Lexikon, IX.

han, svækket og undergravet hans legemlige kræfter, som han aldrig havde genvundet, og han klagede, saa længe han levede, over hovedpine og svag mave. Thi vel var han strax ved sin ankomst til byen kommen i nær forbindelse med de betydeligste mænd dér paa stedet, saa at de endog betroede ham et offentligt hverv som lærer ved skolen¹⁾); men da discipelskaren lidt efter lidt spredtes til alle sider, og alt blev dyrere, maatte han kæmpe med den yderste nød. I begyndelsen fik han ganske vist hjælp af lærde mænd og byens første borgmester, som jeg ovenfor omtalte. Men da dyrtiden dag for dag blev værre, og indbyggerne næppe nok formaaede at sørge for deres egne husfæller, kom de fremmede, der hverken havde paarørende i byen eller fik sold som vederlag for krigstjeneste, i en yderst vanskelig stilling og led stor mangel paa livets første fornødenheder. Hvad skulde altsaa Grundet gøre, der hverken havde lært at drive et haandværk eller øve krigerfærd? Det syntes ham det mest nærliggende at give sig i tjeneste hos stenhuggerne og dem, der havde opsyn med murenes udbedring, for at læske og blande kalk til dem; men da han engang bragte mureren noget, som ikke var blevet tilbørlig opløst og læsket i kulen, og derfor blev yderst groft overfuset af ham, besluttede han sig til krigstjenesten, som han tidligere havde gruet for. Det samme gjorde ogsaa to af hans fæller²⁾), der begge senere kom ynkeligt af dage før krigens ophør. Da den ene af dem, faa dage efter at han havde aflagt faneeden til sin hovedsmand, havde vagt om natten og talte om et og andet med nogle af sine kammerater, der stod tæt ved, kom en kanonkugle³⁾ flyvende fra lejren og berøvede ham i et eneste

1) Utvivlsomt »den latinske skole«, ikke »gymnasiet«.

2) *collegæ*, formodentlig medlærere.

3) *globus tormentarius*.

øjeblik baade mæle og liv; den anden, der laa syg i sit kammer, blev, efter at belejringen var endt, funden død, gennemboret af krigsfolk, der var brudt ind til ham¹). Vor Grundet takkede ofte Gud for hans vidunderlige beskyttelse ikke blot under disse skæbnesvangre ulykker, der ramte hans fæller, men ogsaa under andre farer, der mange gange truede ham, ikke saa meget fra ydre fjender under de hyppige stormløb, som fra hans raa og vilde krigskammeraters side.

Da Christian III omsider havde faaet byen i sin magt og efter nogle maaneders forløb ogsaa havde taget København²), og den ufred, der endnu var tilbage, alle vegne var bragt til ophør under den heltemodige og kække kriger Johan Rantzau's ledelse, gengav den fortræffelige konge overalt de af krigen trætte borgere freden. Ogsaa Kirkerne og skolerne, hvis disciple var spredte for alle vinde, og som var kommet helt af lave ved krigens uro, bragte han atter paa fode med faderlig omhu. Da derfor skolerne lidt efter lidt havde faaet større betydning ved øget tilgang og nye pengemidler, blev de mænd meget eftersøgte, der med kundskaber i skolefagene forbandt en blot nogenlunde omfattende indsigt i den himmelske lærdom³). Vor Grundet blev nu paa grund af sine ihærdige studier og sin almindeligt anerkendte sædelige vandel af Oluf Chrysostomus sendt til *Ystad* (der ligger i en afstand af syv mil fra Malmø) for at lede ungdommens uddannelse dér, et hverv, han varetog saa udmærket, at borgerne ikke alene nærede den største taknemmelighed mod den, der havde sendt ham, men ogsaa viste den, han havde

¹) Dette maa have været en ganske uforsvarlig voldsdaad, da Malmø overgav sig paa ret gode betingelser (6. April 1536. Se Danmarks Riges Hist. III, s. 378). Eller er han bleven myrdet af sine egne raa kammerater?

²) Den 29. Juli 1536.

³) *cælestis doctrina* = theologi.

sendt dem, al mulig hengivenhed og velvillie, og her-ved knyttede de ham saa nøje til sig, at de formaaede ham til at blive adskilligt længere i deres by, end han nogensinde havde haft til hensigt. Han søgte nemlig stedse efter en lejlighed til at drage til Højskolen i København, og denne lejlighed, som vinden og tilfældet tidligere havde nægtet ham, blev atter givet ham ved en forunderlig hændelse, idet hans gamle skolekammerat *Jens Sinning* pludselig indfandt sig¹). Denne var paa tilbagerejsen fra Wittenberg kommen med et skib til Ystad, hvor han gik i land, da han hørte, at hans gamle ven opholdt sig dér. Vor Grundet modtog ham med den største hjærlighed, og da han saa', at hans udstyr og klædedragt var mere end tavelige, forsynede han ham gavmildt med sine egne klæder og beholdt ham flere dage hos sig for at lære noget af ham.

Disse velgæringer forstod Sinning at paaskønne: da han strax efter sin ankomst til *København* regnedes blandt de allerypperste, kaldte han Grundet til sig og hædrede ham ved paa alle maader at drage ham frem. Dette havde ogsaa til følge, at han samme halvår (semester) vandt den højeste udmærkelse blandt de første, som dengang efter Højskolens genoprettelse opnaaede den grad, der er begyndelsen til de akademiske værdigheder²), og der kan ikke herske mindste tvivl om, at han ogsaa vilde have opnaaet de højere grader, hvis hans svage helbred ikke havde standset ham paa hans løbebane. Da han nemlig gjorde den erfaring, at luften dér i staden var meget skadelig for hans natur, og han allerede nogle gange havde været farligt syg, tænkte han paa at følge lægernes, især dok-

¹) Det var i Aaret 1537.

²) *prima honorum initia*. Grundet maa altsaa være bleven *baccalaureus* i de frie kunster (*b. artium*).

tor *Thomas Zeger's*¹⁾, raad og rejse bort. Derfor hørte han med største flid dem, han formaaede at høre, først og fremmest *doktor Pomeranus*²⁾ og den udmærket dygtige *Christian Morsing*³⁾ (*Morsiannus*), doktor i filosofi og medicin. Og ligesom ved en ildebrand hver især griber det mest værdifulde og søger at redde det, saaledes greb han det fortræffeligste og mest nødvendige, han fandt paa sin vej, og tog det med, da han begav sig til sin hjemstavn.

Paa den tid manglede *Ribe* skole ikke blot en rektor, men det var kommet saa vidt, at drengenes antal dér var meget ringe. Herhen vilde man have ham; alle stræbte derefter med den største iver. Han kunde maaske have sagt nej til bønnerne om at vie denne skole sin virksomhed, fordi den var i dybt forfald og frembød et ynkeligt skue, og han af erfaring vidste, at intet arbejde er mere byrdefuldt end det, der sættes

¹⁾ *Thomas Zeger* fødtes i hertugdømmet Kleve; 1529 blev han professor i matematik i Marburg, 1532 *physicus* i Hamburg, 1538 professor i medicin i København, 1539 er han immatrikuleret i Rostock, men 1542 er han igen professor i medicin i København; han døde 1544. Hans enke boede i Kolding til sin død 16. jan. 1579. (Rørdam i *Kbhvns. Univ. Hist.*) (A.)

²⁾ *Dr. Pomeranus* (*Pommeraneren*) er den berømte tyske reformator *Johann Bugenhagen*, der var født 1484 (?) i Wollin i Pommern. Han blev indkaldt af Christian III og opholdt sig i Danmark 1537—39, hvor han fik sit forslag om den nye kirkeordning vedtaget, holdt forelæsninger ved universitetet og kronede kongen og dronningen. Han døde 1558. (I. *Köstlin* i *Allgem. deutsche Biographie*, III.)

³⁾ *Christian Thorkelsen Morsing* var født paa Mors 1485. Efter mangeaarige rejser i udlandet vendte han hjem som *magister artium* og *baccalaureus* i retsvidenskaben og blev rektor ved vor Frue skole i København og vikar ved Frue kirke. Senere blev han professor og var 1522—23 rektor ved universitetet. Men efter Christiern II's slugt, Københavns belejring og erobring af Frederik I og prælaternes forsøg paa at kue reformationen, rejste Morsing atter til udlandet (1524), hvor han besøgte Leipzig, Köln, Løwen og vel endnu flere lærdomssæder. 1529 blev han atter professor i København indtil universitetets opløsning 1531, hvorefter han som hovmester for den senere saa berømte Peder Oxe berejste mange af Europas lande. Hans hovedstudium var nu medicin, som han især dyrkede i Montpellier. Doktorgraden har han vistnok taget i Basel. 1537 blev han hjemkaldt af Christian III og blev professor i medicin; dengang har Grundet altsaa hørt ham. Han døde efter et langt og virksomt liv 1560. »Kun faa af universitetets lærere har i deres tid nydt saa stor og almindelig anseelse som han, og fra vor højskoles ældste dage rager den gamle doktors ærværdige skikkelse frem som en mand, der bør mindes med taknemmelighed«. (H. F. Rørdam.)

ind paa at undervise den ganske unge slægt; men han vilde hellere vise, at Guds ære laa ham mere paa sinde end hans egen, og besluttede derfor ikke at afslaa sine venners og de ansete borgeres indstændige anmodninger, men at føje sig efter deres ønske. Han overtog altsaa dette meget besværlige hverv; men hvis ikke venlig og fortrolig omgang med lærde mænd og den skønneste velvillie fra borgernes side havde gjort det lettere for ham, vilde han til visse ikke have baxet med denne stenblok¹⁾ i saa lang en tid. Da han imidlertid saa', at der ikke var én eneste sjæl i hele staden, der ikke var ham gunstig stemt og ikke gjerne vilde yde ham en haandsrækning, og da desuden denne by ikke laa saa overmaade langt fra hans fødestavn, begyndte han at tænke paa valget af en livsledsagerinde og tog til hustru en ærbar jomfru, født i en god og ærbar familie dér paa stedet, *Anna*, datter af hr. *Jens Ovesen*²⁾ (*Ovenus*), med hvem han senere fik syv børn. Altsaa voxede og øgedes hans arbejde dag for dag, da der til skolegærrningen nu ogsaa kom omsorg for familien. Da det imidlertid ingeni lunde var hans hensigt at tilbringe hele livet blandt drenge, og hans legemlige kræfter desuden var lovlig svage, fik han endelig lyst til hvile og fratraadte sin stilling. Hvor omfattende og anstrængende den for øvrigt har været, kan man slutte sig til af den omstændighed, at der næppe var 40 drenge i skolen, dengang han tog dens tøjler i sin haand, og af disse ikke engang to³⁾, som i det

¹⁾ *hoc voluisset saxum.* — Der sigtes til den gamle græske mythe om Sisyphos, der til straf for sin brøde i de dødes rige til evig tid maa vælte en sten, der stadig ruller ned igen, op ad en skrænt. — Grundet var rektor 1542–1550. (Kinch, anf. v. II, s. 67). (H. F. Rørdam.)

²⁾ Kinch, anf. v. II, s. 68: »Han var gift med Anne, som efter Vedel var en Datter af en Hr. Jens Ovesen i Ribe (ell. Vejle, som det ogsaa kan forstås). Men hverken i Ribe eller Vejle kjendes nogen Præst af dette Navn«.

³⁾ *ne duo for ne duo quidem (11)* dog vel en trykfejl. — If. Kinch (II, s. 67) havde Ribe skole før reformationen haft 700 disciple, sikkert en stor overdrivelse.

mindste kunde tale eller skrive Latin ordentligt, medens discipelskaren under hans ledelse øgedes saa stærkt i antal og lærdom, at mænd i fremrykket alder, som udmærkede sig ved indsigt og gode sæder, ofte udvalgte af deres tal som særlig skikkede til offentlige hverv¹⁾. Og medens han i begyndelsen helt alene kunde passe hele skolen, stod allerede fem medarbejdere ved hans side, da han traadte ud af skolen²⁾. Det ry, der gik af hans navn, var saa stort, at forældre sendte deres børn til ham fra dette og det tilgrænsende lands³⁾ fjærneste egne, og ikke blot før, men ogsaa efter at han havde nedlagt embedet som skolens leder, var hans hus fuldt af fremragende og adelige mænds sønner. Aldrig har man set nogen, der er bleven grebet i med føje at tvivle om, endsige klage over hans ærlige og gode villie. Han drog omsorg for alle saa vel fattige som rige, han svigtede ingen, som ikke svigtede sine pligter mod sig selv, og fandt han en discipel med særlig glødende lærelyst, var det ham en stor glæde at ansøre ham og drage ham frem. Hvis nogen var lad eller forsømmelig, søgte han at virke paa ham ved belønninger og ære og med saa godt et resultat, at han ved denne fremgangsmaade har faaet mange, som an-

¹⁾ I hine tider gik disciplene ofte overmaade længe i skole, og medens lærerne (hørerne) ikke maatte gifte sig, var det ikke forbudt eleverne at indtræde i den hellige ægtestand. I aaret 1571 havde en discipel i Ribe skole bryllup, og 1560 omtales ligeledes i Ribe en discipel som havde børn med en kvinde, der paastod, at han havde lovet hende ægteskab. Ofte toges i det 16. aarh. disciplene lige fra skolen for at blive præster. For øvrigt ernærede disse ældre fyre sig som »løbedegne« ved omegnens kirker. (V. Bang: Latinskoleliv og Studenterliv, 1892, s. 31, 60 og 73).

²⁾ Der staar i teksten: *jam hunc ludo exeuntem secuti sunt quinque collaboratores*, hvilket egentlig skulde betyde »fulgte allerede fem medarbejdere ham osv.« Dette synes dog ret paafaldende. Kinch (II, s. 67) holder sig til denne tydning og bemærker: »Det synes næsten, at han, da han nedlagde sit Æmbede, har oprettet en privat Undervisnings- og Opdragelses-Anstalt«, ved hvilken altsaa de fem lærere skulde virke. Det vilde dog være at paaføre den offentlige skole en ret illoyal konkurrence, og det stemmer heller ikke rigtigt med det følgende; thi jeg ser ikke rettere, end at Vedel boede hos Grundet, men var discipel i Ribe skole. Dr. Achelis træffer vist det rette, naar han tager *secuti sunt* i betydningen *prosecuti sunt* ∴: »de fulgte ham til dørs, ledsagede ham ærbødigt«.

³⁾ Uden tvivl Nørre- og Sønderjylland.

dre ganske havde opgivet, til at skikke sig bedre. Saa' han derimod drenge med en saa tarvelig begavelse, at de var aldeles uskikkede til boglig syssel og ikke gav nogetsomhelst haab om bedring, raadede han med venlige ord deres forældre til at sende dem andetsteds hen for at lære et haandværk.

Denne, hvis jeg ikke fejler, ypperlige fremgangsmaade kan man takke for, at der fra hans skole som fra en Trojansk hest¹⁾ er udgaaet utallige lærde mænd, hvis virksomhed dels staten og raadhusene²⁾, dels skolerne og Kirkerne har benyttet og endnu den dag i dag benytter med rigt udbytte. Thi findes der vel en eneste lidt betydeligere by i Danmark, som kan nægte, at den dog har haft *noget* udbytte af hans virksomhed i skolen? [Nej, det nægter ingen]. Det maa nødvendigvis indrømmes af det kongelige hof og selve Højskolen, det maa indrømmes af mangfoldige Kirker og skoler rundt om i landet. Men det er for bekendt til, at jeg behøver at omtale det i udsøgte vendinger, ej heller pralede han nogensinde selv i levende live med store ord af sin virksomhed, saa lidt som han hensynsløst foreholdt andre sine velgærninger. Saaledes var han næmlich sindet, at han havde let ved at indrømme sine egne aandsgavers ringe omfang; thi vist er det, at han takkede Gud, fordi han havde bestemt ham til et frelsens redskab og kar, hvorved der kunde udrettes noget til glæde og velbehag for ham selv, hans Søn fra evighed af og den hellige Aand. Om de utaknemmelige sagde han, at han i overensstemmelse med en udtalelse af Plautus³⁾ gjorde den erfaring, at de fleste menne-

¹⁾ Da Grækerne havde belejret Troja i ti aar, drog de bort paa skrømt, men efterlod en uhyre, hul træhest, fuld af de ypperste helte. Disse forlod om natten deres skjul, og sammen med deres tilbagevendende landsmænd erobrede og ødelagde de staden.

²⁾ Man maa nærmest tænke paa byskrivere og studerede borgmestre (A.).

³⁾ Berømt romersk komedieforfatter (254—184 f. Chr.), der har været af stor betydning for Molière og Holberg.

sker var saaledes til sinds, at de havde let ved at vise sig omgængelige og gode, indtil de opnaaede det gode, de begærede; naar de derimod havde opnaaet det, blev de i stedet for gode slette og svigefulde.

Men lad os vende tilbage til vort forehavende! Efter at han havde besluttet som privatmand at anvende en kort tid til videnskabelige sysler for at komme lidt til kræfter, blev han efter næppe nok et aars forløb, saa vidt jeg véd, kaldet til virksomhed i Kirkens tjeneste¹⁾. Da nemlig magister *Laurids Nielsen*²⁾ forlod byen, fordi han ved kongelig udnævnelse var kaldet til at forestaa Vendelbo stift, udtalte alle med én mund, at Grundet burde overtage hans gærning. Og skønt magister Laurids' forflyttelse voldte mange den dybeste sorg paa grund af hans elskelige livsvandel og store lærdom, varetog hans efterfølger dog sit embede saa nidkært og samvittighedsfuldt, at han i løbet af kort tid gjorde savnet af sin forgænger mindre tungt hos de allerfleste andre, saa at han selv næsten var den eneste, der ikke kunde forvinde adskillelsen fra ham; deres venskab var jo begyndt i barnealderen, og i aarenes løb var det voxet og blevet overmaade fast og inderligt. Én eneste ting syntes at lindre hans sorg: han nærede den sikre forventning, at naar hans ven kom til at virke i den egn³⁾, vilde Guds og fædrelandets ære vinde overordentlig fremgang. Men hans kummer fornyedes, inden den endnu helt var svunden af hans sind eller dog stilnet af, ved den sørgelige efterretning, han ikke længe efter modtog om vennens død; det var et haardt slag, fordi han for kort siden havde mistet sin kære *Sinning*, hvis gode navn havde været ham til saa stor

¹⁾ Vedel tager fejl. Grundet nedlagde rektoratet 1550 og blev først 1554 sognepræst ved domkirken. I mellemtiden havde han for en del levet af et kanonikat, som han allerede tidligere havde faaet. (Kinch, II, s. 67).

²⁾ Se s. 149.

³⁾ I Vendelbo stift.

ære og hjælp. Nødvendigvis maatte hans smærte være stor baade af hensyn til det almene vel og af personlige grunde: af hensyn til det almene vel, fordi fædrelandet saa pludselig berøvedes to saa udmærkede mænd, hvis fromme virksomhed kunde være blevet alle rigets indbyggere til ære og gavn; af personlige grunde, fordi han havde mistet sit ypperste eje, som efter hans mening beroede paa venskab med gode og vise mænd. Thi skønt han selv var genstand for stor ærbødighed fra manges side, husker jeg dog, at han tit og ofte nævnede tre, hvis fortrolige og trofaste venskab han for mange aar siden havde vundet ikke ved blodets baand, men ved den gensidige dragning, der følger af fælles studier og personlig hengivenhed, en hengivenhed, som han ofte havde prøvet i vanskelige forhold. De to af disse var dem, om hvis hedengang jeg har fortalt, og som gik ham saa nær til hjertet. Den tredie var *Hans Svaning*¹⁾ (Johannes Svaningius), en forstandig, alvorlig og i enhver form af lærdom fremragende mand, der navnlig sad inde med en overordentlig indsigt i hele oldtiden og historien. Grundet

¹⁾ *Hans Svaning* var af bondeslægt og fødtes 1503 i landsbyen Svaninge paa Fyn. Han gik i Københavns skole, medens Chr. Th. Morsing (se s. 161) var rektor dér, »og han havde siden meget at fortælle fra den tid, da Sigbrit dominerede i København og lod de fornemme herrer staa udenfor sin gadedør i regn og slud, medens hun forment de fattige skolepeblinger at gaa om og tigge deres føde, som de var vant til«. 1529 kom han til Wittenberg, hvor han blev længe og 1533 tog magistergraden. Han maa allerede dengang have givet sig af med historiske studier, da Melancthon et par aar senere foreslog Christian III at lade ham skrive den danske reformations historie. Fremdeles skal han med megen venlighed have taget sig af yngre danske studerende, der opholdt sig i Wittenberg. 1539 blev han professor i retorik (veltalendslære) ved Københavns universitet, men kun to aar derefter (1541) blev han lærer for den syvaarige tronfølger prins Frederik (II). Som løn fik han bl. a. en prælatur i Ribe, hvortil han trak sig tilbage, da prinsens læretid var forbi med det fyldte 18. aar. Ribe blev herefter Svanings hjem, skønt han 1553 udnævntes til »Danmarks Riges Historicus«. Hans ingenlunde ubetydelige virksomhed som saadan kan dog ikke omtales her (se nærmere hos Rørdam). Det gik dog magthaverne for langsomt med arbejdet, og 1578 blev Anders Sørensen Vedel, der var hans svigersøn, udset til at afløse ham som »Historicus«. Svaning døde i Ribe 1584 i en alder af 81 aar. (H. F. Rørdam).

havde været hans tilhører i København, da han offentligt forklarede Cicero, og var saaledes kommen i personlig forbindelse med ham, og dette venskab vedligeholdte han senere saa flittigt, at jeg, der selv har set det, kan forsikre, at Svaning ofte har staaet ham bi med raad og daad og haft ham overmaade kær. Thi naar der indtraf noget, der gjorde ham tvivlraadig, saa at han ikke selv kunde klare sagen, eller han uden grund maatte lide under andres uretfærdighed, tog han sin tilflugt til Svaning og gjorde, saa længe han levede, den erfaring, at denne ærligt og redeligt viste ham, hvad han skulde gøre, gav ham de forstandigste raad og altid var rede til at tjene ham i enhver henseende.

Men for at min tale ikke skal faa et altfor mægtigt omfang, maa dette være nok, som jeg her har fortalt, saa vidt jeg har kunnet kaste blikket tilbage over det lange henrundne tidsrum og komme i hu, hvad jeg har hørt af min elskede lærers egen mund. Om hans levnedsløb her i verden¹⁾ vil jeg intet videre tilføje, naar jeg først saa kortfattet som muligt har gjort rede for, ved hvilken lejlighed jeg kom til ham, og hvilke fremragende egenskaber jeg har iagttaget hos ham. Det er allerede paa tiende aar, siden min fader efter sine venners raad sendte mig til Ribe²⁾, og skønt der dengang havde fundet adskillige overvejelser sted i forskellige retninger, ledede heldet dog forhandlingerne saaledes, at min fader ansaa det for det fornufftigste, at jeg kom til at bo hos Grundet, der var knyttet til min familie ved blodets baand og gensidige tjenester. Og da jeg drog hjemmefra, formanede min fader mig meget alvorligt til at være ham lydige, og han sagde, at hvis der førtes nogen klage over mig, vilde

¹⁾ *in his terris.*

²⁾ Vedel (født den 9. novbr. 1542) var if. Rørdam dengang 14 aar gammel; det var altsaa i aaret 1556 eller 1557.

jeg ikke finde ham villig til at vise mig hel og udelt faderlig venlighed og kærlighed. Da jeg altsaa frygtede for, at han skulde gøre, hvad han allerede for længe siden havde truet med, næmlig sætte mig til købmandsforretninger, som jeg afskyede af hele min sjæl, gjorde jeg mig al tænkelig flid for ikke at begaa noget, der kunde mishage den mand, som jeg havde faaet paalæg om at vise den største ærbødighed. I et og alt rettede jeg mig efter hans vink og bud; naar han gik ud og vendte tilbage til sit hus, fulgte jeg bag efter ham¹⁾, jeg lyttede med beundring til hans ord og tale, og endelig optegnede jeg flittigt, hvad han sagde. Da han blev opmærksom herpaa og ved at udspørge mig iagttog min fremgang i viden, anbefalede han mig ikke blot varmt til magister *Hans Thomesens*²⁾ (Johannes Thomæ) bevaagenhed (han var dengang skolens leder og min lærer, som jeg altid bør mindes med ærbødighed), men gav mig ogsaa selv noget at læse hjemme i timerne efter frokost og middagsmad³⁾. Han fandt, at jeg burde gøre begyndelsen med Homer, der efter hans skøn hjalp meget til at forstaa andre fremragende digtere og forfattere. Og da han med sin dybe indsigt

¹⁾ Vel i nogen afstand for ikke at forstyrre og dog altid være til tjeneste.

²⁾ *Hans Thomesen* var født 1532 i Hygum i Tørning len, hvor hans fader var den første evangeliske sognepræst. Han gik i skole i Ribe og kom derefter til universitetet i København. 1557 tog han magistergraden i Wittenberg og blev efter sin hjemkomst af biskop Hans Tausen kaldet til rektor i Ribe. 1561 opgav han sit embede og drog til København, hvor han blev sognepræst ved Frue kirke og senere provst. Han døde allerede 1573, kun 41 aar gammel. Mest bekendt er han som salmedigter og har her udrettet noget meget betydeligt. Hans »Den danske Salmebog« (1569) blev paa kongens bud indført i alle kirker og skoler. (H. F. Rørdam).

³⁾ *a prandio et coena*. *Prandium* maa være davre, det tidlige morgenmaaltid, der formodentlig indtoges kl. 5. If. Kinch (II, s. 68) spiste man til middag kl. 10 om formiddagen. Skolen begyndte tidligt (Bang: *Latin-skoleliv*, s. 13 og 87—88); antager man, at den begyndte kl. 7, og at der var 1—2 timers ophold efter middagsmaden, kan Vedel jo nok have faaet noget læst hjemme; men hvilket slid for den arme dreng! — Dr. Achelis henviser til *Wegener*: A. S. Vedel, s. 22: »Naar Vedel kom hjem fra Skolen, søgte han om Eftermiddagen og Aftenen til Grundet«. Dette giver dog ingen forklaring af det foreliggende spørgsmaal; men maaske er der en fejl i teksten.

vidste, at begyndelsen altid er det vanskeligste, lettede han den for mig ved at sætte en bestemt belønning for hver bog, jeg læste til ende, og ved at prise de skønne fortællinger, den indeholdt, hvori han efterlignede dem, om hvem den fine og aandfulde digter *Lucretius*¹⁾ gentagne gange synger:

Thi som lægerne, naar de ved list forsøger at give
 Børnene malurt bitter og besk, om randen paa skaalen
 Smører forinden et lag af den gule, den liflige honning,
 For at de smaa, der tænker saa kort, kan formaa's til at række
 Læberne hid og til bunden den bittert smagende malurt
 Drikke med honningens draaber og narres, men ikke bedrages,
 Nej, for kræfter at vinde, for atter at komme til sundhed

Jeg læste altsaa Homer i Valla's²⁾ latinske oversættelse og, da jeg var færdig med ham, de gamle og nyere historiske forfattere, dog saaledes, at jeg fra tid til anden udviklede hovedindholdet af min læsning for ham og indførte det, der særlig fortjente at optegnes, i sentens- og citatsamlinger³⁾, som jeg udarbejdede efter hans raad. Paa denne maade øgede jeg hans venlige følelser imod mig og aabnede mig adgang til hans meget inderlige fortrolighed. Snart efter begyndte han næmlich at tale med mig, ikke som med en dreng eller discipel, men som man taler med en fortrolig ven og sin søn. Han nægtede mig intet, naar han blot troede, at det ikke hæmmede mine studiers gang⁴⁾, og jeg tøvede heller ikke med at lægge min hengivenhed for dagen ved alle mulige smaa opmærksomheder og skyldig ærbødighed, saa at jeg aldrig veg fra ham, og han

¹⁾ Berømt romersk digter (95--55 f. Chr.), forfatter af det herlige værk »Om verdens natur«. Citatet staar I, 930 ff.

²⁾ *Lorenzo Valla* (1407--1457) var en af renaissancens mest fremragende aandere og dristigste forkæmpere. Hans Homeroversættelse blev uhyre beundret.

³⁾ Saadan noget maa *Ephemerides locorum communium* betyde.

⁴⁾ Jeg læser: *quod cursum meum inceptum [non] remorari qutaret*.

selv engang i andres nærværelse sagde, at blandt de mangfoldige disciple, han havde haft, havde han ingen funden, der var ham kærere og mere hengiven end jeg, og det var ham umuligt at tro, at noget kunde indtræffe, der forandrede eller udslettede de varme og venlige følelser, han nærrede for mig. Og selv om jeg intet andet bevis havde paa hans kærlighed til mig og intet andet minde derom, vilde jeg i hvert fald have ét og tilmed et overmaade stort, som jeg vil bevare til evig tid, jeg mener de gaver, han skænkede mig, og de taarer, han udgød, da jeg drog bort fra hans hus. Gid jeg raadede over ævner, hvorved jeg formaade til fulde at udtrykke min taknemmelighed mod den hedengangne! Thi med *saa* mange velgærninger har han overøst mig, at jeg ikke gør mig noget haab om blot med tanken at kunne fatte deres omfang, endsige skildre dem i ord. Og selv om han ved sin belæring, sine milde formaninger og al sin pligtopfyldende iver intet havde udrettet (overmaade meget har han til visse udrettet!), vilde hans velgærninger i det mindste ved dette enestaaende gode have faaet bugt med min [aands] armod¹⁾, at han tillod mig at se ham og nyde hans samtale hver dag. Thi den blotte erindring herom (for at tie om alt det øvrige) har været og er mig endnu hver eneste time til *saa* stor nytte, at jeg aldeles ikke har nødig at søge forskrifter eller forbilder hos andre til karakterens udvikling og livets førelse, *saa* ofte jeg kan anvende dem, jeg har faaet af ham. Thi hvilken udmærket egenskab²⁾ har en lærd mand nogensinde ejet, som Grundet ikke besad til

¹⁾ Dette er sikkert meningen med: *tamen hoc unico saltem vincerent beneficia ejus meam tenuitatem.*

²⁾ Skønt Vedel bruger ordet *virtus* her, synes han ikke udelukkende at tænke paa moralske egenskaber, men ogsaa paa lærdom i forskellige retninger.

fuldkommenhed eller dog i det mindste i saa stort et omfang, at den let havde kunnet udvikles videre? Jeg vilde aldrig blive færdig, hvis jeg vilde nævne og gennemgaa disse hans herlige egenskaber én for én. Da nu imidlertid skønne moralske forbilleder er en spore for ædle sjæle og, om jeg saa maa sige, fører dem til dyden ad en god og prøvet vej, skal jeg kortelig omtale de bedste af dem og »rede for alt det vigtigste gøre«¹⁾.

Det staar fast, at ingen dyd, den være nok saa stor, er Gud velbehagelig, naar den øves af et menneske, som intet véd om den sande religion og den frelsebringende erkendelse af Gud²⁾, og at det eneste for ham velbehagelige er den Christne tros lys; thi naar dette lyser foran os, kaster det sine straalers paa alle rosværdige handlinger, der heraf laaner deres højhed og værdighed. Da nu dette lys har ladet saa klare straalers skinne hos vor Grundet, at dets glans har været at skue til enhver tid og paa ethvert sted, indser jeg ikke, hvorfor det ikke skulde være tilladt at foretrække hans fromhed, sædelighed, maadehold og kyskhed for de samme egenskaber hos de største helte, mænd som Scipio eller Cato. At hans gudsfrygt har været ægte, fremgaar af, at Gud lige siden hans tidligste barndom har taget ham i sin varetægt og i hele hans livsløb værnet ham i de allerstørste farer og ikke blot værnet ham, men prydet ham med fremragende lærdom og andre gaver. Mon for øvrigt nogensinde nogen er bleven en stor mand, uden at Guds aand har virket paa ham? Mon der har været nogen, der for alvor har paastaat, at han uden Guds bistand har drevet det til

¹⁾ Sidste halvdel af et hexameter (*summa sequar fastigia rerum*), citat af Vergils Æneide I, 342.

²⁾ Samme snæverhjørte tankegang som i de berygtede kirkefaderord: »Hedningernes dyder er glimrende laster«.

noget nævneværdigt i guddommelige og menneskelige studier¹⁾, med mindre han da har været aldeles afsindig? Begyndelsen til visdom er næmlig frygt for Herren. Og »min aand træder ikke ind i den ondes sind«. Ligeledes: »Siden han begærer mig, vil jeg befri ham; jeg vil skærme ham, siden han har lært mit navn at kende«, siger Herren²⁾. Dette var altsaa hos ham roden til den sande fromhed, og den frembragte de sødeste frugter i alle mulige dyder, deriblandt én særlig ypperlig, den fromme iver næmlig, hvormed han anraabte Gud, en anraabelse, som han gentog saa ofte og saa inderligt, at han i sandhed mente med Macarius³⁾, at grundlaget for ethvert godt foretagende og den ypperste af alle sædeligt gode handlinger var vedholdenhed i bøn, ved hvis hjælp vi ogsaa kan opnaa de andre dyder, naar vi daglig beder Gud derom. Derfor indlod han sig aldrig paa nogen gærning uden først at gøre begyndelsen til den med fromme bønner. Jeg har ofte set ham alene ligge paa jorden i dybeste ydmyghed⁴⁾ paa de bare knæ og bede Gud om naade med de mest glødende suk, naar han formodede, at en fælles eller personlig ulykke truede, og jeg tvivler ikke om, at han og *Hans Tausen* (Johannes Tausanus) (from ihukommelse), fordem superintendent i denne by⁵⁾ og efter renselsen af Evangeliets lære den første og mest urokkelige Evangeliets forkynder hos os, har gavnet riget og Kirkerne meget ved deres bønner. Ej heller tvivler jeg nu om, at Herren, hvis han under

1) Theologi og verdslig viden.

2) 1. Mosebog 49,6 (?) og Psalm. 91,14 (K.).

3) Man kender flere hellige mænd af dette navn. Her sigtes der rimeligvis til Makarios den Ældre fra Ægypten (f. c. 300), en discipel af den hellige Antonius. Han var munk i ørkenen og munkeforstander, og man tillægger ham flere skrifter. (Salmonsens).

4) Saaledes oversætter jeg *Antestratum*, egl. »henstrakt foran (Gud)«.

5) Han var biskop i Ribe fra 1542 til sin død 1561.

disse krigens ulykker¹⁾, der dag for dag tager til i omfang, fandt mange saadanne mænd staaende ved sin side, da enten vilde have fjærnet dem²⁾ aldeles eller bragt dem til et for Riget heldbringende ophør.

Fra denne gudsfrygtens og gudserkendelsens kilde udstrømmede to klare bække, ydmyghed og taalmod. Thi selv holdt han sig indenfor sit kalds grænser³⁾ og ringeagtede ingenlunde andres gaver⁴⁾ i sammenligning med sine; men i tillid til den lovede hjælp fra Gud øgede han den ham betroede talent⁵⁾ saa meget, som det tilstededes ham. Ej heller var der nogen fejl, som han mere fordømte hos andre end hovmod, og de overmodige ansaa han ikke blot for taaber, men ogsaa for afsindige, fordi de ikke betænkte, hvor svagt og skrøbeligt mennesket er fra første færd, da vi jo begynder selve livet med marter og kval⁶⁾ og nøgne og under taarer sætter foden paa livets tærskel og træder frem for lyset; endelig er jo ikke blot vor fødsel, men hele livets løb i den grad underkastet tilfældigheder, at ikke engang en flues flugt, den være saa hurtig den være vil, kan maale sig med de bratte omslag i vor jordiske tilværelse. Fremdeles forstod han den kunst, som man holder for den ypperste i de menneskelige forhold: saa vel i lykkens dage som i modgang bevarede han et saadant herredømme over sit sind, at han hverken hengav sig til overstadig glæde i det første tilfælde eller faldt sammen i det sidste, men hævede sig højt over skæbnens trusler og løfter og tog, hvad der kom, som om han selv havde ønsket, at det skulde gaa saa-

¹⁾ Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570.

²⁾ ♂: krigens ulykker.

³⁾ ♂: den gærning, hvortil Gud havde kaldet ham (*intra suæ vocationis metas*).

⁴⁾ ♂: de gaver, Gud havde givet dem.

⁵⁾ Sml. Matthæus 25,14 ff.

⁶⁾ Der maa sigtes til moderens fødselsveer.

ledes¹⁾. Jeg tror, at han under sine fromme betragtninger ogsaa er kommen til at tænke paa en gylden lære, som den viseste filosof har fremsat: Plato²⁾ stiller nemlig den fordring, at vi, naar en modgang rammer os, ikke maa lade fortvivlelsen raade og under veklager dvæle ved det, der har saaret os, saaledes som børn plejer, naar de snubler over en sten og falder om, men vi skal anvende det bedste middel, der findes mod skæbnens slag, det vil sige, vi skal vænne os til at lade klagerne fare og være rede til at helbrede og rette det, der er sygt. Hans milde karakter, hans redelighed og alvor kan enhver let danne sig en mening om ved at tænke paa hans liv, saaledes som jeg hidtil har skildret det; jeg vilde tale udførligere herom, hvis jeg ikke troede, at man intet kunde eller burde vente af ham, der gik over det rette maal eller var uforeneligt med den menneskelige natur, netop da de omtalte dyder var saa store hos ham³⁾.

Følgende smukke eksempel paa taknemmelig kærlighed, som han viste sine allerede gamle og svage forældre, kan jeg derimod ikke forbigaa. Da han nemlig troede, at der intet var, hvormed han mere kunde glæde sine forældre, end hvis han sørgede for, at de jævnlige fik deres børn og børnebørn at se, og at dette var den højeste lykke, Guds velsignelse skænkede os i denne dødelige verden, fik han det indrettet saaledes, at brødre og søstre hvert aar paa en bestemt og dertil vel egnet aarstid tog deres børn med og indfandt sig hos deres forældre. Disse besøg gentoges regelmæssigt

¹⁾ De sidste tre linier er oversatte efter den sandsynlige mening; nogle ord synes at være udfaldne i teksten.

²⁾ Platon, den navnkundigste af alle græske tænkere, 429—348 f. Chr.

³⁾ Meningen med disse ingenlunde klare linier synes at være følgende: »Grundet var i et og alt et ædelt og godt menneske, og han var saa helt og fuldt ud menneskelig, at al overdreven strænghed og mørk alvor var ham fremmed«.

til ubeskrivelig glæde for disse gamle mennesker, indtil de, mætte af dage, vandrede saligt bort fra dette liv. Denne saaledes virkeliggjorte tanke rostes af alle, der hørte derom, ja den tiltalte mange i den grad, at de efterlignede den.

Hvor trofast en forvalter af Guds løndomme¹⁾ Grundet endelig har været, og hvor ihærdigt han har virket for sandhed og godgørenhed, det ser vi af hans store arbejdsomhed og det savn, han ved sin død efterlod i de mest ansete borgeres hjerter. Saa stærk var hans stræben efter sandheden i den hellige skrift og den menneskelige lærdom²⁾, at han har udrettet mere end mange andre, der nu for tiden, da oplysningen er større, og der er rigere adgang til de mest anerkendte forfattere, har benyttet de fortrinligste lejligheder [til at erhverve kundskaber] og derfor synes at sidde inde med en mere omfattende viden end han. Og jeg kan ikke noksom undres over, at han har kunnet gøre saa stort et arbejde i skolen og Kirken, da saa mange og store genvordigheder havde standset hans aandelige udvikling i hans ungdom³⁾ og svækket hans hukommelse og legemlige kræfter; men vidunderligt virker Gud i sine hellige; han udvælger det svage i verden for at beskæmme det stærke. Han efterlod nogle skrifter, der vel ikke er udarbejdede med stor skarpsindighed, men dog bærer præget af from flid og en smukt anvendt fritid; hertil hører »Lignelserne« (*similitudi-*

¹⁾ *œconomus mysteriorum Dei.*

²⁾ *in divinis et humanis literis.*

³⁾ *cujus tot tantaque mala ingenium in juventute fregissent.* et meget stærkt udtryk! Kinch (anf. værk II, s. 69) meddeler, at den i Ribe fødte og opdragne magister Peder Kristensen, der døde som præst i Vejle, i sine almanak-optegnelser (ved den 14. aug. 1588) kalder Grundet et vidunder af lærdom (*vir ut miraculum doctus*). »Dette er vel altså«, fortæller Kinch »den nærmeste Efterslægts Dom; men den stemmer egentlig ikke med A. S. Vedels . . .«.

nes¹⁾), der nu udgives med nogle tilføjelser af mig til brug for dem, der skal give almuen offentlig undervisning. Hvis jeg faar tilladelse og tid dertil, agter jeg ogsaa at udgive hans ligtaler, som han selv har skrevet paa folkesproget²⁾), men som jeg har oversat paa Latin i en helt anden rækkefølge, end de hidtil er sete af nogen, endsige offentliggjorte; fremdeles nogle betragtninger over Profeten Amos, som han, efter hvad jeg erfarer, har forfattet i disse sidste tunge tider. Disse arbejder sætter jeg ganske vist ikke over andre og lærdere mænds værker, ej heller mener jeg, at de bør sættes over dem; men paa den anden side er det min pligt at gøre al min flid, for at mindet om hans liv og virksomhed kan bevares i dem; om jeg opnaar dette, maa vel overlades til Gud og deres egen genius³⁾).

Haand i haand med hans arbejdsomhed gik hans kærlighed til sandheden, som han søgte med enestaaende iver og den ihærdigste flid, ligesom han, naar han havde opsøgt og fundet den, forsvarede den med en saa urokkelig fasthed, at han ikke var til sinds at indrømme noget menneskes gunst, ja ikke engang livet fortrinet for den. Næst efter kirkefædrenes værker læste han med særlig glæde Luthers og Philips⁴⁾ skrifter og andre rosværdige og til læsernes tarv udgivne arbejder af andre sandhedens og fredens elskere, som han kunde faa fat paa. Det kævlesyge tøjleri derimod, der skrives af disse nederdrægtige

¹⁾ If. H. F. Rørdam i Dansk biogr. Lexikon tog Vedel magistergraden i Wittenberg 1566 »og udgav aaret efter sit første skrift, idet han nemlig bésørgede et efterladt arbejde (Similitudines) af . . . J. P. Grundet udgivet og ledsagede det med en smuk skildring af den bortgangne hædersmands levned. Skriftet er tilegnet kansler Johan Friis«. If. Kinch (anf. v. s. 70,) udkom denne skildring som et tillæg til »Similitudines«, en samling religiøse lignelser. Sml. s. 137 ovenfor.

²⁾ *vernacula lingua*. — De paatænkte udgaver kom aldrig. Möller: *Cimbria*, hb. II, 909 (A.).

³⁾ »Værneaaand«, en gammel romersk forestilling, her nærmest = »held«.

⁴⁾ c: Melanchthons.

rænkesmede¹⁾), afskyede han af ganske hjærte, og saa ofte talen faldt paa dem, kunde man høre ham sige:

Thi forhadte de er mig som porten, der fører til Hades²⁾).

»Hvad er det næmlig, denne bande sofister og skraalere³⁾ har i sinde?« sagde han. »Ligesom fiskerne plumrer vandet for lettere at fange aal, saaledes er det deres formaal alle vegne at volde forvirring i stater og skoler og indhulle alt i taager, saa at himmel og jord staar i ét (et udtryk, de ynder at bruge), for at de imidlertid ved deres durkdrevne kunster kan stoppe noget i sækken og bruge deres ondsindede skamløshed og uredelighed til at gøre deres navn berømt og lade det gaa videre til efterverdenen, og det forekommer mig, at de ene og alene handler saaledes, fordi de gærne vil slukke den ildsvaade, de fremkalder, ved at rive huse ned, da de ikke kan gøre det med vand⁴⁾). Men heldigvis er der en, der med retfærds øjne skuer alt dette; han forsvarer sine og formaar at holde de frække i tømme og standse deres onde færd.« Saaledes eller paa lignende vis udtalte han sig ofte med hellig nidkærhed og formanede os, sine husfæller, til at elske redelig vandel og sandhed; thi intet var Gud og gode mennesker kærere.

Med disse egenskaber forbandt han en anden, en utrolig omsorg for sin menigheds vel⁵⁾), som han udøvede⁶⁾), idet han offentligt vejlede og personligt trø-

¹⁾ *sycophantæ*. Vedel sigter utvivlsomt til hadske theologiske stridskrifter, der var saa almindelige i hine tider

²⁾ *ἐξθροί γάρ μοι κείνοι ὁμῶς Ἰδῖαι πύλῃσι* — et lidt ændret citat af *Iliaden IX, 312*.

³⁾ *iste manipulus sophistarum et Cleonum*. — Kleon var en berygtet athe-næisk folkeleder med et frygtet mundlæder.

⁴⁾ Grundets ord vidner mere om skøn og ædel vrede end om gennemtænkt klarhed.

⁵⁾ Saaledes tillader jeg mig at gengive *beneficentia*, der, som det følgende viser, her ikke kan betyde »godgørenhed« i almindelig forstand.

⁶⁾ Der maa læses: *Quam publice docendo et . . . consolando [exercebat]* eller lign.

stede hver især, saa at han ofrede — ikke tid og natte-vaagen, men til sidst livet selv under de største anstrængelser. Han læssede ikke den tungeste del af arbejdet over paa sin medhjælper og kirketjener¹⁾, skønt han kunde have gjort det, og mange andre nu for tiden gør det, men besøgte selv, endog af egen drift, de syge, naar han hørte, at nogen var lidende²⁾. Hvor mange tvedragtens sædekorn han har fjærnet, hvor mange sjæle, der var befængte med det papistiske tøjeri³⁾ og haardnakket holdt fast derved, han har omvendt ved sin vise mildhed, det tror jeg, at mange endnu har i frisk minde, saa at de kunde nævne talrige eksempler derpaa. Under hele denne anstrængende gærning viste han en overordentlig udholdenhed: da én byrdefuld opgave kun forlod ham for at afløses af en anden, var han ofte optaget fra morgengry til den anden time efter middag eller længere, indtil han omsider vendte hjem uden endnu at have smagt en smule mad. Ej heller levede han, naar arbejdet var til ende, i nogen særlig grad behageligt, men han lod sig nøje med et tarveligt maaltid, gav mig det hverv at læse en fornøjelig historie for ham og søgte hvile for sin aand ved at lytte til.

Hvad de fattige angaar, var de i den grad genstand for hans omsorg, at jeg ikke mindes at have hørt eller læst om noget menneske, der har overgaaet ham heri. Ribe er jo, som mange véd, en temmelig stor og folkerig by, og da der overalt i verden bor fattige side om side med de rige, og tallet paa de første som oftest er større end paa de sidste, nødes vi til at indrømme, at

¹⁾ Eller »kapellan og degn« (*administro et diacono*). Sml. Kinch., anf. v. II, s. 68.

²⁾ Dette turde dog være meningen. Der staar: *si quos novit* (skulde være *noverat*), »hvis han kendte nogle«; men dette er dog ikke nogen særlig ros, saa at Vedel sagtens, som saa ofte, har udtrykt sig kejtet.

³⁾ *animas papisticis nugis imbutas*.

det ogsaa er tilfældet her. Vel var det nu hans ønske, at der, saa vidt muligt, skulde sørges for alle fattige, men dog lagde han ikke skjul paa, at de fattiges nød i hans egen by gik ham særlig nær til hjærtet. Naar han derfor fra tid til anden ved personlig henvendelse¹⁾ opnaaede, at saa vel andre adelige som særligt [hr.] *Erik Rud*²⁾ og hr. *Niels Lange*³⁾, højbaarne mænd, som jeg nævner med skyldig ærbødighed, og kongelige lensmænd paa Riberhus⁴⁾, gav offentlig almisse, beklagede han, at han ikke var lige godt kendt med alle fattiges nød i hele byen; thi kun herved kunde uddelingen af disse midler foregaa retfærdigt. For at raade bod paa dette mislige forhold hidkaldte han fra hver gade nogle mænd, som han kendte særlig godt, hørte af dem navnene paa de andre og indførte dem hver for sig paa en liste. Jeg har set ham selv ved given lejlighed gaa ind i nogle folks huse for at faa tvivlsomme ting bedre undersøgte, tælle børnene og forhøre sig om forældrenes haandværk og aarsagerne til deres nød. Ved denne fremgangsmaade opnaaede han, at der i hele byen ikke var en eneste trængende borger, hvis personlige forhold og navn han ikke kendte. Nu kunde han uddele almisserne med mindre møje og større selvtilid, og han uddelte dem med egne hænder i sit eget hus, saa at han i sandhed kunde kaldes de fattiges fader, hans hænder de hungriges vederkvægelse, og hans hus de hjælpeløses tilflugtssted. Naar jeg i tanken sysler hermed, beklager jeg, at der nu for tiden findes saa faa [Guds] ords tjenere, der tror, at omsorg for de fattige vedkommer dem, og det

¹⁾ Ordret »ved sin mellemkomst« (*sua intercessione*).

²⁾ *Erik Rud* (1519–77) var en broder til den berømte søhelt Otte Rud og deltog selv med raskhed og dygtighed i den nordiske Syvaarskrig. Han var lensmand paa Riberhus 1557–59. (Thiset).

³⁾ *Niels Lange* var lensmand paa Riberhus 1559–65. (V. Nielsen).

⁴⁾ *arcis Ripensis præfecti regii*.

skønt Christus særligt indtrængende har lagt sine disciple den paa sinde; eller hvis de tror det, gør de alligevel ikke, hvad de ved, at de helst skulde gøre, og ofte godt kan gøre¹⁾. Andre, der er blevet anbragte i en flot og godt aflagt stilling, hvortil de er kommet ad en ikke ganske lige vej²⁾, bekymrer sig ikke synderligt om, hvad der bliver af Christi ulykkelige ledemod³⁾, naar de blot selv har fuldt op af nydelser. Atter andre skraber til sig alt, hvad de formaar at dyngte sammen, og mener, at hvis de blot sørger for sig selv, er der gjort nok. Men for at der ikke skal slippe mig et alt for skarpt ord ud af munden, foretrækker jeg at udbyde med Persius⁴⁾:

Ludende stirrer mod jorden I ned, ej himlen I agter.

Jeg har endnu tilbage at tale om en anden omsorg, jeg mener sjælesørgerens, og denne var hos ham saa meget større [end enhver anden omsorg], som sjælene overgaar legemet i værd, ja saa stor var den, at han til sidst ofrede det kæreste, han havde i livet, livet selv, paa den. Da næmlig denne krig, der allerede har varet i nogle aar, var udbrudt i vore lande, trængte ogsaa sammen med den en pestbringende smitte ind, enten den nu kom med de fremmede krigsfolk eller af en anden ukendt aarsag, hvorom jeg ikke skal udtale mig, og saa pludselig spredte den sin gift, at den paa sin fortsatte vandring efterhaanden bredte sig til alle rigets dele og de tilgrænsende lande. Da min fortræffelige lærer i denne krigs første aar anede, at denne ulykke nærmede sig, forberedte han sig saa godt, at han, hvorledes det end gik, med rolig fatning ventede

¹⁾ De tre sidste linier er meget usikre. Latinen er ganske forrykt paa dette sted.

²⁾ Dette synes at være meningen. Latinen er højst uklar.

³⁾ En omskrivning for de fattige.

⁴⁾ Se s. 152.

paa dens komme. Derom vidner et brev, han tilskrev mig, da jeg endnu var i Leipzig¹⁾, i hvilket han klager over disse tiders ulykker og blandt andet siger, at han allerede med længsel venter paa dagen for sin befrielse²⁾; thi at denne ikke er fjærn, forsikrer han, at han kan forudse af usvigelige slutninger; derfor beder han mig, hvis jeg hører noget om hans hedengang, ikke at svigte hans faderløse børn, men i overensstemmelse med det haab, han sætter til mig, samvittighedsfuldt gøre, hvad jeg nærværende og fraværende ofte har lovet ham. Dette brev tilføjede mit hjærte et dybt saar, fordi han skrev saaledes imod sædvane og næsten syntes at minde mig om min pligt. Jeg svarede saa forekommende som muligt, idet jeg tilbød ham min skyldige bistand, bad ham ikke at nære den ringeste tvivl om min ordholdenhed og lod ham haabe, at jeg efter højst ét aars forløb vilde besøge ham; indtil dette skete, ønskede jeg, at han' maatte se lidt lysere paa fremtiden. Imidlertid tiltog den pestagtige sot dag for dag i voldsomhed, saa at den ogsaa naaede til Ribe³⁾, og udfaldet viste, at hans forudannelser i ingen henseende var falske. Thi da han ikke vilde lade sin hjord i stikken og besøgte alle, som lod ham kalde (og saare hyppigt lod de ham kalde), da skete det endelig, da pesten begyndte at blive mindre ondartet, og han allerede som en udtjent kriger havde hjulpet mange

¹⁾ Kun tyve aar gammel (1562) ledsagede Vedel den unge Tyge Brahe som hovmester paa hans studierejse til Leipzig og Wittenberg. (H. F. Rørdam).

²⁾ »: »fra legemets baand«. Dette snarere end »dagen for sin (legemlige) opløsning« synes *diem solutionis suæ* at maatte betyde her.

³⁾ Pesten havde været temmelig slem i den østlige del af riget i aarene 1563 og 1564; men i aaret 1565 blev flere byer i Jylland meget haardt angrebne. I Flensborg døde 1800 mennesker i tiden mellem Pinse og Jul. I Ribe rasede den døg endnu værre. Ifølge en gammel optegnelse varede pesten i denne by fra foraaaret til Mortensdag og bortrev 3000 mennesker, som maa have været over halvdelen af hele befolkningen. Dog skal den allerede i august have mistet en del af sin voldsomhed. (Kinch, anf. værk, II, s. 105 f.)

andre til at triumfere¹⁾, at soten trængte ind i hans eget hus. Og den angreb ikke blot alle hans børn, men ogsaa hans hustru, og af disse var hun og én lille datter de eneste, der blev i live; men deres bedring var endnu ikke indtraadt, før han paa sig selv iagttog sikre tegn paa sotens komme, og lidt efter lidt blev han saa stærkt angrebet, at den kastede ham paa sygelejet. Da dette rygtedes i byen, fik han strax besøg af de fornemste af de borgere, som ikke havde forladt staden af frygt; overmaade stor var deres bekymring for ham, og de bragte de kraftigste lægemidler, de kunde finde paa. Men den almægtige og algode Gud besluttede omsider at befri ham fra disse [verdens] onder og kalde ham til sig, og han havde ikke ligget syg længe, før sygdommens voldsomhed øgedes, og han en dag (det var den 14. august) mærkede og selv sagde, at nu skulde han vandre bort herfra.

Da dette blev bekendt i staden, indfandt der sig strax mange hos ham omkring ved den sjette time om aftenen, deriblandt borgmester *Oluf Petersen* (Olaus Petri) og byfogden *Niels Tovskov* (Nicolaus Toschou), begge fortræffelige mænd, den agtbare husfrue *Anne*, enke efter borgmester *Jørgen Juell*²⁾ (Georgius Julius), og med disse saa mange andre, at huset næppe kunde rumme alle dem, der kom. Saa forlangte han, at man skulde rejse ham op i sengen, vendte sig derpaa til

¹⁾ ɔ: over »døden og Djævelen«, d. v. s. til en salig hedengang. Dette er vel meningen med det græselige udtryk *cum . . . triumphare alios multos juisset (!)* Eller skulde det betyde »til at komme sig«? Jeg tror det ikke.

²⁾ *Oluf Petersen*, borgmester i Ribe 1546–71, var en studeret, anset og virksom mand. — *Niels Tovskov* nævnes som byfoged (hos Vedel *urbis prætor*) omtrent fra reformationens tid og siden 1544 tillige som raadmand; han var efter sin svigersøn, den brave sørøverbetvinger Hans Jessens (se Kinch, II, s. 138 ff.) ord det tykkeste menneske nogen vidste at sige. — *Jørgen Juell* var borgmester 1537–46. Han skal have været en ganske udmærket mand, hvis tidlige død vakte stor beklagelse. (Kinch, anf. v. II, s. 63, 140,² og 60 f.).

dem, der grædende stod ved hans leje, og trøstede dem i en tale, fuld af kraft og alvor. Derefter tog han saare kærligt afsked med sin ældste datter *Susanne*¹⁾, som han altid havde omfattet med den inderligste ømhed, og som for hans skyld var vendt tilbage til byen med sin mand, sagde ogsaa farvel til de andre og gav nogle paabud om et og andet, særligt om sin begravelse. Til sidst rettede han alle sine tanker fra det jordiske til det himmelske, gjorde sig rede til rejsen og begærede af de tilstedeværende den eneste og sidste tjeneste i livet til gengæld for alt, hvad han havde gjort for dem, idet han anmodede dem om hver især at ledsage hans egen bøn med fromme tanker og følelser og selv hver for sig med brændende bønner anraabe Gud om at øge troen hos sin ydmyge og svage tjener og naadigt bevare den i øget stand til hans livs sidste aandedræt for sin søns skyld og *ved* ham, menneskeslægtens genløser Jesus Christus. Da disse havde gjort dette med mange taarer, og han selv med tydelig røst havde fremsagt sine bønner efter bestemte formler, lod han atter sit hoved synke roligt ned paa puden og lyttede til sin embedsbroders ord, der stod ved hans seng, og efter at en ganske kort stund var forløbet, forlod han livet, der ved Guds gave var tilstaaet ham i mere end fire og halvtresindstyve aar, gav sin sjæl i Guds varetægt og drog sit sidste suk²⁾.

Den selvsamme dag i dette aar, som var det 1565de

¹⁾ *Susanne* var gift med *Iver Vandel*, borger i Ribe, og blev stammomder til slægten Vandal. Hun var med sin mand flygtet bort fra byen af frygt for pesten. Grundets yngste datter, der kom sig af sygdommen, hed *Elisabeth*; hun blev gift med magister Jørgen Lauridsen, søn af faderens barndomsven, den tidligere (s. 149) omtalte Laurids Nielsen. Grundets enke døde 1581 (?) i ringe kaar. (Kinch, anf. v. II, s. 68 f.).

²⁾ Grundets ligsten og epitaphium bærer datoen den 15. august som hans dødsdag, medens han if. Vedel, som det synes, døde den 14. (Kinch, anf. v. II, s. 69). Dog er det jo muligt, at døden først indtraadte efter midnat. — Dr. Achelis meddeler mig: *Vedels Chronologi* har 15/VIII (15. aug.) som dødsdato. Sml. Wegener, anf. v., s. 37, anm. 13.

efter jomfruens fødsel, vendte jeg efter min hjemkomst fra Meissen (Misnia) tilbage til mit fædrenehush, som jeg ikke havde set i fire aar. Jeg havde fattet den beslutning umiddelbart derefter at foretage en udflugt for at trøste min kære lærer ved atter at vise mig for ham; men førend jeg kunde tiltræde rejsen eller havde hørt noget om hans død, bragtes der mig det sorgens budskab om hans hedengang, der ramte hele mit væsen med en saa knugende kummer, at aldrig nogen kan have følt en større smærte ved tabet af en elsket fader, lærer og slægtning. Jeg havde tidligere, for nogle faa uger siden, mistet min høje velynder *Jørgen Brahe*¹⁾, der i fromhed og fremragende aanddannelse og dyb indsigt i alt, som vedrører krigsvæsenet, ikke stod tilbage for nogen af vore adelsmænd. Saa mange ulykker ramte mig altsaa paa samme tid i ét eneste aar, og saa haardt knugede de mig, at jeg erkender det som en velgærning af Guds godhed, at de ikke slog mig helt til jorden. Hvad der imidlertid efter dette friske saar gav mig kraft til atter at rejse mig, var den omstændighed, at jeg hørte, at min højtelskede lærer havde endt livet med saa from, saa trossikker og saa salig en død, og at han med lyst og glæde og mildt og stille var

¹⁾ *Jørgen Brahe* til Tostrup i Skaane (1515—1565), gift med en søster til Peder Oxe, en rig, dygtig, men noget voldsom mand, var kongelig lensmand paa forskellige slotte. Da han var barnløs, havde han truffet den aftale, med sin broder Otto Brahe, at hvis denne fik en søn, skulde han overgives ham til opfostring. Da forældrene imidlertid ikke kunde overvinde sig til at give slip paa deres 1546 fødte søn Tyge, den siden saa navnkundige astronom, bortførte Jørgen Brahe drengen og opdrog ham som sin egen søn. Han deltog med udmærkelse i Syvaarskrigen. Han kommanderede en del af Herluf Trolles flaaede og erobrede i forening med Otte Rud i slaget ved Øland 1564 skibet »Makaløs«. Næste aar deltog han med hæder i kampen ved Rygen (juni 1565), da Herluf Trolle blev dødelig saaret. Han fulgte sin admiral til København, og kun to dage efter dennes død bortreves J. Brahe selv (21. juni 1565) af en sygdom, som han havde paadraget sig ved at redde Frederik II, hvis hest havde kastet kongen i vandet ved Højbro. (Møllerup).

vandret fra denne jammer og trængsel til den himmelske borg, ja at ogsaa hans børn, drenge, der vakte de bedste forhaabninger, var hensovede saa aldeles uden angst og bæven, at de trøstede og opmuntrede hverandre indbyrdes og umiddelbart før dødens stund med glade stemmer sang nogle fromme Psalmer. Da jeg altsaa ser, at det har behaget den guddommelige villie saaledes, ønsker jeg endnu i denne stund dem alle til lykke til det bedre liv, hvor disse tiders ulykker er forbigangne, hvor de er udfriede fra de onder, der truer os¹⁾, og i sandhed nyder den evige hvile, medens de venter paa retfærdighedens krone, som Herren, der er en retfærdig dommer, skal give dem paa den yderste dag²⁾).

Men eder, I Ribe borgere, I ved fromhed, lærdom, visdom og aandsdannelse udmærkede mænd, takker jeg, fordi I til Guds ære og fædrelandets fælles tarv har vist min lærer agtelse og velvillie, medens han levede og virkede iblandt eder, og fordi I efter hans død har hædret ham og hans børn med en ærefuld begravelse tilligemed offentlig sorg. Ogsaa dig, højtærede og høj-lærde hr. doktor *Hans Frandsen*³⁾ (Johannes Francis-

¹⁾ Ordret: »udfriede fra disse tiders forbigangne og truende ulykker« (*horum temporum præteritis et impendentibus malis exempti*) (! !)

²⁾ Ordret: »paa hin dag« (*in die illa*). Vedel har vistnok tænkt paa den skønne middelalderlige kirkehymne: *Dies iræ, dies illa* . . .

³⁾ *Hans Frandsen* var født i Ribe 1532 og var en af J. P. Grundets disciple. 1551 drog han til Wittenberg, hvor han tog magistergraden. Efter et ophold ved universitet i Frankfurt an der Oder kom han hjem 1556 og blev »undertugtemester« for kongens yngre sønner; men allerede efter et aars forløb drog han atter til udlandet. I nogle aar besøgte han flere lærdomssæder i Tyskland og Frankrig, ivrig sysselsat med medicinske og humanistiske studier. Ved et fransk akademi opnaede han doktorgraden i medicin, og i aaret 1561 udkom der i Lyon en smuk samling af hans latinske digte. Samme aar vendte han tilbage til Danmark, hvor han snart blev professor i medicin, en gærning, han udøvede med stor ære i 23 aar. Han døde 1584. Han var en af den humanistiske dannelses smukkeste repræsentanter her i landet, overalt vandt han venner ved sit behagelige og opvakte væsen, og han var i det hele en af de betydeligste universitetslærere i sin tid. (H. F. Rørdam).

cus), bringer jeg i de afdødes navn den varmeste tak for de usvigelige beviser, du gav, paa taknemmeligt sindelag mod min lærer og velvillie mod hans sønner. da jeg talte med dig i København kort før deres død, og du erklærede dig villig til at give dem underhold hos dig ved vor Højskole. De er nu ført bort herfra til en anden skole, hvor de vil faa alt det at se, som vi her kun ser i gaader og endda med møje, og hvor de vil komme til at skue Gud ansigt til ansigt. Af min ringhed vil du dog kunne vente alt, hvad jeg ævner¹⁾ at gøre for at værne om din værdighed og øge den, medens Gud vil give dig de belønninger, du fortjener paa grund af det taknemmelige og fromme sindelag, du har lagt for dagen ved denne lejlighed.

Nu har jeg, min elskede broder²⁾, sagt saa meget, som min tid og mine aandsgaver tilstedede det, om vor fælles lærers liv og død. Hvis nogen anser det for ret ubetydeligt, beder jeg ham betænke, at det ikke har været min hensigt her at give en prøve paa veltalenhed eller lærdom (ingen af disse gaver besidder jeg i nogen fremragende grad), men et eksempel paa skyldig taknemmelighed mod en slægtning, der har vist mig saa overmaade meget godt. Jeg nægter slet ikke, at jeg har forbigaaet meget, fordi jeg var altfor langt borte fra dem, der kunde give mig sikker underretning, naar jeg var i tvivl om noget.

Dig, den evige Guds søn, vor Herre Jesus Christus, der sidder ved Faderens højre og uddeler dine gaver til menneskene, takker jeg, fordi du ved denne mands og andre lærdes virksomhed har tændt dit Evangeliums lys, og fordi du ved dettes forvaltning samler dig en Kirke hos os og mildt bevarer den i sand samdrægtig-

¹⁾ Ordret: »hvad den ævner«; *possint* maa være en trykfejl for *possit*.

²⁾ Jakob Madsen Vejle, hvem skriftet er tilegnet.

hed forenede Kirkes¹⁾ Og jeg beder dig ikke at tillade, at dit ords lys udslukkes hos os, men at du ved din hellige Aand vil lede lærere og lærlinge og under krigens vilde rasen tænke paa din elskede brud²⁾, hellig som hun er ved dit navn og din sæd³⁾, for at der dog kan ske noget hos os, som er dig kært og velbehageligt.

Amen.

¹⁾ I teksten læses: *et politias hospitia Ecclesiae, in vera concordia unitæ, clementer conservas*. Ordene *politias hospitia* giver ingensomhelst fornuftig mening. Formodentlig har sætteren ødelagt teksten.

²⁾ ♪: Kirken, et billede, der er laant fra Højsangen.

³⁾ Formodentlig, som hr. pastor H. Kau venligst meddeler mig, ordets sæd, som Christus saar i sin menighed.

TO GAMLE MØLLER

I BJERGE HERRED

AF

SØREN KNUDSEN, GLUD

Ligesom den vingede Mølle paa Bakkens Top giver Landskabet Præg, ejer de gamle Vandmøller i Dalens Bund ved det rislende Vand en Stemning, som let paavirker det bevægelige Sind.

Derfor tyer Digterne ogsaa ofte til disse gamle »Kværne«, naar »Guldharpen« rigtig skal klinge om Idyl, Mystik, Skønhed, Elskov m. m.

»Es drehet sich ein Mühlenrad in's tiefe kalte Grund!«¹⁾ synger en berømt tysk Digter. — En ditto med Messingskruer klimprer: »Kanst Du das Murmeln der Wellen das Rauschen des Mühle verstehen? — Sie wollen Grüsse bestellen, sie sagen: Auf Wiedersehn!«²⁾ Og vor egen store Lyriker Chr. Winther synger saa henreven: »Hvor klare Skovbæk risler bag Bøgenes Skjul en Vandmølle vælter sine brusende Hjul«. — Og saa »maler« han videre, saa Hjærtet maa krympe sig i mange af os, fordi det aldrig oplevede noget, der lignede det herlige Billede.

Dog ikke blot udenom, men ogsaa indeni er de gamle Møller særegne og idylliske. — Ja blot man tager een af de gamle Haandkværne, som særlig brug-

¹⁾ Der drejer sig et Møllehjul i den dybe kolde Grund.

²⁾ Kan Du Bølgernes Mumlen og Møllens Larmen forstaa? De vil besørge Hilsener, og siger: Paa Gensyn!

tes til Malt, saa er der ligesom noget ærværdigt ved dem. — Er det simpelthen Alderen, eller hænger der mon lidt af de hedenfarnes Aand ved dem? — Nogle mener ja! Jeg vil intet afgøre derom, men jeg glemmer aldrig den sære Lyd fra Stenene i min Faders Maltkværn, som jeg i min Barndomstid i mit Ansigts Sved drejede rundt og malede Malt til baade vort eget Brug og for andre Godtfolk i Glud Nørremark. — Denne Kværn var een af de sværeste Haandkværne, jeg har set. (Stenene findes nu i Glud Museum, »Stolen« blev desværre ved Uforstand og uden mit Vidende tilintetgjort for nogle Aar siden.) Efter Sigende skal den have været Grynkværn i den gamle, nedbrændte Jensgaards Mølle i Østrup. Min Fader fik den efter Tusindkunstneren Anders Lassen i Glud Haab, som havde lavet den svære Asketræsstol til den, der var udmærket gjort, med »Kube, Rende og Ryster«, Stenene var omsluttede af 2 Stkr. dobbeltkrumme Aske-træskarme, »Rindkarmen« kaldet, helt snildt tildannede, og altfor sjældne til at slaas til Brændsel. — Men »Der gaar saa meget til Spilde paa denne syndige Jord«, synger Jeppe Aakjær saa sandt; — var det saa endda altid livløse Ting! — Anders Lassen havde den vistnok sat i Forbindelse med sin »Hestegang«, der bestod af et uhyre Træhjul, som Hesten gik nedenunder og trak rundt, hvilken han ogsaa selv havde lavet i Lighed med de fra en meget gammel Tid kendte »Hestemøller«. Min Fader fik lavet et Haandsving, og vi Knægte maatte saa dreje den svære Kværn, men trods det anstrengende Arbejde følte jeg det interessant. Kværnens ensformige Sang: Grut grut! Grut grut! ligesom fortalte om svundne Tidens sære Mennesker og underlige Forhold. — Det er maaske ikke alle givet at kunne høre sligt, — saa var denne Kværn

næppe bleven slaaet itu, især da den fremdeles var brugbar.

Og naar Kristen Møller fra gamle Bisholt Mølle kom til os for at »bilde« Stenene, var der atter noget at se og undres over. — Jeg husker, hvordan han vendte »Løberen« om og hører endnu Lyden af hans skarpe Staalhamre mod Graniten og hans Kraftudtryk, fordi Stenene var »urene«, d. v. s. der var lyse Striber af Kvarts i den graa Masse, hvilket jo gav en uensartet Haardhed. Jeg husker endnu, at han nævnede »Bornholmsk Granit« vistnok som en bedre Stenart til Kværne. De ældre Kværnsten var sikkert dannede af tilfældige Marksten. — Man finder ogsaa gamle Kværnsten af en særlig Porfyrart, fyldt med »uægte Granater«; saadanne Sten holder sig selv skarpe, idet Granaterne, der er meget haardere end den mellemliggende Masse, stadig træder frem over denne og danner en regelmæssig Ujævnhed. Glud Museum ejer ogsaa et Par af den Art. — Kværnsten med Aarstal og Ejernes Navne (endog flere paa een Sten) samt Ornamenter, forekommer ogsaa. Et Pragteksemplar af den Art findes ogsaa i Glud Museum.

Men det er særlig de rigtige offentlige Møller her skal omtales.

Møllehaandværket gaar som saadant sikkert tilbage til den graa Middelalder. I Kong Valdemar II *Jydske Lov* af 1240, 1. Bog LVII Cap. hedder det: »*Om Mølle at bygge*« »*Mand maa ey gjøre Mølle aff nye, uden hand hafuer Dam og Damsted, dog saa, at det flyder ey paa anden Mands Eng eller Ager, oc spiller ey met Bagflod de gamle Møller der aff Arilds Tiid hafuer været.* — — —« Her tales og lovgives øjensynligt kun om Vandmøller, simpelthen fordi ingen andre kendtes

dengang. — Af Vind- (eller »Væyr«-) Møller var *Stubmøllerne* dem, der først fik Indpas. Hvornaar den første er bygget, vides næppe, men i Løbet af 1600erne er der sikkert opført mange.

Enkelte af disse mærkelige Tingester er bevarede til vor Tid, og de er ofte af betydelig Størrelse. Et Pragteksemplar af den Art er Stubmøllen i Lyngby Fri-landsmuseum, der for faa Aar siden flyttedes dertil fra Karlstrup, den skal stamme fra ca. 1650. — Vistnok omkring Aaret 1700 begyndte den hollandske Form for Vindmøller at faa Indpas, og i Løbet af dette Hundredaar er mange af de nuværende gamle Vindmøller opførte.

I *Bjerge Herred* har man dog holdt fast ved Vandmøllerne længere end visse andre Steder, hvilket selv sagt skyldes den Omstændighed, at her var en Del gode Vandløb. Tager man som Sammenligning f. Eks. Samsø, ser man, at Vindmøller er de aldeles dominerende allerede fra en temmelig gammel Tid. — Tager jeg ikke fejl, er der endnu en Stubmølle der. Ved at se efter paa »*Warbergs Amtskort af 1787*« finder jeg ogsaa, at der paa dette Tidspunkt kun er 2 »Væyr-Møller« i Bjerge Herred, nemlig ved Palsgaard og paa Hjarnø, af hvilke den sidstnævnte senere skal beskrives her. — Af Vand-Møller derimod fandtes 2 ved Boller, »*Over- og Neder-Møllen*«, »*Helleborg Mølle*« ved Klakring, »*Skeulund Mølle*« (Skjævlund), *Raarup Vandmølle*, *Neder-Bjerge Mølle*, *Barritskov Mølle* og *Røde Mølle*, samt ved Ørum-Urlev Aa hele seks Stykker (anførte fra neden og op mod Strømmen): *Aarup Mølle*, *Svends Mølle* (ved Ørum), *Røde Mølle* og *Lille Mølle*, *Stauenbjerg Mølle* (ved Urlev) samt *Braa Mølle*. Det er værd at bemærke, at paa ovennævnte gamle

Amtskort er Signaturen for Vind-Møller altid en Stubmølle. (Maaske var de endnu den Gang de hyppigste), for Vandmøller er den et Hjul.

Disse her nævnte fjorten Vandmøller er dog næppe alle dem, der fandtes i Herredet; der har sikkert været en Mængde smaa »Skvatmøller«, som de kaldtes (en saadan fra Halland i Sverige er ogsaa opstillet i Lyngbymuseet.) — Ved Eftersyn i de gamle Protokoller i Matrikelsarkivet i København har jeg fundet, at der i 1663 var en Møller ved Navn Jens Andersen i *Gram-Roed-Mølle*, og da Sagnet om denne endnu lever i Folkemunde, kan det antages, at den har været der i det mindste til ind i det 19de Aarhundrede. Møller R. Christensen i Raarup Mølle fortæller, at den laa ved »Klejs Bro« nær ved Gramrode og var saa lille, at den lige netop kunde male en Td. Rug en heel Nat. — I samme Matrikel er »*Morten Møller i Schæfue-Lund* (Skævlund) *Mølle* skyldsæt for 15 Tdr. Hartkorn. Han levede og virkede endnu, da næste Matrikel blev skreven (i 1688) og svarede da »af Mølleværket« til 8 Tdr. 4 Skp. Hk. og af Jorden 0 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. 0 Alb. — Der skal ikke heraf sluttes, at Virksomheden var gaaet tilbage, eller at der var solgt Jord fra, begge Dele er formodentlig omtrent uforandrede. Vurderingen i 1663 var nemlig helt igennem for høj og blev sat ned i 1688; men det ses, at Møllevirksomheden har været meget betydelig her. I 1688 er han kaldt: *Morten Jensen i Schau-Lund-Mølle*. Samtidig svarer Jørgen Møller i *Raarup Mølle* kun af 1 Td. 2 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb. af Mølleværket og 0, 3, 3, 0 af Jorden. — Det mærkes stadigt, at Møllerne ikke havde ret megen Jord — de var Møllere og dermed Basta. I Markbogen fra 1688 omtales ved Jensgaard, Glud Sogn *Ofver-Mølle* og *Neder-Mølle*, ja endvidere en »*Synder-Mølle*« — der sik-

kert alle tre har været ganske smaa Møller til Gaardens eget Brug. — Allerede fra 1663 hørte Skævlund Mølle under Jensgaard. — Fra Gaarden til Stranden løber en Bæk, som stadig endnu kaldes »Møllebækken«, og her har Over- og Neder-Mølle sikkert ligget, om Sønder-Møllens Plads kan jeg intet slutte, maaske har den været i Sønderby. Senere er saa Vindmøllen, som brændte i 1880, bygget paa Marken op mod Sønderby.

I Tidsskriftet »*Fortid og Nutid*« har Sekretær i Stednavneudvalget Hr. Gunnar Knudsen, København, skrevet en udmærket Artikel om Benyttelsen af de danske Matrikler ved historiske Undersøgelser og deri oplyst, at der i Matrikelsarkivet beror en saakaldt »Møllebog« fra 1688, af hvilken der kan faaes Besked om de gamle Møller. — I Aar og Dag glædede jeg mig til at stifte Bekendtskab med denne Bog for rigtig at faa meget at vide om de gamle Møller i Bjerger Herred, men stor blev min Skuffelse, da jeg saa, at Bogen kun omfatter Sjælland, og blev meddelt, at der kun fandtes denne ene om Møller. Alligevel tog jeg nogle Smaapluk af den, da de dog oplyser noget. Det mærkes saaledes, at Møllerne paa Sjælland ikke blot malede Korn til Mennesker, men ogsaa til Kanonerne i København, Kronborg o. a. St. (nemlig Krudt.)

Her anføres i Flæng:

1. Fulevad Mølle beboes af Laurids Hansen, og er hans Corn-Mølle, hafver tvende Qverne, en Meel- og en Malt-Qvern, hvilke drejes med Underfaldsvand (1689).
2. Krud-Møllen som Frue Malene, Sl. Albret Heins, tilhører er tvende Krud-Møller, som begge staar

desforuden er en Malt-Qvern en Underfaldsqvern (Vistnok paa Amager 1688).

3. Øfverste Torlunde Mølle hafuer 2 Qverne af smaa Hiule, som drifues af Overfaldsvand, maa altid male, naar bare kan (!), Vandet kommer fra Torlundemagle Søe. . . . (Tune Herrit. 1690).

4. Taastrup-Voldbye Mølle, som er Hans Kgl. Majest. og beboes af Arfvid Lauridsen hafver tvende Smaa Ofverfalds-Qverne, og Vand(et), ved hvilken Qvernene drifves, kommer af Nogle smaa Kilder og Qveld (Væld?) Undtagen Naar Reigen falder, at da fra Taastrup og Voldbye Marker noged Vand Kand did samles, ellers maa male Windter og Sommer, naar dend Kand hafve Vand, Mens Mangler ofte Vand om Windteren, naar stærk Frost er, og om Sommeren, naar Tørken Indfalder, Er besværlig med Dæmningen at Vedligeholde, formedelst den ey med stoer Reigen og Vandløb kand blifve bestaaende. . . . Smørum Herrit 1689.

Raarup Mølle, som ligger i Cathrinebjerg Vang og Esrumsø og staar under Gaardens Taxt haver tvende Qverne, een liden og een stor, som drifues med Underfaldsvand, og hafver sit Vand fra it Queld ved Sengeløse og Voldby Marker, sampt it Kildevæld ved Kole-rups Gaarden. Møllerdæmningen er god at vedligeholde, flere Qverne kand der ej med Vand underholdis, saasom de Qverner der er, maa fattes Vand om Vint-eren i streng Frost og Sommer naar Tyrken Indfalder, ellers maa Møllerne gaa Vinter og Sommer naar dend hafuer Vand. Men Mølle-Giester fattes dend ofte, formedelst dend ikke stadig kan male. . . . Sengeløse Sogn 1689.

Og saa fremdeles! — Som Kuriosum kan anføres, at der i 1745 er skreven om »*En Krud-Mølle*«, der til-

lige har »Amdams-Værk« (til Kartoffelmel) og som »haver ingen Sædejord«. — I denne Mølle fordredes absolut renlige Forhold paa Grund af de to Kværnes vidt forskellige Anvendelse.

Ogsaa i Jylland kendtes Krudtmøller, — en enkelt har beholdt Navnet »Krude Mølle«.

En anden Art er »Stampe-Møller«, der anvendtes til »Stampning« af Vadmel og Huder. I Matriklen 1688 nævnes en Stampemølle i »Dacknis« (Dagnæs) under Hovedgaarden Boller, og det føjes til, at den »bruges af Feldberederne udi Horsens«. Samtidig nævnes de to Vandmøller Over- og Nedre-Mølle ved Boller. De benævnes dog dengang som Bolver- og Kock-Mølle — en lille Høj i deres Nærhed hedder endnu »Kokhøj«. — Nu er Neder-Møllen bleven den øverste, idet den er flyttet op i Klokkedal, syd for Landevejen og den nu saakaldte »Savemølle« er den oprindelige Overmølle, men ligger nu nederst, den var ogsaa oprindelig Kornmølle.

Kornmøllerne var de betydeligste i Omfang og Anseelse, der skænkedes dem allerede fra tidlig Tid megen Opmærksomhed, og der blev holdt nøje Tilsyn og Kontrol med alt dem vedrørende Det kan i saa Henseende bemærkes, at ifølge kgl. Reces af 28. April 1661 »skal enhver Præst, i de Sogn hvor Vand-, Vind- og Heste-Møller er beliggende, gifve den som vil lade male Malt, Meel eller Gryn Seddelen til Mølleren« — — — videre hedder det: »Skulle de dem, som Haand-Qverne hafver iligemaader og Seddel gifve, før end de noget paa samme Haand-Qvern malendis vorder«. — — Denne Forordning er given for at kontrollere »Consumptionsafgiften«.

— Præsterne havde dengang mange Smaaarbejder, der nu er fjærnt fra deres Virksomhed.

I Jydsk historisk-topografisk Tidsskrift for 1914—16 har Hr. *Hans Kyrre* skrevet en Afhandling om »Gamle jydsk Vandmøller«, af hvilken jeg tillader mig at hente nogle supplerende Oplysninger:

»I en Pakke Dokumenter fra 1761 i Rentekammeret findes en Del Oplysninger om de gamle Vandmøllers Forsvinden.

Regeringen fandt, at Møllerne var et godt Skatteobjekt, der udstedtes derfor en Skrivelse til Amtmændene med Spørgsmaal om Møllernes Kaar, — og det meddeltes, at Kammeret nøje har overvejet, om *»det ikke kunde forekomme een og anden Ulejlighed og tilige medføre sin Nytte om baade Vand- og Vejmøller blev tillagt sine visse Møllegjæster af nærmest liggende Beboere«* — men herunder skjultes, at den saaledes *velbetænkte* Møller skulde sættes saa højt i Hartkornsskat som muligt. — Amtmændene svarede dog mest i Møllernes Favør, var imod Skatteforhøjelsen og Mølle-gæsternes Tvang, beskrev Møllernes Forfatning mørkere end den var, og begrundede det med Udtørring af Aaerne o. l.

Der var dengang en Mængde smaa Vandmøller, indtil 3 i een By, — som dog daarligt kunde bestride Malingen af Kornet. — En Amtmand skriver: »De burde kaldes Græsmøller« — fordi der kun var Græs i Mølle-dammen.

Navnet »Græsmøller« holdt Møllerne ikke af. — I Danske Lov af 1683 5te Bog II. Cap. 2. Artikel bestemmes, at »saadanne Møllere skal optage deres »Stibord« d. 1ste Maj og ikke sætte dem i igen før Hø og Korn er inde, hvor Vandet kan gøre Skade. — — Mølle-dammen skal om Sommeren afgive Græs til Byhjorden, og først naar Ævred er opgivet, maatte Mølleren be-

gynde sin Virksomhed igen. — At Møllerne var meget utilfredse med at ligge stille om Sommeren, er forstaaeligt.

Ved Midten af 1700erne gav Erfaringen om, at Vandstanden stadig blev lavere, Anledning til nogen Bekymring. Visse Rystelser i Jordlagene mentes almindeligt at have forandret Vandløbene og derved skadet Vandmøllerne paa den Maade. —

Det svære Egetømmer, som Møllerne jo skulde bruge en Del af, blev stadig dyrere, og Møllestenene var (siden 1690) steget i Pris fra 20 Rdl. til 50 à 60 Rdl. Om Bysted øde Mølle skrives: »Den er ganske forfalden siden Jordskælvet 1755, Vandhjulet er raadent og der er to Kværnstene, 2 sjællandske Alen og 2 Tommer brede og 2½ Tom tykke som ikke duer.« — Der kunde være indtil 4 Møller paa en Fjerdingvej til samme Vandløb, hvilket jo var meget uheldigt, thi da holdt de Vandet tilbage for hverandre. — En lille Fællesmølle i Tirstrup Sogn kaldtes »Pes-Mølle«, om den skrives der, at den staar mere end den gaar (af Mangel paa Vand). — Navnet antyder jo ogsaa dens Lidenhed. —

Det er i den Tid, Vindmøllerne holder deres Indtog — dog havde der paa Øen Fuur alt i mange Aar, ja »fra gammel Tid«, været en Vindmølle, og i Skivehus Amt var der 1761 opført en Del smaa Vindmøller.

Mange Møller havde været øde saa længe Folk kunde huske. I Skade, Vrads Herred, fandtes i 1690 en øde Kobbermølle, en afbrændt Krudtmølle og en nedlagt Stampemølle. —

Der klagedes ogsaa over, at Vejene ofte var daarlige til de lavt liggende Vandmøller, men bedre til de højtliggende Vejmøller. — Mange Steder hjalp Folk sig

med Haandkværne; »Snart hver Bonde har nu faaet sig tillagt en god Haandkværn til Malt og Gryn«, hedder det.

I Købstæderne fandtes dengang gode Vejrmøller, i Aarhus var en privilegeret Vejrmølle til hele Byen. — Bygholm Vandmølle ved Horsens var ogsaa privilegeret. Chr. d. 5te bød, at »Hestemøllen« i Horsens skulde afbrydes og Byen være forbunden at lade male paa Bygholm Mølle, der var af en »vidtløftig og kostbar Indretning«.

Mange Møllere var ansat til en forfærdende Afgift. — En Vandmølle ved Estrup svarede i Mølleskyld af 31 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn, skønt den kun kunde male 2 Tdr. Korn i Døgnet, og den havde foruden Værket tilmed 3 Broer at vedligeholde. Dens Overskud har sikkert været ÷.

— Kun een Mand, Kanceliraad Hans Marcussen, Rask Hovedgaard, var stemt for Indførelse af faste Møllegæster, han var selv Mølleejer og saa sin Fordel ved slig Ordning, fordi Mølleren, Søren Wilstrup, i den nærliggende »Klags Mølle« skadede ham, Søren Wilstrup, der var meget velhavende, forstrakte sine Kinder med Penge og toldede læmpelig (naar de saa det), hvorved han trak mange til sin Mølle og Hr. Marcussen fik for faa.« —

Saa vidt Hr. Hans Kyrre!

Men »Mølletvangen« vilde jo udslette Konkurrencen mellem Møllerne og prisgive Godtfolk til Møllerne, der da fristedes til at tolde for haardt. — Det er naturligt, at Møllerne ofte blev anset for uærlige, og det hedder i et Ordsprog: »Mølleren er aldrig saa fuld, at han glemmer at tolde«. Søren Billedhugger i Bisholt Øster-Mølle paastod, at »naar Folk endda faar Sækken tilbage, har de ikke Ret til at klage«. —

Bisholt Vester-Mølle, som er den oprindelige Mølle paa Stedet, brændt i 1918 (genopført), havde en For-gænger, som kaldtes: Pinde-Møllen — maaske en lille primitiv Stubmølle —, der brændte en Julenat. — Navnet: »Pindsmølle« kendes fra flere Steder.

RAARUP MØLLE. (Raarup By og Sogn.)

Naar i det følgende denne Mølle skal beskrives nøjere end de førnævnte, er det af flere Grunde: Den er og har i lange Tidsrum været baade Vand- og Vindmølle. Den er bevaret mere uforandret end de fleste gamle Møller, og der forefindes en Del, om end kun mundtlige saa dog paalidelige, Beretninger om den. — Af gamle Dokumenter er der desværre ingen bevarede ved Ejendommen.

Foranstaaende Oplysninger fra Matriklen i 1688 havde jeg selv forud funden i de gamle gulnede Protokoller, men ønskede mere og bedre om den gamle Mølle, ifald det eksisterede, skrev derfor nys til Matrikelsarkivet, og Hr. cand. phil. Henrik Larsen har da velvilligst sendt mig følgende:

I. Af Ekstraskattemandtallet fra 1610 ses, at Mølleren i Raarup dengang hed Mads Møller, hvem der var Ejer, ses ikke.

II. Af Matriklen 1664 (dat. 16. Dec. 1663) oplyses:

Raarup Møle.

Ejer: Welb. Jochom Friedrech Pendtz.

Anders Møller skylder 6 ørte miel.

[Hartkorn] $3\frac{1}{2}$ td. $2\frac{1}{2}$ Schp., er $\frac{1}{2}$ schepe forhøjet.

(Anm.: 6 Ørte Mel er 7 Tdr. 4 Skpr., men Møllekyld regnes kun halvt. Hartkornet bliver altsaa egenlig 6 Td. 3 Skp. = $3\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp.).

III. Matriklen 1688. Protokol Nr. 1823.

Raarup Sogn og By 13. Raarup Mølle.

Proprietarius: Obr. Lamare, beboes af Jørgen Møller.
(Ejer)

	Gaml. Matr. (1664).				Nye Matr. (1688).			
	Td.	Skp.	Fdr.	Alb.	Td.	Skp.	Fdr.	Alb.
Gifver af Mølleverket	3	6	1	2	1	2	2	2
fa Jorden					0	3	3	0

(Det ses ogsaa her, at der i den »Nye Matr.« er sket en betydelig Nedsættelse, men her er Jorden medtagen.)

Markbog Nr. 1005
(fra Aar 1683)

RAARUP SOGN OG BY.

»Till. forskrne (førbeskrevne) by findis og en liden Gresmølle, som beboes af Jørgen Jensen udi Raarup. Tienner till Hr. Obrl. Key de Lamar till Aggersbølgaard.

Møllens beschaffenhed, befindis saasom følger nembelig at dend drifues af et lidet ofuerfaldend vand. Steenen udi breede er 6 quaarter och udi høyden $\frac{1}{2}$ quaarter. Vandeds tilløb kommer fraa Raufenholt by af nogle smaa welde kielder saa at der er stoer mangel for wand, och er mange v-ger och maaneder at Quernen staar gandsche stille, saa at efter beretning kand gaaes tørschoet ofr. Møllemeden och er af anseelse ligesom et wandskier saa at wed slig beschaffenhed nu udj nogle aars tid Møllerne maatte gaa med stoer armod paa bemeldte mølle, fordj at neringen er meget ringe och søgningen kand ej være bedre for mangel af tilfaldende wand, och dets aarsag som meeldt er.«

III. Modelbog Nr. 1759.

Raarup Nr. 13. Jørgen Møller, Raarup Mølle.

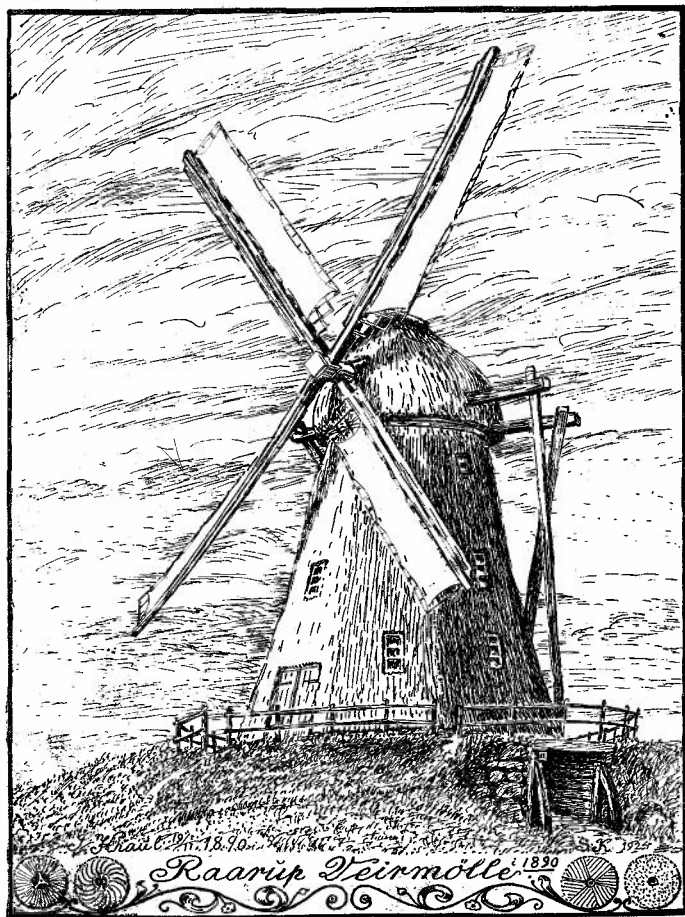
Propr. Obriste. Lamar:

	Areal.					Hartkorn.				
	Td.	Skp.	Fdr.	Alb.	Pd.	Td.	Skp.	Fdr.	Alb.	Pd.
Goed Jord...	0	4	0	1	1	0	1	0	0	1
m. m. dito ..	0	5	2	1	2	0	0	3	2	1
scharp dito ..	0	5	2	1	1	0	0	2	1	2
ond dito	0	5	2	1	2	0	0	1	2	2 $\frac{1}{2}$
goet høe, 1 les (1 Læs godt Hø)						0	0	2	0	0
Summa:						0	3	2	0	2 $\frac{1}{2}$

— Saa vidt de gamle Protokoller i Matrikelsarkivet! Det ses altsaa, at her har allerede for Aarhundreder siden været klaget over Vandmangel, og da dette har bevirket, at der er bleven bygget en stor Vindmølle ved Ejendommen, kan deraf slttes, at Søgningen har været tilfredsstillende.

Som tidligere nævnt, er der ingen Vindmølle i Raarup afbildet paa Warbergs Amtskort af 1787, og da dens nuværende Møller og Ejer kan berette efter gamle Folks Udsagn, at Møllen i Aaret 1794 »fik en stor Istandsættelse og var som ny«, kan sikkert deraf slttes, at Vindmøllen dengang er opført af ny. — Saa meget mere, som Mølleren selv husker, at der i hans Drengetid stod dette Aarstal indhugget i den senere borttagne »Søleblok« i Møllehatten. Samme Aar fik den nærliggende Raarup Kirke en stor Reparation, — Aarstallet staar paa den vestlige Gavl, — og Sagnet lyder, at de to Foretagender var samtidige. Vandmøllen er formodentlig samtidig forbedret, og det er den, der »var som ny«. — Den er senere nedbrændt, og den nuværende er ca. 75 Aar gml. — Hvad Mølleren hed i 1794 vides ikke, men at han har været en dygtig og velsitueret Mand, er utvivlsomt.

Den Vindmølle, han lod opføre, og som endnu er i fuld Vigør, er af en ualmindelig Størrelse og Form, den er hele 5 Etager høj foruden Hat, som har »holstensk« Facon, som »Kasket«. Ganske vist er det underste Rum indgravet i Jordhøjen, paa hvilken Møllen staar, men dog saa højtliggende, at der er smaa Vinduer lige under Loftet; ej ulig Skydehuller (ligesom i Dronning Margrethes Mølle ved Aabenraa.) Bakken er en meget haard og stenet Grusknold, velegnet til at bære en høj, svær Bygning.

Hosstaaende Billede, der ligesom foranstaaende Tegning af Vandmøllen er tegnet efter en Kultegning, udført af afdøde Malersvend Søren Kraul i Aaret 1890 (nu ophængt i Glud Mus.), viser den oprindelige overordentlig »maleriske« Indgang til »Undermøllen«,

der bestod af svære Egestolper og »Buller« samt ukløvede Kampesten; den blev i 1917 erstattet med en »Perron« og et lille »Pakhus« af Beton, og slige Forbedringer er uundgaaelige og prisværdige, men kan jo ikke undgaa at bryde Idylen. — Billedet viser, at hele Møllen var tækket med Straa (i 1906 blev den klædt med Tagpap), og øverst oppe var en »Mønning«, bestaaende af svære Egeplanker, naglede sammen som et Trug, der her altsaa laa med Bunden opad. — Vingefanget var 36 Alen, hvilket er noget af det største, som kendes.

»Svikstilling« fandtes og findes ikke, man drejede Hatten og Vingerne fra Jorden, hvilket ogsaa ses paa Billedet. I Undermøllen var 2 »Sigter«, en til Rug og en til Hvede, og her findes »Tudene« af Kværnene, som staar paa det næste Loft, »Kvæneloftet«. Her var oprindeligt 4 Kværne, 2 »Pillere« og 2 Malekværne, alle af betydelig Størrelse. Det tredie Loft kaldes almindeligvis »Sternhjulsløft«. Her gaar det uhyre »Sternhjul«, som trækker alle Kværnene. Om det 4de Lofts Navn er der lidt Tvivl, dog mener Rasmus Møller, det bør kaldes »Lodderiløft«, her findes »Lodderiet«, d. e. Hejseværket til Melsækkene, om det 5te Lofts Navn er endnu større Tvivl, det er dog vist forhen bleven kaldt »Stokløftet«, men et saadant forekommer overhovedet saare sjældent, fordi kun faa Møller er saa høje. Alle disse Lofte havde en høj Mands Højde, nu er dog »Stokløftet« her gjort 7 Tommer lavere (i 1914), og »Krøjeringsen« altsaa sænket saa meget. — Dette Arbejde foretoges uden at »tage Hatten af« (!) Nu maa man til Gengæld bøje Hovedet for at gaa paa dette Loft. Over dette hvælver »Kasketten« sig altsaa med det vældige »Hathjul« samt »Kron-

drevet«, i hvilket »Støkkene« sad, som gav øverste Loft sit Navn.

Af en gammel tysk Bog i Glud Mus. (*Sprengels: Handwerk und Künste, fra 1774*), ser jeg, at Vandmøllerne ogsaa paa den Tid var hyppige i Tyskland. I Berlin var der hele 7 Stkr. (5 ved den saakaldte Mølle-dam og 2 ved det kgl. Slot). Der var flere Arter af disse med forskellige Navne. Almindeligvis med 24 »Skovle« paa »Vandhjulet« og 14 til 18 Fod i Diameter. — Stubmøllerne kaldes i Bogen »Tyske Møller« — (som Modsætning til »Hollandske«). En saadan Mølle (Bockmühle) havde en svær Stub, Bock, af Træ, lodret i Jorden til at drejes om. »Huset« var som Regel 21 Fod højt, 15 Fod bredt og 19 Fod langt, det var inddelt i 2 »Stockwerk«, i det øverste var Mølløværket og Kværnen, i det underste Melkasser o. l. Vingefanget ca. 30 Alen = 60 Fod; den inderste Vinge hedder Husvingen, og den yderste Feldvingen (Feld = Mark), den første skulde have 6 Tommers Krumning og den yderste 3 Tommer, allerede da benyttedes en haard Sten til Leje for Akselen, som bærer Vingerne. Men de Hollandske var Stubmøllerne overlegne, de kunde have flere Kværne, hvilket var nødvendigt, eftersom man begyndte at grutte Kornet, ogsaa til Husdyrene, ligesaa blev Grynkværnene givet den nuværende Form, idet man opfandt »Pillekværnen« med een Sten, og Kværnens Sider og Bund klædt med Jernblik, der var skarp gennehullet »som et Rivejærn i Køkkenet«. Tidligere havde man gruttet ved Stampning med lodret staaende »Stødere« i »Gruber« — ligesom ved Stampning af Tøj, Huder o. l. »Stampemøller« omtales ogsaa i Bogen, ja endog Savemøller.

En Møllerlærling skulde staa 3 Aar i Lære, Faget

regnedes for et »Haandværk«, og Svendene havde Krav paa »Geschænk« hos Mestrene, naar de gik arbejdsløse om. Omved 1750 blev det bestemt, at en Svend, som vilde »nedsætte« sig, skulde gøre Mesterstykke, hvilket bestod i at aflægge forsk. Prøver paa Arbejdet i en Mølle samt at inddele og tegne et Kamhjul med Aksel og Drev samt en Vinge.

Man ser, at Tyskerne var grundige!

Vandmøllen i Raarup, der har tre mellemstore Kværne, benyttes ikke meget for Tiden. Under Verdenskrigen maatte den tages i fuld Brug, den har ofte gjort udmærket Nytte, og er stadig i god Stand. Ved at sammenligne de to nærværende Billeder af den ses, at ogsaa den er forandret en Del. Vandhjulet er fornyet engang, og kan man lide paa Søren Krauls Tegning, hvilket jeg antager, saa har det forrige været lidt smalle end det nuværende og med 36 Skovle i; det nuværende har 24. — Bro og »Stigborde« samt »Omløbet« er ogsaa fornyet. »Kæberne« er nu betonstøbte. — »Graven« under Huset, hvor det svære »Gravhjul« langsomt og dystert vandrer rundt, er nu omgivet af solid og smuk Kampestensmur — (hvilket blev gjort i Niels Hørmøllers Tid). Paa Billedet fra 1890 ses, at den oprindelig kun bestod af Træ og løst opstablede Kampesten. Rasmus Møller fortæller, at der forhen var meget uhyggeligt i »Graven«. Gulvet var Jord og Mudder, de 3 Vægge var raa Kampesten, den fjerde raadne Egestolper og Brædder. Rotterne huserede fælt. Nu er Væggene udspækkede og hvidtede, og der er lagt et solidt Cementguly, det har »lyst op i Landskabet«. — Fra Graven gaar en Dør ud bag »Hjulet« og »Malekværnen«, saa man kan smutte under denne ud til »Tagladet« (som staar saa dristigt midt i den brusende

Strøm), for at smøre Akseltappen. — Ja, det er en hel Labyrinth af Broer og Bjælker, Gange og Grotter, mærkelige Ting og Navne, der møder een i slig en Midlalderslevn.

»Graven« i Vandmøllen svarer ganske til »Hatten« i Vindmøllen. »Gravhjulet« svarer til »Hathjulet«, alt er kun omvendt i Forholdet — det ene Sted kommer Drivkraften fra det fraadende dystre Dyb, det andet Sted fra Himlens vilde Skyer. — Intet Under da, at dette Haandværk har været forlenet med en Selvstændighed, der gav Agtelse og Respekt til alle Sider. —

Men en Sommerdag, med Solglimt over Bæk og Mølle, Straalesmut mellem de ludende Træer og Buske og sagte Rislen af Vandet over den rene Sandbund, da er her festligt skønt. — Ved Østgavlen af Vandmøllen staar et vældigt Gravhjul i Reserve, en Hyld har i Aarenes Løb skudt tykke Grene op mellem dets Arme, saa det er umuligt at faa det bort, uden at fælde Hyl- den. Det er at værges sit Bytte med Liv og Blod. — Der er endnu Stemning (trods det kedelige nye Paptag), og den forsvinder ikke, saa længe de gamle Stolper staar.

Sjældnen er det som her at se Vand- og Vindmølle med kun et Minuts Fodgang imellem, og hertil kommer i dette Tilfælde en smuk Møllegaard med et ejendommeligt højtliggende Stuehus. Her hersker en enestaaende Orden ude og inde, og overalt fanges Øjet af Genstande, der fortæller om en livlig Møllevirksomhed gennem flere Aarhundreder. Næsten for alle Døre ligger Trappesten, hugne af gamle kasserede Kværnsten, ægte rhinske Tufsten. — Endnu staar vist den gamle Kran i Byen Andernach ved Rhinen, der lige siden Anno 1585 har udlosset Tusinder af gode Møllesten til hele Nordeuropa — (jeg saa den sidst i 1900). En vældig »Pillesten« er anbragt bag Laden som Slibe-

sten, en ditto ligger ved Dammen, det er »den onde »Pillesten«. Der var altid Uheld ved den; Rasmus Møller forløftede sig slemt paa den engang, den faldt ned engang, da der var Møllebyggere i Arbejde, og knuste Møllerkonens ene Stortaa, og endelig ved en Reparation i 1897 smuttede den fra Folkene, ned ad Højen fra Vindmøllen og ud i Mølledammen. »Sært at ingen af os blev maset!« føjer Rasmus Møller til. Man fiskede den senere op, og nu ligger den ved Vejen og skammer sig. —

Om Gaardspladsen staar »Afvisersten«, tildannet af store Kværnsten. I Gaardsrummet et uhyre Akselhovede af Egetræ, der agerer Ællingehus. Lysthusbord i Haven af en tyndslidt Rhinsksten med Jernring om af Aarstal 1875. Ved Vindmøllen ligger en god Vinge, saa lang den er, i Reserve, lunet og skærmet omhyggelig af et lille Paptag, bygget over den. Oppe i Vindmøllen hænger den svære og smukke »Toldkop« af Kobber paa sin Plads, skønt den jo ikke længere bruges. Den kunde jo let sælges til en Samler eller den kunde pynte i Stadsstuen, men Rasmus Møller siger: »Den skal hænge paa sin Plads, saa længe jeg lever«. Det er gennemført Pietet!

Jeg faar ogsaa at vide, at i hans Ungdomstid maatte de undertiden sidde sent om Vinteraftenen oppe i Møllen, tilhugge, inddele og stemple Jernpladerne til »Pilleren«. Det skulde gøres nøjagtigt; naar alle de krydsende Streger var tegnede, lagdes Pladen paa en dertil dannet Blok og stempledes ind i Endetræet. — Sligt skulde man byde de Unge nu!

Og der er Orden og Hygge inde som ude, flere Stuer er fyldte med svære, smukt billedskaarne Møbler af massivt Egetræ, alt forarbejdet af gamle Aksler, Krøjeringe o. l. fra Vindmøllen. De staar godt til de gamle

smukke Empire-Døre med de fintformede, antikke Messingplader ved Haandgrebene. Alt dette vidner og taler baade om Ordenssans og solid Velstand. Pokker skulde da ogsaa gaa og sluge Godtfolks Melstøv, om ikke der fulgte en Smule Guldstøv med!

Gaarden er trelænget med et smukt grundmuret Stuehus og to stærke Bindingsværksudlænger, aaben mod Syd, hvor Terrænet sænker sig mod Mølledammen. Hele Gaarden er opført ca. 1850 af Mølleren Hans Johansen, efter Branden. Tømmeret i Fæhuset er stærkt svedet paa den indvendige Side, det har altsaa været med dengang, men fortæller, at ikke alt blev Luernes Rov, sagtens takket være den nære Dam. — De smukke antikke Døre i Stuehuset stammer sikkert ogsaa fra det forrige Stuehus; de er i det mindste fra Napoleonstiden. Gaardens Matr.-Nr. er 19 a, og Tiliggendet, der har været ca. 14 Tdr. Land, nu kun 6 Tdr. Mølleri er nu saa fuldt som nogensinde det bærende ved Ejendommen, og det er, som før sagt, Vindmøllen, der maa gøre Arbejdet. Den er meget solid opført af udsøgt Fyrretømmer, de 8 »Højben« er 8 à 9 Tom. i Dimensioner, og det hele har holdt sig godt. Vingefanget er nu dog kun 34 Alen, og den ene Vinge er lavet med moderne Træsejl, hvorimod den anden endnu har det gamle »Hækkeri« og »Stormbrædter«.

Der findes dog Møller, som er endnu sværere bygget. Saaledes Vrigsted Mølle, opført 1844 med Højben, der er 12×12 Tom., dens Vingefang er ogsaa $34\frac{1}{2}$ Alen, og dens underste Etage er ligesaa delvis omgivet af Jord, dog ikke saa højt som ved Raarup Mølle. Den ejes nu i tredje Led af Familien Møller, der har besiddet den siden 1850. (Meddelt mig af dens nuværende Bestyrer pr. Telefon).

En ganske lignende Form maa den i 1880 nedbrændte Jensgaards Vindmølle have haft, den var opført i Aaret 1842 og havde (ligesom Vrigsted Mølle), Gennemkørsel i underste Etage. Dens Bygmester var en Fynbo, han byggede flere Møller her i Egnen. — Dens Vingefang var 36 Alen, og den havde en uhyre »Rugsten« paa 10 Kvarters Bredder samt en Grutkværn paa 7 Kvarter, desuden en Sigtekværn, Piller og Grynkværn. (Pillerstenen sprang engang itu), senere 2 Pillerer (ogsaa kaldet Skalkværne), Grutkværnen brugtes da til at brække Grynene paa. Alt Korn og Mel skulde vejes paa et uhyre Bismær, som hang i en Bjælke, det var meget besværligt. — (Meddelt af Karl Knudsen, »Fuglsang« i Glud, som er født 1848 og var Møllersvend der 1867—78). — Møllen kaldes nu Østrup Mølle og er nu solgt fra Jensgaard; dens nuværende Ejer, Harald Nielsen, der er saa »gammel i Gaarde«, at han var Svend i Møllen, da den gamle brændte, fortæller, at baade han og den gamle Møllersvend Johan fra Hedensted havde en mærkelig Oplevelse om Aftenen før Branden, som lignede et Varsel for denne. — Som de stod og vaskede sig ved Fyraften, efter at have »sat« Møllen istaa for Natten, hørte de pludselig en Larm, som om den gik. Forbavsede løb de udenfor og saa efter, men Vingerne rørte sig ikke af Flækken. Om Morgenen stod den i lys Lue, Aarsagen var sikkert Selvantændelse i noget nys opsat Træværk. Johan var nær indebrændt. — Svendene havde Kammer i Møllens underste Etage. — Var »Varselet« mon et Greb i »Rugkværnen« af »Møllensissen«, for om muligt at redde hans kære Mølle?! —

Hvornaar Raarup Mølle er bleven Selvejendom, har jeg ikke kunnet faa oplyst, men sandsynligvis er den frikøbt af den dygtige og i hele Bjerger Herred særlig

respekterede og agtede Hans Johansen, som kom til Raarup Mølle ca. 1840. Dette saa vel som det efterfølgende om Ejerne i nyere Tid er mig meddelt af nuværende Møller Rasmus Christensen. Hans Navn er bevaret paa en smuk gammel Kværnsten, der staar ved Vindmøllen og hviler sig efter »lang og tro Tjeneste«, idet der staar indhugget i den: H. I. H. S. — 1846. Hans Johansen var fra Gammelby Mølle, han blev en meget gammel Mand, døde vistnok 1876. Hans Eftermand, Lund, var fra »Kauben« og var blind, havde ikke Møllen ret længe; den næste Møller hed Mikkel Winther Nielsen. I hans Tid slog Lynet ned i Møllen og gjorde megen Molest. Hans Eftermand var Niels Rasmussen (Hørmøller) fra Stampe- og Hørmøllen i Egelund, Raarup Sogn. Han ejede Møllen fra 1892 til 1900, da den købtes af Chr. Nielsen, der ejede den til 1913. Men Rasmus Christensen har i høj Grad sat sit Præg paa den gamle Mølle: Født 1861 kom han som 14-Aars Dreng til Møllen, forpagtede den 1884—92, var da i 4 Aar i Ovrby Mølle, As Sogn, kom atter til Raarup Mølle som Forpagter 1896 og købte den i 1913 — med Gaard, Mark og alle »Herligheder og Rettigheder«. — Indtil da havde han med Familie beboet det pæne lille Forpagterhus, som ligger ved og hører til Gaarden. Og trods sine 65 Aar færdes han rank og spændstig omkring i sine kære to gamle Møller, der aldrig har haft en mere omhyggelig Beskytter. Dog skal der tilføjes, at han har en udmærket Hustru og 4 stærke Sønner, a. ca. 6 Fod pr. Stk., som trolig har hjulpet ham at holde alt i den sjældne gode Orden.

Maatte dette »*dobbette Mølleri*« blive bevaret endnu i lange Tider, det fortjener det i fuldeste Maal!

HJARNØ MØLLE

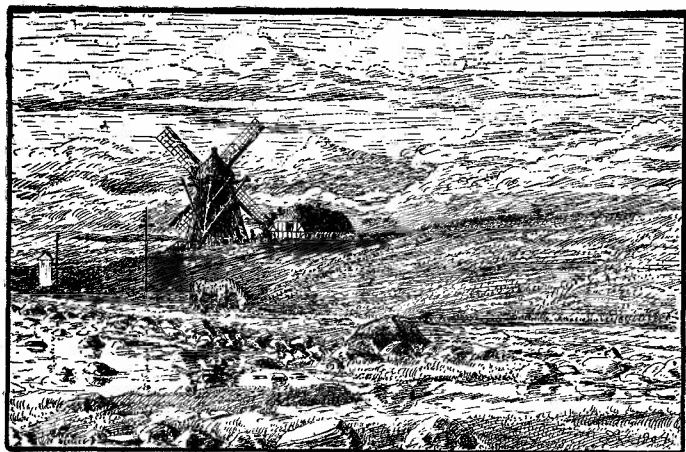
Denne lille, paa Afstand saa uanseelige Mølle, fortjener i fuldeste Maal en »Gravskrift« — det bliver den jo, eftersom Møllen for 18 Aar siden er udslettet.

Dens Lidenhed var nu dog ikke saa stor (!), som det saa ud til, den stammede nemlig tildels fra, at Møllen laa paa den lave Strand, lige ved det fraadende, salte Hav, som næsten vædede dens »Syldstene«. Den kunde næsten som Vittighed kaldes »Vandmølle«, skønt den gik ved Vinger, der maalte deres 30 Alen. Paa een Vis var Beliggenheden idylisk, og i højeste Grad var den formaalstjenlig, — det var ikke hen i Taage, den var anbragt paa dette Sted, — den yderste Spids mod N.V. paa den lille »Kongeø« Hjarnø, lige ved den vældige »Stenrøse« mellem Klippestykker som

Smaahuse, med Vestenvinden susende om sig ved hver given Lejlighed.

Dens Virksomhed var betydelig, og dens Alder blev det — mere kan ikke forlanges. — Den blev bygget ca. 1760 af Præsten i Glud, Hans Glud, der var en særdeles virkelysten Mand, der endog — ifølge den gamle Embedsprotokol i Glud Præstegaard — tog selv i »med kraftig Haand« da de svære Stendiger om Præstegaardens Have og Marker opsattes. Han ejede hele Hjarnø, og at han interesserede sig for den, er der Beviser for.

Førnævnte Protokol beretter ogsaa, at Tømmeret til Møllen blev tildannet i Præstegaarden, og da det netop bestod af Asketræ, svært og godt, er det udenfor al Tvivl, at det er hugget i Præstegaardens Skov. Hele Møllen var opført meget solid, og der var ejheller sparet paa Egetræ, ligesaa var Stuehuset, der delvis forefindes endnu, bygget svært og godt.

Denne Mølle er altsaa opført i Tiden, da »Mølletvang« blev indført mange Steder, og den var da ogsaa privilegeret for Hjarnø og Alrø. Desuden gæstedes den ofte af Folk fra Bjerger Herred, ja endog fra det stolte Boller, naar man der manglede »Vand paa Møllen«, og det kan nok hænde, der saa maatte »spyttes i Bøssen«.

Her var jo den Mærkelighed, at der kom flere Mølle-gæster sejlende til Stedet end kørende, og der var selvsagt taget al behørig Hensyn paa dette. En lille Havn, der kan rumme 15 à 20 Baade, bygget af 2 Rækker vældige Sten, som nu er noget forstyrret ved Is-skruninger, ses endnu paa Stedet. Og Stuehuset var meget rummeligt, saa der kunde huses Fremmede Natten over. Der har rørt sig et til Tider helt broget Liv paa den eensomme Plet, det er vist; og det hvad enten det var Sommer eller Jul, Storm eller stille, Dag eller Nat. — — — Naar Havnen laa fuld af Baade, og der balanceredes paa Klippestykkerne med de fyldte Korn- og Melsække af de af Mad og Drikke og Spas fyldte Mænd fra forskellige Verdenshjørner — brovtende Hjarnø-Søfolk, hovne Alrømænd, med mørke, sydlandske Øjne og Haar — der siges at skyldes de spanske Soldaters Venlighed mod Alrøpigerne i Napoleonstiden, og trivelige Bjerger-Herredsbønder. — — Naa, der er sket Sammenstød nu og da, og der har sikkert ofte været Brug for den lemfældige Bestemmelse i Chr. d. 5.s Danske Lov af 1683, siette Bogs XXI. Cap., 1. Artikel: »*Sigter mand anden noget til i Kroehuus, Møllehuus, Smedehuus eller andenstæds i slig Forsamling, da maa den, der sigtet er, stævne dend anden til Tinge for slig Snak og Paasagn. Vil den da det ikke bestaa, og ei er beviseligt, eller siger sig at vide ingen Skiel dertil, andet end hand haver hørt*

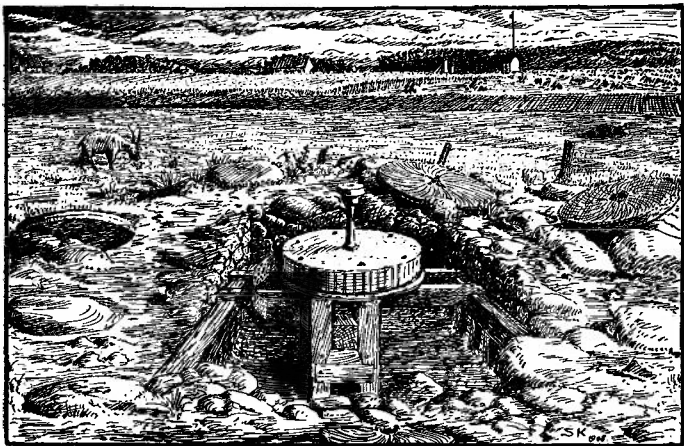
*løst Folk saa sige, da skal Fogden finde ham sagesløs
Hiem igien.»*

Ja, da var der Liv og Travlhed, da gik det løs med alt hvad der kunde findes paa, og Spøgen har vel stundom været grov nok.

Møllen var en »Jordmølle« i endnu højere Grad end nogen af de førbeskrevne, idet den havde en mørk Kælder i Jorden til en »Skalkværn«. Vingerne gik helt til Jorden, men de maalte deres 30 Alen, og Møllens Størrelse tillod den at rumme hele 4 Kværne af alm. Dimensioner. Den var endog til Tider dreven ypperlig og leverede hele Skibsladninger Byggryn til Norge.

Den sidste Møller, Jørgen Hansen, død 1909, fortalte mig kort før sin Bortgang, netop som jeg stod og tegnede hosstaaende Billede af Kælderen med »Skalkværnen«, at det havde været en udmærket Mølle. »Pillestenen« kunde bringes op til en Hurtighed af 420 Omdrejninger i Minuttet, dette var dog farligt, og een af hans Formænd havde da ogsaa haft det Uheld, at Stenen sprang itu og Stumperne røg ud gennem Møllens Sokkel og hen paa Marken. Mølleren skulde da have forsikret højt og helligt, at hellere maatte hans bedste Hest være styrtet. Møllen var tækket med Straa til det sidste, men den havde »spids Hat«. Da den i Begyndelsen af dette Aarhundrede trængte til en Reparation, og der ikke kunde opnaas Enighed derom mellem Mølleren og Beboerne, blev der (i 1906) bygget en Vindmotor, af de sædvanlige moderne Fugleskræmseler, ja tilgiv, man kan jo godt indrømme Fremskridt og Opfindelser, men værre Øjnene til at frydes over slige »Beenrade« af Møller, det kan et sundt og naturligt Menneske ikke. Forøvrigt er Vindmotoren i de forløbne 20 Aar ombygget 1½ Gang. — Naa, den

gamle Mølle stod saa og græmmede sig et Par Aar, og en skønne Dag laa den paa Jorden saa lang den var, med Hjul, Drev, Kværne og Sten væltende som Indvolde ud ad alle Sider — det var grimt at se, der var ogsaa Uforstand og Trods med i Spillet. Den var nemlig slet ikke, som et af de stedlige Dagblade meddelte, »væltet af de sidste Dages heftige Storme«, nej, Stormene havde kommen til at lade den staa et

Hundredaar længere, det er vist og sikkert, men mange nøjsommelige Øksehug paa de flinthaarde Asketræs-Højben havde fældet den gamle Kæmpe. — Ja, det var Vandalisme, af Uforstand og Trods.

Jeg virkede for, at Kælderen skulde blive staaende. Man kunde forlænge Haven lidt, saa Kælderen var kommen ind under den, lavet et lille Tag over den, hvilket morsomt Lysthus og hvilket godt Minde om den gamle Mølle, især om man ogsaa skaanede de 8 smukke, flade og omtrent ensfarvede Syldsten, paa hvilke Højbenene stod! — men det blev alt forstyrret.

Paa Pillekværnsens »Stol« saa jeg, at der var skreven med Kridt: D. $18\frac{1}{6}$ 1827. Peter Ha.... Det kan jo stamme fra en Møllebygger. Da der kom Mølle paa Alrø, har Hjarnømolle faaet et lille Knæk i Forretningen. Dens Ejere har da søgt Erstatning paa andre Maader, ved Byggrynsproduktion (der var 2 Pillekvarne i Møllen) og ved lidt — Smugleri. — Herom senere.

Tillad et lille Smut udenfor Bjerge Herred!

Nuværende Møller (og Sognefoged) N. P. Jensen, Alrø, fortæller mig, at hans Mølle er flyttet til dens nuværende Plads i 1863. Tidligere laa den ved det nordre Sund, formodentlig for at faa Søgning fra Skabelund, Sondrup o. s. v. paa Fastlandet. Hr. Jensen fik Møllen i 1901 efter sin Morfar Jens Pedersen. Hans Formand var Karl Leth fra Halkjær og før ham igen Rasmus Nielsen, der var Skipper i sine yngre Dage og selv skal have sejlet det udmærkede Tømmer, hvoraf Møllen er bygget, hjem fra Norge. — Der findes i Møllegaarden et meget smukt »Flisebord« med Fod af Elmetræ i seen Empirestil og med 35 Fliser med kendte bibelske Optrin paa — af disse danner de 12 i Midten eet sammenhængende Billede af Christi Gravlægning. Paa 4 af Fliserne staar:

R. Nielsen

A. Poulsdatter

Anno

1828

Møllen formodes opført omved 1820. Skipperen Rasm. Nielsen kaldes i 1822 for Møller, (Flisebordet tyder paa, at han fremdeles vedblev at sejle). Han kaldtes almindeligvis: Sørøveren og havde nok været Kaperkaptajn i »den engelske Krig«. Et oljemalet Portræt af ham fandtes indtil omved 1900 i Gaarden, det viste et glatraget Ansigt med et særegent skarpt Udtryk;

Kvinderne i Gaarden kunde ikke lide det, fordi det »fulgte dem med Øjnene«, hvorfor de jævnlig vendte det om mod Væggen. (!) — Billedet formodes nu at være i Kallundborg.

Ogsaa denne Mølle har »Højben« paa 12×12 Tommer.

— Men, tilbage til Hjarnø!

Pensioneret Postfører Jørgen Juul, Hjarnø, der har været paa Øen omtrent hele sit Liv, 77 Aar, fortæller, at Mølleren paa Hjarnø i sin Tid svarede 80 Rigsdaler aarlig i Landgilde — hvilket ikke var en Smaaskilling dengang. Der var stor Rigdom i Hjemmet. Svære Egemøbler, Sølvtøj i Mængde, Bjælder paa Hestenes Selectøj, Kobber- og Messingtøj — deriblandt selvfølgelig ogsaa lidt ulovligt »Brændevinstøj«. — Der kunde jo gøres Forretning med lidt Udskænkning til de Fremmede, der ofte maatte vente længere end beregnet og nok bragte Drikke og Mad med, men ikke altid tilstrækkeligt.

De rummelige 2 Stuer, Dagligstue og Storstue, der bægge var 3 Fag i Længde og dybere end sædvanligt i gamle Huse, fordi Huset havde god Vidde, har sikkert ofte været fulde af fremmede Mænd, og ikke blot Senge, men Bænke og Borde har været udnyttet som Soveplads. Paa Billedet ses disse to Stuer som »Sidestuen« mod Nord, hvor der ses en Alkove fra Husets ældste Tid. Alkoven i Dagligstuen er yngre, fra ca. 1820, og lavet af Snedkeren Anders Jensen Møller, som var født i Møllen som Søn af Huset. Begge Alkover samt flere Ting fra Stedet er nu i Glud Museum, opstillet i »Hjarnøstuen«.

Paa Billedet ses een af de svære Dørindfatninger med tydelig Rokokoform, endnu med den oprindelige »Marmorering« paa. — I det ejendommelige Skab over Døren til Sidestuen opbevaredes der nogle af de fine

engelske Fajancekander, der bragtes hjem af Søfolkene som Kærestegaver o. l., der findes endnu en Del af den Art her i Egnen, meget gamle og ejendommelige med lange Inskriptioner i gammelt Engelsk og stolte Fregatskibe paa. — Nogle af de bedste er i Glud Museum. — Den pæne Vugge med de fantastiske Delfinhoveder paa ligesaa, den er nu 120 Aar gammel. — I Storstuen skimtes et prægtigt Skatol, af hvilke der var

flere i Huset — det sidste gnavede den gamle graa Hest itu, — det stod i Stalden hos ham — det var i »Forfaldsperioden«.

Gamle Folk paa Hjarnø ved endnu at fortælle, at intet Sted var saa godt til Julegilder for de Unge som i Møllehuset. Her var saa god Plads og — frisk Luft og saa lidt Eensomhed saadan — lidt Plads udenom til Smaaavandringer. — Ja, Møllen var god til meget. Jeg er vis paa, en Maaneskinsaften har kunnet være helt farlig for varme Sind og Hjærter. — Ogsaa bevaredes Mindet om den berømmelige Hvalfangst særlig ved Møllehuset; ved en Dørstolpe i Forstuen var anbragt

eet af Kæbebenene, og Hullerne, hvor Tænderne havde siddet, saas tydeligt, skønt det hele var overkalket. Ofte blev den vældige Knogle besigtiget med Undren og Gysen af de unge Piger. — Mærkværdigvis er disse store Knogler forsvundne — men der kan saamænd godt dukke et Brudstykke frem endnu en Gang. — Som noget i lignende Stil kan anføres, at man netop i disse Dage søger efter et forlængst nedgravet Vandhjul i Skævlund Mølledam, efter at en Tegning af en længe afdød tidligere Møller er kommen for Dagen. Hjulet skal være nedgravet med Vilje for at bevares som Reservedel og bestaa af godt Eg, saa det formodes at være i brugbar Stand endnu.

Det er let forstaaeligt, at Vindmøller særlig anvendes paa smaa Øer — her fandtes jo ikke Vandløb til Vandmøller, men netop des friere Beliggenhed for Vindmøller. Møllen paa Hjarnø har tilfældigvis samme Matr. Nr. som den i Raarup — 19 a — af Tiliggendet var 12 à 13 Tdr. Land af temmelig let Beskaffenhed. — Hvad den første Møller hed, har jeg ikke haft Lejlighed til at faa oplyst, da jeg slet ingen gamle Dokumenter om Ejendommen har kunnet finde, men gamle Jørgen Juul har kunnet meddele mig adskilligt, ogsaa fra en temmelig gammel Tid:

Om Mølleren Jørgen Høeg, død omved 1840, vides der endnu adskilligt: Han døjede adskilligt Ondt, især paa en vis Dato, der syntes at være en Ulykkesdag for ham (hvilken det er, huskes ikke længere, men det har jo nok været en »Thyge Brahes Dag«). Paa denne Dato sprang Pillestenen itu, hans Lade væltede, og hans Kone og vist et eller to af hans Børn druknede — det sidste skete endda ved en Sejlads, hvor han selv var Baadfører — der mentes almindeligt, at han havde været beskænket, hvilket ikke forekom saa sjældent.

Han slog sig paa Smugleri af Kaffe, Sukker o. l. Fra Skibe, som ankrede i Hjarnøsund, førtes Varerne i Land, skjultes i Jørgen Møllers Kælder, der nu er fyldt med Jord, men hvis »Hals« endnu spores udenfor Husets Nordside, under vilde Planter og Hyldebuske. Varerne sendtes da med Sandmændene fra Horsens ind til denne By, og her gjaldt det jo saa om at narre Toldvagten ved Havnen for at faa Varerne udlosset, uden at det blev opdaget. Midlerne hertil var forskellige: Bestikkelse, Beskænkelse, ja endog til Tider et Laxermiddel, saa de gode Toldere maatte løbe afsides hvert Øjeblik (!). Men det gik kun til en Tid. Tolderne mødte en skønne Dag ude ved Møllen for at undersøge. Jørgen Høeg, hans Broder, Steffen Høeg, og en Mand ved Navn Mads Pjesen var de implicerede.

Muligvis var de advarede i Tide, thi i Kælderen var der intet ulovligt, og Tolderne var lige ved at opgive Ævret — da de opdagede, at Mads ligbleg og rystende kom ud fra Laden. Nu blev der søgt her, og ganske rigtigt, skjult under Halmen laa de rare Sager. — De tre Mænd blev idømt betydelige Bøder: Steffen betalte sin Bøde, Mads tiggede sammen til den, og Jørgen sad den af. Han var vistnok allerede paa Retur, og ingen vilde hjælpe ham.

Hans Søn Jens Jørgensen, død 1883, var den næste Møller. Han blev aldrig gift, skønt Ønsket derom savnede han ikke. Han havde nogle Søstre, og de forstyrrede stadig hans Forbindelser, saa de gik i Vasken. En af hans Kærester, en fattig Pige, som jo ikke maatte faa ham, laa syg i mange Aar. Man hentede da omsider den »kloge Mand« Peder Nielsen fra Hovedgaardengen. Straks da han kom til Pigens Hjem sagde han: »Vi maa have den sorte Høne slagtet.« Folkene bedyrede, at de netop ingen sort Høne havde. »Naar

jeg siger, der er een, saa er den der«, var den kloge Mands myndige Svar — og ganske rigtig, under en Busk i Haven fandt man en sort Høne, som maatte strække Hals. Peder Nielsen gik derpaa ud i Hjarnø Skov og »læste« højt og lavede Gud ved hvad. Da han ved Aftenstid kom tilbage til Gaarden, raabte han i Forstuen: »Sluk Lyset«! hvilket skyndsomst blev gjort. Da han var kommen ind og havde siddet lidt, fik de Lov at tænde det igen. Trods hans omhyggelige »Arbejde« døde Pigen kort efter, og det var en almindelig Opfattelse paa Hjarnø, at en gammel Kone, som boede paa Øen og mistænktes for Heksekunster, havde forgjort hende. Der var forhen flere mærkelige Sygdomme, som var fremtrædende paa Hjarnø, f. Eks. Lamhed i Ben, og det var en almindelig Antagelse, at der var for megen Indgifte i de samme Familier, — desuagtet var et Dusin Børn i Ægteskabet ikke nogen Sjældenhed.

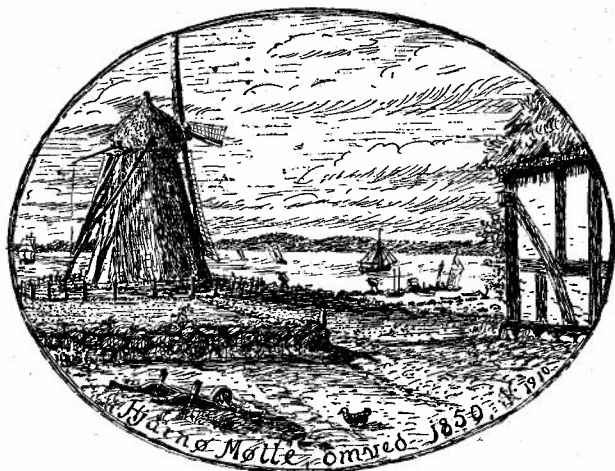
Mange Sagn og sære Historier levede lige op til Nutiden paa Kong Hjarnes lille Ø, men Pladsen er ikke her for dem.

Efter at Jens Møller var gaaet Kødets Gang, fik hans Søstersøn, Jørgen Hansen, Mølleejendommen. Det var altsaa den anden Jørgen Møller. Han havde sikkert Kærlighed til Stedet og Arbejdet, men forskellige Vanskeligheder, en næsten for rigelig Børneflokk, Sygdom og Konens tidlige Død brød hans Energi, og det gik som det bedst kunde, indtil det altsaa gik helt istaa. — Jørgen Møller brød sin Mølle ned og gik saa selv i Graven, saa var der Fred over begge.

Den gamle Mølle er udslettet; den Mølle, der paa Grund af sin lavtliggende Plads blev overset af de mange, som ikke havde været den paa nært Hold, og

som savnede Forudsætninger for at vurdere den og den Betydning, den havde haft.

Ja, lige til det sidste var der noget stort og dristigt, noget frisk og stærkt, om det saa var den gamle graa Møllehest, saa var den vældig. Jeg mindes ikke at have set én Hest med en saa bred Bringe og saa uhyre Lemmer, som den havde. Jørgen Juul paastod, den kunde gaa med, hvad man vilde læsse paa en Vogn, der var endog gjort Forsøg paa at overlæsse Møllenvognen for den, men forgæves. Sindig, sindig, men uimodstaaelig lagde den sig frem i Tøjet, og hvad der var bagved, maatte følge Trop. Aldrig glemmer jeg den Hest, og altid rinder et Par Linier af Svend Fellingvisen mig i Tanker samtidig med den: »Og hvergang han til Møllen gaar, han ta'r sine femten Pund«. Det har begribelig været svære Pund, man har regnet med i gammel Tid. Ogsaa den graa Hest er borte, kun endnu et Par »Rhinsksten« i Haven fortæller om det travle Liv ved Hjarnø Mølle. —

„MARIELUND“

VED

I. O. BRANDORFF

Professor E. G. Tauber, der var Rektor ved Kolding Latinskole fra 1818—1822, udgav som Indbydelsesskrift til Skolens Examen 1822 i Brevform en topografisk Skildring af Kolding og Omegn, hvor han, under en Vandring fra Bramdrup til Kolding gennem den Dal, i hvilken Marielund ligger, udtaler sin Begejstring over de pragtfulde Partier, den lange Erosionskløft danner.

Han skriver:

»Det er en yndig Lystvandring. Ingen Egn er letteligen rigere paa smukke Dale end denne. Du kunde kjære B. med din Homer i Haanden i Indbildningskraften letteligen danne Dig et lille Sparta, saalidet vilde Du savne hvalfiskedannede Dale, skjønsviede Bredder og dybe skovrige Kløfter. Du fandt vel ikke her, som i Lakoniens Dal, Plataner, Sykomorer og Laurbærroser, men hverken savnede Du Ledas Svaner i den sølvblaa Fjord, eller Taygetusses Skygger i de skovrige Dale.

Man vandrer en halv Times Vej igjennem denne vilde romantiske Skovegn og støder derpaa paa tvende Smaasøer, der gjemme Vandbeholdningen for Skovmøllen. Nedgangen til denne er malerisk skjøn. Og saa gives der paa den hele Vandring mange afvejlende Gjenlyde, især fra Skoven fra Søens anden Side.«

— Mærkeligt, at der efter disse Udtalelser endnu skulde gaa næsten en Menneskealder, før Byens Borgere fik Øjnene op for de Skønheder, her findes.

I den første Halvdel af forrige Aarhundrede besøgte de Anlægget »Grams Rolighed« bag Slotsøen, paa deres Søndags Udflugter, som det er skildret af P. Eliassen i Aarbogen 1908 Pag. 68 ff., men ellers kendtes ikke andre Forlystelser end Kolding borgerlige Skydeselskabs Fest 3die Pinsedag, og denne holdtes paa en aaben Plads, som Regel paa en af Reberbanerne, hvor Forholdene for Skydningen var gunstig. — Savnet af en fast Skydebane følte dog mere og mere, og Forhandlingerne herom fik det for Selskabet gunstige Udfald, at Købmand H. W. Meyer og Møller Petersen, der havde købt Skovmøllen, overlod Selskabet i 1851 imod Declaration Brugsretten af det nuværende Marielund fra Indgangen til Grundstenen. Der forlangtes intet Vederlag, men Selskabet maatte selv anlægge Gange og opføre de Bygninger der var Brug for.

Af Taknemlighed for denne Gave døbttes Skoven »Charlottenlund« efter Købmand Meyers Hustru: »Charlotte«. Selskabet anlagde nu Skydebane langs Dammen, Skydehuset stod, hvor nu Opgangen til Pavillonen er, nedenfor Musikhallen, og Skiven stod lidt før Grundstenen.

Der opførtes en Pavillon, lidt oppe paa Skraaningen, hvor nu Vendepladsen er for Biler. Facaden var noget i Retning af græsk Stil med en Frontespice baaret af Søjler, og med rhombeformede Vinduesruder. Den var malet stengraa med hvide Søjler og var tegnet og bygget af Bygmester A. E. Forsberg, f. i København 1815, d. i Kolding 1857, — var Konduktør under Arkitekt N. S. Nebelong ved Opførelsen af Latinskolen 1845.

Nedenfor Pavillonen var Danseplads, — Bræddegulv, under aaben Himmel, omgivet af et Stakit. Midt paa Dansepladsen stod et Træ omgivet af Bænke og ved Siden en høj Estrade til Musikken.

I Pavillonen, der var helt af Træ, maatte ikke have Ild, hvorfor der, i den Udgravning der nu er imellem Indgangen til Skoven og Pavillonen, var rejst et Skur over et Komfur. Selskabets Medlemmer kunde købe Nøgle til Pavillon og Ildsted og benytte begge Dele uden Afgift, naar de havde Skovtur.

Indgangsporten, der stod, hvor den nuværende Indgangsport er, var bygget i samme Stil som Pavillonen og havde paa Frontespichen Indskrift, paa udvendig Side »Charlottenlund«, paa indvendig Side:

„Farvel J bort nu fra min Skygge drage,
Min Tid er kort, kom derfor snart tilbage.“

Der anlagdes Gange og plantedes en Del, og man sørgede i det hele taget for at gøre Skoven saa tiltalende som muligt. Midlerne hertil tilvejebragtes ved Tegning af Aktier til et Beløb af 365 Rdl., men der ydedes samtidigt et stort personligt Arbejde af interesserede Medlemmer.

Selskabet holdt, foruden sin Hovedskydning 3die Pinsedag, 3 andre Skydefester med Koncert og Bal, og Skoven benyttedes flittigt af Borgerne med medbragt Madkurv. En Periode afholdtes ogsaa Grundlovsfesterne i Skoven, i 1858 og flere Aar. — Saaledes gik Tiden til Krigen 1864. De fjendtlige Tropper fik snart Øje for Skønhederne her og besøgte ofte Skoven. Jeg har fra Enkefru Hartmann faaet et morsomt Fotografi foræret fra den Tid, det gengives her og viser Dansepladsen besat af østrigske Officerer, samlede ved det med Vinflasker velforsynede Bord og i en synlig løftet Stemning. I Baggrunden under Musiktribunen

ser man Skydehuset, til Højre er Trappen, der fører op til Pavillonon. Til Venstre er det af en Træramme med Bænk omgivne Træ, der stod midt paa Dansepladsen, og længst til Venstre det aabne Ladehus, der stod umiddelbart ved Skovsøens Bred.

Man lægger Mærke til Stolen, hvorpaa en Officer mere ligger end sidder ved Bordenden til Højre. Det

Den østrigske Stab i »Charlottenlund« 1864.

er en af den Tids meget almindelige Klapstole til Havebrug, der nu er aldeles forsvundne.

Fjendens Besøg i Skoven løb dog ikke af uden Skade, efter Krigen fik Selskabet en Krigsskadeerstatning paa 45 Rdl. At der senere just ikke altid herskede fredelige Forhold i Skoven, sees af, at der i 1866 udlovedes Ducør for Oplysninger, der kunde lede til at finde dem, der havde ødelagt Selskabets Inventar, Lygter, Bænke m. v., men om de blev fundne, har jeg ikke faaet oplyst.

Skydeselskabets Brugsret af Skoven nærmede sig imidlertid sin Slutning. Der indtraf i 1867 nogle Uoverensstemmelser med Ejerne af Skoven; saaledes er der klaget over Adgangsvejen, men det fremgaar ikke klart, hvad Aarsagerne til Uoverensstemmelserne har været.

Selskabet maatte derfor se sig om efter en anden Skydebane, og en saadan fandtes i den nuværende Bane ved Munkensdam, der var anlagt af Skytteforeningen. Denne Forening havde paataget sig større Gæld, end den kunde magte, hvorfor Skydeselskabet afkøbte Foreningen dens Rettigheder til Banen for 770 Rdl. Den 22. April 1868 solgtes ved Auktion Selskabets Pavillon, Dansegulv m. v. for 210 Rdl. 3 M. 8 Sk., og dermed var dets Saga i »Charlottenlund« endt.

Besøget i Skoven døde efterhaanden hen, og Veje og Gangstier forsømtes.

I de første Maaneder af 1873 begyndte imidlertid det gamle Forskønnelsesselskab, stiftet 1857, at røre sig. Det havde i sine første Aar foretaget forskellige mindre Beplantninger i Byens Nærhed, — »Skovhøj«, »Hammershave« og flere Steder, men Midlerne vare smaa, og Trangen til Anlæg syntes ikke særlig store, man havde jo »Charlottenlund«. Der mærkedes derfor ikke meget til Selskabet før i Januar 1873, da Sagen om Køb af »Charlottenlund« blev taget op. Bestyrelsen bestod den Gang af Sekretær Borthig, Sagfører F. Grüner, cand. theol. Borch, Ritmester Marcher og Landinspektør V. Pingel. — Borthig afløstes kort efter af Proprietær G. Ræder, Dyrehavegaard.

Denne Bestyrelse fik den 27. Januar 1873 en værdifuld Støtte til sit Forehavende, idet Prokurator, Kancelliraad O. F. Kralund, der havde købt Skoven, den nævnte Dato tilbød at skænke hele Anlægget til Byen paa nærmere fastsatte Betingelser.

Lystskoven blev indviet 13. Juni s. A., og der blev da afsunget to Sange, som her aftrykkes. Det fremgaar bl. a. af den anden Sang, at Lystskoven fra hin Dag officielt bar Navnet »Marielund«.

Her er vi samlet mandsstærkt nok,
Den lille Lund kan knap os rumme,
Og Fuglesangen vil forstumme
For Hurraraabene en bloc;
Men det er kun et flygtigt Stævne,
Og Træ og Fugl vil nok sig hævne
og grønnes, qviddre dobbelt stærkt.

Thi har vi naaet vort Maal idag,
Og har vi knæsat denne Gave,
Der rækkes os til Sommerhave,
Og som vi pynted med vort Flag,
Da kalder Pligten atter hjemme,
Da synger Fuglen fra sit Gjemme
Og Træet vinker sit Farvel.

Men naar vi da har gjort vor Dont,
Som Fuglen, Kilden, Træet sine,
Da møder jeg og Du med Dine
Og fælleds bli'er vor Horizont:
Da vil vi juble, vil vi glemme,
At Pligten sidder gnaven hjemme,
Da vil vi aande, leve frit.

Nu er da vor yngste skønne Gave,
Skoven, døbt idag „Marielund“,
Skjænket Kolding By til Sommerhave,
Som en yndig Plet i Aftenstund;
Her skal Venner samles i dens Skygge,
Her skal jages bort hver Sorg og Nag,
Her skal være Frihed, Fred og Hygge,
Hvile efter Arbeids tunge Dag.

Her er Himlen Tag og Træet Søile,
 Bøgens grønne Blad et lyst Gardin,
 Grenen dækker, uden Tvang og Bøile,
 Loftet til, saa tæt og lys og fin.
 Her gaar Dandsen let igjennem Lunden,
 Fuglen sørger for et Sangerchor,
 Stjernen tænder Lys i Aftenstunden,
 Maanen bli'er en Fakkell rund og stor.

Skal vi bringe da vor Faddergave
 Til den Lille, til Marielund,
 Ønske, at den maa en Søster have
 Paa den anden Bred om føie Stund;
 Da skal Skoven byde os til Gilde,
 Da skal Raadet faa en Hæderskrands,
 Der skal straale, bli'er det end lidt silde,
 Bundet ved en lystig Sommerdands.

Da Gavebrevet paa »Marielund« forelaa i Byraads-
 mødet 4. December 1875, kritiserede Konsul *H. H. Grau*
 visse Bestemmelser deri. Han fandt det saaledes uhel-
 digt, at Adgangsvejen og Pavillonen udelukkende til-
 hørte Forskønnelsesselskabet. Kom dette nogensinde
 i Strid med Kommunen, kunde det spærre Adgangen
 til dennes Ejendom. — Købmand *A. Kralund* (Testa-
 tors Broder) fandt ligeledes forskellige Bestemmelser
 i Gavebrevet uheldige. Det var en egen Sag, at Byen
 ejede en Skov, som den ikke kunde raade over. —
 Formanden udtalte, at Gaven fuldt vel var Tak værd,
 og en saadan var da ogsaa alt udtalt af Raadet, den
 Gang Byen modtog Gaven (6. Febr. 1873).

Gavebrevet lyder saaledes:

„Gavebrev“

Undertegnede Cancelliraad Prokurator Otto Frederik Kra-
 lung i Kolding skjænker og bortgiver herved til Kolding
 Commune den mig ifølge Skjøde af 11te Mai dette Aar til-
 hørende Parcel Matr. Nr. 20 b og 20 d under Bramdrup By
 og Sogn af Hartkorn 3 Fdk. og Gammelskat 77 Øre.

Denne Parcel skal saaledes fra Dato af og med fuldkommen Eiendomsret tilhøre Kolding Commune med de Rettigheder og Forpligtelser, hvormed jeg har eiet samme og under de efternævnte Betingelser; som Byraadet eller Byens Myndigheder paa Communens Vegne til enhver Tid skal være forpligtet at respectere, nemlig:

§ 1.

Da Gaveoverdragelsen af den nævnte Eiendom er skeet for at gjøre mit til, at Indvaanerne i Kolding kunne have en Lystskov, som hidtil har været savnet, skal den af mig skjænkede Eiendom bestandig være og vedligeholdes som en saadan med gode Veie og Gange, forsynet med tilstrækkelige Bænke. Det følger af sig selv, at den nødvendige Udluftning af og i Skoven maa finde Sted, hvorved de bortryddede Træer, saalænge „Selskabet til Kolding Omegns Forskjønnelse“ foretager Udluftningen, tilfalde Selskabet; hvorimod Fugle og Dyr bestandig skulle være fredede, saa al Jagt og Skyden skal være forbudt.

§ 2.

Ifølge tidligere Løfte, der er afgivet af mig og bindende for mig, har „Selskabet til Kolding Omegns Forskjønnelse“ saalænge det bestaar, en aldeles uhindret og uindskrænket Brugsret og Raadighed over den bortskjænkede Eiendom, dog saaledes at Selskabet ikke maa afhænde eller pantsætte samme. Som en Følge deraf er Bestyrelsen af bemeldte Selskab ogsaa berettiget til at gjøre Adgangen til og i den bortskjænkede Eiendom afhængig af Entrée, eller andre Betingelser saa ofte og saaledes, som Bestyrelsen finder forgodt. Bestyrelsen suplerer sig selv ved Valg, overensstemmende med Selskabets Statuter, hvoraf et Exemplar findes vedhæftet dette Gavebrev.

Communens Raadighed og Forpligtelser overfor den bortskjænkede Eiendom er saaledes hvilende, indtil Forskjønnelsesselskabet maatte ophøre eller opløse sig, eller anden Bestemmelse derom tages af dets Bestyrelse.

Jeg bemærker som en Selvfølge, at denne Gaveoverdragelse ikke vedkommer Forskjønnelsesselskabets personlige Eiendomme, saasom den opførte Skovpavillon, Dandsepavillonen m. v., ligesom at dette Selskab ved Kjøb af egne Midler

af Trediemand har erhvervet særlig Adkomst for sig paa et Jordstykke fra Skovmøllen, som Selskabet har anvendt til Kjørevej og Holdeplads.

§ 3.

Saalænge Forskjønnelsesselskabet bestaar, er dets Bestyrelse ikke underkastet nogensomhelst Control, Regnskab eller Ansvar af Byraadet eller Byens Myndigheder.

§ 4.

Efter min Hustru Marie Kralund født Find skal den bortskjænkede Eiendom stedse føre Navnet „Marielund“, og den store Steen, som er opreist i Skoven, og indhugget dette Navn, skal bestandig fredes og beholde sin nuværende Plads.

§ 5.

Den bortskjænkede Eiendom maa aldrig pantsættes eller afhændes fra Communen, men skal bestandig vedblive at være dens Eiendom.

§ 6.

Eieren af Gaarden Meyersminde Mtr. N. 20 a i Bramdrup er berettiget til at have en Laage fra det sydvestlige Hjørne af sin Mark ind i Skoven imod at holde Laagen aflaaet og imod at erlægge Contingent til Forskjønnelsesselskabet lige med Andre. En Forening med Eieren af Borre Mølle om Vands Opstemning tinglæst 21. December 1858 og 5. Juli 1859 anerkjendes. Indtil Juni Termin 1877 skal taaes, at den bortskjænkede Eiendom vedbliver at staa under Pant med Meyersminde for den derpaa hæftende Gjæld.

§ 7.

Hvis Kolding Byraad eller Myndighederne i denne By nogensinde skulde overtræde de i dette Gavebrev tagne Bestemmelser, skal jeg eller min Hustru eller vore Arvinger være berettigede til at fravindicere Communen den samme herved skjænkede Eiendom.

§ 8.

Saalænge Forskjønnelsesselskabet har den i de foregaaende §§ ommeldte Ret til Skoven, betaler det de aarlige Skatter og Afgifter til Stat og Commune af de Selskabet undergivne Arealer.

§ 9.

For Stemplets Skyld bemærkes, at den bortskjænkede Eien-
dom har en Værdi af 4600 Kr.

Kolding den 13de Juni 1875.

O. F. Kralund.

Til Vitterlighed:

F. Grüner.

S. Thuesen.

Læst i Jerlev Brusk Herreds Ret den 21. September 1875.
Prot. 25—374.

Saxild.

De for Selskabet gældende Statuter lyder:

Statuter

for

„Selskabet til Kolding Omegns Forskjønnelse“.

§ 1.

Selskabets Formaal er at sørge for Kolding Omegns For-
skjønnelse paa den Maade og ved de Midler, som Selskabets
Bestyrelse ansér for hensigtsmæssige.

§ 2.

Som Medlem ansés enhver uberygtet Mand og Kvinde, der
yder et aarligt Bidrag af mindst 2 Rdl. til Selskabet, og saa-
længe et saadant Bidrag af ham eller hende ydes. Ethvert
Medlem erholder Medlemskort og et Exemplar af Selskabets
Statuter.

Mindre Bidrag give ikke Ret til at ansés som Medlem.

Som Æresmedlem optages saadanne Medlemmer, som paa
en ganske overordentlig og enestaaende Maade have virket
fortrinlig til Opnaaelsen af Selskabets Formaal. Til at op-
tages som Æresmedlem udfordres Bestyrelsens enstemmige
Beslutning.

§ 3.

Bestyrelsen bestaar af 5 Medlemmer. Den kan tilkalde
intil 2 Fagmænd som Tilforordnede, hvis Kompetence og
Myndighed afgjøres af Bestyrelsen. Bestyrelsen og de Til-
forordnede erholde intet Vederlag for deres Virksomhed.
Udtræder et Medlem af Bestyrelsen, vælger Bestyrelsen ved
simpl Stemmemflerhed et nyt Medlem i den Udtraadtes Sted.

Ethvert Medlem kan uden dertil at angive nogen Grund udtræde af Bestyrelsen med 1 Maanedes Varsel.

Bestyrelsen vælger selv sin Formand og Kasserer for saa lang Tid, saadant ansés for hensigtsmæssigt, dog kun paa bestemt Aaremaal. Formanden berammer og bekendtgjør for Medlemmerne Bestyrelsesmøder, fører Protokollen og fordele Udførelsen af Bestyrelsens Virksomhed imellem dens Medlemmer. Bestyrelsen repræsenterer Selskabet udadtil og indadtil, indtaler dets Rettigheder, stævner og stævnes, idet Bestyrelsen dog kan med Gyldighed lade sig repræsentere af sin Formand i enhver Henseende.

§ 4.

Bestyrelsen har uindskrænket Fuldmagt til at anvende de indkommende Bidrag efter sit Skjøn til Selskabets Øjemed; den fremlægger aarlig sit Regnskab til offentligt Eftersyn for Medlemmerne og de Bidragydende.

§ 5.

Saafrømt og naar Bestyrelsen finder Anledning dertil, sammenkalder den en gennem Avisannonce bekendtgjort Generalforsamling, paa hvilken Æmner vedrørende Selskabets Øjemed og Virksomhed kunne drøftes. Ingen Drøftelse og Afstemning kan foretages om andre Gjenstande end saadanne, hvortil Bestyrelsen forinden Mødet har givet sit Minde.

§ 6.

Statutforandringer kunne foretages til enhver Tid af Bestyrelsen, ved simpel Stemme flerhed.

De skete Statutforandringer fremlægges til offentligt Eftersyn for Selskabets Medlemmer.

§ 7.

Hvis Bestyrelsen ikke længere ønsker selv at besætte de ledigblevne Pladser i Bestyrelsen, kunne disse Pladser besættes med Mænd, som dertil paa en i den Anledning særlig sammenkaldt Generalforsamling af Selskabets Medlemmer ere blevne valgte med tre Fjerdedele af de mødte Stemmer. Opnaas saadan Stemme flerhed ikke, eller hvis Generalforsamlingen nægter at vælge Medlemmer hertil, besættes Pladserne af Byraadet i Kolding.

Udtræder Bestyrelsen i sin Helhed, skal den sammenkalde en Generalforsamling af Selskabets Medlemmer paa den nævnte Maade, for at en ny Bestyrelse kan blive valgt, og et saadant Valg skal da godkjendes af Byraadet, der ubetinget kan nægte sit Samtykke. Nægtes saadant, vælger Byraadet selv Bestyrelsen.

§ 8.

Selskabet opløses, naar en af Bestyrelsen særlig i dette Øjemed sammenkaldt Generalforsamling af Selskabets Medlemmer med den i § 7 nævnte Stemmeflerhed vedtager Sligt og denne Vedtagelse godkjendes af Byraadet. Er en i sin Helhed udtraadt Bestyrelse erstattet med en nyvalgt og Byraadet nægter at stadfæste det nye Valg eller selv at vælge en Bestyrelse, kan Byraadet med bindende Kraft for Selskabet bestemme, at Selskabet skal være opløst.

§ 9.

Er Selskabet gyldigt erklæret opløst, tilfalder dets Ejendomme og Ejendele Byen Kolding, hvis Byraad tager Bestemmelse om disse Ting i enhver Henseende. Opløsningen har ikke tilbagevirkende Kraft paa afsluttede Retshandler eller trufne Dispositioner.

§ 10.

Bestyrelsesmedlemmerne eller Selskabets Medlemmer hæfte ikke personlig for de paa Selskabets Vegne af Bestyrelsen foretagne Retshandler, idet Selskabets Gjæld kun kan fordres dækket af Selskabets Kassebeholdning eller øvrige Ejendele.

Bestyrelsen for „Selskabet til Kolding Omegns Forskjønnelse“.

Frederik Grüner,
Formand.

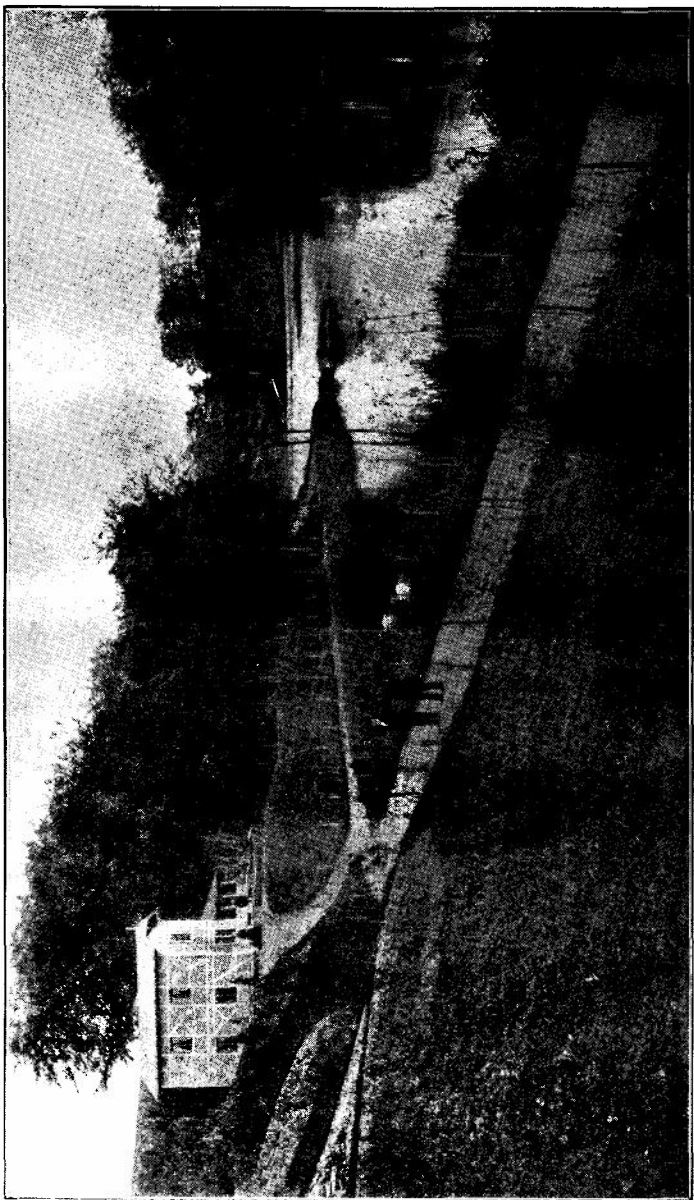
C. Marcher.

V. Pingel.

G. Ræder.

A. G. G. Borch,
Kasserer.

Selskabets Bestyrelse tog energisk fat paa sin Opgave, opførte Pavillon, hvor Kransen blev hejst den 2. Maj, anlagde Gange og beplantede den aabne Mark imellem Skovene, hvor Skydebanen havde været. Den

Marielund 1875.

er vokset godt, saa der nu er Skov, hvor der før var Mark. — Hosstaaende Billede er taget et Par Aar efter at Skoven var skænket til Byen, det viser den gamle Pavillon, og under Træerne i Baggrunden skimter man Rækværket omkring den aabne Danseplads. Allé-træerne langs Vejen til Kilden ere unge og spinkle og dækker ikke Udsigten til den smukke Skovsø, hvor de to Svaner afspejler sig i Vandet.

Der er nu gaaet over 50 Aar, siden Billedet blev taget, Pavillonen er bleven udvidet, kasseret og afløst af en ny. Dansepladsen blev overdækket, og senere fjernet, Tiderne forandrer! Men trods Troldhedebanens Anlæg har Skov og Sø dog bevaret sit smukke idylliske Præg.

FRA MUSEET PAA KOLDINGHUS

VED

O. C. L. ESPERSEN, KOLDING¹⁾

Den 19. Februar 1890 afholdtes hos Tandlæge Friis et Møde, hvor interesserede drøftede Oprettelsen af et Museum i Kolding og allerede samme Aar lykkedes det at faa overladt nogle Rum paa Koldinghus. Den første Kerne dannedes af Thomas Petersens Oldsagssamling, som husedes i et Kælderrum under Slotskirken — og ingen af de Mænd, som dengang viste deres Interesse og gjorde Arbejdet, som skal til for at rejse en saadan Sag, drømte vel om, at Koldinghus 35 Aar efter skulde rumme det største Provinsmuseum, med over 1000 m² Gulvflade.

Det første Vendepunkt i Museets Historie indtraf, da de smukke Hvælvinger i Slotskøkkenet 1896 rekonstrueredes efter de Levninger, som var tilbage efter Branden, og de Genstande, som ved Offervillighed fra Egnens Befolkning var erhvervede, opstilledes her. Fra nu af kom der besøgende i Museet og Udviklingen gik rask frem. I Sommeren 1900 overdækkedes den østlige Del af Fløjen, og Museet raadede nu over Rum gennem tre Etager. Allerede da skabtes den kronologiske Orden i Opstillingen, som er bibeholdt efter de senere Udvidelser; Kirkesal og Bygningsafdeling indrettedes 1907 og 1914 restaureredes hele Fr. IV' Fløj.

¹⁾ »Vejle-Amts-Aarbøger« ønsker gerne at knytte Forbindelse med de historiske Museer i Amtet og denne lille Afhandling om Museet paa Koldinghus vil ventelig blive fortsat med Beretning om Museet i Vejle, Museumsvirksomhed i Fredericia osv.

Redaktionen.

Nogen bedre Anvendelse af den gamle Kongeborg kan vel ikke tænkes og nogen bedre Ramme om de Ting, som viser vort Folks Historie gennem Tiderne, findes heller ikke. Ved Ordningen er den kronologiske Rækkefølge stadigt holdt, saaledes at Planen nu er følgende: 1. Oldsagssamlingen, 2. Middelalder, 3. Renaissance, 4. Barok og Rokoko, 5. Empire, 6. 48-Tiden. Hertil kommer Opstillingen af forskellige Værelser, Værksteder, specielle Samlinger, tildels af lokal Art, Sølvkammeret, Kirkesalen og Bygningsafdelingen gennem to Etager samt i Fr. IV' Fløj: Mindesamlingerne fra 1848-50 og 1864 og den saakaldte hvide Sal (fra det gamle kgl. Bibliothek).

Den 5. Novbr. 1924 døde Tandlæge Friis, efter at han i alle de Aar, der var gaaet siden Starten, med utrættelig Energi og aldrig svigtende Interesse havde samlet, ordnet og ledet Museet.

I sit 75nde Aar blev Tandlæge Friis modelleret af Billedhuggerinde Marie Carl-Nielsen og i Slutningen af 1925 opstilledes i Museets Oldsagssamling denne Buste i Bronze paa en Sokkel af Neksø Sandsten. Bestyrelsen satte paa Sokkelen følgende Indskrift:

T A N D L Æ G E
A. M. G. FRIIS
1 8 4 7 — 1 9 2 4
A T S K A B E

DETTE MUSEUM
BLEV HANS
LIVSGERNING

Museets Bestyrelse består nu af Redaktør P. Eliassen, Forstander O. C. L. Espersen, Politifuldm. cand. jur. Regnar Jensen, Stadsingeniør, cand. polyt. C. A. Lassen,

Kriminaldommer Will. E. Nielsen, Konsul J. Ræder, Stiftsdame Friede von Späth og Suppleant: Guldsmed Holger Kyster.

Ved Tandlæge Friis Død valgtes Kriminaldommer Will. E. Nielsen til Formand, Konsul Ræder fortsatte som Kasserer og Forstander Espersen valgtes til som Inspektør ved Samlingerne at føre det daglige Tilsyn, medens hvert enkelt Medlem iøvrigt yder Bistand paa sit specielle Omraade.

Antallet af besøgende var i 1925: 24397 og i 1926 vil Antallet ikke blive mindre. Der er i Oldsagssamlingen indregistreret 3045 Nr. og i den historiske Afdeling: 6922.

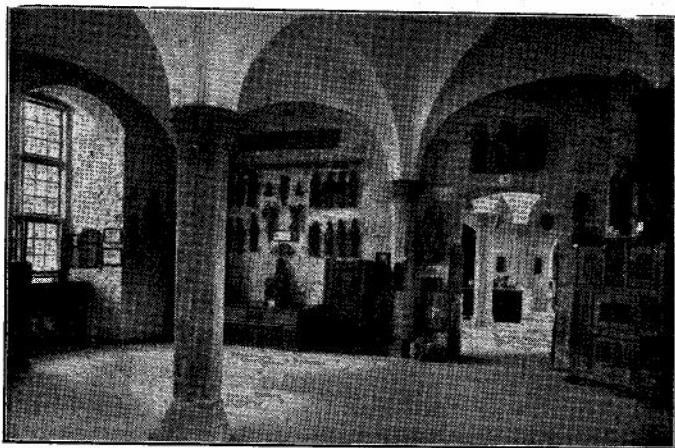
Detaillet eller blot skitseret at gennemgaa Museets Indhold vilde føre langt ud over Rammen for disse Meddelelser, og jeg indskrænker mig derfor til her i korte Træk at anføre de større Erhvervelser og Omforandringer, som under den nye Ledelse er foretaget i Løbet af de sidste Aar.

Oldtid og Middelalder.

Oldsagssamlingen, hvis Hovedkerne dannes af Thomas Petersens Samling og det store Fjordfund, er ved Køb kun suppleret med enkelte Stykker; derimod er der som Gaver til Museet modtaget flere Fund fra Museets Opland. Museet har ved ethvert Fund, som er blevet anmeldt, straks sendt Meddelelse til Nationalmuseet herom, og undersøgt Findestedet, og det har Betydning at saadanne Fund meddeles Museet inden de fundne Genstande, enten det nu er Urner ell. a., fjernes fra Findestedet.

I særskilt Skab er anbragt en righoldig Samling Oldsager fra Grønland, dels tidligere erhvervede, dels nu tilkomne ved Tilbytning fra Haderslev Amtsmuseum.

Paa Gartner Jürgens Jord, Nørre Bakke, er afdækket en Del udpløjede Bronzealdersgrave, og flere herfra hidrørende Urner samt et Bronzesværd er udstillede i Museet. Foruden Bronzealders Fundene er der paa samme Sted og i Nærheden deraf, ogsaa ind paa Kunstfyrværker Diedrichsens Ejendom fundet Urneskaar

Middelalder.

fra Jernalderen, visende at Pladsen ogsaa i denne Tid har været brugt som Begravelsesplads.

Paa Proprietær Petersens Ejendom, Hauerballegaard i Viuf, er udgravet flere Urner fra Bronzealderen. Der vil senere blive foretaget nærmere Undersøgelse af Højen. Det samme er Tilfældet med et større Jordareal, tilhørende Proprietær Lind, Skartvedgaard, idet der herfra til Museet er indleveret en Samling smukt ornamenterede Skaar fra romersk Jernalder samt en smuk Fibula.

I Jernaldersafdelingen er i en ny Glasmontre opstillet Afstøbninger af Guldhornene fra Sønderjylland

sammen med Kopier i Sølv, forgyldt, af nordiske Brakteater, en Gave fra Juveler H. Christgau, København. En fra Nationalmuseet modtaget Kopi af Guldringen fundet ved Straarup 1832, er anbragt i samme Montre.

Der er ved Omflytning af Museumsgenstandene bevirket, at de smukke Rum, hvori Jernalder- og middelalderlige Ting er opstillede, kommer mere til deres Ret. Den store Samling af græske og romerske Mønter er anbragt i et andet Rum, saaledes at den pompøse Granitsøjle, som bærer Hvælvingerne, staar frit. De ældste, danske Møbler, de faste Vægskabe og gotiske Kister m. m. er anbragt langs Væggene, og de mange Kirkefigurer fra Omegnens Kirker har stadig deres Plads her.

I en af de smaa Nischer i Vinduesfordybningen er anbragt en Sko fra det 14. Aarhundrede. Denne er i 1926 fundet ved Udgravning paa Rendebanen og indleveret til Museet af Kæmner Brandorff.

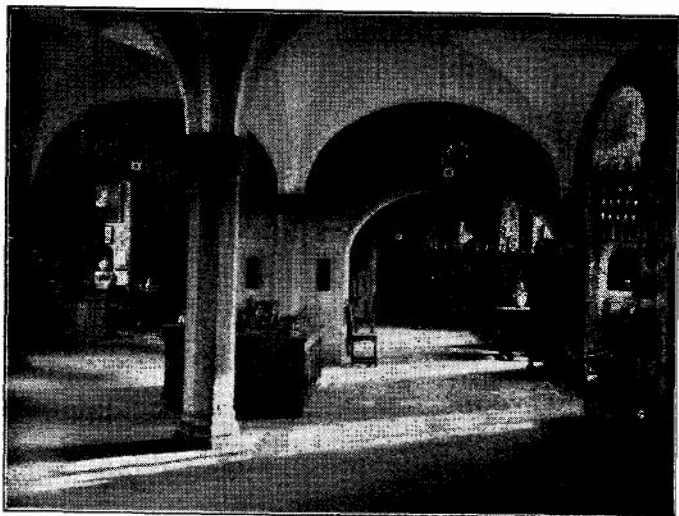
Renaissancetiden.

Museet ejer en enestaaende Samling af Kister og Skabe samt Fyldinger med Skæring fra denne Tid. Ogsaa disse er omordnet saaledes, at bl. a. det smukke Skab fra ca. 1550 med »Jonas gjorde mig« har faaet en bedre Plads. Ved Skabenes Anbringelse langs Væggene er ikke alene Museumsgenstandene blevet bedre placerede, men selve Rummet, Museets smukkeste, har vundet meget. Samtlige Møbler er forsynet med Tidsangivelse.

Af nyt er tilkommet et smukt sønderjydsk Vægtæppe, som godt supplerer den allerede foreliggende gode Samling af disse. Den store Samling af Mortere og Malmgryder er anbragt paa eet Sted, og der er er-

hvervet en smuk, høj Messing-Torvespand (Vestslesvig). Renaissancetidens Kort over Danmark og Colding hænger her, medens Museets øvrige Kortsamling findes i den hvide Sal.

To morsomme Malerier er ophængt paa Endevæggen ved v. Owens samtidige store Billede, nemlig den

Renaissance.

hos Chr. IV' beskæftigede hollandske Maler Jusebrechts to Billeder af et Kunsthandlervindue. Paa det ene er Vinduet malet aabent og med malede Hængsler — paa det andet staar Vinduet aabent med rigtige, paa-sømmede Hængsler.

I en Vinduesnische er opstillet et interessant Fund, indleveret af nogle unge Mennesker fra Starup. I Bunden af en Bæk fandtes et stort Tinkrus, nogle mindre Skaale samt et blaat og graat Stenkrus og et meget højt, rhinsk Stenkrus af brun Masse, forsynet med Prinsen af Oraniens Vaaben og Aarstallet 1577.

Disse Ting hidrører fra Tiden før 1600 og er rimeligvis nedgravet under Svenskekrigen i det 17. Aarhundrede, da Befolkningen i Starup Sogn enten flygtede eller uddøde, saa Sognet var øde.

Barok- og Rokokotiden.

Rummet har her faaet bedre Lys ved at et Stykke imiteret Panel er fjernet, saaledes at den ene Vindusnische er blevet fri. Det originale Ahrenfeldske Panel er ikke berørt heraf. De prægtige Barokskabe kommer nu til deres Ret.

Paa Trappegangen er samlet en Række Malerier af oldenborgske Konger, stammende fra en sønderjysk Skole.

I Empire-Afdelingen

er gennemført en Sondring mellem Møblerne, saaledes at Møbler henholdsvis af Mahogni samt Palisander og af andet Materiale findes i hvert sit Lokale.

Den værdifulde Samling af Kobberstik vedrørende Slagene 1801 og 1807 er samlet paa eet Sted. Et godt Stykke Kolding-Haandværk fra denne Tid er erhvervet: et Ur i Empire Kasse, udført 1820 af T. Kirschbaum, Urmager i Colding.

I et smukt Skab med Bronze-Indlægning er nu opstillet en god Samling Prøver paa ostindisk Porcelæn, denne smukke Vare med sin ganske egne Bundfarve og Dekoration, som i sidste Halvdel af det 18. Aarh. gennem det ostindiske Kompagni hjemførtes fra Østen, hvor det var lavet til Dels efter danske Tegninger, men altid stærkt kinesisk paavirket.

Fajancer.

En meget iøjnefaldende Forandring er gennemført i de sidste Aar: Museets store Samling af Fajancer,

som hidtil til Dels var brugt som Væg-Dekoration i de forskellige Rum, hvor de hørte hjemme efter deres Tid, er samlet i en Række flade Vægskabe og ind-delt efter: nordisk Fajance og udenlandsk Fajance. Ved hvert Stykke er til Vejledning anbragt et Kort med Reg. No., Fabrikkens Navn og Aarstal samt Mærke, hvis saadant findes. Under den stigende In-teresse for gammel Fajance har det sin Betydning, at der er skabt Overskuelighed over, hvad Museet ejer — og mangler. Samlingen, der sikkert er righoldigere end andre Provinsmuseers, suppleres stadig. Af nye Ting kan nævnes en god Terrin fra St. Kongensgades Fabrik c. 1740, gode Prøver paa Kellinghusen, 2 born-holmske Skrivetøj, Tallerkener fra Fabrikken i Schles-wig, 3 gode, hollandske Fade m. m. m.

Ved at overdække en Lysaabning i Fr. VI' Bonde-stue er indrettet:

Et nyt Rum for kvindelig Haandgernings-Værktøj:

Væve, Rokke, Hørbrydning, Strømpebaandsvævning og Knipling. De gamle Kniplebrædter, Kniplingskræm-merens Randsel og den meget smukke Samling Kniple-og Syprøver har derved opnaaet en god Plads og om-fattes med meget stor Interesse af de besøgende.

I øverste Etage er nu samlet Kolding Egnens Ting:

Laugssagerne og en god Samling Paneler og Skabe (ca. 1790) med de for Egnen karakteristiske Forsirin-ger. Ved Flytning af Alkoven i »Smedens Stue« er Vinduet blevet frit, saaledes at dette Rum med sit faste Vægskab og øvrige Møbler er tilgængeligt.

Den store Samling af Kolding Borgeres Billeder vil efterhaanden blive forsynet med Navn og Fødsels-samt Døds-Aar.

I en Vindues Nische er udstillet en Wissing-Montre med alle de Ting, der vedrører denne Kolding-Stormand og Original. De fleste af disse er fornylig skænket til Museet af Kæmner Brandorff. Farver Priis' Samling af Kattuns-Stempler, hvoraf mange er meget kunstfærdige, er rensset og ophængt samme Sted.

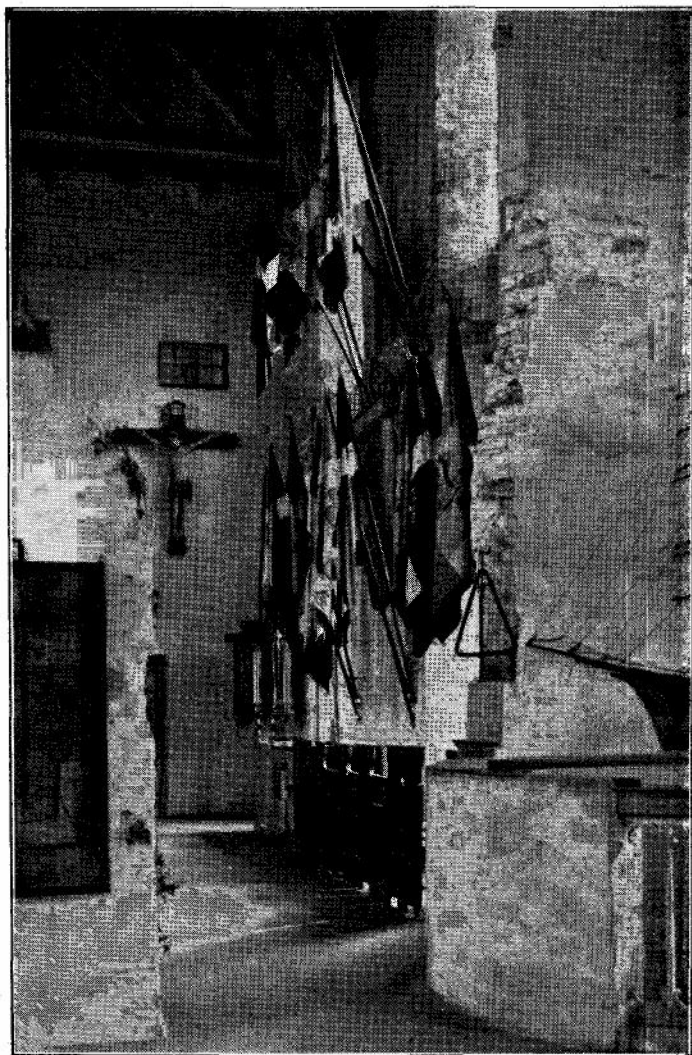
I samme Rum findes ogsaa en efterhaanden skabt stor Samling af de saakaldte »Navneklude«, gaaende helt tilbage til det 18. Aarhundrede — samt Museets Samling af Jydepotter i stærkt varierende Former.

Sølvkammeret.

Her er foretaget en meget betydelig Omændring. Apotheker Mikkelsens store Gave: ca. 1100 græske og romerske Mønter er anbragt i smukke Montrer, og et nyt Rum er taget i Brug til Opstilling af gammelt Sølvtøj, hvoriblandt Juvelér Christgaus store Gave af nordiske Sølvsmykker. Af Nyerhvervelser findes her bl. a. en nydelig Samling Miniature Malerier af de oldenborgske Konger, skænket af Stamhusbesidder Wedel-Heinen, et stort Renaissance-Sølvkrus (dansk Provinsarbejde), flere Sølvbægere af ejendommelige Former, sølvbeslaaede Andagtsbøger m. m. alt erhvervet ved Køb.

Kirkesalen.

Som Depositum fra Seest Kirke er modtaget et stort Krucifiks, et Daabsfad, to Dele af en Altertavle og et Par skaarne Navneslyng samt et Maleri af Præsten Mathias Humblet. Disse Genstande har hidtil ligget paa Kirkens Loft, og da der ikke fandtes nogen egnet Plads i Kirken til Anbringelsen, er de med Autoriteternes Tilladelse anbragt i Museet, hvor der stadigt vil blive sørget for deres Konservering.

»Kirkesalene« med Vaabenbrødre-Faner.

*I »Selskabet De Danske Vaabenbrødres Mindesamling
paa Koldinghus«*

er ophængt Fanerne for de ophævede Afdelinger. I en Række Blade har fornylig staaet en Opfordring til at samle disse paa eet Sted. Denne er overflødig. Selskabet »De Danske Vaabenbrødre«s Overbestyrelse har forlængst truffet Aftale med samtlige Afdelinger om, at Fanerne sendes til Koldinghus, og intet andet Museum har et bedre egnet Rum til Anbringelsen. Museet har, foruden mange værdifulde Ting fra Overbestyrelsens Lokaler i København — Malerier af de sidste Konger o. m. a., allerede modtaget ialt 31 Faner, som er ophængt sammen med andre Faner af historisk Betydning, saasom det sidste Flag, Overkommandoen lod nedtage paa Dannevirke i 1864, den internationale Kommissions Flag fra Afstemningen m. fl.

I Museets Bygningsafdeling

er nu anbragt en stor og stærkt forøget Samling Billeder af Slottet og af gamle Kolding Ejendomme. Af det sidst tilkomne kan nævnes Fotografier af Slots-gade Kvarteret før det ombyggedes samt Dør og Trappegelænder fra Slotsgade Nr. 3, skænket af Kolding Folkebank, 6 Dørhammere med Indskrift fra Præstegaarden — foruden de 13 som Museet forud ejede, en Kakkellovn i Form af en Kvindefigur (Næs Værk) o. m. a.

Mindesamlingerne for 1848—50 og 1864

er ved Gaver suppleret med adskillige interessante Ting, og Bestyrelsen glædes over at se den Offervillighed, der fra hele Landet vises for saa vidt muligt at fuld-stændiggøre denne Afdeling.

Ogsaa i denne Samling er kronologisk Orden gennemført og et Par nye Montrer er opstillet, i den ene

er samlet Erindringsmedailler fra Krigsaarene, bl. a. den smukke Medaille, som tildeltes frivillige fra Brødrefolkene, Gave fra Friherre Gyllenhaat, Stockholm, og en tysk Mindemedaille for Slaget ved Kolding. I den anden er samlet Eksemplarer af alle de typiske Viser, der begaaedes i Krigsaarene: Smædeviser, Hyldestsange og Festsange ved Soldaternes Hjemkomst.

Kanonerne i Slotsgaarden er flyttet hen foran Fr. IV's Fløj, hvor de nu, malede og velholdte, danner en imponerende Række, hver enkelt forsynet med Oplysning om, i hvilke Træfninger de har ladet deres Røst høre for Fædrelandet.

Det er umuligt i en kort Redegørelse som denne at opremse alle de Gaver og Nyerhvervelser, der de sidste Aar er kommet til. Ikke alene har Egnens og Byens Befolkning vist Samlingerne deres Interesse ved Gaver, men hyppigt hænder det, at besøgende ved at gennemgaa Museet kommer i Tanke om et eller andet, de er i Besiddelse af, og som netop anbragt her kan supplere og fuldstændiggøre Billedet af en svunden Tid. Ogsaa paa denne Maade er der kommet mange værdifulde Gaver, og Bestyrelsen haaber ved Konservering og Opstilling i Museet stadigt at kunne gøre sit til Bevaring af Fortidsminderne og samtidig ved Ændringer og Forbedringer i Opstillingen at kunne give den besøgende et talende Billede af, hvorledes vort Folk har levet sit Liv gennem Tiderne.

SMAASTYKKER

En Mekaniker.

Ved *P. Pedersen*, Brøndsted.

For en Del Aar siden levede der en Mand, som var godt kendt her i Egnen mellem Vejle og Fredericia, nemlig Møllebygger *Peder Bertelsen*. Han var født 1. December 1817 i Børkop. Hans Forældre var Gaardejer Bertel Pedersen og Hustru Kirstine Madsdatter. Gaarden, som blev solgt og udstykket, laa omtrent hvor nu Banen gaar i Nærheden af Børkop St. Da P. Bertelsen blev konfirmeret, kom han til at tjene hos sin Morbroder, Jens Madsen i Gammelby Mølle, hvor han skulde passe Kreaturerne og Svinene; men som P. Bertelsen har fortalt, kom han her paa den forkerte Hylde. Han havde ingen Interesse for sit Arbejde. Det gik saadan for ham, at naar han skulde fodre Kreaturerne, gik han til Svinene, og omvendt, kort sagt, han tænkte paa andre Ting end Kreaturer og Svin. Imidlertid kom han ind paa Møllen, lærte Mølleriet og blev Møllersvend. Dernæst lærte han Møllebyggeriet. Saa kom han paa polyteknisk Skole i København og tog Eksamen som Møllebygger. Han mødte derefter paa Sessionen, blev udskrevet som Ingeniør og aftjente sin Værnepligt som saadan. Da Krigen udbrød i 1848, blev han indkaldt tilligemed to Brødre, Mads og Jens. Jens blev saaret ved Kolding d. 23. April 49. En Kugle ramte ham i Hovedet ved det venstre Øje. I de sidste 6 Aar, han levede, var han helt blind.

Her er et Par smaa Oplevelser fra Krigen, som P. Bertelsen har fortalt. Da de laa ved Dybbøl, havde de en lille Københavner ved Kompagniet, som var uhyre modig, naar de var fri og laa paa Als. Han slog om sig med Armene og sagde: Jeg skal sla dem alle-sammen, det tyske Pak; men naar de kom i Skan-serne, havde han tabt Modet og vilde helst skjule sig. — I 49 var P. Bertelsen med ved Fredericia, og en Dag, de var paa Arbejde, fik de Hvil. Mandskabet tog Plads inden for Prinsens Port, hvor nu Landsoldaten staar. Dets Premierløjtnant gik ind i Porten for at være mere i Sikkerhed. Da kom en Granat fra Fjen-den, den faldt i Portmundingen, og Premierløjtnanten dræbtes paa Stedet. Mandskabet tog derimod ingen Skade.

I en Oversigt over den tekniske Skoles Udvikling i Vejle staar der blandt andet: I Vejle var det de to Haandværkere, Møllebygger P. Bertelsen og Maler-mester Weiss, som i Vinterhalvaaret 1855—56 opret-tede en Haandværker-Tegneskole og derved blev Sko-lens egentlige Stiftere. I Begyndelsen foregik Under-visningen privat i deres Hjem, vistnok i Vestergade, hvor Eleverne selv medbragte Lys og Lysesstage.

Senere fik de overladt et Par Klasseværelser om Af-tenen, først i Borgerskolen paa Kirketorvet, senere i Kommuneskolen bag ved det gamle Raadhus. I Be-gyndelsen af 1860erne oprettedes en Haandværkerfor-ening, og dens Bestyrelse samledes med de to tekniske Bestyrere for at drøfte Hensigtsmæssigheden ved, at Haandværker-Tegneskolen kom ind under Haand-værkerforeningen. Den 23. Oktober 1863 vedtog man Betingelserne for Tilknytningen, og Skolens Navn blev herefter Haandværkerforeningens Tegneskole.

Hvor længe Bertelsen og Weiss bestyrede Skolen og

ledede Undervisningen, vides ikke. 1864 udbryder Krigen, og Bertelsen melder sig til den danske Hær som Spion. Under Belejringen af Fredericia færdedes han omkring i Egnen mellem Fjenderne. I en Gaard i Pjedsted (vistnok Møllersminde) laa en General indkvarteret. Denne General var saa uforsigtig at lade sine Papirer ligge paa Bordet, naar han ikke var i Kvarteret; men Ejeren af Gaarden kunde læse Tysk, og naar Generalen var borte, gik han ind og saa Papirerne igennem. Var der saa noget, som Danskerne kunde have Interesse af at faa Underretning om, mødtes denne med Bertelsen paa et aftalt Sted, og det blev jo saa Bertelsens Sag at faa bragt disse Efterretninger tilligemed det, han imidlertid selv havde opdaget, ind til Fredericia. Det var ikke noget nemt Arbejde at komme igennem Fjendens Forpostkæde. Den første var ikke saa vanskelig at slippe igennem, men den anden var værre. Saa prøvede han paa at komme igennem under Afløsning af Posterne, og paa den Vis holdt han det gaaende en Tid. Der fortælles, at Fjenden (det var Østerrigerne, som var betroet det Hverv at belejre Fredericia), var forbavset over, at de Danske altid var parat til at tage imod, naar der var planlagt noget Angreb. Da det nu blev Bertelsen mere vanskeligt at slippe igennem Forposterne, valgte han Søvejen, tog ned til Andkær Land ved Vejle Fjord, og den bekendte Fisker Niels Nikolausen sejlede da for ham uden om Trelde Næs, til Fredericia. Østerrigerne maa nu have fattet Mistanke til Bertelsen. Paa et hængende Haar var han en Gang nær bleven fanget. Han blev forfulgt fra Pjedsted til Børkop, men ved Skoven løb han ind i et Hus, stak ud igennem en Bagdør, og imens Fjenderne undersøgte Huset, fik Bertelsen Tid til at skjule sig i Skoven. Han havde det Held at

komme ned til Fjorden, kom i Baaden og sejlede ad Fredericia til. Fra Land blev der skudt efter ham, uden dog at Kuglerne ramte. Da Fæstningen blev rømmet, fulgte han med de danske Tropper over til Fyn og var der til Krigen blev sluttet.

Bertelsen var, som han selv sagde, Spekulant. Da han aftjente sin Værnepligt ved Ingeniørerne, mente han, at de Høvlebænke, de brugte, kunde være bedre. De var nemlig saaledes indrettede, at en Kile holdt Træet fast under Arbejdet, men Kilerne løsnede sig, og Træet faldt ned. Bertelsen sagde saa til Værkføreren, at det var noget Kludder. Værkføreren svarede: Kan De lave noget bedre? Ja det kan jeg, men jeg maa have noget Træ dertil. Tag kun paa Lageret, hvad De har Brug for, og Bertelsen lavede saa en Høvlebænk, som var bedre end de hidtil benyttede. Da i sin Tid Husflidssagen kom op, lavede han en mindre Høvlebænk til dette Brug. Den blev ogsaa meget benyttet. En af hans Opfindelser var en Brødkæremaskine; den blev en Del udbredt. Han modtog i den Anledning en Takskrivelse fra Horsens Tugthus, fordi Maskinen kunde indstilles saadan, at det var muligt at give Fangerne den Vægt af Brød, der efter Reglementet tilkom dem. En anden Opfindelse var en Landgangsbro, som skulde tjene Marinens Skibe til Landsætning af Tropper, hvor der ingen Havne fandtes. Med det for Øje lavede han en Træmodel. Den var skabt som en Baad. Naar den skulde bruges, var den til at forlænge med et Haandsving. Paa Dækket laa nogle Bjælker langs ad Baaden, og paa Bjælkerne stod der Planker paa Kant. Naar Haandsvinget brugtes, delte Baaden sig i tre Dele. Samtidig lægger Plankerne sig paa den flade Side, og saa har Broen naaet sin fulde Længde. I Forstavnen var en Flade, fastgjort med Hængsler, til at

kæste i Land, og dermed er Baaden færdig. Bertelsen rejste til København med Modellen og fik Audiens hos den daværende Krigsminister, General *Kauffmann* (Minister fra 1879—81, død 7. Jan. 1892). Modellen blev forevist, og det blev forklaret, hvordan den skulde bruges. For nærmere at gøre sig bekendt med Modellen blev der nedsat en Kommission, og Bertelsen blev tilsagt at møde og demonstrere sin Opfindelse for denne. Forinden sendte han en Skrivelse til Kommissionen, hvori stod: Naar Soldaten er vaad, kan han ikke udføre sin Tjeneste saa godt som han skal. Sagen var den, at paa de Landgangsbroer, som brugtes, kunde Bukkene, som stivede Broen af, vælte, og Soldaterne faldt i Vandet. Kommissionens Formand, en Oberst, tog imod Bertelsen med de Ord: »Hvor tør De vove at sige, at naar Soldaten er vaad, kan han ikke udføre sin Tjeneste, han skal, han skal!« »Javel, Hr. Oberst, Soldaten han *skal*; men naar han er vaad, maaske hungrig, træt og søvnig, da kan han ikke udføre sin Tjeneste saa godt som han skal«, hvortil Obersten sagde: »De har Ret.« Modellen blev i København. Der er vist ikke foretaget noget med at lave en Bro efter Modellen, velsagtens fordi der ikke var ret megen Anledning for Brugen af den. Som Paaskønnelse fik Bertelsen nogle Hundrede Daler udbetalt. — I nogle Aar boede han i Gaarslev. Det maa vist have været i den Tid, da Tanken om Evighedsmaskinen, Perpetuum mobile, greb saa stærkt om sig, og her var ogsaa noget for Bertelsen. I denne Anledning lukkede han sig inde. Paa Døren skrev han:

Her er slet ingen hjemme,
for Døren er en Pind,
og ingen Folkestemme
kan byde dig: kom ind.

Hans Opgave var at lave et Uhr med Evighedsværk. Efter meget Bryderi og Omarbejden med Værket o. s. v, kom han, som saa mange før ham, til det Resultat, at han ikke kunde løse Opgaven. Der fortælles, at medens han arbejdede paa Evighedsværket, blev han distrahit, og en Dag han havde været ude og kom hjem og saa, hvad der stod paa Døren, sagde han for sig selv: »Naa, er her ingen hjemme, saa er det vist bedst, jeg gaar igen.« — En Del Oplysning havde Bertelsen, og han var god til at fortælle. I de lange Vinteraftener gik han omkring til Naboerne og fortalte Historier for dem. Han kunde sidde hele Timer i Træk og fortælle, og Folk hørte gerne efter. — I Børkop Skov holdtes i flere Aar Grundlovsfest, og her var Bertelsen i Reglen ogsaa til Stede. Man kunde da se ham gaa frem og tilbage bag ved Talerstolen, med halvt tillukkede Øjne, fuldstændig optaget af sine Tanker. Naar saa en Taler var færdig, gik han op paa Talerstolen og holdt en glødende Tale for Fædrelandet. Hans Valgsprog var: Sit Fædreland skylder man alt.

Bertelsen var langt fra nogen velhavende Mand, uagtet det, at han havde Patent paa sine Opfindelser, lod han andre benytte disse, og altsaa tog de jo ogsaa Fortjenesten. For sine Opfindelser i Husflidssagens Tjeneste fik han en aarlig Sum af 500 Kr. En Gang, han hævede denne Sum paa Amtsstuen i Vejle, gik han omkring i Byen og strøede om sig med Penge, saa længe han havde nogle af dem. Han var nu en gammel Mand og betragtedes af Folk nærmest som halv Særling. De sidste Aar, han levede, boede han hos A. Svendsen Kolbæks Enke i Børkop Skov, hvor han nød en god og kærlig Pleje. — Bertelsen var aldrig gift; han døde den 22. Februar 1907.

Nogle gamle Tingsvidner fra Viuf.

I Brusk Herredstingbog fra 1664 hedder det, at paa en Tingdag (Dagen har man glempt at optegne) fremkom Peder Griis i Viuf (han var Fæster af Viufgaard, hans Oldefader Præsten Niels Griis i Eltang-Sdr. Vilstrup, der døde 1583, fæstede den 1579 af Kronen til sin Søn Anders Nielsen Griis) paa Herredstinget og fremlagde et Tingsvidne, udgiven paa Brusk Herredsting 1579 Lørdagen før St. Lucia, at 8te Dannemænd da haver vidnet paa deres gode Tro og i rette Sandhed, at det Bolshus, som stander paa de 2 Agre ved Mikkell Basses Gaard, som Knud Nielsen ibor, og det Bol, som Peder Jensen ibor og den Bolig, som Hans Smed nu paa en stakket Tid bygget haver, og hvis Jord dertil bruger, det er altsammen Halvgaards Ejendom i Viuf, og hendes rette Tilliggende og rebdragen Jord, som Hans Axelsen (Arnfeldt) selv tilforn i Brug havde, og var dennem fuld vitterlig, at de haver været under den samme Skyld og Landgilde, som gik af, da samme Hovedgaard blev bygt, som var 1 Tdr. Smør, 6 Ørte Rug, 4 Daler Gæsteri, 2 Fødenød, 2 Skovsvin, 2 Lam, 2 Grise og 4 Høns, og fandtes samme Tingsvidne læst og forkyndt her paa Brusk Herredsting Lørdagen efter St. Poulsdag 1619. — Der er desuden et Tingsvidne om et Par Huse i Byen. De beboes af Knud Nielsen og Peder Saugmand, den første skal aarlig give 1 Skilling danske og 1 Gaas og Peder Saugmand 1 godt Lam. Det hedder, at de efter et Tingsvidne fra 1591 skal svare denne Ydelse til den Gaard i Byen, paa hvis Grund de bor, og paa Herredstinget 1664 stadfæstes dette Tingsvidne. — Det ser altsaa ud til, at Fæstere af Afbyggesteder og Gadehuse i Viuf ikke har villet betale til de Gaarde i Byen, hvorunder de oprindeligt hørte. Kong

Frederik d. II købte jo Viufgaard af Hans Axelsen Arnfeldt, og Kongen fæstede den saa til Præsten Niels Griis, der vist var den første Sognepræst i 'Eltang-Sdr. Vilstrup efter Reformationen.

J. J. Ravn.

Et Vidne fra Vejle Kirkegaard.

I Klevenfelds Samlinger i Rigsarkivet findes nedestaaende Vidne fra Vejle Kirkegaard fra en Tamper Onsdag i 1454.

Alle mæn thette breff seer eller høre læse hyelser wy Andærs Skeel kanyke i Rybæ oc byspens officialæ i Jællingssæl, Jens Ascerssen, soughne Presth i Wædhælæ, Per Monghensøn Presth, Baarfodh aff Aalstedh oc Oluf Jenssen, borghmæster i Wædhælæ ewynnæligh medh Gudh, Oc kundhgør, ath for oss war skykæth oc for flere godhe mæn, som tha nærwærendes ware for Wædhælæ by Kyrky Dør paa doom sydæns, thoo byskædhen mæn, som war Andræs Perssen oc Per Loffryng, radhmæn i Wædhælæ, wntnæ paa theræ troo oc sandhe, ath en weborn man Nis Skram af Mattrwp køfthe trøy gotz meth theræ ræthe tillygælsæ¹⁾ i Snedhe soghen i Wrasshærydh for sexthen løydygh march oc too øxæn, saa godhæ som too løydygh mark, aff Per Wyllæ, hwæs syæl Gudh hawæ.

Ath thet soo gyk oc foor thet wytnæ wy meth wore Ingseyæll hængæth nædhen for thette breff.

Datum Anno Domini MCDLliiJ feria quarta qua tuor temporum.

Uden paa læses: Anders Skel it skøde breff paa noget guodtz udi Snede. Marius Hansen.

) Tre Gaarde med deres rette Tilliggende i Nørre Snede Sogn.

Hvorledes saa Drenderup ud?

Medens vi ikke har nogen Beskrivelse fra 16. Aarhundrede af Fovslet, findes en saadan af Drenderup, nemlig i Taksationsdokument 1584, da Drenderupgaard blev mageskiftet for Ørslev Kloster:

»Paa Drenderupgaard findes den efterskrevne Bygning som er først: Paa Voldstedet 1 skøn Stienhus ved 60 Alne lang og 15 Alne inden Væggene, 2 Loft højt foruden Kælder, som er hvælvet i den sønder Ende indtil Saltkælderen og Bagerset, hvilke ere med Loft over og med Vindeltrappe, muret udenomkring. Og er samme Hus velforvarit og ved Magt holden med Loft, Tømmer, Tag og Vindver i alle Maader. Et andet Hus paa samme Voldsted muret mellem Stolper, hvorudi er Svendekammer og andre flere, et Loft højt med en Skorsten, som er 15 Veggerom (Fag), hængt med Stien. Dertil en skøn Grav omkring samme Hus og Voldsted.

Item udi *Ladegaarden* et 2 Loft højt Hus, som Fogden haver sin Værelse udi og med Kammer ovenpaa med 5 Veggerom, med Stien behængt og muret imellem Stolper.

Item en Stald, 27¹/₂ Veggerom muret imellem Stolper med Straatag, og gaar en Port igennem samme Stald.

Item et Porthus, et Loft højt, muret imellem Stolper og med 3 Veggerom foruden Porten og er med Straatag.

1 høj Kornlade, 14 Veggerom lang, muret imellem Stolper med Straatag og med Udskaff paa hver Ende.

1 andet Hus, 11 Veggerom langt, muret imellem Stolper med Stentag.

1 Smidie, 4 Veggerom lang, med Tegltag.

Item en *Abildgaard* og en *Urtehave*.

I Gaards Mark 3 store Dammer og 3 smaa Parker.«

Ved *P. Eliassen*.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

AARSBERETNING FOR 1925

A arsmødet afholdtes den 4. Maj paa Raadhuset i Vejle og lededes af Formanden, Kammerherre V. Bardenfleth, der aflagde Beretning, hvorefter Kassereren, Kæmner I. O. Brandorff, oplæste Regnskabet, der godkendtes af Forsamlingen.

De efter Tur fratrædende Bestyrelsesmedlemmer, Kammerherre Bardenfleth, Kammerherre Valløe og Købmand Brandorff genvalgte.

Købmand Brandorff gav nogle Oplysninger om Indsamlingen til Nationalmuseumsfonden, hvorefter Aarsmødet sluttede.

I det paafølgende Bestyrelsesmøde udtalte Kammerherre Bardenfleth Ønske om at fratræde som Formand, hvorefter Kammerherre Knud Valløe valgtes til Formand i Stedet, og førstnævnte indtog dennes Plads i Bestyrelsen, de øvrige Udvalg forbleve uforandrede.

Den 3. September 1925 havde Bestyrelsen foranstaltet en Udflugt for Samfundets Medlemmer med Damer »Hvidbjerg« fra Vejle, til Bjerre Herred. Trods stærkt Regnvejr maa denne Udflugt dog siges at være vellykket. Man tog fra Vejle Kl. 9½ Fm. til Juelsminde og videre med Banen til Vesterby Station. Den medbragte Frokost spistes ombord paa Damperen. — Endemaålet for Turen var Herregaarden Barritskov. Ejeren,

Grev Brockenhus-Schack, havde elskværdig sendt Rutebiler for at afhente Deltagerne i Vesterby, og foreviste efter Ankomsten de fredede, interessante Ruiner af det gamle Barritskov. — Derefter serveredes Kaffe i den nye Hovedbygning, hvorefter Lærer Fr. Holm i Klakring holdt et kort Foredrag om Barritskov og Omegn.

Formanden, Kammerherre Valløe, takkede Greven og Grevinden for den gæstfri Modtagelse, hvorefter man tog tilbage til Juelsminde og aflagde et Besøg i den stolte gamle Fregat »Jylland«, der laa opankret ud for Juelsminde. — Her holdt Redaktør Eliassen et Foredrag om Fregattens Deltagelse i Slaget ved Helgoland, og efter at have beset Fregatten i alle Kroge, tog man tilbage til Vejle, hvor Selskabet skiltes. I Udflugten deltog 98 Medlemmer, medens en Mængde af Omegnens Beboere sluttede sig til i Barritskov og Juelsminde.
